IVANIĆ
BUNJEVCI I ŠOKCI

Иван Иванић

Историјско-етнографска расправа:

Буњевци и Шокци

Наградила

„Матица Српска."

Треће издање са 30. слика.

Београд

Штампарија Д. Димитријевића, Угао: Иван-Бегове улице број 1., Грачаничке број 12.

1899.

— Цена 2 динара или 2 круне. —

БУЊЕВЦИ И ШОКЦИ

У БАЧКОЈ, БАРАЊИ И ЛИЦИ

(Историја. — Етнографија. — Култура. — Друштвено, бројно и привредно стање. — Етничке особине.)

НАПИСАО
ИВАН ИВАНИЋ

НАГРАДИЛА **„МАТИЦА СРПСКА“** СА 500 ДИН.

— СА ВИШЕ СЛИКА —

У БЕОГРАДУ
ШТАМПАРИЈА Д. ДИМИТРИЈЕВИЋА, ИВАН-БЕГОВА УЛИЦА БР. 1.
1899.

СЕНИ

† ИВАНА АНТУНОВИЋА

КАНОНИКА

И

НАЈВЕЋЕГ РОДОЉУБА БУЊЕВАЧКОГ

ПИСАЦ.

Мото: *Познајмо се!*
Брзо теку данци,
Срешћемо се,
Бићемо незнанци.....

БУЊЕВЦИ И ШОКЦИ

I. Кратки географски и статистички преглед

Буњевци и бачки и барањски Шокци не заузимају неку нарочито оделиту територију, да би било оправдано писати читаву географију. Они су или раштркана насеља, или чак и ситне оазе у великом туђинском мору, али ради потпуности ове расправе о њима, биће ипак нуждан као увод: један кратак географски преглед, спојен са статистиком њиховом. Када видимо, где станују и колико их има, ми ћемо изнети њихову историју, народност, име, језик, културу, привреду, описати обичаје и одело њихово.

Буњевци станују у Горњој Бачкој, у Лици и Приморју, у неким местима око Пеште, Фехерској жупанији, Чепелском острву а раније и у Банату (Рекаш, Крашово и Хрв. Неузина), али су се сада скоро сасвим изгубили.

Шокци, и то они, који се нас тичу, — јер о сремским и славонским Шокцима не пишемо, — станују у доњој Бачкој, у жупанијама Барањи, Толни, Ваш, Сала.

Буњеваца има данас у Бачкој: у Суботици, Сомбору, Бајмоку, Алмашу, Каћмару, Немеш-Милетићу, Чонопљи, Шандору, Матеовићу, Гари, Бикићу, нешто у Баји, у Тителу, Нов. Саду и по неким бачким и банатским селима. За тим у Калочи и Сегедину, али у маломе броју; — даље у Ерчину, Будиму, Т[illegible]алинту, Душноку, Баћину, Перкати, Пентели, Рац-алмашу Т[illegible] Рац-Крстуру, Ерду, (Амза-бег), на Чепелском острву, да[illegible] селима Фехерске жупаније: Перлаку, Буњевци; — у Св. А[illegible] у Пешт. Ст. Иштвану и т. д.

Велик број Буњеваца треба да је у Лици, где су се прво зауставили, када су се иселили из Херцеговине. Али колики је њихов број, то се не може определити тачно, јер их званична статистика рачуна као католике, у Хрвате. Они живе у Хрватској Крајини, почев од Сења паралелно са морском обалом, али ипак по 2—3 сата далеко од мора.

Иван *Антуновић* у својој „Расправи“, по причању пуковника Ивана *Мургића*, личког Буњевца, вели, да су Буњевци иселивши се из старе своје домовине Херцеговине, населили места у *Подгорју* Такалице, Видовац, Коњско, Карлобаг, Долац, Кесарица, Присна, Бачвица, Јабланац, Стиница, Стари град, Кладе, Луково, Воларице, Свети Јурај, Столац, Сењска Драга, Кострена, Св. Јаков, Повиле, Леденице, Загон. — На *Велебиту* населише: Остарије, Црни Падеж, Красно, Вратник, Криви-пут и Крмпоте. — Даље се населише у Грачацу, Стикади, Рудо-пољу, Ричици, Св. Року, Церју, Ловинцу, Вратнику, Смоквици и Вагану. Мургић их помиње још у Нових, Брушаних, Мушалуку, Осјеку, Будаку, Кули Вукшићу, Перушићу, Смиљану, Трновцу, Бужиму, Пазаришту, Жељави, Бањевцу, Скочају, Заборском, Плитвице, Ваганац и т. д.

М. Грбић („Карловачко Владичанство“) вели, да су „Бунијевци“ насељени у Приморју, По Личу, Хрељину, Крмпотама, Стајници, Језерима, Развалама, по Кришпољу, Каменици, Компољу; за тим у местима, која су уз само море око Сења: по Красном, Јабланцу, Св. Јурју у Подгорју, Стиници, Призни, Стариграду, Клади, Лукову, Воларици, Бјељавини, Смоквици, Жрновници, по Дубоком, Загону, по Леденицама у Винодолу, у Повилама и т. д. Из Св. Јурја иселили су се Буњевци доцније у млетачке области. — После освојења Лике и Крбаве населише се још 160 кућа Буњеваца из Далмације и Приморја у Ловинац, Ричицу, Св. Рок, Смиљан, Трновац, у села подгорска око Бага, у Пазариште, Св. Јурај и „Конфин-Новски“ (око 50 кућа). Опширније о овим насељима биће у одељку о историји Буњеваца.

Да ли су Буњевци у *свима* тим местима још и данас *Буњевци* или су се, по сродности вере, претопили у Хрвате, то је у питању. Али свакако је факт, да су се у многим од поменутих места сачували као Буњевци и да и данас са поно[illegible]м веле, да су Буњевци. Тако н. пр. у „Србобрану“ (20 бр. 1893 [illegible].) има отворено писмо Паја Бркића, бившег опћинског начелн[illegible]а из Св. Рока у Лици, које место горе убројасмо. Ту вели г. Бр[illegible]ћ

„за родитеље и прародитеље моје, рекли су ми, да су Бунијевци били. Е па кад су они то били, онда сам и ја. А Срби и Бунијевци не стоје далеко“... Па даље вели „Србобрану“: „А ви кад заступате Буњевце по Бачкој и Банату, заступите кад и кад и *своју браћу* и Личке *Бунијевце.*“ — Буњевци у тим местима живе у највећем пријатељству са православним Србима, жене се и удају међу собом. У осталом и Антуновић изрично вели, да су Буњевци у многим побројаним местима очували и данас своју буњевштину, што им служи на част.

Шокци у Бачкој станују у Сонти, Плавни, Моноштору, Вајски, Бођану, Бачу, Сантову, Берегу и Новом Саду. У Купусини су се изгубили.

У Барањи су насељени сада у овим местима:

Печују (будимско предграђе), Пишпек, Богад, Кеси, Немети, Беремент, Петарда, Торјанци, Рац-Боја, Репјак, Марија-Бид, Поча, Шиклош, Дарда, Ерцег-Суљош, Лашкафалу, Суч, Св. Стеван, Баан, Бодаља, Барањавар, Бетина, Дарас, Даљок, Ишеп, Манастир, Мухач, Нимешаз, Марија-Керменд, Мођород, Егераг, Олас, Вершенд, Св. Ержебет, Бикал Богдаси, Драва, Св. Мартин и т. д.

Шокци у Барањи донекле су очували своју народност, док су је они у Толни скоро изгубили.

Где је било Буњеваца и Шокаца у почетку 18. века а где их има сада, управо где су сачували своју народност, а где су је изгубили, најбоље се види из овога прегледа:

Из извештаја о визитама бискупским у прошлом и овом веку видимо, да је у *Аиатину* било 1756. г. Илира (Шокаца) а сад их нема, у *Бачу*, пре више, а сад мало. У *Алмашу* 1738. г. били су сви Буњевци, сад су у мањини, у *Баћину* су и сад у већини и пословењују Мађаре, у *Баштмоноштору* губе се Шокци, а у *Баји* Буњевци. У *Боршоду* се изгубили, у *Калочи* такође („језик су изгубили али се Богу и сад *рацки* моле“, вели Антуновић). У *Бикићу* су били 1791. г. сами Буњевци, сад су измешани. У *Букину* 1792 сами Буњевци, сад врло мало. У *Берегу* (Брегу) 1762. г. Шокци и Срби, а сад доста Немаца. У *Бездану* било је 1762. г. Шокаца, сад их нема. У *Чантавиру* опадају Буњевци. У *Чебу* било Шокаца, сад нема. У *Даутову* било 176[illegible] г. Буњеваца, а сад не. У *Чавољу* Буњевци били у

већини 1762. год. сад у мањини. У *Чонопљи* 1762. години доста Буњеваца, сад мање. У *Душноку* 1762. године Шокци и Мађари, сад сами Шокци. У *Моношторсегу* 1756. године. Шокци у већини, а и сад их има. У *Кумбаји* и *Новом Саду* (1734. г. помињу се) изгубили су се скоро сасвим Буњевци, али има још доста Шокаца. Исто тако у *Купусини* Шокци, у *Кули* Буњевци. У *Каћмару* 1734. г. били у већини, сад у мањини. У *Горњем Св. Ивану* 1738. г. више Буњеваца, а и сад их има. У *Немеш-Милетићу* очуваше се Буњевци, у *Јозефдорфу* се изгубише. У *Колуту* нешто Буњеваца. У *Гари* 1762. г. сами Буњевци, сад има и Немаца. У *Бајши, Сенти и Тителу* изгубише се скоро сасвим Буњевци. У *Суботици* 1731. г. сами Буњевци и Срби, и сад у већини. Исто тако и у *Сомбору*. У *Вајски* и *Бођану* Шокци и сад. У *Вашкуту* (Башкут) 1783. доста Буњеваца, и данас их има. У *Матеовићу* су и сад сви Буњевци. У *Сивцу*, *Моравици*, *Темерину*, *Паланци*, *Футогу*, *Барачки* и *Станишићу* нестало их је. У прошлом веку спомињу се још у *тим* местима. — У *Пешт. Св. Иштвану* било их је доста, а сад их има 2500.

Шокаца, као што рекосмо, има осим у *Бачкој*, још и у *Барањи*, Пештанској и Толнанској жупанији. По опису 1715. г. било је *Шокаца* и *Буњеваца* измешано у жупанији *Пешт-Пилиш-Шолт*: у селима: Пандур, Кокоњ, Шикижд, Надудвар, *Душнок-Баћа* (Баћин), Калоча, Перег, *Тукуљ*, Сигет, Ст. Миклош, *Стари Будим*, Чобанска (Чобанац,) Калас, Помаз, Св. Андрија, Моноштор, Будим кр. варош и предграђа његова: Визиварош, Рацварош, Табан, Промонтор и Пешта. У овим местима су се Шокци и Буњевци већином изгубили и ако их у неким местима још има по мало.

По истом попису од 1715. г. било је *Шокаца у Барањи*, помешано са Србима и Мађарима: Сонберг, Божок, Вемен, Лак, Мечка, Еленд, Бечкаш, Прекодраве, Капол, Кемет, Белоуњ, Седеркињ, Монтород, Вршен, Шајка, Липтов, Њарад, Ланчук, Мохач, Бол, Боњак, Вирагош, Боља, Марок, Тетеш, Мајиш, Бецедек, Липово, Бабог, Шарок, Ижип, Дараш, Кишфалу, Бан, Барањавар, Бенга, Моноштор, Бодола, Ерцег-Шујош, Дарда, Качфалу, Болмак, Ашад, Ћуриан, Лотар, Шемељ, Кашта, Велики и мали Будмир, Јакобово, Ивањ, Кекто, Палкоња, Петра, Валкаи Погањ, Саланта, Немет, Секе, Сава, Вилањ, Шиклуш, Кекеш Удвард, Кеси, Тепеш, Хидаш и Печуј.

Исте 1715. г. било их је у Толни: Бођад, Брекаља, Чикод, Батасек, и Агард. У жупанији Фехерској у: *Буњевци*, Перкати, Пентели, Рац-Алмашу, Рац-Крстуру, *Ерчи*, Сасалом, Тарнок, Шаркут и Ерд. У Фехерској жупанији има још Буњеваца.

По оцу *Чевапровићу* у првом почетку 18. века означене су ове парохије као буњевачке и шокачке: *Будим*, *Св. Андрија*, *Терек-Балинт*, *Тукуљ*, *Амшабег (Ерд)*, *Ерчин*, *Перката*, Чепел, све око Пеште и Будима; — даље Столни Београд (Fehérrvar), *Мухач*, Секче, *Батасек*, *Сегсард*, Толна, Пакш, Меш, Себин, *Баја*, *Суботица*, *Алмаш*, *Каћмар*, *Сентиван*, *Чавољ*, *Гара*, *Бикић*, *Башкут*, *Шандор*, *Гаково*, *Душнок*, *Баћа*, *Сомбор*, *Милетић*, *Сонта*, *Сантово*, *Колут*, Боршод, Шикежд, Темишвар, Вршац, Радна, Фрајдорф, Липа, Генуа и *Крашево* (Крашовани).[1] — У многим тим местима Буњевци и Шокци су се изгубили, сада их има само у местима, која су штампана *разређеним* словима.

*

Прелазимо на **статистику**. То је једно од најтежих питања при писању расправе о Буњевцима. Најтеже за то, што до сад још нигде није тачно изнешена њихова статистика. За бачке Буњевце и Бачко-Барањске Шокце била је званична статистика још *донекле* тачна (и ако је многе Буњевце и Шокце убрајала у Мађаре), али број личких Буњеваца не може се тачно определити, јер су урачунати у Хрвате.

И оно мало етнографа, који су у неколико редића писали о Буњевцима, нигде им не износе *тачан* број. И када говоре о

---

1) Срби католици у јужном Банату зову се *Крашовани*, а доселили су се, можда, из Србије. Католичку веру примили су у добу највећег унијаћења за владе Марије Терезије. И што је баш интересно, њих је католичка вера спасла, да се у оном православном румунском мору не порумуне. Има их до 20.000, а станују око Беле Цркве Лугоша и Оршаве. Мушки се носе као Власи, а женске као Б[illegible]анке.

У 51 броју од 3 Новембра 1849 год. земунског листа „*Позорник Војводине Србије*“ нашао сам допис из В. Комлоша, да је „један заслужни стари господин тамо (међу Крашоване) путовао и да је подносећи тадашњој комисији за уређење „Војводине Србије“ извештај, навео да „вршачки и белоцрквански предјел треба у круг Војводине да дође, али да треба Банат добро испитати, јер и липовски предјел заслужује да се с Војводином споји, јер се овај готово из самих *Црногорских* места састоји.“ Набројао је до 27 села, „а имаде, вели, и више, у којима сами Црногорци живе и с нашим п[illegible]ида доста поквареним Србским језиком говоре; и ова места ако под Војводину не п[illegible]падну, заиста ће се у други народ изгубити.“ За то, вели, ваља „повереници Војво[illegible] Србске у Бечу мапу што скорије преда се узети и добро Банат испитати и о тим [illegible]орско-Србским местима се уверити“.

Као што се види, овај писац рачуна Крашоване за досељенике из Црне Горе. [illegible] је прошлост, у осталом, код нас доста тавна, неиспитана.

њихову броју, они се *битно* разилазе у томе, или и Буњевце и Шокце убрајају уједно.

Тако их *Хунфалви* рачуна, називајући их католичким Србима, на 70.000 душа. *Швикер* рачуна, да Срби („обе вере“) сачињавају у Бачкој 15%, у Барањи (са Шокцима) 15—17% од целокупног становништва. *Келети* рачуна, да у Бачкој сачињавају Буњевци Шокци и Срби 19%, а у Барањи (Шокци и Срби) 16% од целокупног броја становништва. *Бадић* рачуна, да у Бачкој има 55.000 Буњеваца и Шокаца. *Фењеш* рачуна да Шокаца има 429.268, али ту су наравно и Шокци у Срему и Славонији. *Клајић* рачуна, да у Барањи има 43.011 Шокаца. *По попису* од 1880 г. има у Бачкој 56.000 Буњеваца и Шокаца, али када се по местима срачунају има само у Бачкој до 60.000 Буњеваца и до 16.000 Шокаца.

Емил Пико који налази Буњевце и у Чанаду, рачуна број Буњеваца и Шокаца у *Бачкој* и *Барањи* а по званичној статистици, на 73.642 што не може бити тачно; *Фридрих* Тамаш („Bács B. megye“) рачуна, да у Бачкој има 38.430 Буњеваца и 13.153 Шокаца, што такође није тачно.

По најновијим (1890 г.) званичним статистичким подацима има *Буњеваца у Бачкој* у:

Суботици[1])	36 000
Сомбору	6.123
Аљмашу	1.493
Бајмоку	1.936
Каћмару	1.730
Кунбаји	250
Матеовићу	322
Бикићу	948
Чавољу	555
Г. Ст. Ивану	925
Гари	1.283
Шандору	188
Чонопљи	958
Н. Милетићу	1.350
Баји	1.606
Боршоду.	72

[1]) М. Мандић износи у „Даници“ 1897 г. статистику, која се *битно* разлик је од службене статистике: Он рачуна да има Буњеваца у Суботици 50.000, у Сомбору 9( )0 Алмашу 2000, Чонопљи 2000, Немеш-Милетићу 2000. Г. Ст. Ивану 2000, Бикићу 15( ), Баји 5000, Бајмоку 2500, Матеовићу 700, Башкуту 500 и т. д.

Чантавиру	172
Пачеру	85
Молу	204
Н. Саду	392
Бездану	60
Берегу	2.016
	58.174

Осим тога их има нешто још у бачким селима: Башкуту, Петрову селу, Моравици, Ади, Мартоношу и још у неким местима, свега **око 61.000 душа у Бачкој.**[1])

У осталим местима у пештанској и фехерској жупанији и Банату има Буњеваца у:

Рекаш	1.139
Ерчи	243
Чепел	108
Тетињ	17
Чобанац	71
Акасто	15
Фаркажд	150
Опово	196
Н. Елемир	46
Перлез	191
Регенсдорф	13
Борча	25
М. Черњаја	45
Радна	114
Пилиш	13
Калоча	23
Свега	2.407

---

[1]) У „Zemljopisu" бач-бодрошке Жупаније, који је „за Буњевачку и шокачку младеж" штампан 1894 г. у Суботици (штампарија Др. Душана Петровића) има ова статистика *Буњеваца у Бачкој*:

Сомбор	6.000
Суботица	40.000
Бајмак	1.000
Матеовић	350
Аљмаш	1.500
Баја	2.800
Бикић	1.000

Осим ових места помиње се да има доста Буњеваца још и у овим бачким селима: ...ш-Милетићу, Чонопљи, Шандору и Каћмару, али њихов број није означен већ с... рачунати укупно међу римокатолике (Буњевци, Немци и Мађари).

...о Мандићу (Danica 1897 г.) износи број Буњеваца и Шокаца у Бачкој око 95.00... а.

А када се овоме броју додају они Буњевци у Сегедину, Баћи, Ерду (1268), Тукуљу (1225) и осталим ситним оазама у Пештанској и Фехерској жупанији, добићемо у најмању руку 10.000, онда би *број Буњеваца у Угарској износио до 71.000 душа, у Лици и Приморју* од прилике *30.000*, дакле **свега Буњеваца око 100.000.**[1])

У Суботици је врло нагло умножена популација, што се види из овог прегледа:

1700. г. помиње бачка жупанија у једном извештају да је у Суботици било тада 642 грађана, који порезу плаћају У Harregen-ову извештају бечком ратном већу бележи се, да је у Суботици било 1702. г. 1896 становника, а по војном извештају било је у њој 1720. г. 205 породица. По осталим, разним извештајима и пописима било је у Суботици 1748 г. 759 пореских глава. — па:

ГОДИНЕ	СТАНОВНИКА
1765.	9.556
1766.	9.730
1770.	9.840
1771.	10.252
1805.	21.573[2])
1818.	30.015
1820.	32.247
1832.	30 777
1840.	31.720
1847.	41.707
1850.	48.958
1854.	60.729
1870.	56.323
1880.	61.956
1890.	72.863

Према овоме је Суботица данас по броју становништва трећа варош, у целој Угарској. Веће су одње само Будим-Пешта и Сегедин.

---

[1]) Накнадно сам сазнао да у Тителу има сада још само три буњевачке породице (Лулић, Устин, Романчик) са 20 душа (12 мушких, 8 женских). Осим тога има по која буњевачка кућа у неким шајкашким селима, а има их и у Перлезу (20—25 породица), у Опову (25 породица), у Локу 20 душа.

По *Мандићу* („Даница“ 1897 г.) има још Буњеваца: у Душноку 3000, Б[illegible]ну 3500, у Пешт. Св. Иштвану 2500, у Св Андрији 1000.

[2]) Од којих је 17.044 „Илира“ (Срба и Буњеваца).

Кућа (домова) било је у Суботици 1862. г. 5534, а 1890 г. 5708, а на салашима (пустарама) 1862. г. 3256 кућа, 1890. г. 5355 кућа, дакле нешто мање но у самој вароши. У вароши има 38.573, а на пустарама 34.110 становника.

По службеној статистици има у *Суботици* 36.000, по буњевачком земљопису 40,000, а по М. Мандићу („Даница“ 1897. г.) 50,000 Буњеваца.

У *Сомбору* има сад по службеној статистици 6123 Буњевца, а по *М. Мандићу* 9000.

У Сомбору је било становника године:

1870.	24.309
1880.	24.700
1889.	26.888

Шокаца има у Бачкој:

У Сенти	3.700
У Бачу	3 000
Моношторсег	3.200
Вајска	968
Плавна	1.200
Сантово	1.945
Бођање	375
Апатин	85
	14.473[1])

Кад овоме додамо Шокце у Бач-Новосело, Ст. Паланци (383), Тителу (337), Богојеву, Н. Саду и др. бачким местима, видећемо да у *Бачкој има 16.000 Шокаца.*[2])

Осим ових има Шокаца у Барањи и Толни и то у Кашаду 620; Торјанцу 545, Петарди 885, Мохачу 1001, Баану, Кишфалуду, Липову, Н. Бељу, Береленду, Н. Перкати и т. д.

---

[1]) По *М. Мандићу* („Даница“ 1897 г.) има *више* Шокаца у тим местима и то: У Моноштору 3500, Вајска 1500, Плавна 1800, Сантово 2000, Бођане 450, у Бачу 3500.

[2]) За Тител сам добио поуздане податке: Тамо има свега 337 Шокаца и то 159 мушких и 178 женских. Познатије су ове шокачке породице у Тителу: Бартоловић Марковић, Јерков, Микић, Маринков, *Бошњак*, Новак, Мрњан, Орачић, Кучера, Вечај, Ридл [illegible]чьерић, Вељко, Павков, Сестрић, Баглама, Марић, Очај, Данчек, Вуков, Рауљ, Гргић, [illegible]пелић, Сунарић, Имбришић, *Рачу*, Штимацу, Орешковић и т. д. Интересно је, да су с[illegible] мађарске и немачке породице (Сабо, Балог, Шмитмајер и т. д.) пошокчиле и дана[illegible]матрају за Шокце. — Пре 30 год. била је у Тителу искључиво Шокачка придика[illegible]с је пак ретко чути.

У Печују било је 1870. год. 23.683, а 1890. г. 34.754 становника. Број Шокаца није означен у статистици, и ако их има доста, по М. Мандићу око 6000.

У Мохачу рачуна Мандић да има 4000 Шокаца.

У *Барањи* и *Толни* има у већ поменутим и др. местима преко 36.000 Шокаца.

*

После ових специјалних изношења ми можемо изнети укупан број Буњеваца и оних Шокаца, који се нас у овој прилици тичу.

I. Буњеваца има *свега 101.000* и то:	
У Бачкој . . . . : .	61.000
У Пештан. и Фехерској жупанији и др. .	10.000
У Лици до.	30.000
II. Шокаца има *свега 52.000* и то:	
У *Бачкој**)	16.000
У *Барањи*	36.000

У овај број нису узети Шокци у жупанијама Зала, Ваш, Међумурје и т. зв. Васер-Кроати у Угарској, и ако су и они рођена браћа наших Шокаца.

За тачност бројева не можемо јемчити само код личких Буњеваца, јер њих у званичном попису нема, али ће их по нашим приватним извештајима, ипак бити до 30.000.

---

*) У „Земљопису за буњевачку и шокачку младеж“ (Суботица 1894) има ова статистика *Шокаца у Бачкој:*

Моноштор	3.245
Сонта	3.000
Вајска	1.500
Бођани	500
Плавна	1.220
Гара	1.300
Сантово	2.000
Берег (Брег)	2.000
Гор. Сентиван	925
Бач	1.500
Свега	17.190

Интересантно је, да се у овом „земљопису“ села Гара, Гор. Сентиван, Берег означавају као шокачка, а не буњевачка. Вреди забележити да се на стр. 17 ове буњевачко-шокачке књиге вели ово: „*Бач* трговиште на р. Мостонги са 4500 становника, од којих су 1500 *Срби римокатолици (Шокци)*. У „Земљопису“ овом вели се, да у Бачкој „има *199.357 Срба (Са Шокцима и Буњевцима)*.“

Према свему горњем има **Буњеваца 101.000, а Шокаца,** (у Бачкој и Барањи) **52.000;** дакле **свега Буњеваца и Шокаца 153.000.**

Леп број, али свакако *мањи* но што је пређе био, чему узрока ваља тражити у претапању у друге народности, што је настало услед оскудице народних школа, и у расељавању у Тројединици. Камо лепе среће, да се помоћу пробуђене народне свести ставе бар у будуће препреке одрођавању наше католичке браће — Буњеваца и Шокаца.

II. Порекло и повесница.

1. Јесу ли Буњевци староседеоци или досељеници?

Поред разних ситних, постоје две главне теорије, о којима историк Буњеваца мора говорити када пише о њиховој прошлости.

Једна, која има највише присталица, јесте она, да су Буњевци на садашњем свом тлу у Бачкој и Лици досељеници, док по другој теорији, Буњевци су ту староседеоци (аутохтони) На први летимичан поглед мислиће многи, да теорија о староседелаштву Буњеваца није баш без основа, али када се човек задуби у оно мало података (које човек дугим трудом ваља да прибере, јер је о њима слабо шта писано и забележено), онда мора одлучно стати уз и иначе популарну теорију, *да су Буњевци досељеници у Бачкој и Лици.* Староседеоци пре још могу бити Шокци у Бачкој и Барањи, као што ћемо доцније видети, али да су Буњевци досељеници, зато говоре сви знаци и историјски споменици, док за њихово староседелаштво говори само једина истина, да су Бачку насељавали Словени и пре доласка Мађара. Међу тим нема ни једног знака, да су међу тим староседиоцима Словенима били и претци садањих Буњеваца.

Основаност прве теорије, моћи ће се тек тада јасно увид... ., када изнесемо обе теорије заједно са доказима, који пот к... љују и једну и другу, те када читалац види *разлику* између њ... Прво ћемо говорити о теорији да су Буњевци староседеоци у ...чкој и Лици, а за тим ће мо, побијајући ту теорију, изнети

противну теорију, коју и ми усвајамо за своју, на име да су *Буњевци досељеници.*

Каноник Иван *Антуновић* један од првих Буњеваца, највише заступа гледиште, да су Буњевци староседеоци, као што се то из његових списа, а нарочито из његове *„Расправе“* види. Он вели, да су Словени, дакле — по њему — и Буњевци били староседеоци у Угарској пре, а и за време доласка Мађара у Угарску. Ми то што се Словена тиче, потписујемо. Историска је истина, да су одмах после Римљана и разних номадских племена сарматског и трачког колена, Бачку и јужну Угарску населили Срби, а горње крајеве Угарске остали Словени, и да су тек после њих дошли Мађари као завојевачи. Они су од Срба односно Словена примили *све* културне особине једног народа, облике установа државних, безброј речи и то оних, које у свом језику нису имали, па чак и Хришћанство. Словени беху миран, земљораднички, али већ културан народ. Мађарски језик кипти заиста од многих речи српског или правилније словенског корена. *Данковски* у своме речнику; — академик *Флоријан Мађаш*, рођени Мађар, у својој историји о речима Мађарског језика; — даље сам Павле *Хунфалви*, њихов први етнограф, доказују то несумњиво у својим радовима. Ну осим тог писменог доказа са *Мађарске* стране и толиких доказа са Словенске стране (Шафарик и др) доказују то и ова факта што је ³/₄ имена места у Бачкој и *сада* српскога корена, да све реке, брда, језера, њиве имају и сада српске називе, да су српске цркве и грађевине старије од мађарских и немачких. Од неких педесет пет места у рејону горње Бачке 36 имају и данас чисто српска имена. Од 12 већих пустара. које су многобројно насељене носе 9 српска имена (Равна и Растина код Гакова, Шара код Станишића, Кулић код Србобрана, Стари Леђен или Риђица, Таванкут, Шебешић, Верушић, Зобнатица код Суботице). Једино брдо у Бачкој има српско име — Телечка. Од 4 реке две имају српска имена (Криваја и Мостонга). Свих пет језера у Бачкој имају српска имена (Палић, Крваво језеро, Слано језеро, Рибје језеро, Језеро).

Од 70 места у доњој Бачкој 60 и данас имају с[illegible]ка имена. Имена историјских споменика, развалина, брда и ш[illegible]ва јесу српског корена (Бокчиновац, Коштаница, Јарак, Кни[illegible]ац-Земљоград и др.). Пустаре (Прекаја, Визић, Сириг, Чичево [illegible]р,

мово, Мартинац и др.), — шуме, путеви, речице, острва са српским именима доказују да је Србин овде пре становао од Мађара.[1])

Ово су наши подаци, а уз њих је и Антуновић изнео безброј српских имена села и породица још из 1302—1522 год. за доказ да је у Бачкој, пре насељења Буњеваца у 17 веку било Срба дакле и Буњеваца.

„Тамо од Сирмијума протезаху се горе *Шокци* с ове и с оне стране Дунаја у Баранију и Толну, а у средини Бачке већма онамо к Тиси *Буњевци* и то све до Будима, свагда дакако већином са Срби измешани. Ове су се гране мешале те налазимо и уз Дунај Буњеваца, нарочито у Башкуту, Баји, Чебу Новом Селу, Футогу, Новом Саду и — Банату.“

Овако набраја Антуновић простор, који су Буњевци заузимали пре Мухачке битке. Веранчићу још 1553 рече неки „Рацки бродар, да је у Бачкој пре Мухачке битке у једном селу било више становника но сада у 30 села.“ Али да их је било и 1553 г. то нам баш и исти „рацки“ бродар својом личношћу сведочи. „А да су ти становници били Раци (Словени) то доказује околност, што по попису 1715 г. у Бачкој и Сегединској војеној управи они (Раци). као *једини* и *искључиви* становници на прво место долазе.“ — А то је трајало тако све до друге половине 18 века, када се разбегли Мађари повратише у Бачку.

„Да су Раци од старина Подунавски и потиски становници били то изван сваке двојбе стављају сви закони од године 1556 на саборих (угарских) о Рацих састављени“. — Даље,

у Аналима изданим у Ђакову 1437 г. изрично стоји, да „већи део Сријема заузимљу Раци и Босанци (Патарени — Богумили), шта више и на другој обали Дунава (дакле у Бачкој и Бодрогу) на простору једне или више миље Раци с Босанци, Кривоверци (православни) с кршћани (католици), међу се помешани станују.“

Ово су најглавнији докази Антуновићеви, уз које пристаје и М. *Мандић* („Danica“ 1897 г.“) и Лаза *Кнежевић* (Летопис 28 књ.) те вели: „Кад су се Турци са мухачке битке год.

---

[1]) Види опширније о томе у расправи „*Српство у Бачкој*“ од Ив. Иванића у „Одје 1888 год

1526 враћали и у Суботицу дошли, затекли су седам браћа седам Сучића...“

Кнежевић из тога, што је после мухачке битке било у Суботици Сучића, закључује да су тада у њој морале бити и Буњевци. Међу тим Сучића има и православних, а што је најглавније, капетани Сучићи у Суботици много су доцнијег датума (крајем 17 века[1]). Ти капетани Сучићи пореклом су из Пољице у Приморју, потомци великог кнеза Пољичког Павла Сучића (1677.), дакле нису могли бити капетани у Суботици после 1526 г.[2])

Од свих података, које је изнео Антуновић да докаже своју тврдњу: да су Буњевци староседеоци, најважнији је онај из анала ђаковачких, да је још 1437 г. било Босанаца католика не само у Срему, већ и у Бачкој и Бодрогу. Немамо разлога сумњати да је у то време било Срба католика у Срему и у Бачкој, али ти католици нису могли бити Буњевци у Суботици и у горњој Бачкој већ Шокци у доњој Бачкој и у Барањи. Међу тим Антуновић има донекле право и то у томе, што је Буњеваца било у Бачкој и пре њихове главне и најмногобројније сеобе крајем 17 века, али необично мало, тако, да то ни помена није вредно. Ивањи у својој „Историји Суботице“ доказао је такође да је Буњеваца могло бити у истој вароши у мањем броју још за време турског господства, или другим речима на 50 година пре главне сеобе Буњеваца крајем 17 века. Ивањи вели, да су они, упитани за свој долазак, изјавили да су у Суботици и за време Турака (дакле пре највеће сеобе 1687 г.) становали, што доказују и честе отмице буњевачких девојака од стране Турака и скривање буњевачке нејачи по Суботичким ритовима 1689 г. Још за време Турака било је Буњеваца у Бајмоку, Таванкуту, Кунбаји, Лудашу, Белесовићу, Тонпи и т. д. Пастир Никола Копуновић, Буњевац, родио се у Бајмоку 1660 г. а старац од 70 г. Билија Катана у Таванкуту и Јерко Гугановић у Лудашу још раније. Када се уз то узме, да је једна сеоба Буњеваца у околини Суботице била још 1668 г., онда је јасно

---

1) Кнежевић је у осталом писао у првом реду о оделу и обичају Буњеваца, а говорећи о прошлости Буњеваца *само* ове речи: „које су године, да ли на чији позив или од своје воље или невоље дошли, то се доста тачно не може доказати, као и то, да ли су предели, које су населили, били *пусти* (?!)“ — сам је абдицирао на име историчика Буњеваца. Он се дакле у расправљању повеснице Буњеваца не може узети у обзир.

2) На једној „наредби бискупској иза светочантнога похађања по Брибирској [illegible]ини потписан је год. 1671. Гашпар Сучић, нотар бискупски. — Качић опева Сучића кнеза Пољичког.

да је Буњеваца морало бити ту и пре 1687 г. што узгред доказује и то, да су Буњевци држали под закуп пашњаке суботичке од Дурмиш-паше.[1])

Све ово горње показује да је Буњеваца истина било у Бачкој и пре њихове *главне* сеобе 1687 г. али их није било у много ранија времена, а још мање после Мухачке битке. Међутим Срба католика и то оних, који се сада називају Шокци, било је много раније.[2]) Као што се види ови докази толико су ништавни према доказима, да су Буњевци досељеници новијега времена, да се са тим доказима ни мерити не могу.

У осталом, ми можемо разјаснити од куда је постала Антуновићева теорија о аухтохтонству Буњеваца. Он је убеђен да су Срби у Бачкој староседеоци и како он Буњевце од Срба нигде не двоји, он закључује, да су и они, Буњевци, староседеоци у Бачкој. Ми и ако се клањамо српској свести пок. Каноника и ако не двојимо Буњевце од Срба, ипак не можемо прећутати да је језгро, главна маса Буњеваца досељеник из Херцеговине *новијега* времена. Јер када би усвојили Антуновићево мишљење о староседелаштву Буњеваца, онда би сасвим излишно било писати нарочиту повесницу Буњеваца, пошто би им прошлост нашли у повесници Срба у Угарској, која је већ доста расветљена. Ну баш за то, што се верује, да су Буњевци досељеници новијега времена, настала је *потреба*, да се испита и разјасни *откуда су, када су и зашто су се Буњевци доселили* у садању своју постојбину. То је управо тема, коју је „Матица Српска“ истакла за утакмицу српским писцима и коју ћемо ми, на основу трогодишње студије, *покушати* да разрешимо.

Срба је свакако било у Бачкој и пре Мухачке битке, па и пре доласка Мађара у Угарску.

Али да је међу тим Србима, било у већој количини оних Срба — католика, који би требали да буду претци садашњих

---

[1]) Фридрих Тамаш (Bács B. v. megye) вели, да су се Буњевци доселили у Бачку још за времена Беле I., али то је немогућно.

[2]) Од Шокаца зна се, да су добили племствоКата *Орловић* (1535 г.): Божо *Радић* (1564 г.)! Никола *Дворниковић* (1663 г.); Никола *Милојковић*, црквени судац калочког бискупа добива 1639/41 год. пустаре Томпу, Иванку и Шебешић, и села бачка: Кађма[illegible] Гару и Башкут. Београдски бискуп Марин *Имбришировић* дели кризму католичким Ил[illegible]има 1649 г. у Бајмоку, Мартоношу, Берегу и Сантову. Год. 1629. помиње се као шока[illegible] и парох у Бачу фратар *Татић* (а раније 1478 г. каноник Таванкут у Бачу). Ово изно[illegible] М. Мандић („Danica“ 1897 г.) за доказ, да је Буњеваца било много раније у Бачкој, но [illegible] ово доказује раније сеобе и долазак *Шокаца*, а не Буњеваца.

Буњеваца, за то не могосмо наћи никаквог позитивног доказа у прошлости, и зато ми нисмо присталице Антуновићеве теорије. А зашто нисмо, то ће свако увидети кад прочита, што за овим следи и када се увери, како је текла и кроз које све мене сеоба Буњеваца из Херцеговине преко Далмације и Лике у Бачку. Теорију о староседелаштву Буњеваца највећма побија сама та колосална сеоба из Херцеговине, која је утврђена историјским фактима и коју ћемо ми ниже подробно испричати. За наше мишљење говори још и народно веровање у Буњеваца, да су им се претци доселили *са Буна реке у Херцеговини,* — и корен њихова имена, — и сви до сад познати подаци о томе, да им је колевка била у јуначкој Херцеговини.

2. Сеобе „Влаха", „Васер-Кроата" и Шокаца, које су претходиле сеоби Буњеваца

Пошто је, дакле, више но искључена могућност да је Буњеваца било у сеобама Срба из уже и старе Србије, већ да их морамо наћи *само* у сеобама из Босне, Херцеговине и Далмације, то ћемо ми само о тим сеобама и говорити. Колико је тих српских сеоба из поменутих покрајина било, то се не може *тачно* казати, јер су оне управо *безбројне* и *перманентне* за све време док су Турци у њима владали. По нашем мишљењу, створеном на основу нађених доказа, *главна сеоба Буњеваца била је у XVII веку,* но тој сеоби претходило је више ситнијих сеоба. Нарочито пак, насељавање *Шокаца* пада у ранија времена.

И ако нас се Шокци у овој расправи тичу тек *у другом реду*, ми морамо и о њима говорити, јер имају са Буњевцима највише сродности по наречју, вери и тако рећи по истоветној првашњој постојбини, а и за то, што се Буњевци од њих не двоје.

Но пре тога морамо говорити и о **„Власима"** у Хрватској, јер они нису без сваке везе са нашим Буњевцима. А говорећи о тим „Власима", ми уједно описујемо раније стање и популацију у Приморју, које прво населише Буњевци.[1])

Познато је, да „Влаха" католика има у Хрватској и Приморју, који се и по језику и по свему далеко разликују од правих Хрвата Кајкаваца.

---

[1]) У старим листинама зову се и православни и католички Срби — „Власи" па тако и у службеним исправама. Нас се овде у првом реду тичу католички „Власи" (т. ј. Срби) у Хрватској.

Као што свуда по Српским и хрватским земљама, тако је и у Лици било од давних времена тих „Влаха." Они се спомињу још 1412 г. уз Хрвате под Звониградом у Листини краља Сигисмунда, Ивану Нелепићу од Цетина. 20 год. доцније (1432) видимо их у Листини, којом се за 40.000 дуката залажу многи градови у Хрватској, град Висуђ, жупаније Бичка и Пољичка и сви Власи у Хрватској („omnes Walahos Regni Croatie"). Они су још тада за разлику од правих Хрвата носили име „Влаха" и ако су већ тада били делом Католици, а већином православни.

Хрватским „Власима" (потомцима православних Срба, од чије им је вере и остало вулгарно име „Влах") око Клиса и Сиња, издао је кнез Анж Франкопан, Бан Далмације и Хрватске и кнез Цетински и Клишки повељу 1436 г. у Клису код Спљета *ћирилски* писану („које је писмо било *обичајно* у многих хрватских крајевих кроз више векова, те се и звало Хрватско (!) писмо", — вели Лопашић). Та интересна повеља гласи:[1])

„Вирне и праве слуге бана Иваниша Ивановића, сви добри *Власи :*

Виган Дубравчић, Нинoje Санковић, Томаш Рончевић, Матијаш Вукчић, Милић Остојић, Вукаш Војновић, Иваниш Грубичић, Радивоје Витковић, Булат Кустрожић и др. — И да ни *наде њима (Власима) ни један Хрватин (војвода не буде)* и да на њихово питање не суди ни један *Хрватин* већ њихов кнез и судни њихови и да не држе Хрвати Влахов мимо једног бравара. *Србин* да не може отдати (сведочити) на Влаха, ни Влах на *Србина.*"

Ова повеља доказује: прво да су ти Власи били привилегисано племе, које је имало свога бана (Иваниша), своје кнезове, своје независне судове, — а друго да их и сам бан Франкопан не сматра за Хрвате, већ за једно посебно племе управо једно и исто са Србима, што се види и по томе, што им Срби, као племенски рођаци, не могу сведочити код судова. Ти Власи, несумњиви рођаци Буњеваца, насељени су у Лици и доцније у годинама 1597, 1609, 1642 и 1646.[2])

---

[1]) Радослав Лопашић: „Два Хрватска јунака."

[2]) О тим сеобама биће ниже више говора. „Влахе" те, као и православне Србе на[illegible]звали су и силом и милом аустријске војене власти, да им бране границе од Тура[illegible], који су се већ 1415 и 1418 год. осмелили и палећи и робећи продрли под Исакпа[illegible]ом до Штајерске. (В. Клајић: „Повјест Босне" 252.). Та је одбрана после, кад су Ту[illegible] 1528 год. завладали Ликом и Крбавом и држали 160 година, била још потребнија.

У летопису Самостана Градишког забележено је, да су Католици и Власи (Срби) у добу војводе Баденскога Лудвика, под вођством оца Марка Марића прешли и населили се у Славонији. Када је отац Марко од добивених рана умро, војевали су ти „Власи“ под оцем Петром Хрватовићем, и уз хајдука Ивана Макара, храбро се борили против Турака и позивали своју браћу из Босне на ову страну.“

Чувени Чеваповић израчунао је да су фратори и попови превели у Аустрију 24.300 тих „Влаха“ из Босне, а сам стриц Гавре Новаковића превео је 1687 г. 4.892 војника цару Леополду.

Такође као сроднике Буњеваца морамо поменути и Приморце, — Чакавце са кварнерских отока, који су се заједно са Буњевцима населили у Приморју и за тим се они, који осташе на копну претопише у Буњевце, док код острвљана то није случај, јер они и данас називају становнике око Црквенице, Новог и т. д. „Власима“, ма да су и ово католици као и острвљани. „Власи“ у Приморју потомци су некадањих привилегисаних „Влаха“ под баном Иванишем Ивановићем. Стеван *Павелић* тврди пак, да су чак и Кварнерски Чакавци прави Буњевци.

Исто као поменути Власи, у Хрватској, тако су и Шокци, као што већ рекосмо, *давнашњи* досељеници у доњој Бачкој и Барањи.

* * *

У бачке, барањске и славонске *Шокце* долазе и т. зв. **„Васер-Кроати“** који су насељени на горњим обалама Дунава у Угарској око Пожуна и ниже, па и у околини Беча. Они су насељени из Хрватске у те крајеве, а преселили су их на своје спахилуке 1550 г. Мађари племићи: Баћани, Середи и Иљешхази.

По *Смичикласу*, населише се „Босански Хрвати“ још 1529 г. на граници између Аустрије и Угарске на празноме земљишту. Од Босне добише име „Bosser-Kroaten“, које се после претворило у „Wasser-Kroaten.“[1])

На против *Церниг* вели, да су се они доселили из Хрватске, што је и вероватније, а осим тога и термин „Босански Хрвати“ у употреби је тек од окупације Босне 1878 год. па на овамо.

---

[1]) Мађарски писци и статистичари називају и Словенце и „Васер-Кроат“ — Вендима, и ако ови последњи нису „Венди“, већ католички Срби — Шокци.

Смичикласа помаже у овоме и В. *Клајић*, који те „Хрвате“ дели на Горњаке и Дољаке. Дољаци су Штокавци „ваљда“ из Босне. Курелац им чак *пориче хрваштво*, јер вели да се један предео од 9 села између Бандола (Вајден) и Парапатићева брега у жупанији Ваш зове *Влахија*, а „житељи те Влахије да су *без икакве сумње племеном* **Срби**, који су *на католичку веру приступили.*“ —

За њих а и за Шокце и Буњевце дао је бискуп ђурски Л. Колонић у Трнави штампати (1687) „науке христијанске“, писмом *ћирилице*, јер друго осим овог писма нису познавали.[1]) Клајићу је пак вероватније да су „ови *Власи* дошли из *Босне* и да су из прва говорили *Икавском штокавштином*, која је у 14—15 веку у Босни била опћенита.“[2])

Када наше уверење, да су и ти „Васер-Кроати“ једна грана Шокаца, сродника Буњеваца, дакле Срба католика, — потврђују Клајић и Курелац, који су природно је, ближи Хрватима но Србима, онда ми немамо ништа да додамо овоме.

*
* *

Што се **Шокаца** тиче њих је морало бити и староседеоца у Срему, Бачкој и Барањи. Као што смо видели из ђаковачких анала, њих је било ту већ 1437. г., а свакако и раније, но њихови се редови умножили доцнијим сеобама, које су интензивније почеле нарочито у 16. веку. Печуј у Барањи, населише 1540 г. Шокци после Салцбуршких Немаца. Жупаније Барању и Sümeg населише *Шокци* (искључиво Штокавци) у већем броју у 16. веку, а за тим такође у великом броју, када су Турци напустили Барању. Ти Шокци долазили су из Босне откуда им се још и сада задржа име „*Бошњаци*“. Знатна је сеоба Шокаца из Босне 1538—1540 г., после пада Дубице, када су ти Шокци поплавили Славонију, Бачку и Барању.[3])

---

1) Да тадашњи јужни Словени, чак и католичког закона нису знали латиницу има и ранијих доказа. Још 1583. год. штампан је у *Риму србуљском ћирилицом* катихизис римске цркве од Језуита Петра Канизија, па је ту књигу превео „из влашког или латинског језика у *словенски* језик поп Шимун Будинео, задранин“. (М. Грбић: „Карловачко владичанство“ II. 216.).

2) В. Клајић „Опис земаљах.“

3) У то време (1538 г.) пада и прва већа српска сеоба у Славонију под барон[illegible]колом Јуришићем. Досељеници из Расције“ населише се између доње Чазме и Д[illegible]зе, добише повластице и ударише темељ Војеној Кранији са капетанима Копривни[illegible]им, Крижевачким и Иваничким, 1535 год. населише пак босанскп Ускоци „Жумберак“ и[illegible] Ускочке планине.“

Да је Шокаца било још почетком 16. века, доказује попис дикалске десетине из 1520—1522 г., када су постојала садашња шокачка села: Моноштор, Вајска, Бођан и др. У доцнијем времену почетком 18. века налазимо већ више Шокаца и Срба у садашњим шокачко-српским селима, тако по попису 1727 г. беше у *Моноштору* породица: Јанић, Јерковић, Блажев, Балмаковић, Видаков, Сушић, Павишев, Пејаков; у *Сантову:* Колар, Лепокатић, Ковачевић, Босин, и др.; у *Бачу:* Бачлија, Филиповић и др. У осталим шокачким местима, налази се велики број презимена на — „ин“ и — „ић“.

У *Барањи* је такође било у велико Шокаца, као што показују 1557 г. следећа словенска имена села: Бојаша, Градиште Бакоња, Беран, Севрево, Ломово, Парага, Угриште, Св. Дамјан, Бистрица, Вељин, Гаре, Острво, Игризије, Храсти, Вивино, Корњача, Беље, Котар, Нарочје и др.

У *Толни* се помињу (1557 г.) шокачка села: Ивка и Ириг.

1696 г. у следећим местима у Барањи било је Шокаца и Срба (документи их називају „Илирима“) са овим презименима:

Село *Кублин:* Јурица, Радиша, Видак;

Село *Немети:* Бошњак, Ванданић, Симић, Матић, Лукачевић;

У *Мошко:* Жувић, Лучић, Бошњак, Сучић, Матијашевић.

У *Вилању*, Сва презимена на — „ић“ и „ин“.

У *Кишфалу:* Црногорац, Урица, Ганчинац, Бошњак, *Шокац*.

У Почи, Бану, Кашаду, Личу, Мароку, Даражу, Исипу, Даљоку, Секче, Батасеку, Печвареку, Јодашу и др. местима пуно презимена српских.

1715 г. било је *Шокаца у Барањи у 69 села.*

Но највеће сеобе Шокаца падају у оно време, када су жестоке провале Турака иза Мухачке битке 1526 г. изазвале општу сеобу Југословена у Крањску, Штајерску, а поименце у Угарску. У почетку беше на Драви нарочити мост да би народ из Хрватске и Славоније са својим благом могао лакше бежати у Угарску. Почев од 16 века низао се читав низ тих исељавања.

У то време пада и исељавање многих племића личких и крбавских у Угарску, као: Хорвата, Петричевића, Ловинчића од Ловинца, Крчелића, Херендића, Перушића, Будачких и др.

Турске навале су као што је познато изазвале многа расељења нашег народа почев већ од 15 века. Расељавање игло

је правцем од југоистока према северозападу. Прво су из Босне и Херцеговине бегали у суседну Хрватску и Далмацију, одавде пак које на запад, које на север. Једни су тражили уточишта преко Драве, отуд Југословенских насеобина у Угарској, Аустрији и чак Моравској.[1])

Средином и крајем 16 века дођоше из Босне у Славонију силни Срби — штокавци, а по вери католици, који тек у Славонији узеше име „Шокац“. Те католике доведе из Сарајева сам принц Евђен Савојски (1697 г.).

Од тих сеоба помињемо још ове:

Г. 1640 када је код града Јајца потукао Турке Петар Кеглевић са својим Србима и Хрватима, нарочите су чете аустријске ишле по Босни и позивале „Раце“ (вели *Катона*, мађар. историк), да се са својим породицама преселе на Аустријско земљиште, што су многи учинили.[2])

Од г. 1686 пошто је Будим пао у Хришћанске руке, већ су чешће оваке сеобе из Босне, јер чим су Хришћани већма побеђивали, Турци су били све бешњи, те се читава села исељавала из Босне.

1714 г. пак досели се из Горње Крајине у Славонију и Барању (околину Печуја) силан народ штокавскога па и чакавскога наречја, који из Крајине побеже од глади и насиља војених власти. Ти нови досељеници умножише број Шокаца у Славонији и Барањи.[3])

Из горе наведенога види се, да су Буњевцима у досељавању претходили прво *Власи*, па т. зв. „*Васер-кроати*“, и *Шокци*, а од Срба католика дошли су (1737 г.) још у Угарску, после Буњеваца само *Срби Крашовани* у Крашо-северинској жупанији у Банату (до 20.000 душа), који су сада настањени око Беле-Цркве, но за које се мисли, да су за време сеобе још били православни, па тек у Угарској покатоличени. О њима сам говорио у првом одељку.

---

1) Много је Срба залутало и у Крањску и претопише се у Словенце. Траг им се очувао у многим српским презименима: Неманић, Југовић, Бранковић, Рајић, Милошић, Станиша, Храниловић, Витковић, Петровић и т. д.

2) Из околине Јајца повео је собом у Лику и Крбаву многе Србе још краљ Матија.

3) Шокачких насеља морало је бити и у Србији, судећи бар по називима: Шокач . поље, Вишкупја (Бискупија), Шокачка мала у Клењу и по презименима Шокчићи и I жчевићи у Мачви. — Град Шабац називан је у документима за време пожаревачког миј „*Шокац*“.

После овога увода, — који је био неопходно нуждан да се види, кога су све Буњевци сретали и нашли у своме путу и у својој новој постојбини, ми смо добили закључак, да су Шокци већ из много ранијих времена у Угарској.

3. Шта је још претходило сеоби Буњеваца из Херцеговине?

Када су Турци после косовске катастрофе смрвили и Босанско краљевство, притисли Босну и Херцеговину, почели су одмах своју владавину са окрутним варварским мерама. Земљорадник је дошао у далеко горе прилике, но што је био у општем хаосу и грабежу Босанске властеле, који је претходио крвавом концу босанске краљевине.[1]) Властела је такође имала да бира између две дилеме: или да очува своја имања по цену турчења (што је један део и учинио), или да буде доследна свога Србинства, те да се не измири са новим стањем, па да емигрира, или ако у томе не успе да сврши на кôцу, под палошем, или у сужањству у Азији.

Када је завојевач Мухамед II погубио краља Томашевића и стотинама босанских племића код Јајца (1463 г.), Босном овлада ужас, расуло и потпун слом дотадањег и иначе трулог сустава. Властела се или истурчи, или погибе, или се разбеже у свим правцима. То учини и сељак, али већи део сељаштва оста на своме пра-огњишту до садашњих дана, те очува Босни тип српске земље, на чему буди хвала босанском — *сељаку!*

Дакле одмах после турске инвазије, насташе оне безбројне сеобе из Босне и Херцеговине, којима заиста нема броја, јер су текле из дана у дан, без престанка, све до данашњих дана. Историјски споменици очуваше само године главнијих сеоба, а оне ситније најкрвавије и најмучније осташе незабележене....

Разбегла властела са својим сељацима упути се у Славонију, Барању, Бачку и Банат, док један део пође у Далмацију и ужу Хрватску. Од тих исељеника посташе славни ускоци („Калавци“ и „Пребјеги“) и граничари, који се у друштву урођеника оних крајева јуначки бораху против Турака. У архиви фојничког манастира забележена су имена ових племића — „пре-

---

[1]) Позната је сеоба 1386 г. још за време босанских краљева ових породица из Босне, из околине Сиња у село Босиљин, (доцније Примоштено) Пладојевић, Прибиславић, Познановић, Јуриславић, Станичић, Зоричић, Радославић и др. који се одликоваху у турским ратовима. Њихово село Турци *никад* не могоше заузети.

бјега". Од познатијих. који имају везе са Буњевцима бележимо *Војниће*, *Колониће*, *Вуковиће*, Бачиће, Бранковиће.

Јегарски бискуп, посланик Аустрије за Цариград, Антун Веранчић (Веранци), вели о тим сеобама ово:

„Около половине 15 века многе обитељи *католичке*, народа *Илирскога*, по Турчину исељене, пређоше овамо (у Аустрију) да потраже уточишта и спас у суседних покрајина".[1])

Исељавање је постало још јаче, када је у добу цара Сулејмана харање и отимачина достигла своју кулминациону тачку те се народ да се тога спасе исели у Хрватску и Угарску, а беглербези му напуштени посед убаштине мухамеданском „вакуфу".

Исељавање ишло је овим редом:

Већ *1493* год. населили су се Срби у Модрушу. Помиње се лаћман Вукивој Косановић са војводама Кузманом Марковићем и Томом Погрмиловићем као начелници српске страже, која је и после читавих 150 година, чувала Модрушу од Турака.

Почетком 16. века (1535 г.) исељеници из Босне, Херцеговине и др. српских земаља населише Жумберак. Добише земље и повластице од Хабсбурговаца: војводе Ернеста и цара Максимилијана. Најстарије српске насеобине у Жумберку помињу се 1526 год., па за тим 1531 год. Укупно се тада населило у Жумберку 600 породица са 3000 душа. 1597 год. населило се тамо 1700 Срба. Срби у Жумберку поунијаћени су на силу.

После цетинскога сабора (1527) на две године (1529) пада исељавање босанских „пребега", предака садашњих крајишника и т. зв. „Васер-кроата", о чему смо већ говорили.

1530 г. Павле Ребровић са својим Бихаћанима — племићима (Paulus Rebrovith cum universis nobilibus de Bihach) обраћа се писмом крањско-словенском земаљском сатнику Коцијанеру односно „Бихаћских пребега, желећих, у наше личко-крбавске стране (доћи) у помоћ цесаровцем".[2])

1533 г. иселише се из Босне и Херцеговине вечито славни ускоци у Сењ, одакле их 1615—1617 г. раселише у већ насељени Жумберак.

1537 г. паде Славонија под Турке, те у њој насељено ста ништво потеже на север у Барању и Бачку испред крво-

---

[1]) Brüstle: „Recensio & cleri Dioec." Бристле је печујски историк.

[2]) М. Сладовић: „Повести бискупијах сењске и модрушке".

лочног завојевача османског. 1544 г. насели бан Никола Зрињски „Влахе“ у својим селима Прилисју и Росопајнику, на међама Крањске, који се покатоличише.

За тим насташе у претходном одељку набројана расељавања из Босне, која повећаше број Шокаца у Барањи и Бачкој. Већ 1559 год., када је Иван Ленковић постављен за самосталног пуковника Крајине, видимо сталне српске војничке посаде у Сењу, Оточцу, Брињу, Брлогу, Брековићу и др. крајишким варошима. Сењ населише 1537 г. босански ускоци. (Ваничек I.).

1579—1580 г. хтео је надвојвода штајерски Карло населити Морлаке из околине Шибеника, Трогира и Турске у Приморје. По Лопашићу, ови Морлаци су „по свој прилици“ сродници подгорских и личких Буњеваца. Срби „Моровласи“ (т. ј. Власи са мора) са јадранског Приморја населише се у горњославонску и Хрватску Крајину и добише 1564 г. повластице. 1596 год. пак населише се Срби из Книна у Гомирје (Гојимирје) и околину.

1597 г. била је једна мања сеоба ускока и „Влаха.“ Власи се населише и доцније 1609, 1642 и 1646 г.

1600 г. Марчу и околину населише Срби из Далмације под кнезовима Вуковићем и Беашиовићем, митрополитом Гаврилом и 70 калуђера. Ова сеоба била је, по Ваничеку, 1597 год. Он вели да су „тих више хиљада породица дошли из Турске — Хрватске или „Мале Влашке“ под предвођењем кнезова Вуковића и *Плашиновића*, а да је најзнатнија била она на Уни под Ермајнским (Хрмањским) митрополитом Гаврилом.“

*

Почетком 17 века већ су исељавања из Босне познатија и више прибележена. О првој 1604 г. вели Смичиклас:

„Течајем последњега рата, а да се отму бесном турском господству и очувају своју Хришћанску веру кренуло је (1604 г.) доста народа из Босне у славонску и вараждинску крајину и насели се на земљишту око пустих градова. Тако је и преко Уне прешло народа под вођством свога владике Симеуна Братање и стане се намештати с ове стране Уне између градова. Овоме народу даде цар Рудолф (1604) повластице: да су слободни од свих даћа (пореза), да слободно уживају земљу, али кад је потреба морају војевати на Турке. Стајали су под војним заповедницима аустријским.“

Год. 1605 и 1607 насељено је у околини Гомирја, Лича и Крмпота доста српског народа.

1609 год. Радоје Љубишић, Петар Тадешковић преселише доста народа у Оток, Муњаву и Плашки.

1609 г. пребеже 650 Хришћана под Брлог од зулума и намета аге од Рибника. Пре но што је ова раја напустила своја огњишта удари на свога агу од Рибника, провали у град, и убије пет Турака, а ага побеже у Босну. Затим се 650 Срба са женама и децом преселе под Брлог. Сењски капетан Гушић вели за њих да су „били врло добро одевени и богати са благом и свим осталим". Тада је (1610—12 г.) много народа пребегло из турских страна. (М. Грбић: Карловачко Владичанство I.).

У то време „Власи" а нарочито кнез Топчић (Тепшић) са 80 породица насели се у Подгорју, потоњу нову постојбину Буњеваца. 30 г. касније пресели Вук Франкопан „Влахе" из Петрова поља у околину Огулина.

1615—1617 г. раселише Млечићи ускоке (Пребјеге, Каравце), око 133 породица, из Сења у околину Оточца и у Жумберак.

1632 г. преселио је гроф Гаспар Франкопан у Равну Гору, Тук, Грасенак и т. д. многе Србе из Босне од манастира Гомеле. Зна се да су се 1637 г. побунили у Брињу католици услед ових српских насеља.

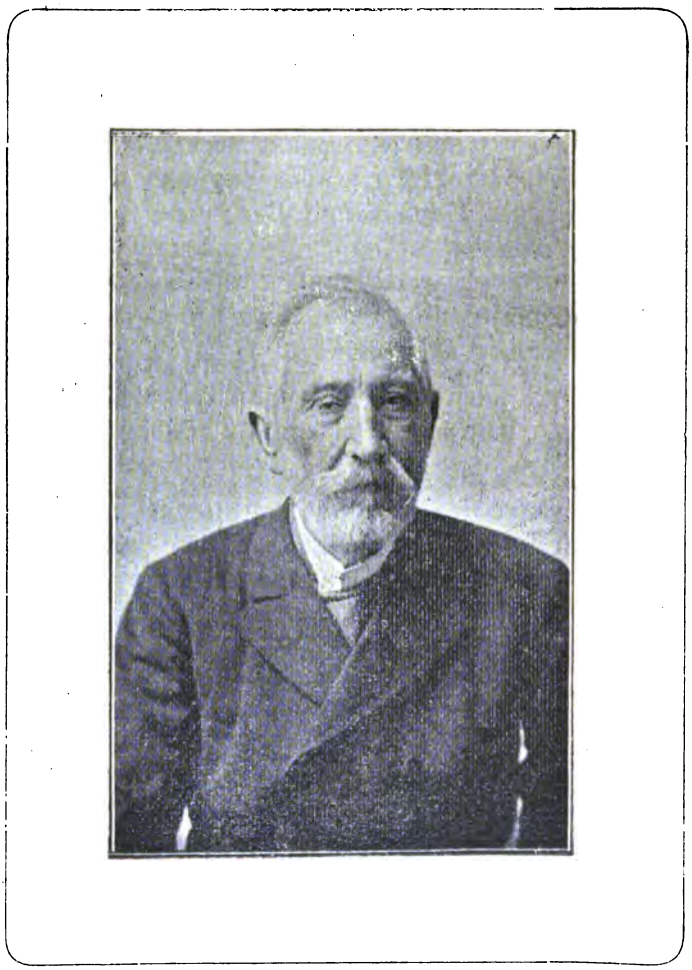
1640 г. насељени су Срби из Босне на Купи. Дошли су под кнезом Тодором.

1642 г. населио је Вук Франкопан кореничке Влахе у Лучане код Бриња. Бриња је насељена новим становницима још у половини 16. века, и то бегунцима са турског земљишта, а 1618 г. и ускоцима из Сења под Ђуром Даничићем.

1646 г. населише Власи католичке вере Св. Јурај.

Било је још већих и омањих сеоба 1655 г. (у Плашки) 1658 г. (у Дубраве и Поникве); 1666 г. (у Јасеницу); 1680 г. (у Јасеницу), 1658 г. (у Гацко — Вилићско — поље из Усора у Босни), 1680 г. извео је војвода Брадић или Братић 120 српских породица које се населише у Банији. (Опширније о овим насељима в. М. Грбића: „Карловачко Владичанство" I.).

Ове сеобе и расе обе падају у време *пре главне сеобе Буњеваца* из Херцеговине. Ми смо их укратко побројали хронолошким редом. Не тврдимо али и не искључујемо могућност, да је

Божа Шарчевић, родољуб и књижевник буњевачки

у тим сеобама и расеобама могла бити авангарда буњевачких насеља у Лици, а за тим и оне предводнице Буњеваца, које већ средином 17 века, пре главне сеобе, искрсоше у Бачко

XVII века беснили су они ужасни ратови на границама Далмације на Сави и Уни, и у срцу Лике у којој још заповедаху Турци. У тим јуначким бојевима које је тако лепо опе-

Иван Палић, песник буњевачки

вао народ, а по њему и Качић, — истакоше се Срби, Хрвати, Вла— а међу њима и Буњевци. Од познатијих породица, предак: садашњих Буњеваца у Суботици Качић певао *Војни-*

ћима,[1]) Стипићима;[2]) *Плетикосићима*, *Сучићима*, *Матковићима*, Посидарцима од Котара, *Жујевићима*, Старчевићима и др. О Плетикосићу Марку пева Качић овако:

„Еј, витеже *Плетикоса* Марко,
„Од Пашмана наше сунце жарко,
„Веле, ти си глава одсикао,
„Орманица турских потопио;
„Господство си на сабљи добио
„А ниси га за новце купио.“

Кнежеве *Жуљевиће* (Жујевиће) из *Пољица* пева Качић овако:

„Витезове породише мајке
„У Пољицам на гласу јунаке.
„Један беше *Жујевићу* Фране,
„Који турком задаваше ране.
„Други јунак *Жујевић* Матија
„Два Пољичка кнеза и витеза
„Оба турске одсицаше главе
„У Пољицам кад но изгибоше“.

Од ових Жујевића одликовала се једна цура *Мара* у рату 1686 г. о којој ћемо још говорити.

Из Пољице се такође одликовао Никола Сушић (Сучић):

„Кнез Пољички, *Сушићу* Никола,
„Бише јунак рата од Кандије
„Шест је турских глава одсикао
„У Пољицам кад но изгибоше,
„И ухвати два змаја огњена
„Вазлагића и Бараковића“.

Осим јунака Матије и друге му браће Војнића, Качић пева о Марку Војнићу:

---

[1]) Проистичу од кнеза Ивице Војнића, 1551 г. господара од места Војнића, Ромповића, Буовића, Овипа и др. и који се по мајци Наки прозва још и Накић. — Породица Војнића дала је многе сердаре, пуковнике, капетане, владике и учене богослове.

[2]) Који по Качићу долазе од старих Качића из Лавчање, и то од Стип. Качића, те се по Стипи прозваше Стипићи, од којих се Никола Стипић одликовао у боју на Габеле и *Бунини*, под Врготцем градом.

„Витеза је породила мајка
„По имену *Војинића* Марка
„У Тучепи селу маленому,
„Славу даде дужду млетачкому,
„Витешки је Марко војевао
„Свитлу сабљу крвце напојио“...

„Пита старац *Машковић* Јована
„И јунака силна код мејдана,
„Јер витешки бише војевао,
„Љуте ране Турком задавао,
„Не бијаше боја жестокога,
„Ни мејдана, побре јуначкога
„Брез витеза Матковић Јована
„И делије *Јанковић Стојана*“...

Качић пева и о *Љубибратићима*, од којих они, који су сада у Суботици извесно потичу од славних сотеза требињских Љубибратића, који су дали толике јунаке и православне владике.

Рат, крвав рат беше обележје оног времена, када се догодила сеоба Буњеваца. Рат их је приморао да се иселе из Херцеговине, ратујући пробијали су се они до Лике, тамо их је затекао рат, а дочекао их је и у Бачкој. Као граничари до најновијега времена, као чланови бачке „рацке милиције“, они су показали да су достојни потомци својих идола: Јанковић Стојана и Смиљанић Илије, да су — Обилићев сој!

4. Порекло Буњеваца у науци.

Буњевац је убеђен, да су му се претци доселили са *Буне реке* у Херцеговини. Он пева: „Дидови нам из далека, ондуд, где је Буна река“...

То убеђење код Буњеваца створило је народно предање. А то предање потврђују историјске истине. То потврђују, на основу тих истина и етнографи и историци, који су Буњевце ма у три редића поменули у својим књигама.

Изузимајући, можда, јединога Ивана *Антуновића*, који је у осталом без ограде, и примедбе пустио, да му у књизи описује сеобу Буњеваца из Херцеговине пуковник Иван Мургић, сви ост[illegible]и писци, које смо прочитали, потврђују, да су они заиста ода[illegible] дошли.

Вук *Караџић* вели: Бачки Буњевци, може бити да се зову од херцеговачке реке Буне, од које су се негда амо доселили. („Ковчежић“. 1849 г.).

Бидерман вели да су Буњевци заиста прошли кроз Далмацију из Херцеговине, неки остали у Далмацији и Лици, а други отишли у Бачку (Oesst. Ung. Revue 1888).

Церниг изрично тврди, да су Буњевци пореклом (stammen) из Херцеговине (Ethnographie I.).

Ивањи, писац монографије вароши Суботице, тврди то исто с додатком да су дошли са Буне реке, из околине Мостара и делом из Далмације (т. ј. преко Далмације,). Он помиње још да су Буњевци војници из Суботице, за време окупације 1878 г., били у Херцеговини, тамо наишли на многа презимена буњевачких породица у Суботици.

Радослав *Лопашић* вели: „Друго племе *насељеника* у Лици били су Буњевци, које кад што споменици зову и католичким Власима. Они су Штокавци и Икавци, а дошли су из (читај: преко) северне Далмације и из западне *Херцеговине*, где и сад живе Буњевци које Талијани зову Морлацима („Dva hrvatska junaka“ 1888.).

Лаза *Кнежевић* говори о имену Буњеваца, да, можда, долази од „реке Буне, на чијој су обали понајвише становали“, те су их отуд још у оно време „Буњевцима називали“ (Летопис 128 књ.).

У ђенђешком самостану стоји прибелешка, да су се Буњевци доселили већином из Босне (т. ј. Херцеговине), а мањи део из Далмације. („Razprava“ 95 стр.).

Томаш *Фридрих* вели, да су се Буњевци доселили из Херцеговине и суседних покрајина и да им име долази од Буне реке. (Bács B. vmegye 1878.).

Иван *Мургић* („Razprava“ 44 стр.) вели, да је име Буњеваца дошло од реке Буне у Херцеговини одкуда су „потекли.“

Степан *Павелић* такође тврди да су Буњевци пореклом из Херцеговине („Буњ. и Шокачке новине“ 1870).

М. *Сладовић* („Повести бискупијах сењске и модрушке“. 1856.) вели: „Житељи крмпотске сатније у Пазаришту, по Јовинцу, око Боричевца, Бротње јесу Буњевци *од воде Буне у Херцеговини потекли*“.

Мађарски писци, који су више писали о обичајима и оделу Буњеваца но о њиховој историји, ипак помињу да су они пореклом из Херцеговине. То тврде буњевачки и остали писци, то се види и из радова пристрасног Клајића и Смичиккласа.

То у осталом највише потврђује онај драгоцени запис јеромонаха у ђенђешком самостану.

Има писаца, који погрешно мисле, да су се Буњевци доселили из Далмације, међу тим они ту извесно мисле да су Буњевци дошли *непосредно* из Далмације, куда су само *прошли* на путу свом из Херцеговине.

Ти писци су:

Мане *Грбић* („Карловачко владичанство“ I. 66 и 76[1]);

Емил *Пико* (Срби у Угарској);

Ф. *Хелвалд* (Welt der Slaven);

Н. Ђ. *Вукићевић* (Земљопис 1873.) вели, да су дошли из Сења и Макарске;

Ивањи (Историја Суботице II.) мисли, да су осим Херцеговине дошли и из Далмације (од куда су из Пољице пореклом Буњевачке породице Пиласановићи и Антуновићи), а за суботичке Србе вели, да су дошли са Велебита.

Ја пак верујем, да је Далмација била само *пролазна* тачка, *пут* којим су они *прошли* путујући у Бачку, а остављајући један део исељеника у Лици и Приморју.

После свега овога, ми можемо са мирном савешћу прећи на опис почетка њихове сеобе из Херцеговине.

5. Сеоба Буњеваца из Херцеговине.

Без невоље нико не напушта свој завичај, огњиште своје, колевку дедова и прадедова својих.

Ни Буњевци нису без невоље пошли у бели свет да траже себи нов завичај, већ су их на то нагнале грдне невоље и бес турски. —

Емиграција становништва нити је нова ствар, нити ће је нестати, све док јој се сви узроци не отклоне. Емигрира се и данас, само што су сувременом исељавању узроци поглавито у не правом социјално-економском суставу, док је емиграција Бу-

[1]) „Бунијевци су дошли из сјеверне Далмације, гдје их је од старине доста би. Неки су дошли и „отуда из Приморја.“

њеваца имала поред тога, још и један узрок више. Уз заиста наказно аграрно стање, инаугурисано доласком завојевача Турака на основу старих, такође нездравих аграрних односаја, — наступио је један ужасан покољ, зулум, арање и отимачина тако да Хришћанину није остало друго, но да се или турчи, или да бега куда га очи воде. Дакле, уз аграрне неприлике дошло је још и варварство и безвлашће.

Буњевци су изабрали овај други пут и настало је исељавање у масама, коме су наравно претходила ситнија исељавања. Од пада Босне па до њиховог исељавања прошло је доста времена и Буњевци су трпељиво чекали и надали се, да ће настати бољи дани.[1]) Али када су увидели да место бољега, настаје све горе доба, онда се у средини XVII века заче мисао да им даљег останка нема у Херцеговини, те се средином тога века крену једна маса Буњеваца у Приморје и Угарску. Томе је припомогла и глад и неродне године тадашње.

Буњевци се дакле кренуше са обале Буне у бели свет. (Буна извире из Велес-планине иза Невесиња, протиче кроз невесињско поље, те код села Буне утиче у Неретву, која кроз Далмацију улази у Јадранско море.)[2])

Буњевци су дакле становали не само на обалама Буне (која има још и име *„Буњевци“*, што је врло карактеристично) већ и крај Неретве и њених осталих притока, па и дубље у брдима, у местима Неретви, Благају, Стоцу, Почитељу и у долини Дубраве.

Они узеше најближи пут, т. ј. ударише на најближу тачку границе, где престаје влада полумесеца. По Ивану *Мургићу* они се отискоше преко Метковића, Габеле и Гоба низ међу далматинску. У путу им се придружише и бегунци из Лијевна и др. места. Бегунци се упутише ка Котару, али како тадашња мле-

---

[1]) У то време пада и позната буна војводе Грдана против Турака у Херцеговини 1597 г. за коју исприча неки српски свештеник савременик капетану Гушићу: „да се побунило шест санџака у Херцеговини и да су Срби пристали уз свога војводу Грдана, који је скупио под своју заставу преко 70.000 људи, па да му Турци неће ништа нахудити.“ (Карлов. владичанство I. 64.).

[2]) Интересно је да поменемо, како сада изгледа та река и село. Буна има 32 куће са 103 душе. Удаљено је од Мостара 2 сата. У селу је леп двор Али-паше са ди[illegible] вртом ретких биљака и јужног воћа. На реци Буни је старински мост са 13 окана. Испод Благаја уз реку Буну, у пријатном дрвећем засађеном пределу лежи заселак Би[illegible]ће („у Подграђу“), некадањи летњиковац босанских владара. Равница на ушћу Буне зо[illegible] се Бишће. (Клајић. Опис земаља III.)

тачка Далмација беше јако насељена, не нађоше места за насеље. Они кренуше даље ка Книну. Ту се разделише на два дела, — један већи део оде уз море с оне стране Велебита, а други крену уз Зрмању и оде *преко* Велебита. Прва група насели се на подножју Велебита, где нађе празна земљишта.

Дакле Далмација беше за њих само *пролазна* тачка, у којој се један мали део можда и задржао, али се en masse нису могли задржати, јер је Далмација била тада јако насељена. За то, што су долазили из (односно *преко*) Далмације многи се писци варају, те им порекло траже тамо, а Мађари их називају чешће у статистици чак и „Далматинцима", које име није ничим оправдано.

И по *Лопашићу*, Буњевци дођоше у Лику са две стране. С југа, кроз долину Зрмањску са усташима далматинским, населив Грачац, Ловињ, Ричицу, Стикаду, Св. Рок и суседна места. То потврђује и етнограф *Церниг*, који вели, да су тај Свети Рок, Ричицу, Вратник и Кошин населили „људи буњевачког племена из Херцеговине" (Bunievische oder bunevičische familien, welche aus Hercegovina stammten). Са запада из Подгорја, понајвише из Јабланца, Св. Јурја, Карлобага и Крмпота провале Буњевци кроз кланце Велебита и поседну више Карлобага пређе турска села: Смиљан, Бужин и Трновац, поделивши ту земљу са „Власима" (Србима) из Турске: Вујновићи, Рајчевићи, Лемајићи, Пејиновићи, Басарићи, Пинтари, Рогићи, Градићи и Катићи. Поделише ту и пашњаке за стоку.

Мане *Грбић* („Карловачко Владичанство" I.) потврђује то исто: да су лички Буњевци дошли (у проласку) из северне Далмације, где их је, вели, од старина (!) доста било, те их старе листине називају „католичким Власима" или Морлацима, назив који су странци давали и православним Србима." Буњевци су били насељени у карловачком ђенералату и *пре* но што су Турци истерани из Лике (1689 г.), што са свим одговара истини.[1]) У

---

[1]) Грбић, говорећи (стр. 66.) о сеоби војводе Драгића *1679 год.* вели ово: „*у исто доба* насељени су у Приморје и „Буњевци". Они се сместише по Личу и по Хрељину, по Крнпотама, Св. Јурју у Подгорју и т. д. и т. д.

Насељени Бунијевци у Св. Јурју побегну касније у Далмацију, под власт млетачку. С тога је била одређена комисија *1658 год.* која је пронашла да је овај народ по[illegible] са глобљења и прогањања капетана Херберштајна, који после буде збачен".

Ако је дакле комисија била одређена 1658 год. онда се ти Буњевци нису могли на[illegible]и 1679 год. већ *пре* 1658 год. што је и вероватније. Но било је и *ранијих* буњева[illegible] их насеља у ове крајеве, а поименце насеље Срба у Лич и Крмпоте 1606 год. под гл[illegible]арима Дамјаном Крмпоћанином, Томом Скоруповићем и т. д., у ком је као што и Гр[illegible]мисли, било Буњеваца. То би дакле била авангарда буњевачких насеља.

свима ратовима војевали су они уз Србе против Турака, а после ослобођења Лике, населише у Лици још 160 кућа Буњеваца, који дођоше „делом из Далмације, делом из Приморја.“ Тада населише: Ловинац, Ричицу, Св. Рок, Смиљан, Бужин, Трновац, даље места у Подгорју око Бага, Пазариште и Св. Јурај, које беху за време војене крајине чисто буњевачке компаније.

Неки од Буњеваца населише се и између православних Срба према Сењу и Оточцу, даље у бившем кордуну, у Боричевцу и под горњом Плешевицом. Са Буњевцима су заједно дошли у то време и некоји Чакавци са јадранских острва прво у Подгорје, а за тим преко Велебита у Лику. Многи од тих Чакаваца претопише се са свим у Буњевце. Тада је у те крајеве насељено око 250 кућа Хрвата и Крањаца.

У већини поменутих места били су Буњевци насељени заједно са православним Србима као у Крмпотима, Јабланцу, по Личу и т. д.

Буњевци се тако раширише, — вели Мургић, — уз море све до бивших градова Леденице и Загона и населише ова места:

У *Подгорју*: Такалице, Видовац, Коњско, Карлобаг, Долац, Цесарицу, Присну, Бачвицу, Јабланац, Стиницу, Стари град, Кладу, Луково, Воларице, Св. Јурај, Столац, Сењску Драгу, Котрену, Св. Јакоб, Повиле, Леденице и Загон.

На површју *Велебита* населише: Остарије, Црни Падеж, Красно, Вратник, Криви-пут и Крмпоте.

Друга група, која оде долином Зрмање насели се у Св. Року, Грачацу, Стикади, Рудом Пољу, Ричици, Церју, Ловинцу, Вранику, Смоквици, и Вагану.

Осим тога, населише се Буњевци још у овим личким местима: Нови, Брушани, Мушалук, Осјек, Будак, Кула, Вукшић и Перушић (знатније породице: Будковићи, Павичићи, *Антоновићи,* Ратковићи, Војводићи, *Дошени*, *Мажуранићи*, Ковачевићи Крмпотићи и др.).

Има их и с ове стране Велебита насељених са православнима: у Влашком-Компољу, Брлогу, Мелници и Вратнику (породице: *Рукавине*, Шимунићи, Мараси, Некићи, Бијондићи, Каталинићи, Јурковићи, Бабићи и др.).

У Рудом-пољу станују породице: Франића, Баричевића, Драгочевића, Пилипци — Вукасовићи и др.

Населише још Заборско у Капели, близу Плитвица и Ваганац близу Дрежника (породице: Матовановићи, Ходаци, *Кнежевићи*, *Главинићи* и др.)

Степан *Павелић* пише, да су се Буњевци населили „са ону страну исхијанске учке у жупи Водице, па све до реке Раше, у Личу, Мркопољу, Врбовском, Фужини и скоро у сваком селу (у мањем броју) жупаније ријечке, па и у Далмацији и кварнерским отоцима“, додајући, да их још има по где где у провинцијама, у Босни — Херцеговини и у Албанији (?!) под именом „Мажара“.[1])

Павелић мисли да буњевачких породица мора бити још и у Крањској и Штајерској.

Буњевци населише још и Заброниђ у Истри, у друштву са исељеницима из Приморја и Далмације. То је било још за време млетачке владавине.

Још је једна важна буњевачка сеоба била из Турских области под млетачку Далмацију. Кнез Матија *Војнић* — Накић и браћа његова (рођени 1590—1607) „нехтев — како Качић вели, — подносити више турски зулум пређе под Млетачку власт у Дрниш и Петрово поље (непознате године) са 2 000 породица, којима он поста главар и владалац. Од дужда добише привилегије и одликовања и прочуше се као јунаци у бојевима против Турака.“

*

Тачно *које су године стигли* Буњевци у Приморје и Лику, на своме путу из Херцеговине преко Далмације, где су се дуго задржавали, тражећи места за насељење, то се не може одлучно тврдити, јер о томе нема никаквога записа, нити предања. Али свакојако, то је морало бити у шесдесетим и седамдесетим годинама 17 века. Тако Мане *Грбић* мисли, да су се „Бунијевци“ (како их он зове и како се и они сами називају у Лици) доселили у Приморје 1679 год. те се сместише по Личу, Хрељину, Крмпотама, Стојници, Језерима, Развалама, Кришпољу, Каменици, Компољу, — онда по местима што су уз само море око Сења:

[1]) О овим „Мажарима“ вели Грбић (I. 91.): „Заједно са Србима преселили су се (из Турских покрајина), али много мање и римокатолички т. з. „Мацари“ иначе „Мужи“ — Хрвати“. Њих су банске власти пазили и мазили и „населили их на Уни: у Костајници, Зрињу и Новом „јер им се може боље веровати“. Остатак „Мацара“ населише скупа са Србима у села Љесковац, Грабовац, Садиловац, Ваганац, Дрежник, Решетер, Кoriginalница и Скочај (I. стр. 110.).

Красно, Јабланац, Св. Јурај у Подгорју, Стиница, Присна, Стари град, Кладе, Луково, Воларице, Смоквица, Жрновница, Дубоко, Загон, Леденице, Винодол, Повиле. Они Буњевци који населише Св. Јурај, побегну доцније у Далмацију, под власт млетачку, јер нису могли дуже трпети глоблења и гоњења неких аустријских официра, који су због тога касније кажњени.

Из моје раније примедбе видиће се, да ова сеоба није могла бити 1679 год. већ пре 1658 год.

Овим сеобама претходиле су и многе ситније сеобе, од којих је позната она 1606 год. у Лич и Крмпоте. Постоји молба Срба и Буњеваца од 10 априла 1606 г. У молби се вели, да их има 500 душа, међу којима 200 храбрих војника. Молбу су потписали Дамјан Крмпотић старешина у Личу и војводе: Јован Куњчевић и Гвозден Сладовић.

Као што се види њихове веће и ситније сеобе у Лику биле су у 17 веку.

Пошто сви не нађоше довољно простора у Лици, што је је био и раније случај у Далмацији, то се једна већа група крену преко Славоније у Бачку, где су се свакако и раније упутиле омање групе Буњеваца. Ти исељеници беху дакле претци бачких Буњеваца.

Ми их сада нећемо пратити на њихову путу до Бачке, остављајући то за доцније одељке, а сад ћемо говорити о оном делу Буњеваца, који се задржаше у Лици, где их и данас има, — пошто се доцније, када будемо говорили о новој постојбини Буњеваца у Бачкој, нећемо сретати више са личким Буњевцима.

6. Лички Бунијевци (1683 — до новијих дана).

Бунијевце у Лици дочекао је онај крвави рат, који је претходио златној слободи Лике 1689 г.

У устанку Стојана Јанковића и Илије Смиљанића, бесмртних ускока, који славом јунаштва својих 16.000 пешака и 4000 коњаника поново окруните чело Србиново, сретамо већ Буњевце као крвне непријатеље Турчинове. Устанак на Турке пређе из Далмације у Лику, где заставу устанка пободоше „Власи и Морлаци“ — Срби, окуражени присуством Илије Смиљанића и арамбаше Дошена Вучковића. Против Турака побунише се у Лици **прво** Ловинац, Срб, Тепшићи и Пазариште. Као поглав це личких усташа помињу се Вид Кушат, Сава Лабусојевић, Ра је

Иванишић, Радован Вуришинић, Цвијо Кнежевић, Вид Ђурђевић, Драгосав Топшић и др.

Педесет шест породица населише 1683 г. у Подгорју Коњско, Леденик, Кућиште, Станиште и Карлобаг. У Јабланац, Стари град и Вињерац дођоше нови досељеници Буњевци из Далмације, из предела око Крке и Цетине. За војводе беху изабрани Јерко Рукавина из Ражанца и Марко Ковачевић из Вењерца. Одличније породице досељеничке беху: Прпићи, Бачићи, Дошени, Бркљачићи и Павичићи из северне Далмације.

У ову 1683 г. пада и славна победа на *Бунићу*, који су 1553 г. населили Турци, а које су сад раселили победиоци. Турци су се држали упорно у својој кули, (која и сад стоји у рушевинама), али их савршено потуку Срби и Буњевци под Кнежевићем и Предојем Заклањом из Бунића. Ово беше знак за устанак у Крбави.

1684 г. продужи се рат против Турака. Те године се пресели опет више хиљада оружаних Срба, за које млетачки посланик овако говори сенату: „Овај народ јак је подносити све непогоде, неуморан у труду, није му тешка несаница и глад, крепке су му ноге и јака мишица, име је његово страшно Турцима, а предраго Хришћанима“.

Ти нови „пребјеги“ одликоваху се у бојевима под Стојаном Јанковићем и Илијом Смиљанићем.

1685 г. Пребјеги се ти одликоваху нарочито у биткама на Будаку, Билају, Рибнику и Перушићу, као и по свој Далмацији и на граници.

Борба ова није се ограничила само на Лику, већ је прелазила и на земљиште Босне и изазивала нова исељавања из ње.

Генерал Walier са својом војском упадао је 1685 г. чешће у Босну, и отуда под својим окриљем преселио више хришћанских села у Лику. — Исто се тако многи доселише из Босне, када аустријска војска после освајања Печуја (2. октобра 1686.) упаде у Босну, оте малу Кладушу, Враноград, Бресковицу и Бужим, — даље после победе на Дервенти (5 септембра 1688 г.) када дође до[illegible]еника чак од Зворника. — А кад је Далмација очишћена од [illegible]рака (1688), те Стојан Јанковић са својим јунацима допи[illegible] чак до Требиња, долажаху са њиме такође нови досељеници и [illegible]чици из Херцеговине.

1687 г. по одобрењу ђенерала Корнера, арамбаша Мишо Вучковић, са Јанковић Стојаном, сердаром Војнић Накићем и Синобадом поробише Лијевно, Дувно и Жупањац и преведоше 400 кућа хришћанских, којима поста главар, Илија Смиљанић, у чему га, после његове јуначке смрти, наследи брат Тадија бесмртни јунак. — Исто тако много Хришћана преведе из Ливна, Рама и др. босанских места кнез Никола Вучковић, Харамбаше Мишо, Тадија, Павао, Божо и Иван звани Зец, са харамбашом Томашевићем. Ови населише Цетин и околину (ови Вучковићи пореклом су, — како Качић тврди, — од самих Немањића, како то њихова стара писмена тврде.)

1686 г. освојио је кнез Јерко Рукавина Смиљан, на гори Вековцу, својину негдашњу Ризван-аге Зенковића. Идућих година ослободе усташи градове Удбину, Бунић, Ловинац, Грачац, Рибник, Јабланац, Перушић и др., које су Турци још 1527 г. освојили били.

Последњих година Турске владавине у Лици, а особито за време ратовања 1685 г. била је Лика и Крбава јако опустошена по причању савременика. До 50 градова беше опустело, а народа оста врло мало. Пошто су Срби све више потискивали Турке из Лике, аустријска војна управа, с обзиром на слабу популацију, дозволила је била многим Турцима, земљорадницима да могу остати у освојеним деловима Лике, ако се покрсте, што су многи и учинили нарочито они у Перушићу. Покрстио их је католички поп Марко Месић, који је у току више година извршио насељавање опустеле Лике и Крбаве.[1])

Турске поразе употребише Подгорци (Срби и Буњевци) у своју корист, те размакоше границе своје земље на рачун личких Турака. Прво узеше од Турака земљу у Остарјама, Брунини, Ризвануши. А 1686 г. допру и даље преко Велебита, у Трновац, Бужим и Смиљан. Но несигурност је још једнако била велика од Турака, те су Подгорски Буњевци у овим својим новим селима морали с оружјем у руци орати и копати. На позив ђенералов дође још доста православних Срба у ове крајеве из Далмације, Турске и Приморја од Бриња. Тада населише (1687

---

1) М. *Грбић*: „Изагнати Турци сместе се по суседној Босни, а само нек.. хиљаду душа остане на својим седиштима, пошто су прије крштени од католичког свештеника Марка Месића, који је био војени капелан и главни повереник ђенерала Херберштајна. Покрштењака било је највише у Перушићу, Кули, Рибнику, Новом, Удбини, Бунићу (око 100 кућа свега)."

г.) 10 села у околини Будака и по Војинићу 284 српске породице из Турске са 747 стрелаца, 184 коњаника и 294 пешака. Поп Месић пак насели своје добро Мушалук и Толиће и доби за заслуге добро Брушане, племство и постаде земаљски заповедник Лике (1702 г.). У то време населио је поткапетан Храниловић 200 породица српских из Босне по Скраду и око Слуња, а Вук Грбић, кнез Стеван Кукић и кнез Михајло Сабљак населише у Раковицу 200 породица.

Породице Рукавина, Павелић, Ковачевић дошле су тада (1686) из Видовца у Трновац, Смиљан и Бужим. Друге од Бачвице, Јабланца, Стинице и Старих града дођоше у Пазариште (Породице Јовановић, Старчевић, Милинковић, Батовац, Осмокровина, Шашић, Варишевић, Драгишевић, Живковић, Шимић, Баленовић, Влатковић, Војнић, Дундовић, Левар, Мухар, Радошевић, Филиповић, Исикић, Вркљан, Ходац, Марковић, Калашевић, Пешин, Рогић, Крмпотић, Душић, Лобац, Лекац, Самарџија, Кочијани, Кушан и др.)

Ловинац населише сами Буњевци (породице Бркић, Здунић, Крпан, Ковачевић, Блажанин, Милетић, Шарић, Вркљан, Јапунџић и др.) — У Грачацу се населише у друштву са православним породицама (Шпировић, Пистовић, Дробац, Мандић и Кулунџић).

Ове породице придружише се одмах ономе узвишеноме покрету, да се Турци из Лике протерају, што се помоћу Божијом и извршило 1689 г. Буњевци под својим вођама кнезом Јенком Рукавином из Видовца, више Бага, Дујмом Ковачевићем из Коњског и војводама народним Кнежевићем и Дошеном, придружише се четама Стојана Јанковића, Илије Смиљанића, те нападоше Турке у њиховим градовима: Билају, Бунићу и Удбини Тај покрет запали целу Лику, како лепо казује нар. песма:

„Мустај беже на ноге скочио,
Па он оде од камена кули,
Уз мостове на врх куле дође.
Кад узађе на врх куле биле
Он на кули опали мужаре
Одпукоше авлијнске лубарде
Одпукоше на *Бунићу* билу
На Бунићу и на *Перушићу*
На *Госпићу* и *Канижи* билој
На *Осику* и *Кули Широкој*

На *Грачацу* и *Плочи каменој*
Сва се бутун Лика упалила
Од топова и од мужарова
Сва се сила на Удбини збила."

И заиста се сва бутун Лика упали, те се испуни жеља свега народа, јер 1689 г. беше истеран Турчин из Лике. Јунаке Буњевце, који се у томе, пређашњим и доцнијим ратовима прославише, пева Качић овако:[1])

„На гласу је *Рукавина* Марко,
Кано витез Сибињанин Јанко,
Од бијела *Перушића* града,
Који но је у Лици и сада.
Поштено је Марко војевао,
Под Вакупом главе одсицао,
Кад његова браћа изгибоше,
Иван једно, а Панча је друго,
Липо их је Марко освитио,
Три је турске главе одсикао
Али њега ране допадоше
Три га бојна копља ударише
Марко бише срца јуначкога
Британком сабљом копља присецаше
Пак утече двору бијеломе
И три копља у себе однесе."

Соко бише *Орешковић* Мате
Од бијела *Перушића* града
Витешки је с Турцим бојак био
Под Вакупом главе одсицао.

Али ево змаја огњенога
По имену *Старчевић* Јакова
Он на коњу Турке разгањаше
Кога стиза по поли присеца.
Питали су кључког капетана
Ко најбоље одсицаше главе?
Он се закле хлебом и ћитабом:
Најбоља је сабља Старчевића,

---

[1]) Развалине градова код Бужима, Мушалука (град стари Будак), Барлете *Крпотићева* кула), Грачац (рушевине града Кнежевића и „Градина"), код Ловинца (рушевине Цвитуше и Петроваче), Св. Рока, Плоче (куле Стулића, Батинића и Чаблића), Јабланца, Стинице, — сведоче и сад о јунаштву Буњеваца. Кад би те зидине знале пр[illegible]ати!

А за њиме *Дошен* капетана,
По имену *Дујма* Личанина,
Обадва су главеодсицали
Обадва су на мејдану били!

Поменусмо већ да се у бојевима и саме Буњевке одликовале од којих нарочито Мара Жујевићева и Баре (Варвара) Лексић из Пољица. Качић певајући битку на Доцу (Долац) вели:

Ал ево ти веће чудо кажем,
Право брате, да ништа не лажем,
Још и *женске тада мејдан бише*
Кад у Доцу Турци изгибоше.
Ту се нађе *Маре* Жујовића
Два Турчина погубила бише
Трећем свеза руке наопако
Поведе га к двору бијелому.

Друга беше срца јуначкога
Кано мајка Краљевића Марка
Младе Баре *Лексића* љубовца
Опоштени пољачкиње младе.
Једнога је косаром посикла
Другога је жива ухватила.
Не чуди се драги побратиме
Пољичке су рода виљињега.

При судару 1692 г. у Плочанском кланцу погибоше ови Буњевци јунаци: Иван и Мијат Бркљача из Трновца, Стипан Томљеновић и Јуре Миљковић из Смиљана, и Седмак Вркљан из Пазаришта.

То бурно време као и католичење заосталих Турака описује 1720 г. отац Исидор Брињанин, говорећи о постанку самостана капуцинског у Багу, овако:

„И тако нека се зна, да су Лика и Крбава много година под нечовечним турским јармом били, коју (Лику) најзад Божјом помоћу 1689 г. карловачки ђенерал Јосиф Ерберштајн, помоћу приморских граничара освоји и потчини власти Леополда I. Пошто су Турци изгнати, придолазили су да населе ове жупе људи из раз[illegible] крајева међу којима беше *већина шизматика* (Срба), али ост[illegible] и велики број Турака који примише католичку веру, да би очу[illegible]ли своја имања. Али и то је истина, да су многи од њих

нарочито из Широке куле и Будака од стране „Бунијеваца“ („Bunijevci“) насилном руком одагнани и к својим Турцима се вратили. Ма да су неки (од тих Турака) који су били јачи остали у Перушићу и у Новом, и којима, ма да је све што је било за спасење душе давано, ипак су изгледали више Турци, но Хришћани. И ако су јавно били католици и подражавали томе, ипак су задржали турске обичаје.“

Ови покатоличени Турци били су чешће узрок смутњама у Лици, као што ћемо доцније видети.

Буњевци, када су се населили у Лици нису још сви били католици. Међу њима је било још доста православних, који су тек у Лици покатоличени. Нарочито Буњевци у Пазаришту и Крмпотама задржаше православље, све до почетка 18 века. Остали Буњевци покатоличени су још доцније као што ћемо то видети кад будемо говорили о цркви.

У 1690 г. пада оснивање првих католичких жупа међу личким Буњевцима. Поп Марко Месић основао је те године прве католичке жупе у Будаку, Перушићу, Пазаришту, Рибнику, — 1691 г. у Карлобагу, — 1692 г. у Косињу горњем, — 1702 г. у Подлапачи, — 1704 г. у Ловинцу, — 1708 г. у Смиљану. У Јабланцу и Мушулуку (1700 г.) подиже Месић цркву. После је подигоше и у Дивоселу и Почитељу.

Поп Марко Месић имао је, као што већ поменусмо, великих заслуга око насељавања пусте Лике, после њена ослобођења, а нарочито око ширења католичке вере, ради чега је био и одликован из Беча. Месић је православнима чинио велике пакости, нарочито владикама.

1691 г. насели поп Марко Св. Рок, Ловинац и Ричицу. У Ловинац доведе он из Карлобага породице Ковачевиће, Крпане и Бркиће, који овде затекоше већ раније насељену браћу Буњевце.

6 Августа 1690 г. дозволио је повереник Јурај Крижанић кнезу Ловри Милинковићу од Јабланца да „у Пазариштих и у Конфину Новском 59 хлж. (домова) постави и насели и да унапредак слободу имал буде сваком месту дати и отказати, и да буде Милинковић слободан у Подгорју пасти (стоку), ладати и уживати кано и остали, који се буду у Новском конфину селили.“

1692 г. бечка дворска комора продала је сву Лику и Крбаву за 80.000 дуката грофу Адолфу Цинцендорфу, те му буду

предана и буњевачка места Грачац, Ловинац, Мушалук, Перушић и др. Народ беше много незадовољан са новим власником, што показује и буна православних Срба, који се побунише 1693 г. против покатоличених Турака у Перушићу, а то беше буна као увод за даље опсежније буне, ако би Цинцендорф и надаље остао Господар Лике и Крбаве. Осети се велико огорчење нарочито у Оштаријама. Ово као да се осетило и у Бечу те, Цинцендорфу буде враћен његов новац и Лика и Крбава поново дође под коморску управу, која такође пође старим трагом, те се народ узруја због многих зулума и глобе.[1])

1694 г. беше такође нових бојева нарочито у Далмацији. У боју под Габелом те године погибе чувени Матија Војнић-Накић, који је у безброј бојева, са својом јуначком четом осветио Косово и безброј турских глава посекао.

Не зна се тачно које године и где, али извесно крајем 16 века погибе и јуначки кнез Ловро Милинковић од Јабланца, кога Качић овако опева:

Гди је кнеже *Милинковић* Ловре
Који силне чете четоваше
Често Турске главе одсицаше
А у време рата од Морије?
Не би нигди боја ни мејдана
Брез витеза Милинковић кнеза
Ал погибе с Турцим бојак бијућ
Ај, делијо, покојна ти душа!

После карловачког мира 1699 г. када су Турцима враћена већ многа ослобођена места у Босни, историја опет бележи знатне сеобе Срба из Босне у Далмацију и Славонију, али су ти исељеници били већином православни Срби.

*

17 век сврши се у времену вечитог ратовања и насељавања да почне 18 век, чије је трајање такође обележено — крвљу.

Већ 1702 г. догоди се буна Буњеваца личких у Рибнику, крај старог града Билаја, на левој обали реке Лике.

---

[1]) Позната је буна Срба у Вараждинском генералату 1696 год. против новотарија у управи и намета. Тада су побуњеници опсели Копривницу.

Повод узгредни беше међусобна омраза између две угледне породице. Милош *Старчевић*, поркулаб у Пазаришту тужи се капетану Рамшиселу на војводу *Бутурца*, Буњевца, да му већ више година о животу ради и да га је недавна из цркве срамотно извукао за ноге.

Лопашић[1]) овако описује даљи развој ове буне:

Суд, коме је председник био капетан Коронини осуди Бутурца на галије, пре но што је родбина скупила откуп. Буњевци реше, да ће убити капетана Рамшисела и грофа Коронинија, који су уједно били и неки комесари, као и све чланове војног суда. Пријатељи ових официра саветоваху им да се уклоне, но они одговорише, да се не боје, ма да су им Личани претили и пре тога. Да се побуна још више развије допринело је то, што су ови капетани били јако омражени код народа, јер су га много глобили, што доказују и многе нађене вредносне ствари код њих.

6. Августа 1702 г., у недељу, спазе капетани већ у зору, у прво свитање, да се к Рибнику приближује једна чета од 300 људи. Капетани се затворише у цркву. Разјарени народ разбије врата, те посјече прво Рамишсела, који се народу молио и сваку задовољштину обећавао. Коронинија ухватише на самом олтару, те га на комађе исекоше, пошто су већ раније две пушке на њ испалили. Оба мртваца свукоше до голе коже, те их извукоше пред цркву, да служе као ругло светини. Ту су лежали два дана. Пошто су још испребијали Павла Мудровчића и писара, који су Бутурцу судили, саберу и однесу Буњевци све ствари, које су капетани крај себе имали.

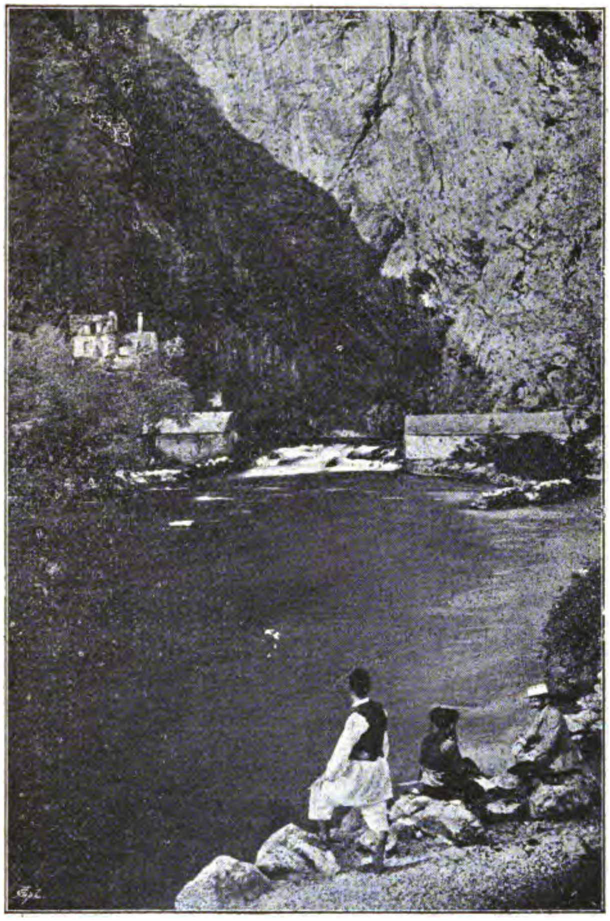
Побуњени Буњевци крену се одмах ка Билају, да убију капетана Фрању Портнера, али се овај са женом, децом и неколико пријатеља затвори у стари град Билај, те се стане људски бранити. Када су побуњеници видели да без већега крвопролића ништа неће моћи учинити, оставише Портнера у Билају, али се осветише члану суда Виду Богданићу, упаливши му кућу и поробивши га. Богданића и Старчевића отераше за тим из Лике, а писма која нађоше код Рамшисела попалише одмах. У овој буни учествовали су Буњевци из Ловинца (*Скендеровићи* и др.); из Суднице (Бабићи и др.); из Рибника (Павичићи, Рендулићи и др.); из Пазаришта (Бутурци и др.).

---

[1]) Р. Лопашић: „Dva hrvatska junaka.“ 1888.

Бунтовници су уз пут претили свакоме, да ће га попалити, ако им се не придружи. Личани се заклеше, да ће с њима држати, док се Крбавци држаху резервисано.

Још у подне истога дана, када су капетане убили, послаше Буњевци у Мушалук по попа Марка Месића, три своја друга:

Извор Буне реке у Херцеговини.
— Прва постојбина Буњеваца. —

Том , Микшића, Антуна Лесића и Петра Лужмара да одмах к н ма дође, јер ће, иначе, и њега убити. Поп Марко Месић одм похита к њима, те их укори речима, које је само он имао

смелости изрећи, а због опачине, коју учинише, те их позва, да буду верни и покорни цару. Бунтовници то скрушено обрекоше, и заклеше се Богом, подигавши *три прста* у вис.

Попа Марка замолише усташи да пође у Сењ заповеднику приморске Крајине, грофу Едлингу с поруком:

I. да остају верни поданици цареви и да су готови за дом аустријски и последњу кап пролити;

II. да су против капетана Ант. Коронинија и Рамшисела морали устати, јер им оба многе *неправде* учинише, *попаливши*, без правде и разлога, *многе куће и убивши много људи*, много света *терали су из сопствених кућа, стоку одузели, људе невине на галије слали*, свакога немилостиво *казнили и глобили* за најмању погрешку и тако *сав народ затрли и упропастили.*

Као што се види, распра између Бутурца и Старчевића беше само варница, међутим прави узрок побуне беше окрутни војнички режим.

Усташи замолише за непристрасне поверенике, који ће извидити грдна и страховита насиља убијених капетана и цару поднети извештај. И најзад:

III. да под управом коморском више не могу живети, па за то моле цара, да их подвргне ђенералима, а да им се опрости казна за извршена убиства.

Поп Марко пође у Сењ, али на путу срете већ курира грофа Едлинга, који беше пошао у Лику, да види шта се догодило. Гроф Едлинг известио је о побуни ратно веће у Грацу, а одатле је 12. августа послан курир самом цару у Беч.

Поп Марко известио је о рибничкој побуни и свога бискупа Мартина Брајковића, који 12 августа 1702 г. и сам пође у Лику преко Карлобага, те два дана касније стигне у Пазариште.[1])

У Карлобаг пошље гроф Едлинг чету сењских војника, да поседну тај град, чија посада беше отишла на глас рибничке побуне. Послата чета врати се у Сењ, пошто се Буњевци поново примише да чувају град.

---

[1]) Ваничек не зна поуздано, да ли је то Брајковић из личне побуде учи ио, или му је било наређено.

Бискуп Брајковић говорио је јавно народу пред црквама у Пазаришту и у Перушићу, те умирио узрујане духове. Устаcomponentsши повратише већи део одузетих ствари убијених капетана.

Даљи ред и мир у Лици зајамчише поп Марко Месић и капетан Фрањо Портнер.

За кривце реши цар, да се одмах не казне, а Буњевце да ваља приликом деобе подручја коморског и војничког преселити више горе, у Грачац.[1])

Како је бискуп Брајковић поново захтевао да се за Лику постави нови капетан, а како није било погодних кандидата, то је на молбу самог народа, цар поверио поп Марку Месићу 22. септембра 1702, целу управу заједио са војничким пословима, све док се не именује нови капетан.

Мир би у Лици свакако и на даље био осигуран, да се није била почела истрага против усташа а услед убиства Рибничких капетана.

23 Децембра 1704 год. добије сењски капетан гроф Л. Коронини наредбу, да окривљене спроведе ријечком капетану барону О. Герзиу, који ће их предати суду у Бакар. Три вође — заставници буду ухапшена у Бакру, а још многе Буњевце по Лици похваташе власти и затворише у некадањи град Зрињских — Краљевицу.

То је био повод *нове буне у Будаку и у Перушићу*. Рођаци и земљаци ухапшених, нападоше 1705 г. изненада краљевички град, те се догодише свакојаке смутње, немири и убијства.

---

1) *Ваничек* овако објашњава ову побуну: Сењски надкапетан Коронини и барон Рампшисел путовали су по извесној мисији, те са својим зазорним понашањем у Удбини, пробуде сумњу у становника, који су и иначе већ били неповерљиви, те обојица кад опазе претњу скупљенога народа, нагну бегати, но народ их је гонио до рибничке цркве, у којој они потраже заклона, но ту их Буњевци стигну и на олтару убију. Народ отера Камералног чиновника Паузина и однесе Камералну благајну, коју нађе у његовом стану (1710). — Као што се види и године се не слажу, јер Лопашић вели, да је ова буна била 1702 г, а Ваничек 1710 г. Народ на посредовање Брајковића врати благајна и одузете ствари убијених у рибничкој цркви, која буде порушена.

М. *Грбић* вели о тој побуни ово (I. стр. 246): „*1701* пошаљу из Граца у Лику грофа Антона Корониниіа и барона Фридриха Рампшисла, као коморске комесаре да *уведу нову управу.* Ови људи, не познавајући ни народа, ни народног језика, својом неспретношћу и надутошћу раздраже *Бунијевце у Ловињцу,* те ови скоче на повјеренике и н њихову пратњу, а повјереници даду се у бијег. Бунијевци натисну се за њима, сти [illegible]у их у Рибнику код Госпића и то у цркви, где оба повереника закољу на самоме олт[illegible]ру. Бискуп Брајковић оптужи Српског Митрополита Љубојевића, да је он побунио Бун[illegible]евце!! А по чему би Католички Буњевци слушали православног владику?!

Као што се види Лопашић ставља ову буну у 1702 год., Грбић у 1701 год. а Ван[illegible] чак у 1710 год.

Управитељ Лике поп Марко Месић имао је грдне муке не само са овим побунама, већ и због Турака у Перушићу, које је он покрстио, јер се и против ових покрштењака диже и друга буна[1]).

Покрштени Турци у Перушићу имали су доста добрих земаља, али никада нису били на миру од својих буњевачких и српских суседа: Бунићана и Оточана, са којима су имали старе крвне рачуне.

На препоруку Месићеву, а на молбу Ивана Јуришића поркулаба и Мартина Миљковића, поделио је био цар Леополд 12 априла 1704 г. Перушићанима повељу, којом их заштићује у целом срезу и зајамчује им земље, које су из раније држали.

Та царска повеља ипак није могла да заштити покрштене Перушићане од освете. У октобру 1704 г. навалише на њих Буњевци и Срби, звани Оковнице, те их многе поубијаше, Перушић поробише, а 600 покрштењака отераше у Турску. Да није сењска војска угушила ову буну тада би са свим нестало покрштених Турака у Перушићу и у осталим личким местима[2]).

У то време састојало се становништво у Лици (по извештају сењскога бискупа Брајковића 1702 г.) из: Буњеваца, Крањаца (Крајинаца), Хрвата, покрштених Турака и „Влаха шизматика“, дакле Срба, који су били бројно најјачи, а насељени од раније из Далмације, Босне, Оточке и Брињске крајине. Но већи део ових Срба беше староседелац. Нови насељеници добијаху бесплатно земљиште, али под условом да сви служе као војници.

М. Грбић вели, да је 1699 г. било у Лици и Крбави 1400 православних породица, 160 кућа Буњеваца, 250 кућа Хрвата и Крањаца и 100 кућа покатоличених Турака.

Са Буњевцима помешано живели су 1.700 г. Срби у Ловињцу (30 српских кућа), у Брувну (50 кућа), Бунићу (120 кућа), у Смиљану (17 кућа), Ст. Перушићу (100 кућа и 2 свеш-

---

[1]) Турско име Перушића беше у то време „*Пурушник*“.

[2]) Ваничек бележи још један покрет Буњеваца и то око 1712 год., а поводом рада комисије за регулисање поседа и земљишта за њих. Комисија наиђе на снажан отпор, да се у мало не диже устанак. То су били *пазаришки Буњевци* уз којих се 50 момака из Карлобага и Смиљана скупе и заузму претећи положај. Послана је војска са бунићским капетаном да растера упорне побуњенике. И друга комисија наиђе на јак усташки отпор, те је после појачана посада у Рибнику.

Пећина Јанковић Стојана код Слуња.
— Збегови српски и буњевачки. —

теника), у Рибнику (40 кућа), у Леденици (34 куће Буњеваца). У Рибнику, Бјелају, Новом, Св. Јурју, Крмпотама, Јабланцу, Красном и по Загону била је тада већина православна, али је после покатоличена.[1])

Стање је у Лици било и даље несношљиво, јер глобљења и неправде не престајаху.

27. септембра 1709 г. оде у Љубљану пред комисију депутација од стране „вас пука Лике, Крбаве и Карлобага“ да се жале против неправде и глобе. У депутацији су били капетани: бунићки Добровој Кнежевић, медачки Лука Богданић и протопоп Лике и Крбаве Јован. На молби, коју је ова депутација однела у Љубљану, били су потписани: Стојан Ковачевић од Ловинца; Милослав Светичанин од Висућа; Мате Новачић на Удбини; Милан Маринковић од Мекињара; Дејан од Радуча; Иван Дошеновић из Грачаца; Стеван Бутурац судац пазаришки; Иван Орловић кнез плочки; Радошин Сукнајић барјактар медачки; Марко Анић барјактар Ловиначки; Вукадин Обрадовић кнез од Брувна; Никола Дошеновић барјактар карлобашки; капетан Божичевић из Грачаца; Милосав Боснић кнез мекинарски. — Да ли је ова депутација успела то нам је непознато.

Интересна је службена војена статистика Лике 1712. г. у Ваничека (I). Тако је тада било:

У *Пазаришту:* 1 профус, 1 кнез, 1 барјактар (фенрик) 43 коњаника, 280 пешака. Становници „рим. кат. Срби (Буњевци)“;

У *Брушани* (посед Рукавина): 30 војника. Становници рим. кат. Хрвати, Крањци и „рим. катол. Срби“;

Рибник и Почитељ: рим. катол. и православни. 1 капетан, 1 војвода, 1 барјактар, 1 кнез, 60 коњаника, 156 пешака;

Перушић: рим. кат. Турци (покрштени), 1 капетан, 1 заповедник тврђаве, 1 барјактар, 50 коњаника, 181 пешака;

Будак: римокатолички Срби и Хрвати, 1 заповедник тврђаве, 1 кнез, 1 барјактар, 20 коњаника, 60 пешака;

---

1) М. Сладовић износи ове белешке из извештаја о бискупској визитацији (1696 г.) „За *Рибник* веле, да је ту био негда манастир. Читава висока кула поред џамије још стоји. Од покрштених Турака има још 5 кућа; од старих Хришћана, Хрвата 8 кућа, Србаља — шизматика 40 кућа (сад нема више, покатоличени су. Ив.)

„*Нови* у доњој Лици град је ... док су владали варвари (Турци) живело је 200 влашких глава у новском окружју, а сада их има 34 куће Леденичана (из Леденице код Сења, за које М. Грбић вели, да су Буњевци, које каноник Брајковић зове просто Власима, *не разликујући их по народности од Срба.)*

Радуч и Ловинац: становници мешовити, 8 официра и кнезова, 199 коњаника, 495 пешака.

Интересно је, да је службена статистика још 1712 год. делила Буњевце од Хрвата, називајући прве католичким Србима.

Граничарска војска бројала је 1740 год. 45.615 под оружјем и 20.000 за оружје способних на дому. Цела војска у Аустрији бројала је тада 113,000. Срби су, дакле, давали више од полак те војске и свагда били на бранику отаџбине, заједно са својом браћом Буњевцима и Хрватима.

Све до 1746. г. немамо никаквог важнијег момента истаћи, у коме би Буњевци активни били. Те године догоди се и *четврта буна буњевачка*, када народ кратким путем поубија два административна официра Лабицког и Еберштајна, који нису знали народног језика, а хтели су брзо и то окрутним мерама да изврше устројење крајине по милитарском облику, ради чега су и послани.

Та буна изазвала је велику гунгулу и смутње, али је брзо угушена, а коловође неки Теста и Скендеровић беху од војене власти на смрт осуђени и погубљени. У овој буни учестоваху Буњевци из Рудопоља (некадашња брувљанска, а касније Св. Петровска сатнија у Личкој пуковнији), Брувна и Ловинца (недалеко св. Миховске компаније).

М. *Грбић* (II стр. 8) пише о овом устанку ово: Устанак букне најприје у Брињу (31. јула 1746. г.), па се брзо рашири по околини, али све по оним мјестима, где живљаху Хрвати и Бунијевци, као: у Језеранима, по Св. Јурју, Кришпољу, по Крмпотама, по Стублици и т. д. У Лици опет устану Бунијевци у Ловињцу и у Пазаришту. Србе је умирио владика Јакшић. Устанак буде на брзо угушен, коловође повјешане и иначе посмицане, а царица (Марија Терезија) заповеди, да се нова граничарска уредба има са свим провести.

На пет година после тога 1751. г. *побуне се Срби у Банији*, због нових уредаба и због збацивања народних кнежева са управе. Кнез Тешо Кијук побуни народ у Комоговини, те се овај лати оружја и прогна банове официре у Глину и Костајницу, где их опколи. Војска угуши буну, а од коловођа 6 погубе, а остале о[illegible]це на заточење.

Исте 1751 г. букне устанак и у Лици, али устану само С[illegible] и у Брувну и Буњевци у Ловинцу, и то због „солдачке

муштре“ на *немачком* језику. У Брувну убију Лајтмана Лабуцког, буну угуши војска, усташи побегну у Турску, а на њихове земље населише Буњевце и Крањце из Пазаришта, Перушића и Мушалука. Ловињски Буњевци скоче да убију Лајтмана Хољевца, али он утече рањен. По селима су звонила звона на узбуну, те се побуне обе компаније. Петаци угуши устанак са оточком војском. Коловођама осеку главе, остале послаше на заточење, шибаше, официре деградираше и т. д. Ловињцу промени власт име у „Свети Петар,“ а Брувну у „Св. Михајло“. То је била *чета буњевачка буна у Лици.*

После 1792 г. населише Буњевци из Ловинца Боричевац, из Пазаришта Жељаву, Баљевце и Скочај, у тада постојећој оточкој II. Краишкој пуковнији. Заслугом адјунгта, царског мерника Ренцс, Мате Рукавине, Буњевца из Пазаришта преселише се многи Буњевци из Пазаришта; преселише се многи на најбоља земљишта с оног краја Плешевице.

*

Крајем 18. века престаје и хроника говорити о личким Буњевцима и ми ни из једног историјског податка не видимо какав важнији моменат где би се тамошњи Буњевци нарочито истакли као *Буњевци.* Они су већ у *19. веку* ушли у општу историју Лике и војене Крајине.

Њих видимо све до укидања војене крајине, као добре и храбре граничаре, верне поданике свога цара и искрене службенике домовине своје. После укидања границе, Лички Буњевци су коректни грађани Тројердне краљевине у данашњим данима.

Буњевци у Лици, као и њихова браћа у Бачкој беху вазда изврсни војници, смели и храбри. О томе смо се уверили и из онога, што је о њима до сад речено. Они дадоше безброј јунака, па и виших официра аустријских. У Рудопољу родио се чувени Генерал Пилип или Пилипац — Вукасовић, који је код Ваграма 1809 г. славно погинуо. Он је био један од најбољих генерала тадашње аустријске војске. 1806 г. код Дога у Италији, он је са шаком граничара сузбио навале француског маршала Масене, коме је сам Наполеон I морао доћи у помоћ.

Једну једину победу аустријске војске над Прусима код Траутенау 1866 г. створио је пуковник, доцније ђенерал Гривичић са својим Србима и Буњевцима.

Буњевац барон Јуце Рукавина бранио је 1848—49 г. Темишвар од Мађара. — Један други генерал Рукавина био је пуномоћник целе Царевине при примању Далмације из руку млетачких. — Генерали Рукавина и Кнежевић завели су у Далмацији губернијалну власт.

Од Јовановића у Пазаришту, потиче подмаршал барон Стеван Јовановић, који је 1878 г. имао *прву* улогу при окупацији Херцеговине. — Дед овог подмаршала, капетан Мато добио је *први* од свих официра златну медаљу за храброст оног часа, кад је заведена, и то за своје јунаштво на Прибоју 1789 год. Старац Мато носио је седам рана, које је добио у бојевима у Турској и на — Рајни.

Буњевци дадоше аустријској војсци ове генерале: Матешу, Јуцу (Јуре) и Јерка Рукавину; — два Кнежевића (из Грачаца, пореклом из Ливна), од којих Вићо барон Кнежевић коњички ђенерал беше у Загребу 1815 г. „Командирендер — генерал“ и земаљски капетан Хрватске и Славоније. За заслуге ових Кнежевића, носила је једна драгонска пуковнија њихово име. Беше још Буњеваца ђенерала: два Дошена, три Филиповића, Крпана Вркљана и Јовановића и безброј пуковника, мајора и капетана.

А ко би могао набројати оне многобројне Буњевце јунаке: кнезове, сердаре, барјактаре и јунаке из 17 и 18 века, који су служили Млетцима, Аустрији и целом Хришћанству, само не — некрсту!

Буњевци су дали безброј учених својих синова и цркви и држави. Има Буњеваца кардинала, бискупа, каноника, учених теолога, банова (Мажуранић), великих жупана, виших чиновника, саборских посланика у прошлости, а и у садашњости. Буњевци су и као војници и као грађани људи на своме месту.

О личким Буњевцима у садашњости говорићемо у нарочитим одељцима о цркви, обичајима, оделу и књижевности, када буде реч и о бачким Буњевцима, а сад можемо прећи на даљу нашу задаћу, на опис сеобе оног дела Буњеваца, који се у Лици одвојио и упутио у Угарску, да се насели у Бачкој и око бела Будима.

Манастир Гојимирје (Гомирје) у Крајини.

— Лавра српских досељеника. —

7. Долазак Буњеваца у Бачку.

— Буњевци у Бачкај до краја XVII. века. —

Сад је већ јасно, да је главна маса Буњеваца дошла преко Лике у Бачку. Маршрута је била из Херцеговине са обала Буне и Неретве, преко Далмације, — Приморја, — Лике — Славоније у Бачку, а нека ситнија насеља у Пештанску жупанију и испод Будима. Одвојивши се од своје браће, са којима су до Лике дошли, а извесно за то, што није било довољно ненасељена простора у Лици, један и то већи део Буњеваца херцеговачког порекла, крене се преко Славоније у Бачку.

Пут тај није могао бити ни безбедан, ни лак. Славонија је стењала у то време под турским господством, док је славонски соколови нису 1691 г. коначно ослободили од Турака[1]).

Пут њихов свакако није био кратак, а није му ни правац био тачно одређен. Они су пошли у доњу Угарску, па где нађу слабију насељеност, тамо ће се задржати. Тако је и било.

Бачка је тада била слабо насељена, јер је услед турских навала мађарско становништво са свим избегло, те су остали само Срби, да се са Турцима крваве, до коначног ослобођења њена. Срби су били у већини, управо једини становници све до друге четвртине 18 века, када су се Мађари, пошто је опасност прешла, поново вратили у своја села. То признају одреда мађарски историци.

Природно је, да је Буњевце и та околност мамила у Бачку, што су у њој живели Срби, те је брат брату похитао, у уверењу, да ће тамо бити слободнији, где буде окружен својом истокрвном браћом. Осим тога у Бачкој је било и пре тога, мањих (управо врло малих) колонија буњевачких, те је и та околност допринела, да су Буњевци овамо пошли. Но Буњевце вредне земљораднике највише су привлачила плодна и необрађена поља Бачке, која чекаху на вредне руке, и нађоше их међу досељеним Буњевцима.

Буњевци су по свој прилици баш у времену највећих ратова прешли кроз Славонију, и, као и дотле, оставили су и у њој

---

[1]) Вредно је напоменути, да су при ослобођењу Славоније највећег удела имали уз [illegible]је — Шокци. Чак су се и Шокице, као и њихове сестре Буњевке тада у Лици, од[illegible]ковале у тим бојевима. Приликом победе чувеног Фра-Луке *Ибришимовића*, на Соколо[illegible], погибоше Шокице *Манде, Кате и Ане*, које се показаше као јунакиње, те са својим *др[illegible]рицама* са брда сваљиваху камење на Турке, кад су кроз кланац пролазили, па и мо[illegible]кама, косама, српомима, вилама и грабљама на Турке ударали. Слава јуначким Ш[illegible]ама!

нека мања насеља (у жупанијама вировитичкој и пожешкој), за тим продужили пут за Бачку, једни преко Драве и Бара те се упутише у Толнанску и Фејерску жупанију под Буди а други поред Осека — Ердута ударише на Дунав, прећо га и населише горњу Бачку. Тај њихов пут кроз Славони могао је бити у осамдесетим годинама 17 века, јер они већ 16 год. искрсавају у већим групама у Суботици.

Славонија и ако је њоме владао Турчин, беше за тадаш прилике доста насељена непрекидним досељавањем православн и католичких Срба (доцнијим Шокцима славонским), те су у њ Буњевци само *мања* насеља остављали, док се у *групама* бе упутили у Горњу Бачку.

*

Нужно је на овоме месту проговорити о *Бачкој и Су тици*, новој постојбини Буњеваца, и како је она изгледала пре д ласка Буњеваца у њу, крајем 17 века.

Бачка је насељена Србима од вајкада, далеко пре д ласка завојевача Мађара. Но на 150 г. пре доласка Буњевац видимо из пописа дикалске десетине, да је у г. 1520—152 било врло много села у Бачкој српског имена[1]). Но и из прези мена породица у тим селима види се, да су становници били Срби. Трага тим српским селима налазимо у парничним списима властеле још у 1409—1503 г.

Но пре доласка Буњеваца означена су већ 1655 год. у званичним списима као српска ова села у Бачкој: Велики и Мали Ђурић, Злокуха, Крушевље (Кертвељеш), Ковинци, Векало, *Томпа* и пустаре: *Чикарија*, Роглатица, Кумбанија (Кумбаја), Барачка, Боршод, Моноштор, Станишић и др. — Даље села: Чичо, Дантово (Даутово). Бобора, Злокрасни, Салапшић, Филипово-село, Опсеница, Девечер, Софрон, Радунић, Браконић и др. Многа од ових села претворише се доцније у пустаре, а од многих ових пустара посташе садашња села.

За време турскога господства раселише се Мађари, а нарочито племство њихово, те је остало чисто српско становништво. У то време појави се *Јован Чарнојевић*, цар српскога царства у сред Бачке, и победилац Мађара усташа, а ве-

---

[1]) Зем. архив у Будиму. Фасц. 1710. бр. 29.

ки пријатељ аустријског царског дома. Он постаде заштитник љака од бесног племства, а за тим заузе напуштена имања бeглих племића и подели их својим војводама.

Када се мађарски племићи повратише у Бачку и заисше своја имања натраг од Цара Јована, он им, цињајући на хов ранији страх од Турака, овако одговори:

— Сироти Мађари! Ви не смете ово земљиште поседовати би вас турска сила за једну ноћ повезане у Београд отела. Ја ћу ову земљу и Срем од Турака избавити.

И заиста он не даде земљу Мађарима, већ се бораше са а непријатеља у једно исто време: Турке је одбијао са једне ране од граница своје малене, али потпуно независне српске ревине у Бачкој, а с друге стране ратовао је са Мађарима, оро свагда победоносно. Престоница му беше Суботица или авилније Тorњош, сада пустара близу Суботице. Имао је сјајан ор великаше своје: војводе Суботу и Климентија Бакића и главног пeтана Радосава Челника, даље војводе: Божо Радић, Радоња, ожа, Марко и Вук Јакшић, Петар Отаревић млади Балан и др.

Када је цар Јован погинуо (да ли у Сегедину у боју пров Цибака, или у своме Торњошу, на превари од мача Балин Терека, непознато је), неста српског царства у Бачкој, истина атка али светла века. Његова се војска пресели у Ђур и оморан, а за тим у околину Титела, те се прослави под имеом Шајкаша[1]).

После његове смрти притискоше Турци сасвим Бачку, делише је у шест нахија. Војску оставише као посаду у градвима, и они се даље упутише на север. Сомбор је био центар рске управе за Бачку; где становаше паша. Посада у Сегедину ше 211 војника, у Калочи 53—29, у Бaји 38—78 војника и д. У Суботици се посада овако мењала:

1545 год беше командант тврђаве Ахмед-диздар са 23 војника.

1552 год. командант Ахмед-Алидиздар опет са 23 војника;
1557—1559 год. командант Ферхад са 23 војника;
1569 г. командант Бајазит-ага са 78 коњаника;
1573 г. под Тесвиц (Тефик) агом 91 коњаник.

---

[1]) О цару Јовану писао је опширно Р. Агатоновић у београдској „Будућности" р. 7—12 за 1894 г.) и Мита Поповић трагедију.

Турске тевтере из којих узесмо ове податке, нађосмо у Ивањијевој монографији Суботице.

Иначе о бављењу Турака у Бачкој и Суботици мало има података. Зна се само то, да су они и овде, као и свугде владали варварски, убијали, одводили у сужањство, — тако да су се сви становници разбегли, изузимајући Србе и доцније насељене Буњевце, који су се са њима све до конца њихова господства крвавили. Сам господар Суботице Балинт Терек допаде 1541 г. турског ропства, а породица му изумре 1618 г.

У Суботици, у тврђави (где је сада Фрањевачка црква) становао је за све време док су Турци господарили један ага, који је био неограничени господар све ораће земље и пашњака, које је давао под закуп околним Србима и Буњевцима. Земља се тада врло мало сејала, сељак је живео од сточарства. — Сомбор је био 1543 год. као престоница бачког санџака и у њему је седео турски паша.

Сама варош Суботица помиње се већ у 13 веку, све као својина уг. краљева. У 15 веку мењала је чешће своје господаре (Јанош Хуњади, Михаљ Сиљађи, Краљ Матија, Понграци). У 16. веку била је Суботица својина Јована Корвина, породице Терека, цара српског Јована, а после њега турског Султана. Тврђава Суботичка постојала је већ 1504 г., јер се још тада спомиње. Служила је као уточиште околном становништву, које је бежало од турског беса. Као уточиште спасла је нарочито 1526 г. много живота.

Име Суботица пише се у разним вековима различито, тако: Zabatka, Zabattka, Szubotica, Szobota (1573 год. за време Турака), Szobotga, Szobathiz, Sobotiz, Suppodica, Szabadicza, Szent Maria; Maria-Theresiopolis, Суботица, а сада (мађарски) Szabadka[1]).

Турске аге заповедаху још у Бaји и Сомбору, које вароши доцније населише Буњевци.

Бачка беше насељена слабо, земљиште пусто и необрађено. Непрекидни ратови исцрпеше Бачкој сва њена материјална блага и истребише и оно мало становништва. Згоднијег краја за

---

1) Суботица има још у Крашовској, Залавској, Крижевачкој жупанији, у Србији. Даље има: два Суботишта, један у Срему, други у Њитри; Суботски град код Нове Градишке (у католичким листинама Sombathel и Zabotky) и т. д.

асељавање заиста није могло бити, те за то се у њега упуише Буњевци, а после њих и многи Срби под Чарнојевићем.

Прве сеобе Буњеваца у Бачку морале су падати срединoм 17. века као што смо то већ раније видели. Нó у томе ас највише утврђују они записи у ђенђешком манастиру, да е још 1657—1660 г. шаљу Далматинци Буњевци у Сечењ на коле, и већ 1668 г. шаље се у Сегедин свештеник, који ће Далматинцима (Буњевцима) на њихову језику предиковати.

Осим тога и сами суботички Буњевци изјављују у једној молби подешеној 1775 г., да су се у суботичој околини населили већ 1668 г., а на се из калуђерских записа, да се уњевачка нејач скривала од суботичих турака још 1679 г., дакле, све *пре* лавне сеобе 1686/87 г.

Сережанин Тодор Бабић
у старој граничарској
ношњи Срба и Буњеваца.

Породица буњевачка Мамужића пореклом из Јанковца, више Суботице добила је већ 1675 г. угарско племтво. Кад овоме додамо још све оно, то смо у првом одељку ове расправе екли, говорећи о Антуновићевој теоији о аутохтонству Буњеваца у Бачкој, онда је јасно, да је пре *главне* сеобе 1686/87 г. било и више *мањих* сеоба. —

Они Буњевци, који су се доселили у Суботицу и у Бачку пре ослобођења њена од Турака, трпели су грдне муке од Турака. Тако и у истом ђенђешком летопису читамо:

„Несити Турци незадовољни са отетим златом, водише у сужањство *буњевачке жене* и девојке; младе и зелене истргнуше их из наручја родитељских, да им се више никад не врате. Да то барем донекле избегну, измислише очеви овај потајни начин: Отац је крадом водио своју кћер од села до села, док не би и пао католика момка, с којим ју је фратор ноћу венчао. А да за младиће не морају плаћати по дукат порезе Турцима, мушка су деца до 14—16 год. носила само кошуљу, а тек старији потпуно мушко одело.

Нека старица Јелка Војнић, причала је из тога доба, да су Буњевци „много патили од Турака и усташких чета маџарских“. Од Турака се више пута и народ и фратрови скривали у ритове лудашког Палића. Турци су из ритова мамили ноћу сакривене Буњевке, зовући их по имену и издавајући се за Буњевце. Које то повероваху те изађоше, беху заробљене. Зна се да су тако заробљене две младе Алгашевићеве, од којих једна беше рођ. Јарамазовић, једна Сучићева рођ. Антуновић и многе друге, од којих су неке после калуђери за новац откупили од Турака.“ —

Један део тих скривених буњевачких породица побеже у Сегедин, где се задржао до ослобођења Бачке, па се после повратише у Суботицу. А неки су остали стално у Сегедину, где и сад има мали број буњевачких породица, јер се већина до сад претопила у Мађаре.

*

Главна сеоба Буњеваца из Херцеговине преко Лике, тиче нас се овде највише.

Буњевци из те главне сеобе, почетком осамдесетих година 17 века искрсли су у Бачкој. По самом географском положају Бачке и правцу њихова доласка, они су прво населили села поред Дунава, вароши Сомбор, Бају, Калочу, а за тим се упутили Суботици, где су прво околна села и пустаре населили, па тек после тога, а нарочито после одласка Турака, ушли у саму варош Суботицу.

Овде се осећаху одмах као код своје куће, јер их од свугде окружаваху људи, једнаки по језику, народности, обичајима и свему. Срби их дочекаше лепо и понашаху се у првим теретним тренутцима доласка и досељења као права браћа. Буњевци се нађоше у свом сродном елементу.

Дођоше у села, пустаре, шуме, њиве, које носе имена српска и која их подсећају на њихов први завичај, нађоше се међу људима, који носе имена и презимена слична њиховима.[1])

---

[1]) Заиста су у околини Суботице имена села, пустара, шума, језера, њига од вајкада српска као: Зобнатица, Верушић, Шебешић, Белесовић, Радановац, Сента, Острво, (Ада), Топола, Моравица, Пачир, Бајша, Шара, Роглатица, Стари Леден, Ждрело, Разбојиште, Јасеновац, Ђурђин, Чантин-вир, Челебија (Келебија), Таван Кут, Стара Тонпа,

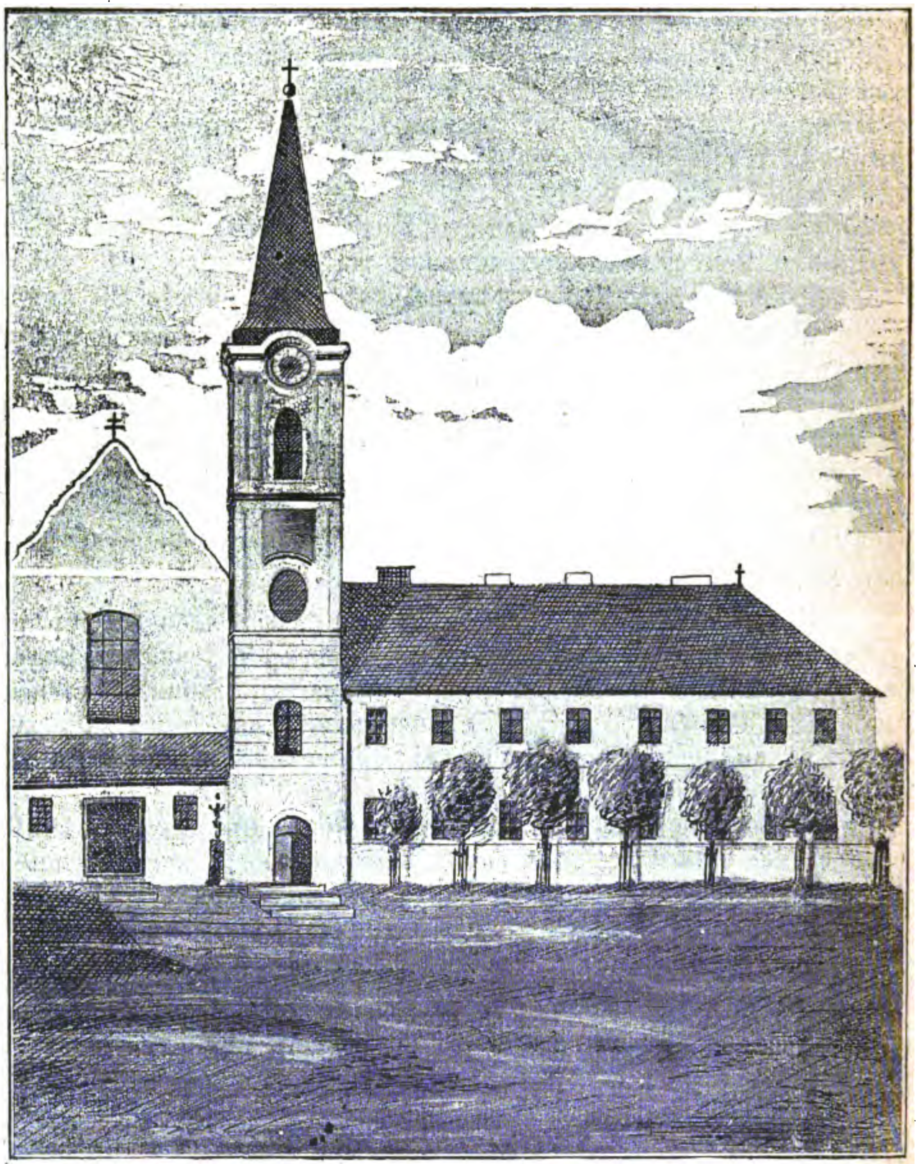
Са таком околином могло се лако спријатељити и ми видимо Буњевце, где се насељавају у Бајмок (у коме још од 1462 г. становаху Срби, а већ и неколико буњевачких породица, досељених много доцније), — *Ђурђин* познат од 1462 г. (а 1468 год. спомиње се као „oppidum“ варош); — *Зобнатицу* (помиње се још 1543 г.); — *Чантавир* (помиње се 1462 г.); — *Таванкут* (1439 г.): — *Верушић* (1423 г.); — *Шебешић* (1504 г.); — *Лудаш* (1335 г.) и т. д. У време њихова насељавања било је већ на тим пустарама и местима насељеника и то: у Бајмоку 21 кућа, у Лудашу 29 кућа, у Таванкуту 16 кућа, у Кумбаји 29 кућа.

У 1686 г. у очи доласка Буњеваца en masse у Суботицу, владали су у Суботици још Турци, што је управо и задржавало Буњевце да одмах уђу у саму варош, те су се привремено настанили у околини. Из год. 1686 очувано је писмо сегединског Хасан Алај-бега, датирано у Суботици, где заповеда кнежевима (Мађарима) у Кечкемету и Керешу, да уходе царску војску код Солнока и да му неодложно поднесу извештај, ако не желе да сврше на кôцу.

Крајем 1686 г. Суботица је већ била слободна, јер је у њој деловао гроф Волкра краљевски комесар и дозволио, да се у доњи део тврђаве усели „калуђер при рацкој колонији“ т. ј. при буњевачкој. Горњи спрат куле (садање фрањевачке цркве) заузели су тадањи граничарски капетани Сучић, Марчетић, Вујовић и Кајић са својим породицама (а одатле се иселили тек 1724 г.). Ово је доказ, да су у близини Суботице насељени Буњевци. Крајем 1686 г. ушли су већ у саму варош и сачињавали „*рацку колонију*“, којој је краљевски комесар и доделио нарочитог калуђера и дао му стан у најлепшој тада и најсигурнијој згради.

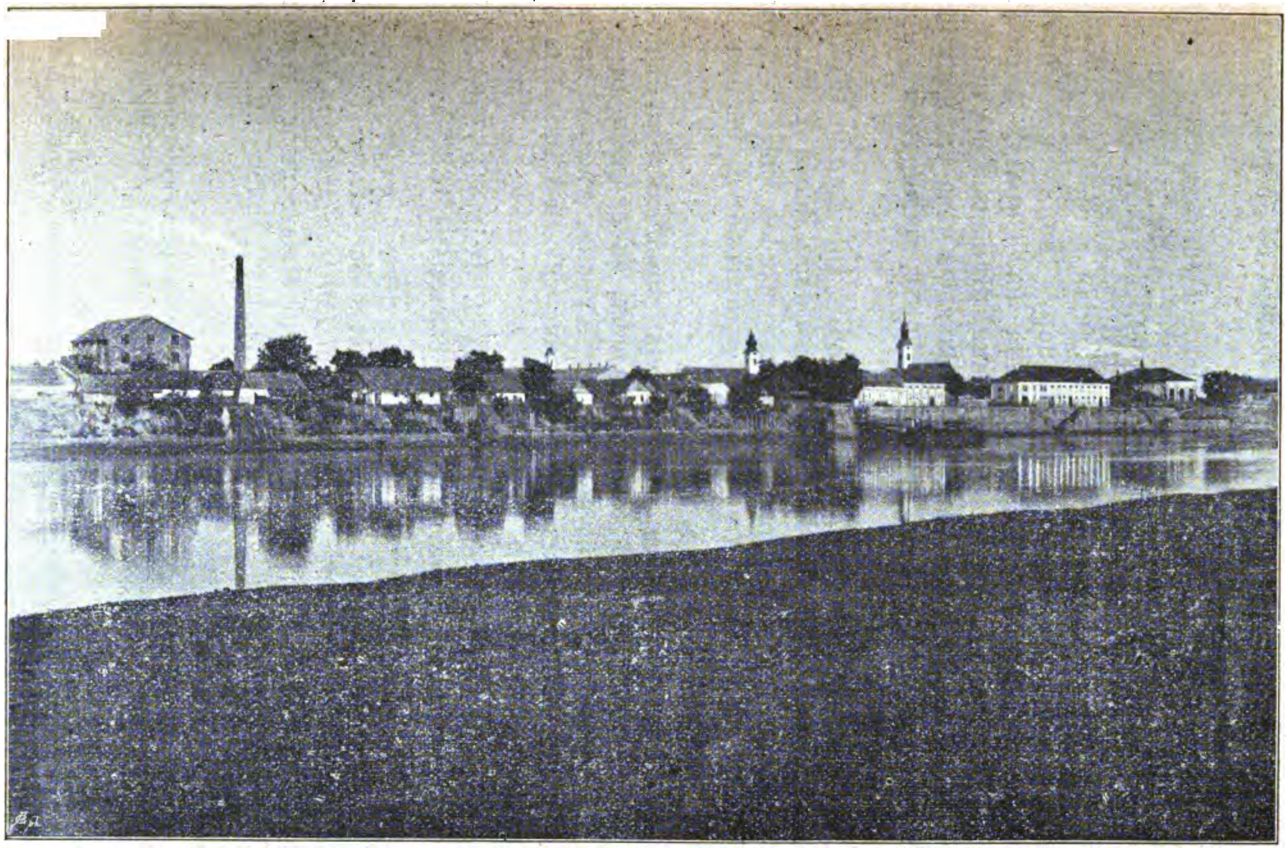
Те године Суботица је постала војена тврђава или „утврђени шанац“ („Fossatum“ или, „comuna milit.“), и тек стигли Буњевци са староседиоцима Србима, почеше вршити одмах војену службу и чувати град.

Шупљак, Осторак, Чобаново, Кларин-гроб, Бабина-греда, Криваја, Градина, Клиса, Сончица, Кукорик, Кукорикевац, Капоња, Беково, Чикерија, Испуст, Честисар, Кођево, Балчак Агина-бара, Каменита-греда, Петрашева чесма, Бистрица, Кула, Дебели-хат, Палић, Јас бара, Рогина-бара, Крваво-језеро, Слано-језеро, Савин-гат, Бошњачки-гат, Скендерово, Мл а, Мељкут, Иванка, Матеовић, и т. д. Тај је исти случај и у околини Сомбора, Баје и о лих буњевачких места, као и у целој Бачкој.

Из Суботице:

Црква и Фрањевачки манастир: Место старог града Суботичког.

Сента у Бачкој.

— Место победе српских и буњевачких граничара. —

Већ те године постојали су у Бaји, Сомбору, Бачу, Калочи и Суботици католички самостани, који су верску дужност вршили према досељеним католицима.

1687 г. настаје право насељавање Суботице, јер те године стигоше главне масе досељених Буњеваца. О њихову доласку сачувао се један драгоцен податак:

Баварски изборни кнез Максимилијан логоровао је у лето те године са царском војском на Шицару (по некима овај је логор био код Мартоноша, а по другима на Сиригу, више Н. Сада). Ту му се пријавише досељеници Буњевци и изјавише жељу: да би се они радо населили у Бачкој и моле за земљиште. Кнез им прими молбу и спроведе је са овом препоруком бечком царском војеном већу:

„Churfürst zu Bayern reccommendirt sub dato im Feldlager bei *Sizar* 9. Juli *1687* die *kathol. Raitzen* damit ihnen 3. Palanken zu erbauen und zu bewahren eingeraûmt werden möge.“ Дакле препоручује већу, да им се дозволи становање и обрана три „паланке“ (вароши).

На 3 дана пре тога, исти војени командант аустријски, препоручује 6. Јула 1687 г. војеном већу, да се дозволи да се 4892 православних Срба, које је из Турске превео капетан Новак Петровић, могу настанити у Бечкереку и Липи, што је такође одобрено.[1])

Буњевци су ону своју молбу од 9. Јула 1687 г. однели лично у Беч, те им је ратни савет 1. септембра 1687 г. одобрио насељавање овим речима:

„Remittitur hiermit ein anderer; dass *dergleichen Rätz* (т. ј. као и Новак Петровић), welche sich in *1500 wehrhaften Männern* bestehend anerboten, frei zu verbleiben und andere mehr vom Feinde herüber zu bringen, gegen deme (?) dass ihnen zu *Segedin*,

---

[1]) Ваничек (I) пише, да је Петровићевим досељеницима опредељено за насеобину два села на *сремској дунавској обали.* Војници из редова ових досељеника стављени су под заповедништво коњичког генерала грофа Карафе у Сегедину, а год. 1687 буде Новак Петровић за њиховог капетана постављен. И Буњевци, о којима говори горе баварски Кнез желели су да буду под зависношћу графа Карафе. Карафа је био 17[illegible]1-02 године заступник дворске коморе у конференцији за оснивање потиске и помо[illegible]шке Крајине.

Sobattiz und *Bouia* (?!) zu verbleiben u. die drei vorgeschlagene Palanken zu erbauen erlaubt werde".[1])

Веће им одреди, дакле, Сегедин, Суботицу и Бају за становање и они обећаше, да ће бити верни и да ће још више својих сународника довести.

Исте године затражише од царског већа 5000 Буњеваца, досељених под Домиником Марковићем и Ђуром Видаковићем дозволу за насељавање, која је овим речима забележена на 573 стр. № 43, у истом протоколу:

„*Marković*, und Juro *Vidaković* bitten um einige dewastirte Castellen und Teritorija für: *5000* aus der *Türkei* herübergegangener *Rätzen*, damit sie unterkommen und sich ernähren mögen. Versprechen dagegen jederzeit unter dem Commando eines deutschen Generals oder Officiers wider den Erbfeind die Waffen zu führen",

Ратно веће одобрило је и ову молбу Буњеваца, као што је и после тога одобравало, да се остале групе Буњеваца, које су стизале једно за другим могу насељавати.

У октобру било је већ доста Буњеваца насељених у Суботици, Бајн и Сомбору, од којих је један део непосредно ушао у вароши, а други остао у околним селима. У то су време ушли у вароши и они ранији досељеници, који се задржаше по околини, те се усудише ући у вароши, тек пошто су их Турци напустили (1686 г.).

Буњевци су дошли под вођством 18 Фрањевачких калуђера у Суботицу. О томе има у ђенђешком манастиру овај запис: „Становници Суботице, тако звани Буњевци, вођени по 18 отаца реда Св. Фрање, *већим су делом из Босне*, а мањим из Далмације дошли, па се једни настанише у Суботици, на месту данашњег самостана, где је била тврђавица као римски „castellum", а други се преселише у Сегедин.

„Фрањевци који су са њима дошли вратише се наскоро у Босну, осим Анђелија Шарчевића. Али пошто поглавица салваторски није трпео, да се Фрањевци државе босанско-аргентинске у Суботици настане, то се је и Анђелије Шарчевић морао у Босну вратити и почем су неки салваторијанци (странци) научили буњевачки језик."

---

[1]) Hofkriegsrath Archiv. Protoc. 1687 folio 400 sept. 1. № 11. Највише (царско) [illegible]ење о овоме датирано је 31 августа 1687 г. И Карафа је добио наредбу о насељу Буње[illegible] (Регистар интимата број 11. 22.).

Из околности, што поглавица салваторијанаца није трпео босанске калуђере у новој постојбини Буњеваца, види се, да су ти калуђери били истина католици, али грчко-словенскога обреда, према чему и њихово стадо тако исто. У осталом, још и међу оним Буњевцима, који су дошли у Суботицу, било је православних, који су тек доцније (после 1697 г.) примили католичку веру. За њих вели Антуновић, да је „заслугом отаца Фрањеваца *велики део* у Суботици станујућих грчко-источњака приведен у крило Св. мајке цркве“ (католичке). Исто су тако још пре тога у Лици покатоличени православни Буњевци крмпотски, лички и други, који су са католичким Буњевцима дошли у Лику, али су дошли као православни, па се тек у Лици, у оскудици православних свештеника покатоличили. Интересно је што Ивањи спомиње, да су се многи Срби доселили у Суботицу са *Велебита;* дакле и то је доказ да су са Буњевцима дошли из Лике и православни Срби.[1])

Пошто се Анђел Шарчевић вратио у Босну, сегедински су калуђери вршили духовничке дужности над досељеним Буњевцима. Већ од 1. Децембра 1687 г. води калуђер Вартоломије Беновић уредне црквене матрикуле, које су и данас сачуване и у којима видимо ова буњевачка презимена: Буквић, Пијуковић, Кнежевић, Делчић, Блесић, Човић, *Копиловић*, Видовић, Малагурски, Кајић, Сударевић, Гугановић, Дулић, Шевић, Зелић, *Бошњак*, Тиквић, Стипић, Мачковић, Јарамазовић и др. — То су дакле биле прве колонисте у Суботици, у којој се тада једва налазила која маџарска, али доста српских староседелачких породица.

Буњевци под Домиником Марковићем, населише се у Сомбору, док остали одоше у Бају, Суботицу и околину па неки и у Сегедин. Досељеници су нарочито ишли у правцу утврђених места, јер и ако су Турци истерани из Бачке, они су се још држали у непосредном суседству у Банату и сваког дана упадали у Бачку. За то се Буњевци населише у центрима, нарочито у Суботици. Тврђава им је ујамчавала сигурност, а српско-буњевачка милиција лебдила је и над сигурношћу околине. Официри (капетани) уселише се у саму тврђаву, а досељеници подигоше своје куће у околини њеној. Буњевци се на-

---

[1]) Служим се књигом Jvanyi J. „Szabadka törtenete“ I. II.

селише више на југ, док православни Срби заузеше још раније северни део суботичке територије.

После изласка Турака из Бачке, сво је земљиште припало царској комори, која је већи део земљишта уступила војеној управи, да се устроји потиска граница (Милиција). Цела Бачка сматрала се као оружјем узето земљиште, те је подељено верним граничарима, који ће по цену те груде земље, да се крваве са Турчином и осталим мађарским устаничким инвазијама, а све за цара и отаџбину. Пређашњи власници тога земљишта, мађарско племство беше се разбегло још у времену турске инвазије и већим делом изумрло, те је доцније основана комисија („neoacquistica comissio") имала пред собом врло мало ранијих власника, који су полагали право на раздељено земљиште. Њега дакле добише за награду, а за своје војничке врлине и обавезе Срби и досељени Буњевци. То им је била плата војничка.

Одличније породице добише више земљишта, а остале колико је којој требало. Земље је било толико, да се свачији захтев могао задовољити. Орало се мање, али се зато развило сточарство. Пашњаци посташе извор богатства, нарочито Срби заузеше знатне просторе пашњака. И сада су познати: Мучалов, — Звекићев, — Татићев, — Тешићев јарош и др.

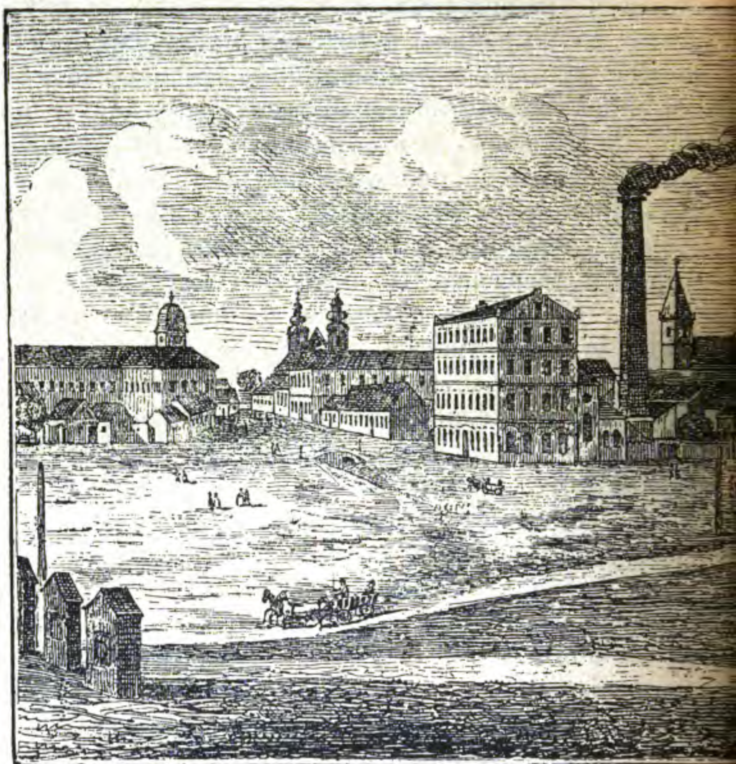
Колонисте убрзо подигоше себи куће и почеше обделавати земљу. Војници пак нађоше себи посла у ратовима против Турака и разних усташа. Народ се делио у: сељаке, сточарске трговце и војнике; задружни живот био је врло развијен. Свака кућа беше велика задруга, са многим члановима. На некадањим необрађеним пустарама поникоше села. И Бачка се подиже као феникс из двостолетног турског ропства. У томе имају велике заслуге Буњевци, уз новодосељене Србе под патријархом Чарнојевићем, који се осим Срема и Баната населише у Бачкој, нарочито у Потисју око Бечеја и Сенте.[1])

Буњевце у Бачкој:

Слобода их дочекала, —
Сваком свашта радо дала:
И пустара а и села,
До Будима горе бела
Давор ој Буњевче!

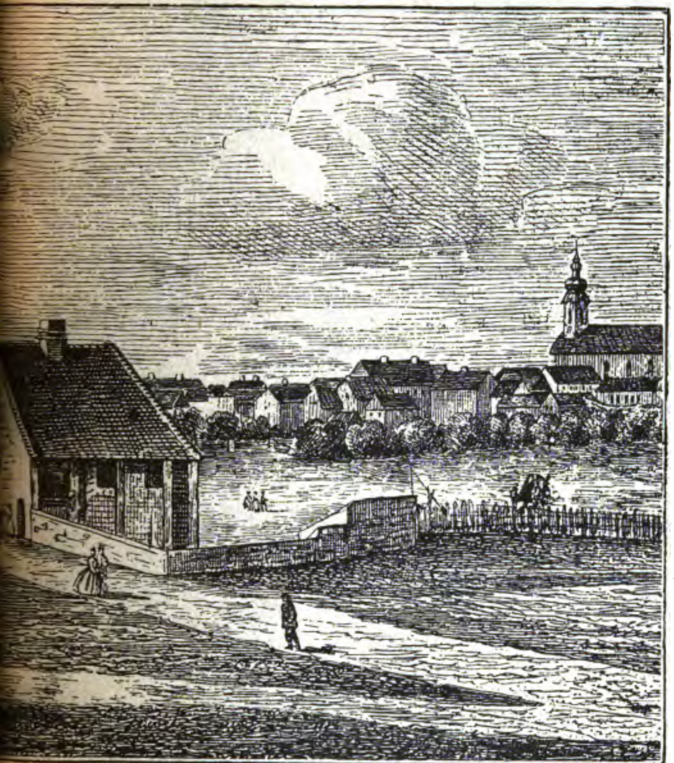
---

[1]) Брат патријарха Чарнојевића Гаврило прешао је у католичку веру, оженио
с са Јелком Обиловићевом и постао велики капетан у Кестхељу. Имао је четворо деце,
о. којих је Фрање свршио школе у Трнави, постао Исусовац, те је умро као ректор у
К ши. (Расправа 115). — Повластицом царском од 1695 г. постављен је српски право-
в славни владика и у *Сегедину*.

Изглед С

— „Стара Калварија и

0 г.:

на „Рогиној бари.“

Из Суботице: Буњевачка црква Св. Терезије.

Али та слобода још не беше са свим искупљена, јер их овде уз слободу дочека и крвав рат са Турчином, да добивену слободу очувају и зајемче. Слобода, која их је дочекала, није била потпуна и претци буњевачки морали су је крвљу својом искупити, јер њима као и целом Српству до сад ништа још није дошло као поклон, без — крви. Буњевци су као граничари, пуних 57 година с пушком у руци бранили Цара и Отаџбину, и тек по цену те службе:

Отпочеше нове дане
Нови дани липи били
Те се сваком омилили
Давор ој Буњевче!

Какви су Буњевци као војници о томе смо говорили у одељку о Личким Буњевцима, а да су и Бачки Буњевци исте горе лист, показали су у безбројним бојевима. Да наведемо оцене страних писаца о њима као војницима:

У једном ратном званичном извештају (1747 г.) вели се о Србима, Буњевцима и Шокцима:

„Јесу лепи људи, велики, неучени, али бистра разума, храбри јунаци, као за бој створени, само их треба држати у строгости, али искусне старешине дати, који ће се с њима уљудно поступати.“

Упутство за Ламбергову комисију 1701 год. веома похвално говори баш о *католицима* Словенима, који су уз Србе „*ванредне заслуге стекли у турским ратовима* приликом ослобођења крајева између Сегедина и Дунава. Они су и у многим другим приликама, показали да су *вредни* и *заслужни за домовину,* због чега их и даље као *војнике* оставише уз уживање дате им земље, без да плаћају порезу.“

Тим и још небројеним оценама страним, додајемо ми још ово: Србин и Буњевац све дотле није отпасао свој мач, док није Турчина коначно изгонио из ове земље. Он је са пушком о рамену сејао своју њиву и бранио отаџбину од спољњег и унутрашњег непријатеља; њему признају храброст од давнина и његови непријатељи, (Ђорђе Хремац, Вербеци и др.), али му се и то мора признати, што мало ком народу у овој полиглотској монархији, да се *никад није бунио* против свог Господара![1]) Јунаштво

---

[1]) Буне личких Буњеваца и Срба биле су управљене само против лоших слугу Господаревих.

и оданост престолу нашег народа у тим крајевима сведоче бесмртна имена: Бакића, Јакшића, Цара Јована, Монастерлије, Војводића, Утјешиновића, Драшковића, Зрињских, Бранковића, Чарнојевића, Кеглевића, Бакача, Франкопана, Кинижија, Сучића, Јелачића, Шупљикца, Стратимировића, Рукавина, Јовановића, Кнежевића и безброј других соколова!

И заиста, ми видимо досељене Буњевце већ првих дана у ватри бојној. Буњевце видимо уз бок царске војске у бојевима код Београда и Ниша 1689 г.[1]).

Несретне 1690 г., када Турци поново заузеше Ниш, Смедерево, Београд и остале српске градове, били су Буњевци такође у првим бојним редовима царске војске коју су нарочито појачали нови српски досељеници у Потисју, који дођоше на позив цара Леополда I.

Славна победа на Сланкамену 1691 г. није била без удела буњевачких чета. Нарочито се одликоваху Сомборци под Домиником Марковићем и Суботичани под својим капетанима Сучићем, Вујевићем и Кајићем.

Буна Имре Текелије стала је такође многе крви буњевачке. Док су царске војске, у којима беху војници Буњевци лежале под Великим Варадином, дотле су нејач и жене буњевачке остављене на милост и немилост усташким и турским четама. Ове су арале и убијале по Бачкој и Банату. У Бач, где тада беше врло слаба војничка посада, буњевачка нејач скривала се по суботичким ритовима и јанковачким шумама. Једном пуче глас, да ће Турци ударити на Суботицу, те нејач и жене побегоше у тада велике шуме око Јанковца, где је народ 6 недеља у највећем страху провео. О томе прича баба Јела Војнић ово: Једна Буњевка по имену Роза залутала је у шуми и целу ноћ провела на једноме расту. По њеном имену прозвала се та шума „Розина шума." Када се народ вратио у Суботицу, нађе је сву попаљену. Турци засели у заседе, те хватају Буњевке. Тако су заробили и жену Милије Сучића, те се Милија по тадањем обичају сматрао за удовца, јер му се жена за 7 година није вратила. Милија се ожени Катом Бијаковићевом

---

[1]) Кардинал Л. Колонић помиње, да је те 1689 г. домамљено доста хришћа а из Босне, које после бечка влада није помагала, те су многи од глади помрли. (Ива: и „Суботица" П. 577.).

и доби сина Луку, доцније храброг суботичког капетана и оснивача породице Сучића — Лукиних.

Народ је непрестано страховао од упада турских све док је Петро-Варадин и Банат био у њиховим рукама.

Идуће године беше мало мира од Турака, али усташки вођа Вираг, капетан Текелијин, начини чуда од варварства у Суботици. Он је сабио народ у варош, те га немилице газио и касапио са својом коњицом. Нарочито је много неоружана народа искасапио у једној затвореној улици.

Тада погинули сарањени су тамо, где је сад капела Св. Рока. — Као што се види нејач буњевачка беше незаштићена, јер им очеви, мужеви и браћа беху у редовима царске војске далеко од Бачке.

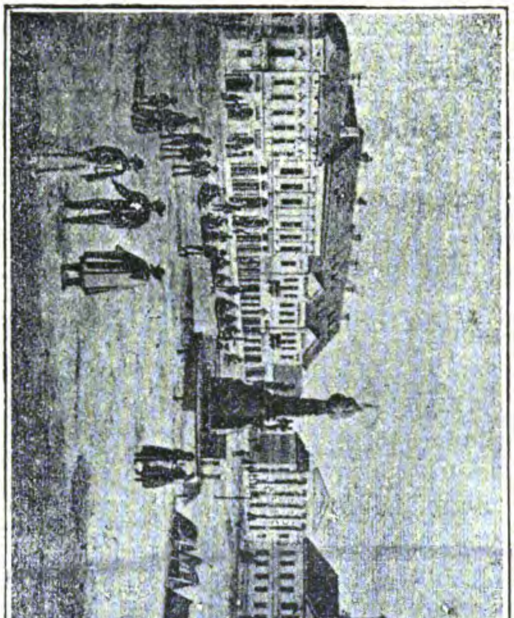
1694—95 г. покушаваху Турци да поново поседну Бачку. Ударише на потоњу Шајкашу, односно на Тител, али буду 1694 г. одбијени. Том приликом одликоваху се капетан Сучић Буњевац и Србин Продан Степин (ваљда Стејин?), те добише од цара златне ланце у знак признања за јунаштво. Те године припада слава јунаштва и Сомборцима. 1695 г. узеше Турци Тител, али не продираху даље у Бачку, већ се вратише у Банат, где су те и идуће године били сретни у ојевању. На глас турских победа многи Буњевци Суботичани преселише се на челу са Фрањевцем Александром у Бају, где се један део коначно настанио. На глас победе Јевђенија Савојског 1697 код Сенте многи се вратише у Суботицу. Та победа била је од великог значаја и изазвала је доцнији карловачки мир. У Сенћанској битци видимо суботичку и сомборску војску.

Карловачким миром завршује се 17 век са не великим резултатима, јер је Банат и даље остао Турцима, а Бачка припала Угарској.

8. Буњевци у XVIII. веку.

XVIII век је од врло великог значаја по живот Буњеваца. У њему се догодиле битне промене у приликама њиховим. У почетку његову довршена је реорганизација потиске војничке кр[illegible]јине, у којој су знатног удела имали Буњевци, а средином т[illegible] века ступају Буњевци у жупанијски живот, војничке дужн[illegible]и замењују грађанским правима. У њиховој метрополи Субот[illegible] ударен је те године темељ нова напредна живота, о чему

ћемо се уверити из овог одељка, где ћемо осим описа војних заслуга Буњеваца, морати додирнути и развитак Суботице и њена устројства у XVIII веку.

Из Суботице: — Главни трг 1878. године. —

Већ из 1700 г. задржао се један документ, који говори о уређењу потиске и поморишке војене крајине. Комисија, која је у тој цељи одређена (у којој су били гроф Ламберг, Август Бенковић и др.) није могла да доврши тај посао због наступелог зимњег времена, те је одложила свој посао за пролеће 1701. г. Но да би и до тог времена било неког сређеног стања, комисија задржава „Status quo ante“, те се Срби, међу њима и Буњевци („Universam nationem Rascianam“) ослобађају од свих жупанијских и камералних терета, кулука и др. У тој наредби комисије, датираној у Араду 12. Новембра 1700 г. стоји изрично: да се ти „Раци“, ако би им ко та права и повластице крњио, морају жалити главној команди граничарској.

Посао је тај после продужен и Крајина је реорганисана тако, да је после имала великих заслуга и била

од користи монархији. Бечки војни савет хтео се дакле користити миром, и одмах, већ 1700 г. приступио је томе послу и свршио га је.

Та т. зв. Ламбергова комисија имала је опширна упутства из којих помињемо §. 40 (из 1702 г.):

„Они (Буњевци и Срби) из Суботице и Сомбора нека се оставе у уживању њихових на уздарје добивених имања, за њихове *заслуге* стечене почев од *првих* времена освајања ове покрајине.“

Крајишници, дакле и бачки милитари добили су по степенима свога војеног чина земљиште и то:

Војник пешак	=	18	јутара
„ коњаник	=	24	„
Каплар пешак	=	24	„
„ коњаник	=	31	„
Стражмештар пешак	=	31	„
„ коњаник	=	46	„
Барјактар пешак	=	61	„
„ коњаник	=	96	„
„Вајда“ пешак	=	92	„
Аднађ (поручник) коњич.	=	112	„
Капетан	=	192	„
Вел. капетан	=	354	„

Осим тога добили су сразмерно и сенокосе (прост пешак 4 косе) а добијали су и нешто новца на униформу.[1])

Иста комисија радила је 1702 г. у Суботици и одредила границе овог, тада војеног места („шанца“), управо утврдила суботичко становништво у поседу, што га је дотле био заузео. Пошто те границе нису биле тачно прецизиране, Суботица је доцније имала многе парнице са суседним варошима. Тако већ у почетку овога века имала је парницу са Сегедином ради граница свога атара, нарочито због извесних делова пустаре Томпе, која је пређе била заједнички пашњак Суботичана и Сегединаца.

На томе спорноме земљишту сазидао је себи салаш Паја Тешић, суботички заставник. У годинама 1715, 1723 и 1734 било

---

1) Ваничек (I.) пише, да су у потиском и поморишком генералату (Крајини) 1703 године виши официри добијали пуну плату у готовом, а војници плату и нешто хране: хусар 18 фор. годишње и 6 кибли готове ране, хајдук (пешак) 12 фор. годишње и 6 кибли ране (жита). На 3851 војника трошено је годишње 60.714 фор. (плате) и 25.182 кибли жита.

је читавих крвавих бојева између грађана обе парничне варош
због тога пашњака. Тек 1748 г. решен је овај спор тиме, ш
је пашњак подељен на пола. Оваких граничних спорова било
и са појединим племићским породицама.

Ракоцијев устанак опустошио је Бачку. Што је у њ
заостало Мађара придружише се њему, као скоро и сви Мађа
по Алфелду. После чонградске и халашке битке 1703 г. у који
је учествовала бачка милиција под бароном Кибом, који поги
код Халаша, насташе тек праве страхоте и варварства над нена
ружаним народом, који је остао дома. Ракоцијева војска свети
се варварски Србима и Буњевцима, што се нису подали иск
шењима и Ракоцијевим прокламацијама, те ни један није пр
шао у његов табор, већ су сви листом остали верни своме Г
сподару.

Ракоцијева варварства достигоше врхунац 1704 г. О
Калоче доле до Бача почеше његове чете палити и робити. Пр
ђоше целу доњу Бачку са огњем у руци, искрсоше код Тител
попалише Потисје и дођоше под Сегедин. Незаштићена српск
и буњевачка нејач полете у свет где је очи воде. Неки пређош
Дунав и склонише се у Барањи; неки преко Тисе потражиш
склоништа и ко̀д самог Турчина од ове хришћанске напасти,
многе буњевачке породице побегоше у Петроварадин, где су про
бавили читавих 7 година, те се неке тек после сатмарског мира
вратише у Суботицу, док многе осташе у Варадину (Мајуру),
где их и данас налазимо под именом „Шокаца.“

Ти огњени походи кроз Бачку поновили су се и 1705 г.,
али је тада Бачка већ скоро опустела. Из ње се није имало
већ шта изнети. Поља стајаху необрађена, свет се разбегао, а
оно што је остало, живило је у горем страху но за време самих Турака,

Српско-буњевачка милиција у Бачкој вратила је Ракоцијевцима жао за срамоту у Куншагу 1705-6 године. Године 1707 разрушила је и отела Кечкемет и Кереш. О томе читамо ову забелешку у сегединском самостану из 1707 г.:

„Људи се буном Ракоцијевом поделише на „Куруце“ и „Лабанце“, те је у Кечкемету и Сегедину извршено велико харање. *Краљу вазда верни, Раци и Далматинци* (Буњевци), добив од сегединског заповедника власт, починише у околици Сегедина и Кечкемета над Мађарима Ракоцијевцима велике грозоте.“ У

истоме самостану има запис, како је Ракоцијев војник, Калвин, стао пред кип мајке Божије и узвикнуо: „Жено, дај леба!“ а за тим опалио на кип, али тане одскочи од камена и убије војника.

Ракоцијеве чете у опште не штеђаху цркве католичке. Тако су нападали на сомборски, суботички, бачки и калочки самостан, а бајски самостан, у коме беху Буњевци калуђери, попалише и порушише са свим 1708 г.

После тога Ракоцијеве чете не продираху више у Бачку, те се народ дао земљорадњи, пошто се и бегунци вратише у Суботицу, Сомбор и Бају. Сатмарски мир 1711 год. прекиде коначно Ракоцијев устанак. У тим тешким данима беху суботички капетани Лука Сучић (Буњевац) и Вуле Илић (Србин).

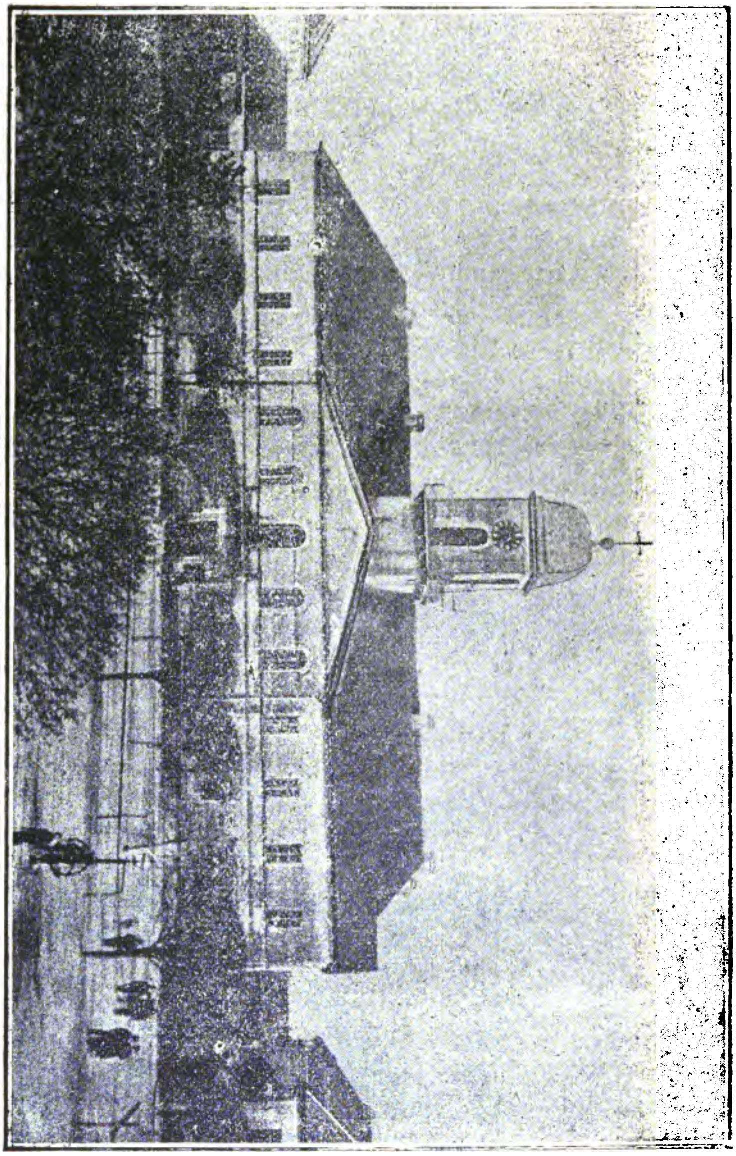
Куга 1709 г. уморила је доста народа у Бачкој, а нарочито у буњевачким крајевима. Куга преста идуће 1710 г.

Из г. 1712 задржала се једна белешка барона Ебергењиа, који те године бележи ове *рацке* (фишкалске) општине у Бачкој:

Рањеш, Бела, Злокруша, Башкут (садањи Вашкут), Гара, доњи Моноштор, Леђен (Риђица), Сантово, Берег (Брег), Колут, Србаћ, Купусина, Бокчиновац, Бођане (манастир српски), Бара, горњи Моноштор, Сивац, Св. Иван, Каћ, Мошорин, Кобила (Ковиљ), Тител, Понски, (?) Сомбор, Рен, (?), Јанковац, Мељкут,[1]) Кумбаја, Матеово (Матеовић), Чатаља, Белош, Леринце (?), Лок, Пуста Ст. Михаљ (?), Папи (?), Телек, Добовник, Удвард (?), Старачка (?), Барачка и др. места, која сада не постоје као и она, где стависмо знак питања. У горњим местима становали су тада Срби, Буњевци, и Шокци, а Мађара је било врло мало. По извесном попису 1715 г. видимо све сама српска презимена у Сивцу, Н. Саду, Аљмашу Турији, Футогу, Бегечу, Петровцу, Гложану, Куцури, Парабућу Гајдобри, Парагама, Крстуру, Товаришеву, Обровцу, Ловренцу (?) Бачу и т. д. Тај попис означује становнике у свим тадашњим бачким местима за грчко-источњаке (Србе) Илире, Далматинце (Буњевце) и Шокце. Буњеваца је тада било у Аљмашу (Рудић, Тумбасовић, Пијук, Бошњак, Секула) Сомбору, Суботици, Моношторсегу, Србаћу, Св. Ивану, Каћмару, (Мамужић, Пољаковић, Крекић, Кулунчић, Ишпановић, Јелић, Штрангуновић), Боршоду, Јанковцу (Панцић, Перчић ,Мамужић, Ивановић,

*) Име Мељкута није мађарско већ српско. Име је постало од „меља“ (хмеља) и „[illegible]“ (угао), као и Башкута од Башиног — кута, а Таванкут од тавног кута.

Бундић), Колуту, (Бенић, Борилоновић, Орсолић, Блесић), Баја (Богишић), Бараковић, Видак, Цигановић, Рајчевић, Гугановић,

Из Суботице: Општински дом.

Девић, Берлић, Мајсторовић, Билиновић, Кметовић, Тајбачевић, Кнежевић, Јасеновић, Јерковић, Чисић, *Латиновић*, *Пиласановић*, Човић и др.).

Шокци се помињу у Бачу (Палковић, Бошњак, Јанковић, Матушев), Вајски, Бођану, Плавни, Каравукову, Дорослову, Сонти, Богојеву и т. д.

Са Буњевцима и Шокцима измешано, становали су у тим местима и православни Срби, а у осталим бачким местима сами Срби, нарочито у доњој Бачкој и Шајкашкој (куда су се становници доселили из Горњег Карловца (?) где је владала глад, како се приликом тога пописа тврди).

Така је слика била Бачке у другој десетини 18. века. Мислимо, да није било без интереса поменути је.

Те 1715 г. у очи новога рата са Турцима, угарски сабор донео је закон о стајаћој војсци и о порези за издржавање њено. То је била прва стална пореза у Угарској, у почетку истина у натури (рана, коњи, пића) али 1722 г. већ је претворена у новац (contributio), те су је плаћали само неплемићи. У Угарској је било тада, па све до 1848 г. тих непосредних пореза; осим тога војена пореза, кућна пореза (доместика).

Комисија за уређење бачке жупаније под бискупом Патачићем, доделила је у јануару 1716 г. бачкој жупанији Сомбор и Суботицу и ако су ове биле војене вароши граничарске.

Ми поменусмо што је било вредно поменути, од догађаја из доба мира са Турцима, који буде прекинут. 1716 г. букну поново рат, али са лошим почетком по Турке, јер претрпеше велике поразе код Петроварадина и Темишвара. Суботичани су осим војника, дали и многу комору те године.

Буњевци имају удела идуће 1717 г. у победама аустриске војске, кад су Београд и остали важни градови пали, а Банат дочекао дане своје слободе.

Поред свих заслуга, које је бачка милиција имала у ратовима против Турака, Угарски сабор никако није радо гледао и чешће је покушавао, да се она укине, извесно за то, што није хтео да гледа ту „државу у држави.“ Међу тим војени обзири били су претежнији те је Крајина у Бачкој задржана и показала се и доцније као врло корисна.

У г. 1723—31 бележе се ова села у Бачкој: Ст. Томаш, Јако вац, Млађе, Башинада, Стапар, Немеш, Честар, Хеђеш, Пастина, Стублина, Торжа, Надаљ, Мартоњош, Цернак, Чуруг, Мала Добра, Фекетић, Голоселиште, Гложане, Кер, Лалић, Тро-

нић, Перкасово, Ирма Пустаре: Островница, Филипово, Мeђаше, Немушић, Перкасово, Петровац, Бирвала, Брестовац, Крстур, Бандобра, Беље, Роглатица, Голостење. Аулпин, (Кулпин?), Балкест. Судбина. Суботичке пустаре: Ђурђин, Вантелек, Таванкут, Верушић, Шебешић, Лудаш, Чантавир (Чантивир), Бајмак. Осим тога још многа села, која и сад постоје. Од горе именованих села, половина сада не постоје, док су од некадањих пустара сада постала села.

1731 г. позвани су поседници у Бачкој, дакле и граничари, пред комисију Неоаквистичку. То је необично важан догађај у историји Бачке. Та комисија била је самовољна и неправедна. Она је поништила решења ранијих комисија (Ламбергове, Волкрине, Гундакер — Херберштајнове). И оне пустаре, које су већ раније дате граничарима за војене заслуге, проглашене су за својину камералну. Тако су многе племићске породице буњевачке као Гутановића, Антуновића, Војнића, Пиласановића, Латиновића и др. изгубиле своје, крвљу стечене поседе. Та неправда довршена је, када је потиска крајина укинута, те је оспорено право својине на пустаре, које су храбри граничари добили од ранијих царских комисија:

У [illegible] пустаре: Томпа, Лудош, Чантавир, Верушић, Шебешић, Келебија, Таванкут, Вантелек, Бајмак, Ђурђин, Надвиљ и Зобнатица:

У [illegible]: Салашић, Прерадовић, Градина, Кула, Крнаја, Иваново село, Црнопља, Милиција, Долови, Шапоња, Беље, Ђурија, Станијонски [illegible], Ранчево, Крушевље, Гаково, Годешево, Брачево, Ненадић, Чичово, Самотовржа, Стапари, Брестовци, Пачир, Жаркова, Пиперић, Буковац и Кракоња:

У [illegible] пустаре: Девечер и Софрон:

У [illegible] (Сабља): Паша, Чичов и Мартинце:

У [illegible]: Св. Никола и Надаљ:

У [illegible]: Бела:

У [illegible]: Крижић, Кевкут, Девечер и Ретвилово:

У [illegible]: Обернача, Цвејанеиште и Визеш:

У [illegible]: Ново село:

У [illegible] (Ади): Бановица, Кранакрија и пола Но[illegible] села:

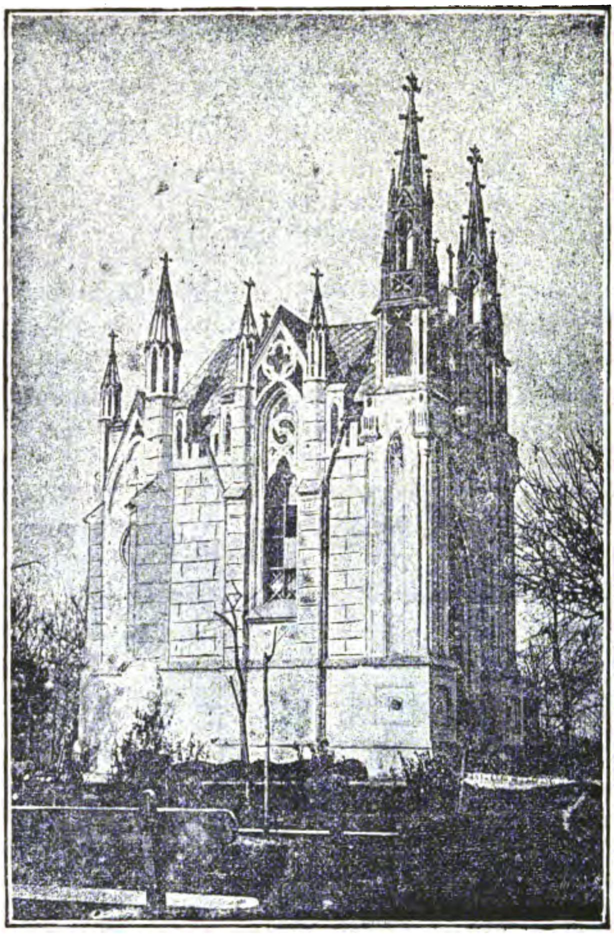
У [illegible]: Тормош и Ликош:

У [illegible]: Надрљин и Осторак.

Све ове пустаре поклоњене су граничарима за њихове војничке врлине, па после одузете.

*

Потиска Крајина уређена је била да не може бити боље. Са примерном дисциплином, сјединило се највеће одушевљење, те није чудо, што су бачки граничари односили победе, где год су стигли. Ивањи, историк Суботице, изнео је имена суботичких граничара из разних времена, што ћемо овде употребити.

Из Суботице: Капела и гробница породице Војнића од Бајше.

На челу пешачке сатније суботичке 1724—1734 г. стајао је капетан Лука Сучић и поручик Лука Војнић, Буњевац. Заставник је био Велимир Аврамов, Србин. Каплара је било 4 Буњевца, два Србина. Војника: 54 Буњевца и 38 Срба православних.

Коњица („berittene compagnie der kaisere *Theis — nationalmilitz*“) је 1734 г. бројала у Суботици 84 човека, под зап дништвом капетана Луке Сучића и аднађа Антуна Видаковића. По ицири су били: Стеван Цвијановић, Никола Кунтић, Мишко Вуј ић, Јован Филиповић, Павле Вучковић, Јосиф Гугановић,

Матијаш Матковић и Видак Бајић. Суботичку коњицу прегледала је царска комисија 28 децембра 1734 г. при вежбању на Сави код Глогау, где су тада суботички коњаници боравили. — Презимена су и код пешачке и коњичке сатније српска, већином на — „ић“.

1729 год. био је у Суботици први капетан Јаков Сучић („Jacobo Sucsich, *illirica nationalis militiae* primario Capitaneo“). Антуновић помиње као суботичког капетана Илију Сучића, а као вођу коњице Марка Марчетића. Остали официри и подофицири били су: Исак Крњајски, Грга Марчетић (заставник), Стеван Цвијин, Мишко Вугавић. — Вође пешадије: Никола Марчетић, Тадија Ковач, Стипан Антуновић и Јосиф Ђаво, — али не означује које је то године било. И у његову списку Милитари суботички имају српска презимена.

Велика је штета, што Антуновић није означио из *које* су му године подаци, те би се њима историк Буњеваца и Бачке користити могао. Овако само помињемо, да се као капетани означују: у *Сомбору* гроф Иван Бранковић (из породице српских деспота, — извесно крајем 18 века); — у *Сентомашу:* Путник Дорожанин и Јанко Сарић; — у *Жабљу:* Живан Сарић и Мих. Ивановић; — у *Чуругу:* Иван Лазаревић; — у *Фелдварцу:* Ст. Ронић; — у *Бечеју:* Страхиња Илић; — у *Петрову селу:* Мирко Лета; — у *Молу:* Јосиф Каракашевић: — у *Острву:* (Ади) Илија Михајловић; — у *Сенти:* Тодор Милиновић; — у *Кањижи:* Милић Карапанџић; — у *Мартоношу:* Арсеније Вујик (Вујић).

1733 г. била је Суботичка милиција у Шлеској, исто тако и 1740—1742 г., а 1736 г. чувала је град Шабац у Србији, откуда је чешће излетала и имала бојева са Турцима. Нарочито се помиње бој код Зворника, где је погинуло 40 Суботичана, а много заробљено, за ослобођење којих, заједно са пређашњим и доцнијим заробљеницима, плаћено је до 16.000 форинти откупа.

1736 г. установљен је обим тадање потиске границе и нашло се, да места по простору и популацији сачињаваху оволике делове (°/o):

Суботица 24; Сомбор 21¹/₄; Сента 6¹/₄; Сентомаш 6³/₄; Бечеј 5¹/₄; Чуруг 6; Сабља (Жабаљ) 4¹/₂; Кањижа 4¹/₂; Мартонош

4; Острово (Ада) 5; Петрово село $3^1/_2$; Моле 3; Феодвар $2^1/_2$; Брестовац $2^1/_2$; Сегедин $2^1/_4$. — Ово је уједно доцније била стопа и пропорција за подношење терета. Та је иста стопа била и 1741 г. Прву су утврдили и потписали командант Потисја пуковник Мербек и народни врховни заповедник (national Oberstwachtmeister) Василије Јулинац, Србин, — а другу гроф Гајзруг, ђенерал границе.

По попису војника од 1737 г. било је у Суботици 217 Буњеваца и 107 Срба под оружјем. Интересно је, да су у оригиналу тога пописа Срби војници означени као „Serbli“ (Србљи). Поручици су били Антун Видаковић, Раниша Крњајски и Цвијо Брановачки, а подофицири: Цвијанов, Радишић, Војнић, Кунтић, Аврамов, Банов, Рудић, Антуновић, Петровић, Матковић, Човић, Бајић, Брановачки, Пузић, Татић, Пухаловић, Чакић и Косић. — Презимена војника су српска на — „ов“, и — „ић“.

Под Београд послати су били Буњевци 1739 г. на т. зв. „Галије“ (лађе), да са њих оперишу. Ивањи је изнео именик те суботичке чете. Капетан је био Јаков Сучић, поручици Ђурко Пузић и Митар Продановић, подофицири: Рудић, Кулунџић, Калајџић, Чизмаџија, Бибић, Чакић, Дукић и Брановачки. — У чети је било 140 војника, са српским презименима, већином на — „ић“.

1741—42 г. извршен је попис домова у Суботици. Нађено је 273 српских и буњевачких кућа. Тих година беше један део суботичке милиције у Шлеској и Моравској, под капетанима Арсеном Вујићем и Јованом Савићем. 1742 г. суботичка чета пешака имала је 114 људи (оружаних са по једном пушком, фишеклијом и сабљом). Капетан јој беше Ранисав Крњајски, поручик Субота Брановачки, подофицири Тома Цвијанов и Периша Косић. Коњаника је било у Суботици тада само 23, а остали су били на страни у логору. Коњаници беху оружани са једном пушком карабинком, два пиштоља, фишеклија и мач.

У очи поласка свог за Баварску, суботичка пешачка и коњичка компанија моли ђенерала Енгелс-Хофена, тадањег команданта тамишког Баната, да могу и надаље под својим капетанима војевати, што им је и одобрено, па их видимо у Баварској, додате Палфијеву корпусу. Командовао им је капетан Вујић, странаца официра нису имали у својим четама.

Из Суботице: Деакова улица, са црквом Св. Терезије и капелом Св. Рока.

Последња суботичка пешачка компанија имала је 21. Априла 1743 г. 100 људи, под заповедништвом капетана Луке Сучића и поручника Луке Војнића. Исте године, отишло је 200 добровољаца из Суботице у Славонију.

Већ 7. Маја 1743 г. изашла је краљевска привилегија Марије Терезије, којом се Суботица под именом „Сент-Марија“ проглашује за слободну камералну варошицу, а исте године 28. Јуна склопљен је у Пожуну опширан уговор између коморе и суботичке општине, односно земаља и правних односа. Изасланици Суботице беху: Стеван Војнић и Григорије Крижановић.

Те године, дакле, почиње сасвим нови живот, читава епоха у историји Буњеваца, од када су дошли у Бачку. Војнички живот замењен је грађанским и ми видимо Буњевце као грађане, исто тако коректне, као што су били и добри војници. Изгледа, да су Буњевци радосно дочекали то време ма да баш врло великих разлога за ту радост нису имали. Живот вечито под оружјем, свакако није могао бити баш јако пријатан, али су они као Милитари били слободни од сваких порезних терета. Једни су служили у војсци, док су други обделавали земљу. Тада су Буњевци били компактна сила, они су били *сами* господари у својој кући; о њихово се пријатељство отимао сваки, док после уласка из војничког у грађански живот, пада тај нимбус, странци освајају терен у Суботици, свест народна опада, нови режим не познаје раније повластице, не само појединим заслужним племићским породицама, (које су тада грдно оштећене у поседу), већ и самим буњевачким о п ш т и н а м а, одузима извесне територије. Те зле последице, огледају се у незадовољству буњевачког племства, израженом у парници 27 племићских породица, која се тек 1748 г. свршила и ако не на потпуно задовољство свих племићских породица, јер многе напустише дотле милу и драгу „Суботицу билу“ и иселише се у Немеш—Милитић (Лемеше) и у Матеовић.

Срби су још мање били задовољни са новим стањем ствари, као што ћемо ниже видети, а Шокци се иселише у Троједницу у тадању војничку крајину, а неки и у Банат 17[illegible] год.

Да се вратимо Суботици у години 1743. Војену власт заменила је месна грађанска власт, која се састојала из једног кнеза, 12 саветника и 60 бираних одборника. Кнез се бирао

сваке године о Ђурђеву. Прве године, изабрано је само 42 одборника, јер је осамнаест места резервисано за Србе православне, ако би хтели приступити новом грађанском животу, што је тек доцније наступило. Та прва 42 одборника у Суботици, била су из ових буњевачких породица: Бајић, Бачин, Бобић, Брнић, Буквић, Будановић, Буљошић, Цвијанов, Црнковић, Човић, Францесков, Гршић, Јакошевић, Кајић, Копуновић, Кунтић, Лукендин, Малогурски, Пејић, Пољаков, Пузић, Рашић, Симоков, Сапунџић, Стантић, Стипић, Теменов, Понковић, Тумбаш, Војнић, Видаковић, Вујавић, Вуковић. — Први саветници беху Мијовил Бачић, Илија Буквић, Јосиф Јарамазов, Јосиф Копуновић, Гргур Крижановић, Иван Мачковић, Петар Мукић, Мијовил Перчић, Андрија Павлишан, Марко Скендеровић, Гргур Видаковић, Иван Војнић. — Први бележник беше Петар Јочић, а први кнез (судац) суботички Степан Војнић.[1])

Очуван је један докуменат из те године, који показује, које су буњевачке породице дале Краљици оних 150 коња на војене цељи, извесно у знак захвалности за нови ред ствари у Суботици.

Нису само Срби били они, који нису хтели да иду под жупаниску управу. Буњевци у Сомбору не хтеше такође, да дођу под управу бачке жупаније, па пошто не могаху и даље остати граничари, они у највећој слози и споразуму са својим суграђанима Србима већ 1746 г. послаше депутацију (у којој беху Мрата пл. Парчетић, Буњевац, и Атанасије Стојишић, Србин) у Беч, да изради Сомбору потпуну независност од жупаније т.ј. име и права сл. кр. вароши. После трогодишњег рада у Бечу, они у томе успеше и 12 фебруара 1749 г. поста Сомбор сл. кр. варош, дакле за 30 година пре но Суботица. 6. Августа исте године положен је у Сомбору темељ општинском дому (магистрату), а у Октобру те године утврђене су границе атара сомборског.

Комисија, која је то радила, била је врло несавесна, јер су многе племићске породице изгубиле тада многе поседе, а варош Сомбор неке пустаре. То се догодило и скоро свим гра-

---

[1]) Кнезови (судци) суботички у времену од 1743—1796 били су из породи[ц]а: Војнић, Крижановић, Бачин, Рудић, Мукић- Вуковић, Визи, Мамужић, Јосић, Сучић, П[е]рчић, Ковач, Парчетић.

ничарским општинама. То су били први плодови грађанске управе!

Првих година грађанске управе у Суботици и осталим бачким местима, по укидању војене Крајине, Срби одлучно изјавише, да неће под њу, већ да хоће и даље да остану граничари. 1746 г. издана је краљевска наредба, да се они Срби у Суботици, Сомбору, Брестовцу и Паланки, који неће да остану под грађанском управом, — могу иселити у Мошорин, Лок, Гардиновце, Ковиљ, Турију и Госпођинце, која су места била под војном управом. То многи Срби и учинише. Из саме Суботице иселило се 315 православних породица, те оста само 20 српских. Од исељених породица вратише се после две године неке назад, те је 1748 г. било у Суботици 58 српских породица. Доцније се тек доселише Мађарске, Немачке и Словачке породице које заузеше напуштене Српске куће. Суботички Срби радије су заменили плодна суботичка поља са подводним шајкашким земљиштем само да остану граничари. У Потисју Срби не хтеше предати оружје, те се догодише немири, који су после угушени.

Незадовољници Срби иселише се у војничку Крајину у Банату и Срему, а многе породице иселише се у Русију, у „славјано-сербску губернију" под Текелијом, Хрватом и Шевићем. 1751 г. када је и поморишка граница укинута, исељенике Србе хтедоше аустриске власти преселити у Срем, под војну управу, али пошто се у Срему не би могло сместити *2.200 досељеничких породица*, преселише само неке у Срем, а остале у Банат: у Врањево, Карлово, Кикинду, Мокрин, Кумане, Јосипово, Крстур, Меленце, Тараш, Идвор, Леополдово, Ботош и т.д.

То емигрирање en masse беше најјачи протест Срба против укидања војничке крајине. Срби су још тада осећали, колико ће изгубити, када се војена крајина укине у Потисју и Поморишју. И нису се преварили. Место компактног српског живља, пуног јунаштва, врлине и моралне снаге, ми видимо сада опадање нашег елемента у тим крајевима. Он се дегенерише бројно и материјално опада. Некадање чисто српске крајеве, заменуле су спорадичне оазе, странцима измешана српска села, а место оружанс и јуначне српске масе, која је служила и Владаоцу и Отаџбини и Себи, а импоновала целом свету, ви-

димо оно, што сви окати могу да виде. Нисмо песимисти, нити смо опијени неком сентименталношћу, али нека нам докаже ко, да *сада* боље стојимо но — *тада*!

Разлика је огромна, а та је разлика приметна и односно *тадањих и садашњих Буњеваца*.

*

8. Марта 1749 г. склопљен је у Пожуну нови уговор, између камералне варошице Суботице и кр. коморе. Уговор су потписали гроф А. Грасалковић и барон Јосиф Медњански. Уговор се односио на права и територију општине суботичке. После тога уговора, увећава се приход општине суботичке, јер је тада издавала под закуп све крчме, од чега је већ у почетку имала 5—7.000 форината прихода, касапнице, риболов, вашарско право и т. д. До 1766 г. продавао се дуван у Суботици слободно, на пијаци, као и сваки други артикал, јер се дуван много садио на Лудашу. 1766 г. општина, на основу § 12. горњег уговора, узела је продају дувана у своје руке и монополисала га је. То је био *први* монопол дувана у целој Аустро-Угарској. Државни монопол дувана установљен је тек 1851 г. Интересно је, да је сваки дуванџија у Суботици плаћао општини у 18 веку 25 динара годишње пушачког прирeза.

У педесетим годинама 18. века имала је суботичка општина много посла, док се није консолидовало ново стање и довршила организација варошка. Задавали су посла и спорови са комором и суседним варошима око земљишта, који су трајали годинама. — 1751 г. сазидали су Суботичани свој општински дом.

Краљ. наредбом од 1751 г. дозвољава се официрима из бивше потиске крајине, да или ступе у редовну војску као официри, или да ступе у пенсију, те ће у том случају добити за награду извесна земљишта. Неки Буњевци официри, међу њима и тителски капетан Иван Антуновић, ступише у пенсију и добише земљу, али им она после буде одузета или услед неоправданог рада неоаквистичке комисије, или их је кр. фискуш просто из поседа изагнао. На тај начин изгубио је исти Антуновић своју земљу на Торњошу.

У то време пада и она систематска колонизација стра ог живља у Бачку. Напуштене српске куће у Суботици зауз ие Мађари и Словаци.

Чисто мађарски живаљ посео је центар горње Бачке. Нарочито су населили Алмашки срез, где је сада само Матеовић буњевачко село. Тај срез сачињавале су управо пустаре, које су раније припадале Суботици и Баји, па су после одузете. На тим пустарама поникоше села мађарска и немачка. Тополски и бајски срез постао је на исти начин. Страна села испречише се као клин између српског живља у горњобачком Потисју и Подунављу.

У доњој Бачкој населише више десетина хиљада Словака, откинутих од компактне словачке масе у Карпатима, Селенчу, Пивницу, Гложане, Кисач, Петровце. Поникоше и рушњачка и немачка села. Нарочито су *немачке* колонисте потисле Србе из многих села.

1753 г. туже се букински Шокци бачкој жупанији, да их камералски управитељ гони из рођена села, присиљава их да остављају саграђене куће и засађене винограде Немцима досељеницима, које тамо власт насељава, а њих гони, да населе пусто, необрађено и много лошије земљиште по пустарама. Таких је тужаба било много. 1785 г. насељени су о државном трошку Немци лутерани у Торжи и Црвенки, на веома плодном земљишту. Насељеницима су зидане куће о државном трошку, даван им је намештај, плуг и сви земљораднички алати, а онима, који ће се населити у Банату, стављена је 1780 г. у изглед и — племићска титула. Ишло се чак тако далеко у предусретљивости према Немцима, да је на њихову жељу *званичним* путем *забрањено* Буњевцима, да смеју држати и гајити овце. И то се све чинило према Немцима, који су у најкритичнијим часовима по Угарску, у својим се црквама молили за победу Турака, као што је потврдило ислеђење од 1672 г., и који су најлепше католичке грађевине црквене у Калочи, са Бочкајевим ајдуцима порушили и попалили.

Највеће насељавање Мађара из Кечкемета и Сегедина у Суботицу било је 1754 г. Тада је за њих било доста празних кућа и напуштених земаља, после одласка Срба и незадовољних буњевачких племића. Одмах заискаше досељени Мађари предику у свом језику, која и отпоче исте године, први пут на мађарском језику у Суботици.

Бачка жупанија добија 1759 г. свог новог поджупана у [illegible] Петра Латиновића, Буњевца, који се свагда показао као

свестан своје народности, што се за доцније више жупанске и државне часнике баш не може тако често рећи.

1768 г. изабран је у *Бaји* за гл. кнеза (биров) Стеван Нађ, истина Мађар, али тако да је морао у буњевачкој цркви на српском језику заклетву положити. Ово не би иначе поменули, да у томе не видимо карактеристику тадањег времена. Али тада су били становници Баје огромном већином Буњевци и Срби, а сада их је мало, врло мало (372 Србина и нешто Буњеваца од којих је већина изгубила и своје обичаје, и своје одело и свој — језик....)

Још почетком 18. века била је Баја сасвим српско место, а јуначни њезини становници стекли су славе као граничари. Већина им се под капетаном Шајновићем иселила већ у почетку грађанске управе у хрватско-славонску крајину, а они, који осташе, изгубише се већим делом у туђинском мору. Још год. 1702 имала је Баја три српске цркве (од којих један манастир српских калуђерица), проту и 6 свештеника, а данас 2 цркве и 2 свештеника. Интересно је, да је још у 18. веку званичан језик магистрата био српски, а данас?! Данас тамо видимо само рушевине српског и буњевачког живља....

Суботички Буњевци баш нису могли бити много задовољни тиме, што им је варош била само „слободна камер. варошица“, док је много мањи Сомбор, већ у велико *пре* био слободна краљевска варош. Буњевци су живо радили, да то постане и Суботица и за то су многе депутације ишле Краљици у Беч и Пожун, од којих је најсретнија била депутација, коју је водио Петар Јосић. Он је успео, да краљица Марија Терезија прогласи Суботицу 25. Јануара 1779 г. за слободну краљ. варош са широком аутономијом. Тада Суботица доби име „Maria Teresiopolis“, у част саме Краљице.

Привилегија та, издана је у Бечу, потписали су је Марија Терезија, гроф Фрањо Естерхази и Јосиф Гаснер, а проглашена је у жупанијској скупштини у Суботици 13. Децембра 1779 г. Привилегија је врло опширна, нарочито истиче, да је Суботица добила ту повластицу за заслуге њена становништва у ратовима турским, а нарочито за јунаштва 1737—39 у бојевима код Београда, Видина, Мехадије и Ниша. Привилегија износи права и дужности нове слободне краљевске вароши, њене

границе, и положај и права српско-православног становништва у њој. По 6. тачци привилегије, магистрат се састојао из једног главног кнеза, 12 саветника и 60 одборника, као и до сад што је. Кнез се од тада бирао на две године. Кнез је све до 1796 г. био поглавица вароши, али од те године има Суботица и главног кнеза (Föbiró) и градоначалника до 1849 г.[1])

Сво земљиште, пустаре и пашњаци у суботичком атару, које нису имале нарочита власника, прешле су у вечиту својину суботичке општине у смислу 4. тачке те привилегије, а за све то имала је општина да плати држави откупнину 266.666 фор. 40 новчића, у року од 6 година.

Германизирање Бачке у то време, није се огледало само у колонизацији Немаца, већ и у томе, што су у већим варошима, као у Суботици, где је било само неколико немачких породица, завели 1784 г. немачки језик, као званичан место латинскога.

Реформаторске идеје Јосифа II. окрњиле су многе слобоштине привилегованих вароши, па тако и Суботице. 1786 г. видимо место изабраних, именоване општинске саветнике (Rathsbesitzer). У том времену, многе тачке варошке привилегије остале су *само* на папиру.

Те године пропутовао је Јосиф II. Бачку, био у Сомбору, Суботици, Сенти, Сегедину и др. местима, свугде одушевљено дочекан од верних Буњеваца и Срба.

Исте године постављен је у Сомбору за краљевског комесара Никола Латиновић, а за сенаторе варошке: Ловринац, Латиновић, Биро, Никола Ракић, Василије Дамјановић.

1788 г. извршена је у Суботици деоба спољњег земљишта, (Угара) међу становништвом, које је по досадањем свом иметку било подељено у четири класе. Ту деобу извршио је коморски саветник Јосиф Глудовац.

И у рату тога времена против Турака имали су Буњевци и Шокци удела. Рат тај није свршен најсрећније, те је

---

[1]) Помињемо редом главне кнезове и градоначелнике од 1796—1848 год.: *Б. Скендеровић*, Јосиф Сучић, Анта Милодановић, Јаков Сарић, Ђорђе Копуновић, *Л. Вермеш*, Тома Кулунџић, Ф. Цорда, *Јосиф Антуновић*, Сима *Мукић*, Михајло *Бачић*, Стеван Кулунџић (заступа га Ђорђе Вилов), Г. *Арнолд*, Ст. *Кулунџић*. Павле *Антуновић*. Они чија су имена *разређено* штампана јесу главни судци, а остали су градоначелници суботички. — Први гл. кнез, када је Суботица 1779 г. проглашена за слободну кр. варош, био је Лука Војнић.

Из Суботице: Гостионица и Позориште, где се држе „Велика Прела“ буњевачка.

настало ново исељавање са Балкана. Срем населише 1788 год. нових 855 српских породица, дотерав доста стоке. 1789 г. населише Банат до 15.000 Бугара и Румуна.

1790 г. отишао је диван бандериум бачки на свечаност крунисања у Будим. У њему су били већином племићи и одличнији Буњевци. То је био за оно време читав догађај, те је о њему буњевачки песник Грга *Пешталић* написао читав спев. На челу тога бандеријума стајао је Матиша Рудић, предак доцнијих барона Рудића. У томе бандеријуму били су: први капетан Јосиф Латиновић, други капетан С. Војнић, заставник Јаков Антуновић[1]), побочник Имра Томчањи, а за тим витезови: барон Анто Brњаковић,[1]) Б. Пијуковић, Дамјан Пијуковић, Јосиф Војнић, Иван Војнић, Јосиф Војнић млађи, Ловро, Матиша и Паво Војнић, Иван Рудић, Бодо Сучић, Иван Пиласановић[1]), Анте и Иван Латиновић, Фрањо и Игњат Гомбош, Михо Хорват, Матиша Кешмарски, Никола Керешкењи, поп Сима српски парох из Сентомаша, Димитрије Зако из Сомбора, Салоки и Стеван Рот поп у Крњаји.

У „Расправи“ Антуновићевој, у којој смо нашли ова имена читамо ову карактеристику: „За онда је буњевштина у племству знатно претежнијом била, а да сада прегледаш вридна уда (потомка) оних дичних обитељи, једва би нашао и *једног* баштиника оних лепих, трудом и жртвом буњевачких прадедова набављених добара, који би говорио буњевачким језиком“.

Ову горку истину и ми већим делом потписујемо.

Заиста, потомци многих буњевачких одличних породица, које су још у времену Леополда I., дакле одмах по доласку, добиле племство за јунаштво и велике заслуге краљу и Отаџбини, напустише своју дичну народност и застидише се свог матерњег језика. Али има и изузетака, којима нека је част и слава!

Бандериум, о којем је горе реч, био је састављен из одличнијих породица горње Бачке, већином Буњеваца из Суботице, Сегедина, Сомбора и Баје, који су пошли Краљу на честитање:

„С првом четом Кајто Видаковић
Он ми језди кано хитре птице
Од сивера варош Суботице.

---

[1]) *Антуновићи* су племићи још из доба Леополда I. Они су пореклом, као и *Пиласановићи* из славне Пољице. — *Брњаковићи* старином Грубишићи, јесу од Олова пореклом. Већ овај Анто у бандериуму, одродио се и променуо чак и своје име у „Бернатфи.“

Друга чета иде од истока
Сегедина владом поширока,
И од рике Тисе хитровите
Увик Турком, веле, страховите.
Трећа чета иде с липог збора
Од пол днева равног Сомбора,
Ову диче кано краљевићи
Четир змаја, четир Марковићи.
А четврта чета од запада
Бијеле Баје, малог Цариграда“.

На угарском сабору 1790|1 била је Суботица заступљен са своја *прва* два посланика Антом Парчетићем и Јованом С чићем. Од те године, па све до данашњега дана, Суботица бир два саборска посланика.[1]) Посланике је тек од 1843 г. би рало цело становништво, јер је изборно право раније бил сужено. Општинско веће давало је у прошлом веку писмене ин струкције својим посланицима, у којима су биле жалбе варош и гравамини целе земље. Посланици су после о своме раду да вали рачуна општинскоме већу.

Од 1792 г. па све до 1812 г. Суботица је давала ван редну помоћ на војене цељи. Та супсидија војена износила ј 1792 г. 13.357 фор. и 50 коња за војску; 1793 г. 70 коњ 1797 год. 17 коњаника са потпуним оружним прибором и ко њима. 1880 г. 12.450 фор. Та је помоћ идућих година бил све већа.

9. Буњевци у Бачкој (1800 г. до новијих дана).

У почетку овог века Буњевце су највише занимале ва рошке рестаурације и избори. Грађанска права, слободе и њ хово практично извођење и примењивање беше тада на днев номе реду. На стара, славна времена, када је јунаштво бил обележје ових крајева давно се заборавило, а место крвави окршаја са спољним и унутрашњим непријатељима, настале с т. зв. „уставне битке“. Војене подвиге заменула су „корте шовања“....

---

[1]) Суботички су посланици били у времену од 1792 г. до 1891 г. ови: Ант Парчетић, Бруно Скендеровић, Лајош Вермеш, Анте Милодановић, Јован Поповић (Србин) Матија Ленард, Јован Сучић, Тома Кулунџић, Матија Марковић, Сима Мукић, Јосиф Са рић, А. Демерац, Фрањо Зомборчевић, Стеван Кулунџић, Б. Спалетић, Антон Биро, Фе ликс Цорда, Лука Војнић, Бодог Цорда, Ернест Мукић, Карло Варга, Лаза Мамужић Имре Иванка, Мориц Хорват, а сада Др. Јосиф Антуновић и Бела Вермеш. — Многи су од ових више пута бирани, за то им имена нисмо понављали.

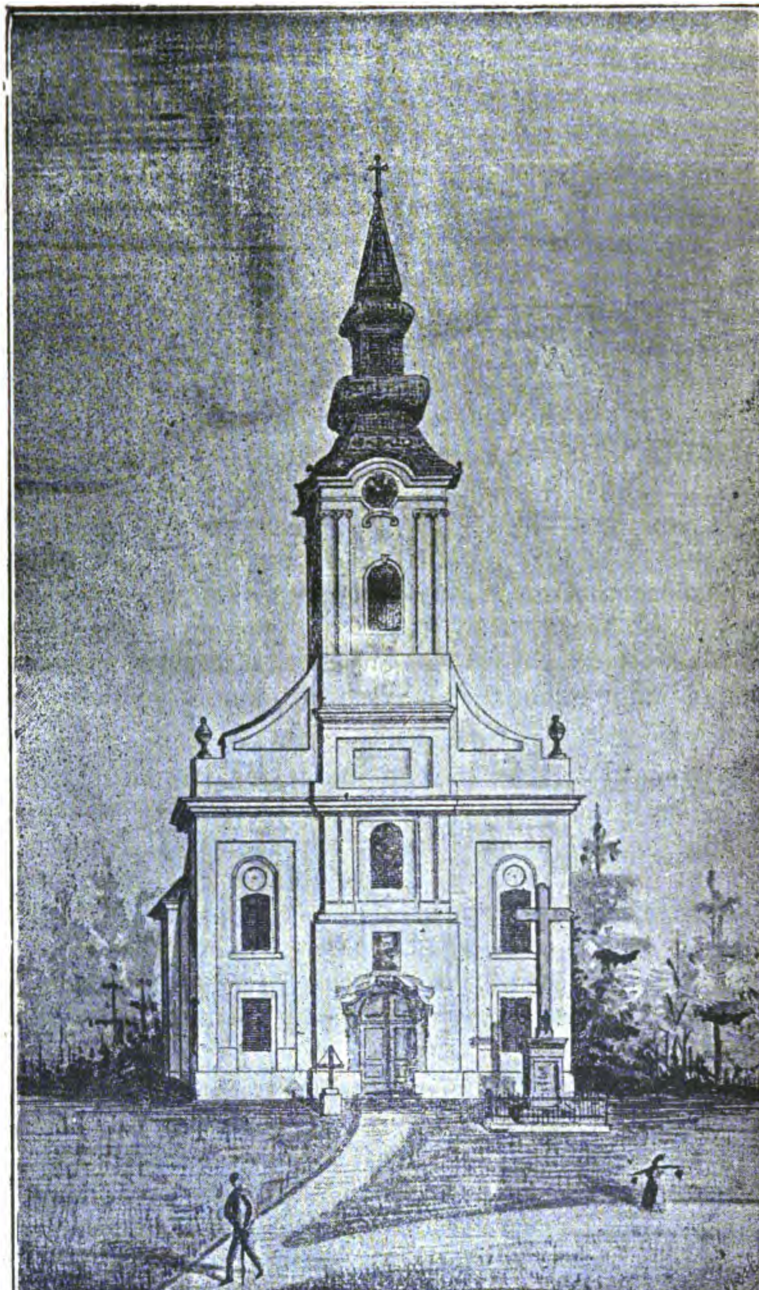
Године 1800, 1802, 1804, 1807 и 1809 били су у Суботици врло живи општински избори, а доцнији избори поцепали су од векова сложно буњевачко становништво. То су можда били једини плодови нове ере грађанских права и слобода!

Општински одбор од 1809 г. (у коме је већ било три Србина), са свим је ушао у нови дух времена, јер тражи од своје претпостављене власти, да му се не шаљу више толико тисканица ћирилским словима (као дотле), јер је, вели, „5/10 становништва Буњевац, 3/10 Мађар, 1/10 Немац и 1/10 Србин." Ћирилицу, дотле обичајну у суботичком магистрату, замењује латиница, а српски и латински службени језик замењује 1821 г. мађарски, као службени језик.

Питање о суботичким пашњацима, уређено је коначно 1822 год. — 1831 г. беснила је колера у Баји, Сегедину и свој Бачкој, те поморила доста света. После те године, па све до бурне године 1848|49, немамо ничег важнијег да поменемо из живота Буњеваца бачких, осим покрета удруживања у четрдесетим годинама овога века, и ако тај покрет није створио ни једно — буњевачко удружење. 1842 г. и идућих година било је у Суботици више јавних зборова о модерним темама: једнакости, слободи и суверенству народа.

О годинама 1848|9, чији су многи знатни догађаји одиграни баш на бачкоме земљишту, требали би можда, као хроничари, да проговоримо, јер би се о њима дало заиста много говорити. Али ми то нећемо чинити. Је ли нужно да износимо разлоге? Жалимо једино, што је у опште могло доћи до борбе на *Капоњи* и задовољићемо се само тиме, што ћемо констатовати да држање Буњеваца у том времену, није задовољило ни њиховог највећег идола, заиста најзаслужнијег Буњевца, покојног каноника Ивана Антуновића.

Када је, после мађарског пораза на Вилагошу, ђенерал Рамберг ушао у Суботицу, нашао је у општинској кући само Фридриха Арнолда, главног кнеза. Остали часници били су избегли. Карло Качковић ц. кр. грађ. комесар именовао је одмах нову управу. Градоначеоник је постао Павле Антуновић и још неке од ранијих часника, који су положили заклетву верности у руке Бакаловића, војеног капетана. То часништво потврдио је доцније и Исидор Николић, тадањи гувернер Бачке.

Из Суботице: Српска прав. црква са крстом, подигнутим у знак братске љубави од Буњевца Мате Војнића плем. од Бајше.

Суботица је ушла у састав српске Војводине. Званични језик поста у унутрашњој управи српски, а за спољну преписку немачки. На општинском печату засја се, после толиких година, опет натпис: „Pečat slobodnog grada Subotice 1850." — Предузете су знатне реформе. Уређено је питање о сиротама, о пољској полицији, заведена је штедња у општинској манипулацији, упрошћен је рад око наплате пореза, уређене су плате чиновничке, подиже се трговина, извршује се нов закон о општинама и т.д. 1857 г. поставио је велики жупан Петровић за начелника града Суботице Андрију Флата, а дошли су нови људи као остали часници.

27. Децембра 1860 г. престала је Војводина и ради увођења новог стања ствари, стигао је у Суботицу дворски саветник Карло Сучић. 1861 г. изабрана је нова општинска управа, на челу са Јованом Мукићем.[1])

После увођења уставности 1867 г., што је у Суботици врло радосно дочекано, приступило се озбиљном и јаком вољом радити на подизању Суботице као важне вароши, не само по броју свога становништва, већ и по своме географском и саобраћајном положају. Плодове тога рада видимо данас, када је Суботица не само бројно *трећа* варош у Угарској, већ и саобраћајно-трговачка тачка од еминентне важности. Успеси тога рада велики су и ми данас видимо Суботицу, како се непрестано диже и баца у засенак свога ранијег конкурента Сегедин, а Сомбор и Баја већ давно заостају за њом у свакоме погледу.

У Суботици нису само људи у правом смислу богаташи, већ је богата и сама општина. Она располаже са непокретним имањем у вредности најмање 6,000.000 форината! Њени су приходи огромни. Док је њен биланс 1770 г. био 9,744 форината, а издатак 5.783 форината, дотле је после сто година 1871 год. приход био 587.229 форината а расход 567.979 форината. При-

---

[1]) Од 1860—1890 г. били су ови часници суботички: Јован Мукић градоначеоник, Јован Скендеровић главни кнез; — Андрија Флат градоначеоник, Светозар Милутиновић главни кнез; — Матија Ленард, градоначеоник. Феликс Цорда, главни кнез; — 1872 и 1878 поново Јован Мукић градоначеоник, од 1884 г. па до данас је у Суботици градоначеоник *Лаза Мамужић*. Он је 25. Новембра 1894 године славио 10-годишњицу како је градоначеоник суботички. — Од 1871 г. до данас имала је Суботица ове своје велике жупане: Матију Алберта, Калаја, Војнића и А. Шмауса.

ход пак 1889 г. износио је 873.525 форината, а издатак 901.173 форината.

Суботица је данас и велика, и лепа, и богата и трговачка варош првога реда. Сваки пријатељ Буњеваца, претежног њеног становништва, може се томе само радовати.

* * *

Ово је у кратким потезима, а хронолошким редом, исписана историја онога, што је изазвало сеобу Буњеваца из Херцеговине, што је у Бачкој и Лици претходило њихову доласку, њихово насељавање у Лици и Бачкој и оно, што је следовало у њихову животу у новим њиховим постојбинама у Лици и Бачкој, све до наших дана. Ми смо изнели све, што смо о њима могли сазнати за време наше *дуге* студије о њима, изнели смо уз оно, што се њих непосредно тицало, и оне догађаје, који су били буди у каквој вези са њиховом прошлошћу. Нека нам се не замери, што смо о Суботици, можда, и више говорили и што ћемо и у осталим одељцима бити о њој опширнији. Суботица је њихов центар, и њихова метропола, те писати о Буњевцима, а не говорити опширно о Суботици, био би знак површности. А ми не желимо, да нам се тај прекор учини.

III. Име — Језик — Народност.

1. Име Буњеваца и Шокаца.

О имену „Буњевац", о његову пореклу и значењу, скоро да се је више писало, но о самој прошлости Буњеваца. То име било је до сад предмет најразличнијег тумачења. Корен тој речи тражен је свугде и ако се он врло лако могао наћи у имену прапостојбине њихове.

Да кажем своју реч о томе: Као што Буњевци нису посебан народ, већ једна грана српскога народа, тако и њихово име *није име народносно, па ни племенско, већ име покрајинско.* Таква покрајинска имена у нашем народу сретамо свугде. Има у нас: Бошњака, Далматинаца, Црногораца, Херцеговаца, Личана, Шопова, Маћедонаца, Славонаца и т. д. па се чак делимо, сем по покрајинама и племенима, још и по жупанијама и окрузима, те нас има Бачвана, Сремаца Барањаца, Ваљеваца, Ужичана, Рудничана, Врањанаца и т.д.

Покрајинско име „Буњевац“ дошло је од реке *Буне*, која је дала име целој покрајини на обалама њеним. Из претходног одељка видели смо, да су они пореклом од реке и предела Буне, те су по тој области и добили име „Буњевци“. Са тим именом су већ дошли у Приморје, и од тог времена, па све до данас носе исто име.

Да је Буњевац обласно, а не народносно име, доказује сем тога, што наука не познаје Буњевце као засебну *народност*, још и то, што их сви наши и страни писци, који су ма неколико речи о њима проговорили, називају католичким *Србима*. То чине: Церниг, Хунфалви, Саски, Фењеш, Магда, Вук Караџић, Др. Богишић, Шико, Швикер Галгоци, Др. Конек, Јекелфалуши, Ваничек, М. Грбић Др. М. Решетар и др., као што ћемо то видети из трећег дела овог одељка, где буде опширнијег говора о народности њиховој.

Иван каноник Стојановић — Дубровчанин српски књижевник, католик.

Најмање се пак може држати тврђење неких писаца, да је Буњевац верско име. Оно је првенствено топографско, обласно име као што је и „*Далматинац*“, са којим су се многи Буњевци називали, па се и они тим именом служили.

А служе се неки и данас, нарочито они Срби католици (Буњевци и Шокци) насељени у Будиму и Сент-Андреји, који и данас себе зову „Далматинцима“ или „*Рацима*“, а никад неће рећи, да су Бу-

њевци и Шокци. На питање пак, којим језиком говоре, одговориће вам да говоре „рацки.“

Буњевци су дошли овамо преко Далмације, те су их овамошњи староседеоци називали „Људи из Далмације“, „Далматинци“, „Dalmaták“.

У једном акту од 1770 г. говори се *о Далматинцима, који се називају „Буњевци.“* Пошто је предео Буна био непознатији, странци су у досељеницима гледали људе из Далмације, који себе тобож произвољно, без појмљивога разлога називају још и Буњевцима. Тако им се уз име Буњевац очувало упоредо и име Далматинац. Првим се именом звао сељачки сталеж, „пук“, док су господа употребљавали друго име и писали се на службеним актима као „Далматинци.“

Међу тим, кад су дошли у Бачку, они су се називали „католичким Рацима,“ те их тако називају у документима и аустриске власти. Када пак није било потребе, да их нарочито двоје од православних „Раца“, онда су их просто називали „Рацима“.

Уз ово име, ишло је као главно име „Буњевац“. Ј. М. *Корабински* познаје већ 1776 г. име Буњевац и пише под тим именом о њима у своме „Geograph. Lexikon“, који је те године штампан у Пожуну.

Од 1701 г. почињу их и царски официри називати „Далматама“, док их калуђери одмах по доласку називаху тако, као што сведочи већ цитирани ђенђешки и други записи, где стоји: „Доселише се *Далмати*“.... „Суботички *Далмати* шаљу своју децу у Сечен“ и т.д. То име задржало се све до сада. Службена мађарска статистика, судски записници и др. административна документа, називају их и данас „dalmatàk“, „dalmàt anyanyelv“ (матерњи језик далматински) и т.д. Чак и данас неки буњевачки преводиоци међу код својих превода „подалматинио.“ И поједини етнографи називају их тако.

Иван Томка *Саски* назива их Србима, али и Далматинцима и Илирима.

„Magyarország Helységnévtára“ од 1863 г. и 1873 год. налази у неким бачким местима „Далматинце“ (т.ј. Буњевце). Kellerffy у својим речницима места, 1875 и 1877 г. и *Шомођи* у „Magyar Lexikon“ (1873(83) исто тако. — *Голгоци* у монографији жупаније пештанске помиње Далматинце, али додаје, да

су то *Срби*. Т. *Фридрих* вели, да се они зову још и Далматинцима и Илирцима.

Али то чине већином старији писци. Новији писци свугде их називају „Буњевцима“ са додатком, да су то *„католички Срби“*. Зашто је службена статистика и сада задржала назив „далмата“, то не можемо разумети.

Као што поменусмо, има разних тумачења од куда долази име Буњевац, где му је корен и т.д. Није без интереса поменути сва та тумачења.

Иван *Антуновић* није се упуштао у нарочито испитивање имена тога. Он је више цитирао мишљења других, али и он устаје против тога, да је Буњевац верско или чак поругљиво име, што и ми потписујемо. Но Иван *Мургић*, који је тако лепе податке изнео о личким Буњевцима баш у Антуновићевој књизи, вели, да се Буњевци „именују и од других *тако* зову од воде Буне из Херцеговине, од куда су им прваци потекли“, па даље додаје: „а једни кажу, да су се њихови стари увек бунили, т.ј. да су били ребелијаши, те су их други за то прозвали *Буњи, Буњевци.*“

Важно је, да се Антуновић, као што сам вели, радо називао *Рацом*, па се тога имена није застидео „ни у приватну, ни у јавну животу“, чак ни год. 1848|49, а за тим додаје, како Немци за све јужне Словене кажу, да зборе „razisch“. „Мађари такође — вели, — зову нас Рацима, а док су писали латински још и Илирима, а сада Србима и Бошњацима.“ Тако Антунoновић о имену Буњеваца.

Иштван *Ивањи* заслужни писац монографије Суботице и расправа о прошлости јужне Угарске, говори такође о имену Буњевац и слаже се с нама да оно долази од реке Буне. Он вели: „Од *Буне* је постало *буње*, чему је додато оно — *ац*, које означује порекло, па још између *буње* и *ац* уметнуто је оно посредничко *„в“* те постало — Буњевац. Тврђење да би по томе онда и они људи, који су заостали на обалама Буне, требали да се зову Буњевци, не стоји, јер баш оне називају тако („Буњевац“), који су оданде пореклом, који више нису тамо. Реч Буњевац је дакле топографско име, које је очувало спомен старије домовине овога народа. Оно у *почетку* није било име овог народа, већ су их тим именом називали њихови суседи, док га

после и они сами нису примили за своје име, те га и данас употребљују“.

Проф. Јован *Ажбот* у своме делу о Босни и Херцеговини, такође вели, да им је име дошло од реке и предела Буне, ту описује и село Буну, па додаје да је ту још за време цара

† **Иван Округић** — **Сремац,** шокачки песник и књижевник.

Константина био град Бона, али то ће бити данашњи Благај код Буне.

Ђорђе *Бркић* вели, да је то име дошло од вароши [1]) „Буње“, од куда су се, вели, Буњевци, по предању, досели.

М. *Сладовић* вели да у Лици „јесу Буњевци од воде *Буне* потекли“.

Они који траже корен овом имену у вери, веле, да оно долази од речи буне, па како су се Буњевци против своје првашње православне вере „побунили“ и отцепили се, то су за то и прозвани Буњевци. Ово ће и за лајика бити невероватно.

Отац Мартин *Недић*[1]) пише, да је то име дошло од римских св. отаца папа Бонифацијуса I. II. и III. Католике су тада називали „Бонифац“-има, али по томе би онда сви католици требало да се зову Буњевци. Антуновић побијајући Недићеву тврдњу, вели да по томе неки „*православни Буњевци око Велебита*“, не би могли да носе ово име, јер нису католици.

Неки веле, да то име долази од јаме, буње, земунице, у којима су за време Турака Буњевци у Бачкој живили. А зашто се онда и други народи, који су такође у земунице бегали од Турака не називају Буњевцима?

Неки страни (Пико), па и неки домаћи писци хоће то име да преставе као погрдно, те веле да оно долази од „буњака и буњиштара.“

Жао ми је, што је у ред тих писаца стао и г. Ђока Поповић, Србин (у „Палас-Лексикону“ 1893 г.), који иначе, као Суботичанин треба да познаје Буњевце и њихову прошлост.

Фратар далматински Антонио *Зорица* вели, да далматински Буњевци подругљиво зову Србе „Хркачима“, а ови им опет одговарају: „ти си Буњевац“, „што би по прилици, вели, толико значило: као да би се тим означавало поганство.“ Мислимо, да је овде сасвим излишно доказивати, да се госп. Зорица вара.

У опште је из основа погрешно тврђење, неких писаца, међу које спада и Иван *Кукуљевић*, да је име Буњевац (као и „Влах, Шокац, Мајдак и Бодул“) поругљиво. Одмах по своме досељењу у Бачку, Буњевци су се служили тим именом и нису га се стидели никад, нити га се стиде сада. Тако су их називале државне власти, називајући их још и „далматинцима“, „католичким Ср[illegible]ма“ или просто „Србима.“

[1]) „Гласник ђаковачки“ 1881 г.

Од Буњеваца помињемо још и Младена *Барбарића* („Невен“ 1891), који вели, да име Буњевац долази од глагола „бунити.“ Уз Барбарића стоје још неки, који то тврде, и то не без сваког основа, јер су се Буњевци заиста често бунили и војевали против Турака. — Лаза *Кнежевић* (Летопис 128) мисли то исто, и ако додаје да је то име могло доћи и од реке Буне.[1])

Вук Караџић вели „може бити да се зову од реке Буне“, — али је нетачно оно у *Вукову* речнику (1854) да реч *Бунијевац* значи што и Крањац, или другим речима да Буњевци имају још и име „Крањац.“ Ти Крањци у Лици и ако су католици *нису Буњевци,* они су чакавци, а имају и друге обичаје и одело. У осталом, они се и не зову „Крањци“ већ „*Крајинци*“, од Крајине т. ј. крајишници. Павелићу су ти „Крајинци“ — Шокци, што не стоји.

Ја сам изнео ову не толико јаку, колико са свим нову верзију о имену Буњевац:[2])

Између Дечанско-Ђаковачких планина и Проклетије у северној Арбанији спушта се у десну обалу Дримову поток Љуме-Цура и на њему три сата северно од Дрима лежи *село Буњани.* Близу истог незнатног села лежи на реци Валбони једна стара разрушена варош, а више ње врх „Ђафа колшит“ (ђафа значи врат и врх, а Колша — Коља Никола, дакле име овог врха преведено са арбанашког значи „николин врат или врх.“). Занимљиво је, да се у околини села Буњана налазе села са именима, која су слична именима села у Бачкој, у којима сада Буњевци живе. Тако Матикуће (Матеовић или можда Матехаза у Бодрошкој жупанији 1783. г.) Души (Душнок), Крушевље, Мартонош и др. Зар је искључена могућност, да се Буњевци, осим са Буне реке у Херцеговини, доселили и из ових крајева у Арбанији, из околине садашњег села Буњана? И када би то било могућно, зар се онда не би могла изнети претпоставка, да је име Буњевац дошло и од села (тада можда назива целе покрајине) *Буњана?*[3])

---

1) Интересно је поменути, да име Србин у санскриту (Serbh) значи беснити, љутити се. По Љ. Ковачевићу и другим историцима Срб (Срби. Србљи) било је заједничко име свих Словена. Име „Срб“ бележи већ на 50 год. по Христовој смрти чувени учењак Плиније старији.

2) Jvan Jvanić: „O Bunjevcima.“ Subotica 1894 год.

3) Имена места, којима је корен сличан корену имена Буњевац има: *Бунина* у Далмацији; — *Буњани* у Арбанији; — *Бунић* (Буничић) код Клиса у Далмацији; — *Буњевци* у Србији, у округу топличком; — *Буњац* у косовском вилајету, под Копаоником на извору реке Лаба; *Буњевци* у Фехерској жупанији; — *Бунац* у ново-пазарском санџаку, до Бањске Страхинића Бана, иза Митровице; — *Буна* река и село у Херцеговини и т. д.

Стјепан *Павелић* (у Буњев. и Шокачким Новинама 1870 г. стр. 35.) вели, да се Буњеваца и сада може наћи у Босни, Херцеговини и Арбанији (под именом „Мажари“). Ја ово, бар односно Арбаније, не тврдим са Павелићем, т. ј. не верујем, да их има тамо *данас*, али то не искључује, да њих тамо није било *пре* и то баш пре сеобе у Угарску. Данас у *Буњанима* у Арбанији нема Буњеваца, већ Арнаута (племе Краснић). Може бити да су и они грана од буњевачког стабла, само поарбанашени, начином, којим су и многи православни Срби постали Арнаути.

На овоме месту неће бити без интереса изнети нека моја опажања и испитивања, која сам чинио бавећи се 2 године на Косову-пољу и путујући по Арбанији.

Као саставни део арнаутског племена Красниħа, које састављају поарбанашени Срби, који живе на Косову-пољу и Северној Арбанији, јесте братство *Буњаци*. Тих Буњака, који по својој *стаситости и типу врло личе на наше Буњевце*, има у варошима Приштини и Вучитрну на Косову-пољу, у селу Самодрежи до развалина цркве Самодреже, где је цар Лазар причестио своју војску пред Косовску битку, даље у селу Красмировци у планини Чичавици (читаво је село буњачко), и у Новом-селу. Они су данас мухамеданци и сматрају се за Арнауте. Матерњи им је језик арнаутски, али знају још добро и српски. Ја сам говорио са тим Буњацима и они веле, да су се у те крајеве населили са *Буње* из Малесије. Река *Буња* то је река Валбона близу села *Буњана* у Арбанији, *од те реке и села названи су они Буњацима*. Постоји у њих предање: Да су њихова браћа, остали Буњаци, због непослушности, морали да одбегну под заштиту латинског цара, далеко на море. Ту се наиме, под латинским царем мисли аустријски цар. Из тог предања могло би се закључити, да су многи Буњаци пребегли у аустријске земље (Далмацију). — Садашњи Буњаци су познати као каваљери, весељаци (пију), бистри су и слаткоречиви, брзо их човек заволи, али су и велике кавгаџије. Постоји и данас тамо пословица: „Буњаку и кад лебац дајеш, не дај му у руке, већ остави на трн“, т. ј. бежи и тад од њега, јер ће се и због тога завадити. Буњаци се не могу женити из истог братства т. ј. не може узети девојку из друге буњачке породице, али може се женити из других арнаутских братстава. Они се највише жене из братства Маџунци, који су такође мухамеданци, али држе српску славу (свечарство) и спадају такође

у племе Краснића. — Маџунаца има у Вучитрну и Новом Селу, они су највећи разбојници и зулумћари српске раје.

Када смо поменули сва могућа тумачења о имену Буњевац, ми морамо поновити наше уверење, да:

1.) оно није верско, већ топографско име;

2.) да је још мање народносно, већ обласно, провинцијално име;

3.) да оно долази од реке Буне, њихова прва завичаја, или *можда* од глагола „бунити“.[1])

Овде имамо још приметити да лички Буњевци, као *ијекавци*, зову себе *Бунијевцима*. Тако их пише и Вук.

*

Име Шокац такође није народносно име. Они који га носе јесу Срби католичке вере. Шокачку народност наука не познаје, шокачког језика нема, а језик којим се они служе јесте чист српски језик, без икаквих туђинских примеса.

У главноме, њих важнији писци (*Фењеш*, *Церниг*, *Хунфалви*, *Швикер*, *Др. Конек*, *Мајер* — *Брокхаус* лексикони и др.) називају *Србима католицима*, а тек *узгред* Шокцима.

Од свих етнографа, изузузимајући Хрвате, једино их *Јекелфалуши* Helység névtár 1892 г. рачуна у Хрвате.

Али има и тако мудрих глава, који их рачунају у *Бугаре* (Галгоци) и др. *Т. Фридрих* (Bács megye) чак иде тако далеко да каже „да су они дошли од реке Марице и Искре из околине (?!) Софије.“ Наравно да је и Галгоцијева и Фридрихова теорија најпростији — апсурд.

И код имена Шокац има најразличнијих тумачења, која такође неће бити безинтересно поменути.

Најпопуларнија је верзија, да је име Шокац дошло од *шаке*, пошто се Шокци, као и остали католици, крсте целом руком (дланом), дакле са шаком, од чега је после изашло „Шакац“,

---

[1]) О „Мажарима — Буњевцима“ које мало више помиње *Павелић*, нашао сам неког трага у књизи Ивана *Јастребова* „Подаци за историју српске цркве“ (Београд 1879 г.). На стр. 204 те књиге говори се о султанском ферману из 1692 г., који је издат на име херцеговачког мутесарифа, и у коме стоји, да су се становници („Ђафири“) херсека: Мостара, Габеле, Рујна (Дувна ?); који су подложни управи *пећског патријарха* и сви *Латини*, **Мажари, Шокци,** *вардијани* (латински игумани), *Лужани* (?) и *Арнаути* одрекли плаћати миријске данке, па Султан, „*на основу старог* закона нарећује, да поменути *Шокци* и Латини морају и у будуће плаћати све“, као и дотле. — Из овога се види, да се *Шокци* и *Мажари*, које помиње Павелић, номињу у Херцеговини још 1692 г., дакле после еобе Буњеваца. Тај ферман чува се у српском манастиру Дужи у Херцеговини.

па за тим „Шокац“. *Антуновић* (Расправа 47) бележи, да неки мисле, да је то име постало отуда, што су Шокци, селећи се из Босне прелазили реку, те је том приликом Мађар лађар, превозећи их узвикнуо „sok lesz már“ (или, ваљда, „sok-az“, Шокац).

Г. *Руми* мисли, да име Шокац долази од глагола „скочити“, т.ј. људи, који су некад из Турске ускочили к нама, дакле били ускоци. Дакле од „скокац“, (што се тада писало по талијански „Schokac“) постало је Шокац. Руми мисли, да је то име постало и отуда „што су они (Шокци) са грчког (православног) на римски (католички) закон одскочили.“

Брлић сматра са свим умесно, постанак речи „шокац“ од „ускочити“ и „ускока,“ за нетачан. Јер Ускока није било само католика, већ (претежно) и православних и онда би се и православни ускоци морали по томе називати Шокцима, што није случај.

Отац Петар *Катанчић* у своме нештампаноме земљопису Тракије и Мизије говори такође о овоме имену и тражи му корен у далекој старини. Брдо „Succus“ растављало је Траке од Илира. Те Илире око Succusa, звали су још тада, — по тврђењу Амијана и Сократа, — succei-ma т.ј. Шокци, што се после претворило у „Шокци.“ Да је име Шукац много старо, како Катанчић мисли, тада би, можда, ово тумачење и имало основа. Али потомци тих Илира око Succus-а не зову се данас ни Шукцима, ни Шакцима, ни succei-ма. Име Шокац много је новијега датума а да би му се корен могао тражити у имену древних succea, којима се данас ни трага не зна.

Брлић се, међутим, јако вара ако мисли, да име Шокац има код Срба „поспрдни“ значај. Чудновато, да се многима и ово име као и буњевачко чини као израз поруге. Не само да Срби зову Шокце тим именом, већ их тако зову и Буњевци (како вели Антуновић, као што и ми знамо), па и сами *Шокци називају себе тако.* Али у томе имену нема ни трунке „поруге“, јер кад би га било, Шокци прво не би себе тако звали. Бачки, барањски, сремски и славонски Шокац одговориће вам одмах на питање шта је, да је Шокац, а када га упитате како говори, рећи ће ва[м] „по рацки“ или (ређе) „по нашки“, али никад „по шокачки“, је[р] зна, да шокачког језика нема, већ да се он служи српским је[з]иком.

Шокац је обичајно име за све католике Србе, не само у Угарској, већ и у Срему и Славонији. Њиме се служи тамошњи сељак католик, а само интелегентнији, који су прошли хрватске школе, *мисле* да су Хрвати. Али и то не сви. Многи интелигентнији називају себе по Славонији и „Славонцима“ (као Рељковић, Брлић, Пејачевићи и др.) а по Срему Шокцима.

Брлић, дакле, не верује, — а и ми са њиме — да име Шокац долази од Succusa, од мађарског „Sok-az“, ни од талијанског sciocco, ни од речи ускок, већ да му корен ваља тражити у вери т.ј. у начину богоштовља. Ту му тражи корен и *Антуновић*. Брлић износи као свој закључак, да је име Шокац дошло отуда, што се носиоци тог имена крсте са целом *шаком*, а не са три прста, те су их прозвали „Шакци“, од чега је за тим постало — Шокци. Но по томе би онда сви католици носили име Шокац, јер се они не крсте са три прста, већ са шаком!

По некима (Razprava 43), Шокци су потомци старих Succi или Сагаста, па можда и Сагудата, који су у VII веку становали око Солуна и Бера са словенским племенима Драговићима и борили се са грчким царем Михајлом III. Но ми већ горе поменусмо, да је име Шокац новијега датума, те му није потребно корен тражити у древној давнини.

Бадић, и *Фридрих Тамаш*, мисле да је ово име дошло од планине Шок или Шуки (?), у њиховој првој постојбини на Балкану. Ја, међу тим, својим најновијим испитивањима, полазећи са гледишта да име Шокац није ни племенско, ни обласно, ни верско, већ више *надимак*, што га суседна племена дају једно другом као што су имена Шоп, Торлак, Ера и др. наишао сам на нове ресултате које износим као *своје* мишљење:

Кад се узме да су први суседи наших Шокаца на Балкану друге народности, били Арнаути, онда зар није оправдано и у њихову језику потражити корен овом имену. У арнаутском језику има две речи, од којих једна, нарочито задржава пажњу испитивача. Арнаутско „Шока“ значи појас, а „Шок“ дружина, али не у ужем смислу („société“ „Geselschaft“), већ дружина у ширем смислу (присталице једне вере, извесне навике). Уз то има и једно арнаутско племе, које се зове „scioš“. Католички мисионари успели су, да многе Арнауте покатоличе. Арнаути Мухамеданци, Турци и православни Срби тамо називају те покатоличене Арнауте једним општим именом „фанда“. Но од

— Бено Сударевић —

— Иван Будинчевић —

— Јосиф Војнић, Хајдуков —

Управа буњевачког „Кола Младежи“ у Суботици.

Фанда („латина“), у општем значењу те речи, мисионари су успели да у племену Миридита у средњој Арбанији створе нај-

верније и најчистије католике. Занимљиво је за ову претпоставку, да сви остали Арнаути називају те Миридите *„Шок“*, а још занимљивије, да Срби у Арбанији додају овој речи свој српски наставак —„ац“, те Миридите зову — *„Шокац.“*

Код овако јаснога извођења, ја мислим, да би излишно било уносити као нову верзију и турску реч *„шак“*, која значи *одцепљење*, која може да има исто толико вероватноће, као и Румијева верзија, изведена отуда што су Шокци са грчког на римски закон „одскочили“ или по горњем „отцепили се од грчко-источне вере.“

И заиста још је највероватније да је Шокац само *надимак, а не и — име.*

2. Језик Буњеваца и Шокаца.

Језика буњевачког, језика шокачког, филологија не познаје, нити признаје. Језик, којим говоре Буњевци и Шокци јесте — *српски језик* и то још најчистији. Када се узме да су они пореклом из српске Херцеговине, где се и данас најлепше српски говори, онда је то разумљиво.

Буњевци бачки, 200 година одцепљени од своје браће, „ијекаваца“, престали су бити „ијекавци“, већ посташе „икавци“, док су лички Буњевци и данас ијекавци, те се и зову *„Бунијевци.“* Но бачки Буњевци нису још за то Хрвати, што су икавци. А нису у првом реду за то, што су *штокавци*, те осим тога што говоре *чисто српским језиком,* они и имају и обичаје сличне српскима. Да је језик којим говоре Буњевци и Шокци српски, потврђују наши филолози првога реда Миклошић, Вук Караџић, Даничић, Решетар и др., а то потврђују и страни филолошки ауторитети. Миклошић изрично вели, да су они Срби—икавци, и да говоре језиком, који је у свима ситницама и особинама потпуно истоветан са српским језиком, а да спадају у западну зону српске језико-словне области.[1])

Шокци су такође штокавци. *Лопашић*, хрватски историк вели, да су Шокци дошли у Славонију као штокавци. То исто вели за њих и *В. Клајић* додајући, да су они са Буњевцима заједно „штокавскога наречја, икавског изговора“, а за „Ва..ер

[1]) Миклошић: „Vergl. grammatik der slav. sprache.“

Кроате“ вели, да су испрва говорили икавском штокавштином. Клајић још додаје, да су Штокавци још и у „средњој Босни, северној Херцеговини, *Бачкој*, *западној Славонији* и нешто у Далмацији.“ Код Шокаца се и данас задржала штокавштина, а то их баш и разликује од Хрвата, те је „Обзор“ (у расправи „О Власима“ 1880 г.) признао да: „*Кајкавски Хрвати* у околини варашдинској, *зову свакога штокавца Влахом (*читај *Србином), био он вере православне, или* **католичке.**“ Исто тако данас кајкавци у Приморју називају „Власима“ становнике-католике око Црквенице, Новог и т. д. Па и Крањци у Личу и Крмпотама називају тамошње Буњевце (некадање православне Србе) „Власима“, дакле Србима, јер Крањац и православног Србина зове „Влах.“

О самом језику њихову говорили су већ поменути великани филолошки, а они етнографи, који су их, пишући о њиховој историји, означили као Србе, уједно су тиме казали и *чији* језик говоре.

Милан *Решетар* пишући у Јагићеву Архиву (књига XVI) о дијалектичним особинама личких Буњеваца изрично вели, да језик буњевачки није ништа друго но језик српски.

Иван *Антуновић* у својој „Расправи (8, 41, 147 страна) потписује реч великога Хумболта „да је правом домовином нарочито језик“, па узвикује: „Та Срби су једне крви и *једнога језика*, да они су рођена браћа Буњеваца, једнака су им презимена, повест“.....

Антуновић када је био жупник (парох) у Аљмашу, где се на три језика држала проповед, кад је био ред на буњевачку проповед свагда је исписивао на табли великим словима, да ће се предиковати „*рацки*.“ Ма да се то некима није допадало, он је и даље остао при томе за то „што сам — вели — знао, да и Буњевац у навадну свом говору вели „*диванили смо* **рацки.**“ — Антуновић је и себе називао „Рацом.“

Антуновић износи још једну опоруку из 16 века, из које се види, како су Шокци у Барањи говорили 16 века, а уједно показује, да између тадањег и садањег говора нема разлике. Опорука та гласи:

„Имадем на потоку Оролику, код села Оролика, на друму, воденице. Ово остављам другу мому Игњатију до смрти ње-

гове с начином, да се имаде од мене и од наше родбине споменути и мисах колико могуħ буде за нас мртве — дати говорити и т. д.“

Опорука ова писана је 16 века у жупи Нијемцима, печувске бискупије у Барањи.

Мађар *Ивањи* вели, да се језик Буњеваца врло мало разликује од српскога (nagyon kevésben tér el al szerbtől).

Степан *Павелиħ*, писао је о личким Буњевцима 1870. г. у „Буњев. и Шок. Новинама“ те о њихову језику вели ово:

„Буњевци, осим оних на кварнерским отоцима, који чакавски говоре словенски, *сви* остали говоре право икавским језиком. Из икавског језика(!) би морао, полаг моје слабе присуде, постојати језик с којим се служи **српски** народ. Та и ми икавци говоримо „*што*“ а место „вјера“ велимо „вира“, остало је у говору све *једнако*“. Сва је разлика што православни употребљују тамо слово „е“, где Буњевци „и“.

Мане *Грбиħ* („Карловачко владичанство“) вели за личке Буњевце, да говоре чисто *српски*, западним изговором, те су „Икавци“. Они кажу: дите, вира, плива, било, липо, ништо, бижати, нимам и т. д.

У књизи „Бач-Бодрошка жупанија за буњевачку и по качку младеж“ (Суботица 1884. г.) читамо у предговору: „У Бач-Бодрошкој жупанији живи лип број Буњеваца и Шокаца и њихове *једнокрвне и по* **језику** *најближе браħе Србаља*“. На стр. 5. овог уџбеника буњевачких школа, читамо још и ово: „*Сви што говоре једним језиком јесу народност за себе.* По томе су Срби српска народност, Мађари Мађарска народност и т. д. Буњевци и Шокци говоре онај исти језик, којим говоре Срби и по томе су они *по језику најближа браħа Србима.*“ У статистици ове књиге рачунају се Срби, Шокци и Буњевци *уједно* (свега 199.000 у Бачкој).

Осим свега горњега и уз једнодушно мишљење свих филолога, стоји још и то, да ако упитате Буњевца и Шокца, како говори, он ħе вам одговорити „рацки“ (српски).

Словенски песник М. А. Рељковиħ овако се изражава о језику своје сабраħе, славонских Шокаца:

„Наши стари јесу књигу знали; **сербски** *штили* и **серб ски** *писали.*“

После овога, свака је даља реч излишна о томе, којим језиком говоре Буњевци и Шокци и ми прелазимо на извесне и интересне *карактеристике.*

У *Бачи*, где су Буњевци у већини, где се у школи учи само мађарски, а у цркви више придикује мађарски но рацки, — као што вели Антуновић, — *Мађари су се ипак претопили у Буњевце*, али то је постигнуто по цену тога, што је језик та мошњих Буњеваца искварен, измешан мађарским речима, што показују оваке реченице: „Дај ми тај калап (шешир); — Неимамо доста такармања (пиће) на пинкежу (Духово)“ и т. д.

Пуковник Иван *Мургић* изнео је у „Расправи“ ове врло занимљиве ствари о језику личких Буњеваца:

„Неки кажу н пр.: Човче гди си *бија?* — *Што* си радија? — Вридни брате Јандрија, *што* си заблистија. — Код њих излази све на *„ја.“* — У других мистих у Лики, и горњих крајевих, гди су племена помишана као у Перушићу и Бунићу и осталих мистих, која су били Турци освојили, изражују се овако: *отишô*, *дошô*, *вртô*, *котô*, *пошô* и т. д. Овима се опет све свршује на „о“. Али и тамо кажу: *липо, дите, сино, било, кабô, котô*“.

Православни пак говоре: *„лијепо дијете“*, *„вријеме“*, *„шта“* *„поша“* и мешају многе турске речи за оне, које Буњевци овако зову: гувно, студенац, мост, прах (барут), покривач, оглавник (шамија).

Ако се право узме, није између православних и Буњевавала толика разлика, колико између њих обоје и Крањаца. Ови (чакавци) кажу: *ча* кади си бил? *Ча* си радил? Куде греш (идеш)? Јесу добро спали? — А Буњевац каже: Јесил добро спаво или спавао? (А место „ча“ вели „што“). Крањци у Лешћу и Оточцу кажу: „моја хижа (кућа), „мали петех“ (пиле). У *нагласку* је велика разлика између Буњеваца и Крањаца.“[1])

*

[1]) Крањце у Лици населио је поп Марко Месић око Госпића: по Канижи, Бјелају, Новом, Мушалуку, Осијеку и по Будаку; Никола Хољевац и Стеван Пезељ населили су Крањце на Удбини, Тослићу и Подлапачи. Старешина Мудровчић населио их је по Рибнику, Будаку и Широкој Кули. (М. Грбић I.) М. Сладовић пак вели: „Пучанство преко гвозданско, а то је преко Капеле јест крањског порјекла: у Модрушу, Муњави, Загорју, Оштарији, Генер. Столу, Лешћу, Билају, Новом, Рибнику, Брушанима, Косињу, Калуђер[illegible]цу и Кутереву. Они су врло побожни, мирне крви, радени. Раде грнчарске послове и д[illegible]ено посуђе. Носе бео гуњац и одело од белог сукна. Нарочито женско одело показује д[illegible] су крањског порекла.

И Срби и Буњевци зову их Крањцима, па тако се и сами зову. Буњевци, ма д[illegible] су једне вере с њима, знатно се разликују. Још се не зна, да ли су они прави Крањци ([illegible]овенци) или остаци Хрвата, избеглих у Крањску.

Ми ово разлагање о језику завршујемо са изреком Пешела: „Народи, које *заједница језика спаја*, извесно су једног истог порекла.“

3. Народност Буњеваца и Шокаца.

Видели смо историју Буњеваца, видели смо да им име није народносно, већ обласно, видели смо да им је језик српски. То смо видели и код Шокаца, чије је име такође само надимак, а не право национално име. И зар је после тога још нужно у нарочитом одељку расправљати и о томе, којој народности припадају они?

То заиста не би било неопходно нужно, јер је то ствар више но јасна, али пошто живимо у времену, кад разна браћа својатају чак и српског Краљевића Марка и читаве српске земље, онда неће баш бити са свим излишно, да се чује шта **наука** каже за народност Буњеваца и Шокаца.

Наше је мишљење о томе кратко и јасно. Буњевци су се доселили из Херцеговине, а Шокци из Босне, где никада па ни сада нема друге народности но *српске*. Дакле, када су њихови претци били Срби, не могу ни они бити друго, нарочито кад су још и до данас сачували чистоту језика и обичаје својих предака. Они су католици. А зар вера има што са народношћу?[1]) Наш се народ дели на три вероисповести, али то ништа не смета *науци*, да она констатује необориви факат, да су то Срби, ма да их има православних, католичких и мухамеданских, па, ако хоћете, и протестанских (у Маћедонији).

Мађари се деле још у више вероисповести, али су за то сви добри Мађари. Зато још никоме није пало на памет, да каже, да су они Мађари евангеличке вере Немци за то, што има и Немаца евангелика. Тако би то исто било, кад би неко на пр. рекао да су Буњевци и Шокци за то Хрвати, што су католици, јер су и Хрвати католици, или кад би неко казао да су Руси и Срби и Румуни само за то Грци, што су сви четворо православни, па још „грчко-источњаци“! Са таким тврђењима долази се до апсурдности. Најзад, ко је ујединио и створио велику Немачку? Като-

---

1) Има, можда, само у толико, што је једна вера *погоднија* од друге за нар -носне аспирације и опстанак једног народа. Н. пр. истина је, да су православни С и *најбоље* очували своју народност, а истина је и то, да данас *само православни Сло и* имају своје самосталне државе (Русија, Србија, Црна Гора, Бугарска).

лички и протестански Немци. Ко је од Француза начинио нај-симпатичнији, најбогатији народ, grande nation, но протестански

— Катица Бајић —

— Манда Дулић —

Буњевачке декламаторке на „Великом Колу.“

и атолички Французи. Нема народности, осим руске, која се не де на разне вере, али за то је свима народност више свега.

Вера је друго, а народност је друго, али истина је вечита, да је брат брату мио, па ма које вере био.

А сад да видимо шта вели наука и њени представници о народности Буњеваца и Шокаца.

У свим документима, које смо изнели у одељку о историји, Буњевци се помињу као *католички Срби* (katholische Raitzen, Rasscianos uniti). Тако су се они сами називали, кад су дошли у Бачку, па су их тако и други називали, те им је то било тада службено име. У службеној војеној статистици за Личко грофовство са Звониградом (1712. г.), аустријске војене власти називају личке Буњевце *„католичким Србима“* (Ваничек I.).

У старинским листинама зову се они „католичким *Власима“*, а највише „Морлацима“, као што су страни писци звали и православне Србе. — *Папа Павле* V. назива их 1611 г. *„католичким Србима“*. — Каноник *Брајковић* назива Буњевце у Леденицама *„Власима“*, а исто тако назива и православне Србе (1696. год.).

Буњевци и сада кажу да су *Раци*, нарочито они око Будима. Свештеник Ђорђе *Бркић* пишући (VI. Tudománytár 1839. г.) о ношњи и обичајима Буњеваца на чепелском острву, Ерду, Перкапи, Тукуљу и осталим селима око Будима, зове их *„католичким Србима.“* То каже *буњевачки* свештеник Бркић. Он вели даље, да и они сами себе зову *Рацима*, а још *и* — Буњевцима.

У овоме питању меродаван је суд буњевачких писаца, од којих први Буњевац Иван *Антуновић* у својој „Razpravi“ ево шта вели:

„Будите срдачно поздрављени браћо Срби! Та ма свит шта говорио и писао, никада неће уздрмати *моје најчвршће уверење*, да смо једним отцем од једне те исте матере рођени, *крв од крви*, *кост од кости*. О том сведочи *слог* и *труп тила*, *маст*, *лик и облик*, *нарав обичај и адет у радости и жалости*, *у јелу и пићу*, *у одилу и обитељском животу*, у начину газдовања, мишљења, *осећања*, у миру и рату, једна те иста *имена* и *презимена*“... и т. д. (стр. 9.).

„Нимци и Мађари говорећи о јужним Словенима, зову их — „рацима“ (стр. 40).

„А да ми нисмо друго, но што је онај народ, који се данас називље Србином, Хрватом, Далматинцем и т. д. то мора

признати свако који нам *облик*, стару народну *ношњу*, начин живљења, рада, жалости и весеља расматра. Па да и *исти језик* говоримо, мислим, да није потребно доказати". (стр. 41.).

„Та *Срби су једне крви и једнога језика*, да, они су *рођена браћа с Буњевцем и Шокцем*, да би међу њима једва нашао *презимена*, осим Поповића (од оца попа узета), које не би подједнако носили и Срби и Буњевци и Шокци" (стр. 147.).

Антуновић вели (на стр. 119 и 120) да баш за то, што нас Мађари и Немци „рацима" називају, за то је и он целог свог века име „*Рац*" изговарао пред њима и да се он имена „Рац" ни у приватном ни у јавном животу никад *није застидио*. Даље вели, да и Буњевци обично веле: „диванили смо рацки" (српски).

Како Антуновић још мисли о Србима, то ће се видети у одељку о књижевности.

Уз Антуновића стоји и славни славонски песник *Рељковић*, који у своме „Сатиру" вели за Славонце (Шокце) да су „*сербски штили* и *сербски* писали."

Вук *Караџић* (Речник 1852) вели, да је Буњевац у Бачкој „*Србин закона римског*", а Буњевка „Serbin kath. religion."

М. *Сладовић*, Хрват, („Повести бискупијах" 1856.) изрично вели за Буњевце досељенике у Лици: „прешавши ови **Срби** полазили су наше (катол.) цркве"... па даље: ....„*тим начином* **пређу** *Буњевци Крмиотски сасма у крило наше католичке цркве.*" Сладовић је радио своје дело по изворима у католичким манастирима и баш на основу тих важних извора он каже, да су они „прешавши" (доселивши се) били — **Срби**: У истоме *Сладовићу* читамо, да је у Оштарији, буњевачком месту, био у 18. веку судац Стипан Укасић, „који потиче лозом од *српских* кнезова и да има дотична писма код своје куће." Исто је тако у Звечају био кнез *Србин* Микојевић.

Чак и г. В. *Клајић*, који у сваком чистом Србину гледа Хрвата, вели („Опис земаља" II): „Истини за вољу истакнути нам је, да се велик део Хрвата (!) по Хрватској и Славонији зове Срби, *особито* они који су вере грчко-источне." Она реч „*особито*" (нарочито) одаје, Клајићево уверење, да осим православних има и „католичких Хрвата", који се зову Срби, или другим речима, да *чак и по Клајићу*, има католичких Срба. А

где би ми пре нашли те католичке Србе у Тројedници, но у личким Буњевцима и у славонским и сремским Шокцима?

Др. В. *Богишић* („Književnik“ III. 1867. г.) назива бачке Буњевце — *католичким Србима.* Тако исто и Н. Ђ. *Вукићевић* у своме земљопису (1875).

Ф. *Миклошић* вели, да у Бачкој *нема* хрватских насеобина, према томе су Буњевци Срби.

Учени филолог Dr. М. *Решетар* у XVI. књизи Јагићева „Архива за слов. филологију“, оцењујући моју *прву* радњу о Буњевцима („Летопис“ 1894. г.) тврди да су Буњевци и Шокци католички *Срби.*

А сад да видимо шта веле о њима страни писци, етнографи, историци и статистици:

Цернig (Ethnographie I.) рачуна „т. зв. Буњевце у Бачкој, и Шокце у Бачкој и Барањи у *Србе.*“

Швикер (Statistik der kön. Ungarn 1877.) пише: „etwa 70.000 *katholische Serben* Schokaczen und Bunyevacen).“

Фењеш Елек (Magyarország statistikája) вели на једном ном месту „Шокац или *католички* „*Рац*“, а за тим: „a kath. vallást követő szerbusok shokaczoknak vagy bunyeváczoknak neveztetnek... s mind a két hiten lévő szerbusok közéletben illyreknek is neveztetnek.“ (Срби, следбеници католичке вере зову се Шокци или Буњевци... а Срби обих вера називају се још у јавном животу и Илирима“). — Исти писац убраја Буњевце и Шокце у *Србе* и у свом другом делу „Magyarország leirásá (1846. г.).

П. *Хунфалви* („Magyarország Ethnographiaja“) вели: „Шокци *или* Буњевци су *католички Срби.*“

К. *Галгоци* („Pestmegye monographiaja“) вели: „Далматинци (Буњевци) су Срби. а Шокци — Бугари(!!!)“

И. Томка *Саски* у своме делу „Jntroductio in Geographiam“ које је изашло *1777. г.* зове Буњевце *Србима*, а на другом месту Далматинцима или Илирима.“

Др. А. *Конек* у својој статистици (1878) пише: „a slavoniták a szerb vagy Illyr nemzetiséghez tartoznak, a sokacok és bunyeváczok pedig nem egyéb mint kath. szerbek.“ (Славонци припадају српској или Илирској народности, а Шокци и Буњевци нису друго већ *католички Срби).*

Јекелфалуши (Helységnévtàr 1892.) убраја Буњевце у ред *Срба*, а Шокце у ред Хрвата.

Проф. И. *Ивањи* сматра их на сваком месту за католичке Србе и доказује, да су под тим именом и дошли у Суботицу.

Буњевце и Шокце рачунају у *Србе* још и ови писци и дела: E. Picot (Les Serbes de Hongrie);

Пал *Магда* (Magyarország leiràsa 1819 г.);

Вигантове („Közhasznù ismeretek Tàra");

Хекенашт (Ujabbkori ismeretek Tára);

„Lấnder und Volkerkunde" (Prag 1818 до 1823);

„Oesterr. Katalog" (1861).

Конверзациони лексикони Мајеров, Брокхаусов, Паласов и у опште сва она дела, која су о њима ма само неколико речи проговорили, назвали су их Србима католичке вере.

Шокица у Бачкој.

Ми смо нарочито пазили, али не нађосмо ни једног *страног* етнографа, који би сумњао у њихову народност. То је и разумљиво, јер би така сумња била парадокс.

Да ипак некима, можда, и изгледа, да је питање о народности Буњеваца и Шокаца још отворено питање у науци, јер их Хрвати називају Хрватима. Чешће бива да загребачки полн-

тички листови радо траже „Хрвате у Бачкој“ али још не запазисмо ни једну научну расправу од стручњака — писца са хрватске стране, који би у то *озбиљно* веровао, те то и другима доказивао.

Изгледа, да то чини једино учени Вјекослав *Клајић* („Опис земаља“ 1883.), остали хрватски писци су обазривији, те се не лаћају посла, о коме је наука већ пре толико година изрекла свој суд. Радослав *Лопашић* н. пр. вели за личке Буњевце да су „Власи“, али с оградом, да ни остали (православни) Власи нису Срби, али тиме што их је признао за Влахе, казао је уједно да нису ни Хрвати. Иван *Мургић* вели у Антуновићевој „Расправи“ (стр. 49.) да лички Буњевац никад неће рећи „ја сам католик“, или „ја сам Хрват“, већ навек: „Ја сам *прави Буњевац.*“ А загребачки „Обзор“ расправљајући 1880. г. о „Власих“ вели: „Кајкавски Хрвати у околици вараждинској зову свакога штокавца *Влахом,* био он вјере православне или *католичке.*“ Буњевци су штокавци те „Обзор“ мисли као и г. Лопашић, а никако не као г. Клајић.

Сада би могли свршити овај одељак, што и чинимо са оградом, да нас при писању овога одељка није руководио ни шовинизам, ни каква пропагандска цељ, већ чисто тежња: да се утврди једна научна и природна истина.

IV. Просветно и привредно стање.

1. Црква.

Буњевци и Шокци јесу вере римско-католичке.

Док за Буњевце и то оне у Бачкој знамо, да су из Лике дошли у Бачку као католици, дотле су Шокци дошли у Бачку и Барању, већим делом, као православни, па тек доцније примили католичку веру. Садашњи Шокци су делимице потомци оних, прво поунијаћених па после покатоличених Срба у Славонији, Срему, Барањи и Бачкој. Ми знамо, да је унија имала извесних успеха, и да је доста нашег народа покатоличено, а где би те покатоличене Србе пре нашли но у садашњим Шокцима? Трагови пређашње вере очували су се код Шокаца у Бачкој донекле у обичајима, и у томе, што старији још и сада, понегде, знају црквене песме православног обреда и називају их „старовирским писмама“, т. ј. песме из старе вере. Они исто тако називају и народне јуначке песме.

За Буњевце се пак сигурно зна, да су као католици ошли у Бачку, у пратњи котоличких калуђера, а сем тога их у свима војеним документима тадашњим називају *католичким* рбима. Није још само расправљено тачно, да ли су они дошли ао *потпуни* католици римског обреда или као *унијати*, католици рчкога обреда. Једна појава из времена њихова доласка говори а ово последње. Антуновић из тога, што је поглавица салваториjанаца одмах вратио у Босну или правилније у Лику те Фраевце државе босанско-аргентинске, који су допратили Буњевце, — мисли, „да је вероватно да су ово били Фратрови, боље калуђери католички *грчко-словенског* обреда.“

Прво је питање, које ваља поставити, *јесу ли Буњевци и з Херцеговине дошли већ као католици у Лику?* Неке појаве отврђују да су још тада били католици, док други, и то алеко *јачи* докази говоре за то, да су Буњевци кад су се кренули из Херцеговине били православни и као *такви* и доли у Лику.

У покрајини око Буне реке било је и пређе католика, а а их и сада. Пуковник Мургић у „Razpravi“ вели, да су ти сељеници били „кршћани“, дакле католици. Али, да се то кавим доказом утврди, то не могосмо наћи нигде, и ако смо ми елик део нашег времена обратили истраживању баш овога. Код аког стања ствари, ми морамо пре веровати да су они доли у Лику као православни, па се тек тамо покатоличили. А о зашто:

Они, који тврде, да су Буњевци дошли као католици у ику, не поричу, да је дошло с њима и „православних Буеваца“. Ми пак мислимо, да је баш већи део морао бити правоаван. Изгледа, да је била оскудица у православним свештенима, те су католички мисионари могли, без препреке, да певају.

Та акција католичења долазила је из сењско-модрушкобавске бискупије, којој је посао био олакшан и тиме, што је ш од 1248. г. дозволом папе Инокентија IV. имала славенску ужб , те је дошавши народ, без духовних пастира, једва и могао пазі и разлику између своје пређашње и ове нове вере.

Манојло *Сладовић* описао је у својој „Повести бискупија сењске и модрушке“, по архивама бискупским, — тај прела овим речима (стр. 436.):

„Прешавши ови **Срби** (насељеници), *йолазили су наше католичке цркве*, и бијаху *насшањени (йохађани, обслужени) већином од наших (католичких) йойова*, што је тај обичај и данас видан где Срби к' нашим жупником за благослов дојду, а и маше (мисе) плаћају, наше цркве особито на младу недељу оли кој год (празник) похађају. **Тим** *начином иређу Буњевци крмиотски сасма у крило наше (католичке) цркве*, прем се до 18 века од хришћана (Срба) заменито (узајамно) женијаху, паче им је и одело исто“ (и ако је бискуп Чолић 1746. под *казном незакоиавања у земљу* забранио ту међусобну женидбу, а одело „малко изменио“).

Ово је и сувише јасно. Буњевци су дакле прешли као Срби православни, али не имајући својих попова,[1]) били су „већином настањени (обслуживани) од католичких попова, полазили католичке цркве“ и „**тим** начином пређоше *Буњевци* крмпотски сасма у крило *католичке* вере.“ Ово је све изнео и написао Сладовић, *Хрвай*, професор сењски и *шајник бискуиа сењског* и ми немамо разлога, да му не верујемо.

Тај процес католичења ишао је овим током, о чему налазимо пуно појединости у заиста вредносној радњи Манојла *Грбића* „Карловачко Владичанство“, у *Сладовићу* и у другим радњама о Горњој Крајини;

Са народом, који су се селио, свагда су долазили калуђери Има их у свима сеобама. У Жумберак се населио народ предвођен свештеницима. Када се 12.496 душа народа нашег населило у карловачки Генералат, дошло је са народом 29 свештеника и 17 калуђера. И Буњевци су дошли у Бачку предвођени калуђерима. Они су врбовали народ и наговарали га на сеобу на аустриско земљиште. То су нарочито чинили унијатски свештеници и калуђери, који обучени као и православни, са словенским богослужењем старога обреда, — представљали су се народу у турским покрајинама као *иравославни* свештеници и наговарали народ да се исељава. Срби, који су се у току сеобе помешали са ка

---

[1]) Кнез Микојевић у Звечају, Србин, прича, да су се Хришћани у великом броју населили у Лику, али да су тада имали *само* 2 пароха.

олицима, прешли су после и сами у католичку веру, као што је то случај са српским насељима у Крањској и са српским ускоцима на Приморју око Сења и Новог. На ускочком приморју народ и данас казује за многе развалине, да су то остаци некадањих православних цркава.[1]) Прелаз у католичку веру (правилније прво у унију, па тек доцније у католичанство) био је лакшан тиме, што се тада и у католичким црквама служило словенски, црквене књиге биле су штампане *ћирилицом*, свештеници су носили народно одело и имали дуге браде и косу, као и православни свештеници. Нарочито је многе православне Буњевце и Србе покатоличио поп Марко Месић, о коме смо већ говорили. Месић је силом уклањао и онај мали број православних свештеника, и у њихове парохије слао католичке попове и тако католичио православне Буњевце. Из једног извештаја види се, да су капуцински калуђери покатоличили 400 православних. Мисионари су имали сталне станице у Перушићу и Канижи. Ту, у Канижи био је и католички манастир. У католичким изворима налазимо о тој радњи ове податке: „На проповед и катихизацију долазили су у тај манастир и шизматици (православни) и сваке године би се много њих повратило у крило свете матере цркве (католичке). Тада су покатоличене чувене српске породице у Лици: *Рукавине* (барони), *Дошени*, *Старчевићи* (претци Велико-Хрвата Анте и Давида Старчевића), *Радошевићи* и др., но од којих породица има и данас и православних и католика.[2]) Тим путем су, сем ових, прешле у католичанство и многе друге старе српске породице, те су им сад потомци највећи Хрвати, али их народ и данас зове: „Власима.“ То име најбоље казује, да су им претци били — православни Срби.

Зна се да је у Крмпоте у Лици 1605. год. насељено 700 православних, које насеље М. *Грбић* назива „српско-буњевачким“. Они су сви прешли у католичку веру, али још и данас причају многи тамошњи Буњевци, како су им претци били православни, „старовирци.“ Они и данас славе своје крсно име, српску славу, у чему се нарочито одликује племе Радошевића.

---

[1]) Fras: Topographie der Carlstadd. Milit. Gränze.

[2]) Породице Качића, Филиповића и Дамјанића у Лици добиле су 1656—1690 г. племство. За породицу славног српског војсковође, српског ђенерала Ђуру *Хорватовића* зна се, да се у првој половини XVI. века доселила у Лику у село Велики Мушалук (тада[illegible] I. личка граничарска пуковнија) и ту је покатоличена,

Исто су тако и становници у Прилишћу и Росопајнику некад били верници православни, али су у току векова покатоличени. Пропаганда верска толико је утицала на њих, да су они сем вере променули и ношњу, па донекле и свој језик. Да су доиста били православни доказује нам баш Хрват *Лопашић* помињући привилегију из 1558. г. у којој се они називају Wolaki de Moskoviz (Власи Московског, руског обреда?) 1580. г. постојала је ту православна црква, али је већ 1650. г. покатоличена.

У Винодолу, који сам ја скроз пропутовао, бискуп Раткај покатоличио је још 1713 г. многе православне Буњевце. Католички бискупи имали су толико моћи код граничарских власти, да су православне српске владике могли на сваком кораку понижавати, па их чак из *православних* Епархија стражарно *протеривати*.

У садашњим католичко-буњевачким селима у Лици држали су се 1768. г. још доста добро и православни Буњевци. Из Грбићеве статистике види се, да је те године било Православних кућа:

У Грачацу	43	
У Штикади	51	
У Висућу	67	
У Ловинцу	7	
У Почитељу	64	
У Рибнику	4	(1696. г. 40)
У Смиљану	35	
У Бунићу	102	
У Г. Косињу	5	
У Д. Косињу	77	
У Оштарији	1	

Данас је ту скоро све покатоличено.[1]) Поред свега напорног рада католичке пропаганде ипак католичење православних Буњеваца није у почетку ишло тако брзо и лако, јер је 1697. г. забележено у Лици само 1000 Буњеваца католика у 160 кућа, међу тим, и ако је већи део Буњеваца продужио пут за Бачку, ипак

[1]) О католичењу православних Буњеваца у Ловинцу, Врувну, Бунићу, Смиљану, Косињу, Јабланцу, Св. Јурју, Красни, као и о унијаћењу нашег народа у Лици, вреди прочитати М. *Грбића* I. део, стр. 98—100, 199, 245, 248—270, 274, 279 и 280

је те године морало бити у Лици најмање 10.000 Буњеваца, наравно и католика и православних укупно. У осталом, тај мали број католичких Буњеваца у Лици 1697. г. одговара сразмери између православних и католичких Буњеваца у добу њихова доласка у Лику, јер је у то доба католичких Буњеваца било врло мало.

У буни Буњеваца против покатоличених Турака у Перушићу 1693. г., као и у буни рибничкој 1702. г. помиње се, да је већи део побуњеника био православне вере („православни Власи“), од којих после посташе католички Буњевци.[1])

Иначе су у томе времену православни и католици у Лици живели у највећој слози, која је ишла чак тако далеко, да се ни на верску разлику у самим богомољама није много гледало. Тако је 1696. г. православни калуђер Никола Узелац служио као жупник католичким Хрватима и Буњевцима, дозволом бискупа Главинића, а у исто време и православнима. Зна се на пр., да је у Косињу служио службу и православнима и католицима исти Узелац „потчињен (као калуђер или „расцијански“ парох) епископу влашком Исаији Поповићу из Марче.“ У Косињу, Св. Јурју, Крмпотах, Јабланцу и Красни било је пуно православних Буњеваца, али нису имали свог, већ заједничког катол. свештеника. Католички поп Марко Месић пак управљао је неко време и пословима православне цркве за одсуства владике Љубовића, кога је заступао.

Код таких прилика није чудо, што се могло ширити католичанство међу дотле православним Буњевцима.

*

Унијаћење *Шокаца* почели су Колонићеви мисионари 1695., а после довршили остали удружени мисионари „Congr. de propaganda fide“.[2]) Чак су и верске књиге штампане *ћирилицом*, од којих помињемо „Науку Хришћанску“, коју је издао Колонић у Тернави 1690. г. и катихизис Језуите П. Канизи, штампан у преводу србуљ-

---

[1]) Православни народ бунио се у више прилика против католичења, као што смо у ранијим одељцима видели. 1751 г. побунили су се православни у Бунићу, Јошану, Пећани и Дебелом Брду поводом насилног унијаћења. Вајан Мијат Будисављевић са Дојчић — Бањанином и Малетом Лончарем, дигао је те године народ на оружје, који отера католичке калуђере и крањске попове.

[2]) Ђаковачки бискуп Штросмајер отворио је 1853. г. у Ђакову специјално училиште за босански клир, где су учили и шокачки свештенички кандидати за Барању Бачку, Срем и Славонију.

ском ћирилицом у Риму још 1583. г. Шокци су село Баћу населили 1699. г. као православни, па се тек после покатоличили, а исто тако у Duna-Főldvàry све до 1690. г. није било ни једног католичког попа, већ само православних калуђера. У *Бачу* (стари Bach, Bachia, Bath) било је 1770. год. још доста православних, али су они или покатоличени или се раселили у село *Дероње* (доња Бачка).

Сењска бискупија показала се у католичењу православних ревносна, нарочито у почетку 18 века, о чему Сладовић ово пише: „Да је и у других по бискупији Србах *унија* постојала, то је белодано из писма сењског бискупа Бензона, Карловачком генералу Штубенбергу 1776. г. и како нас и *иостанак* крижевачке бискупије упућује.“

Пре унијаћења у већем броју, Срба католика (Шокаца) било је врло мало у Барањи и у Срему. А и стање католичке цркве у Славонији не беше завидно. Католика беше врло мало, тако да Петар Јурјевић сремски бискуп, са Марјаном Моравићем, босанским бискупом моле 1656. г. од бечке војене управе не потпору, већ „лемозину“ (милостињу), јер *ни себе не могу да издржавају*. А из истих разлога одрекао се бискуп Бенлић, чак и своје бискупије 1669. год.

*

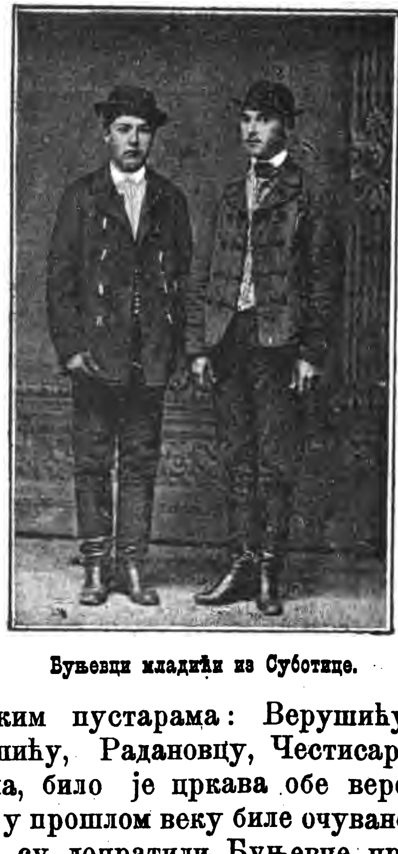
Наше је мишљење, да су *Буњевци тек у Лици покатоличени*, те се је покатоличени део оданде кренуо за Бачку, док је мањи део католичких, и остатак православних заостао у Лици. Ово је у осталом, особено црквено питање у историји Буњеваца, а да га расправе, мислимо, да су најнадлежнији и најпозванији учени слушаоци олтара Божијег, Буњевци, којих има леп број и који су толики родољуби, да ће се тога латити. У томе послу послужиће их најбоље архиве разних фрањевачких манастира, јер су, као што Антуновић вели, „Фрањевци редовници нам хвале вредно сачували оно, што се *вирскога живоша* наших старих тицало“ и т. д. Антуновић осим тога, именује дословце манастире где такве грађе има и нарочито истиче заслуге око тога Еусебија Ферменцина, предстојника манастира у Бајии, учена редовњака, пореклом Бугарина.[1])

[1]) За црквену историју Буњеваца и Шокаца нашао сам лепе податке код Катоне (I. део), Prag, Bombardi, Сврстића „Magyar Historia“ и т. д. Специјално о историји бачке бискупије в. чланке о *Бачу* у „Суб. Нов“. бр. 11, 12, 15 за 1896. г.

Буњевци су дошли у Бачку под вођством 18 калуђера Фрањеваца босанско-аргентинске црквене државе. Зато, што су те калуђере, бачки *чисто* католички калуђери вратили одмах натраг, Антуновић мисли, да су ти калуђери, а и народ, који доведоше, били католици грчко-словенског обреда (т. ј. још унијати). Поглавица салваторијанаца хтео је да Буњевце преведе што пре на латински обред, и за то је и вратио њихове калуђере, да му у томе не сметају.

А то није тако тешко ишло, јер су Буњевци овде већ нашли доста својих сународника (Шокаца) католичке вере, латинског обреда.

Да су Буњевци у Бачкој и пре веће буњевачке сеобе 1686—1878 год. били католици, то се из Антуновићеве „Расправе“ може на више места видети. Тако у Ђенђешком самостану има прибележено ово: „Г. 1657. шаљу се некоји Далматинци (т. ј. Буњевци) у Сечењ на школе. У Сегедину наређује се 1668. г. за Мађаре и *Далматинце*, свећеник. Год. 1660 шаљу се у Сечењ клерици на науке, већином Далматинци.“ Из овога се види, да је Буњеваца и то католика било у овим крајевима и пре велике сеобе 1687 године.

Буњевци младићи из Суботице.

Суботица је још пре Мохачког пораза потпадала под бачку (потоњу калочку) архибискупију, основану у 11. веку. По црквеној подели спадала је Суботица под сегединског препосита. На суботичким пустарама: Верушићу, Томпи, Лудошу, Таванкуту, Шебешићу, Радановцу, Честисару које су пређе биле самостална села, било је црквава обе вероисповести, од којих су развалине још у прошлом веку биле очуване.

Пошто су се Фрањевци, који су допратили Буњевце при великој сеоби 1687. г. и оставили своје верне у Суботици, врати[illegible] у Босну, суботичким Буњевцима долажаху сегедински „Сал-

ваторијанци“, да врше духовне дужности. Од 1. Децембра поменуте године, био је стално у Суботици Берталан Бењовић, који је већ и матрикуле црквене водио. 1653. г. дошао му је у помоћ калуђер Буњевац Јеремија Гугановић (Лудаши), који је био проповедник и становао у градићу „Кули“ (где је сад манастир Фрањевачки), где је била и капела. Интересно је, да је његова званична титула била *„калуђер при рацкој колонији“*, доказ, да су званични кругови и тада сматрали Буњевце за „Раце“ (Србе).

Од калуђера, који су народ допратили у Суботицу, остаде само Анђел Шарчевић, али и он се вратио назад, чим су сегедински калуђери научили језик Буњеваца, те могли вршити своју дужност.

Цела варош била је тада врло неугледна, из самих ситних колеба. Једина угледна зграда беше тврђава, такозвана „Кула“, која је имала три спрата. У доњи су се сместили калуђери и ту отворили капелу, у горњим спратовима седили су граничарски капетани, Буњевци: Сучић, Марчетић, Вујавић и Кајић са својим породицама.

У то време било је већ фрањевачких самостана у Баји, Сомбору, Бачу и Калочи, као што сведочи записник скупштине фратарске, држане у Риму 1693. год.[1]) Бајску парохију руководи већ 1693. г. Буњевац, отац Иван Видић. Од тога времена видимо већ у буњевачким местима калуђере Буњевце.

Од 1710. г. стално су Буњевци имали за свећенике Фрањевце редовњаке. Те године почињу они у Суботици зидати самостан од ваљака, уз помоћ ктитора, Буњевца — Ђуке Лончарића, Црвенка. Ђука је радио као зидар, а фратрови су му додавали опеке.[2])

Године 1717. проглашен је суботички самостан за резиденцију, а за президента постављен је отац Јерко Лудаши — Гугановић. Помоћници му беху Алфонс, *Сокол* и Сазел.

---

[1]) Манастир у Бачу био је до XIV. века у рукама Темплараца, затим у рукама Конвентуалаца, па Фрањеваца (босанских) који га оправише, јер је после мухачке битке био разорен, а и за време Ракоцијеве буне. 1832. г. манастир је сасвим довршен, Калуђери овог манастира били су у шокачким парохијама у Бачу, Вајски, Плавну, Моноштору, Сонти, Берегу. Колуту и *Сантову* све до 1766. год. У томе манастиру постојала је школа још у прошлом веку.

[2]) Податке о црквеним приликама у Суботици нашли смо у расправи проф. Ивањија и И. Антуновића.

Сегедински Буњевци показали су се у више прилика као добри синови своје матере цркве. Тако је велики жртвеник у фратарској цркви у Сегедину подигнут 1713. трошком Ђуре Шеварца, Буњевца.

У то време пада католичење многих православних Срба у Суботици. Антуновић мисли, да су они били већ унијати, па су, у оскудици унијатског свештеника, примили латински обред.

Већ 1718. године добили су Фрањевци од дворске коморе читаву кулу суботичку на расположење. И поред противљења војених капетана, који су у њој становали, ипак г. 1724, прелази самостан *коначно* у руке редовњака, пошто се из њега иселише граничарски капетани и часници: Сучићи, Марчетићи, Вујавићи и Кајићи, који су дотле ту становали, јер је то била пређе Суботичка тврђава (кула). Ратни прибор и оружје, које се тада ту затекло, би пренешено у Сегединску тврђаву.

Тако од некадашње суботичке тврђаве поста црква и фрањевачки самостан. Град је имао две куле, од којих је једна порушена, а она друга на јужној страни задржана је за торањ који и данас стоји. Цркву је осветио 1736. г. калочки бискуп Ђура *Паташић*. Црква је сазидана из прилога, скупљених од 1732—35 г. међу Буњевцима, јер су тада само они били католици у Суботици. Прилагачи су изјавили жељу, да им за свештенике остану само фрањевци. У тридесетим годинама прошлог века било је у овом самостану 5—10 отаца.

Калочки арцибискуп *Чаки* писмом својим од 3. јуна 1729. г. оставио је калуђере фрањевце, да и даље буду свештеници суботичких католика. Те године извршен је и премер њихова земљишта, а наредбом барона *Вајса*, сегединског команданта од 1. јула 1730 г. признато им је право својине на сво непокретно имање.

Пошто је становништво суботичко од искони било буњевачко и српско, то се у суботичким црквама до 1731. г. придиковало само *нашим* језиком. Антуновић тврди пак, да је *прва* мађарска придика била *тек* 1754. г. Ивањи помиње, да су у то време мађарски свећеници нагло потискивали буњевачки језик у цркви и да је *услед* тога било *неслоге* у суботичком католичком клиру. Мађарски свећеници одвраћали су, наиме, своје верне да не прилажу у заједничку црквену касу, јер је то — „*Рацка каса*.“ Те ствари дошле су до знања и св. столици у Риму, која

је дала за право Буњевцима, убројала Суботицу у славенску провинцију и предстојника фрањевачког реда упутила, да набави за Суботицу што више славенских свећеника, који ће Буњевцима *матерњим* језиком тумачити свето писмо. У то време била су околна, па и удаљена бачка места под суботичком парохијом, и сматрала се као филијали исте.

То су била ова места: Алмаш, Мељкут, Топола, Кањижа, Сента, Бездан, Јанковац, Ада, Хеђеш.

Буњевачке свештенике тражила је и сама политичка општина у више прилика, нарочито г. 1759 и 1762. Много су се тужили Буњевци, да им се у цркви намеће мађарски језик, и ако је тада у Суботици било само 300 мађарских, а 1000 буњевачких породица.

У Сомбору је тек 1763. г. заведена мађарска придика. 1744. г. искали су Немци у Бајн немачку придику, али им она није одобрена. Дакле до половине 18 века, у Суботици, Бајн и Сомбору придиковало се само — српски!

1752. г. положен је темељ цркви св. Богородице у Сомбору, која је подигнута прилозима немеш-милетићских и осталих бачких буњевачких племића. Звоно за ту цркву даровао је Буњевац Јаков Бокеревић.

Суботички самостан одликује Рим, 1759. г., насловом конвента, коме први гвардијан беше отац Данило Заводски.

1773. г. после дугих преговора успе калочки бискуп *Бакани* Јосиф, да у Суботицу дођу и мирски свећеници. Тако плебанија пређе из руку фрањеваца у руке мирских свећеника. Први свећеник беше Стеван *Ранић*, са три капелана. Први тутор (старатељ) беше Лука *Војнић*, кантори беху *Јакосевић* и *Зомборчевић*. С јесени исте године, поче се градити суботичка најлепша црква, *црква Свете Терезије*, која је 1798. г. и довршена. После Ранића били су свећеници Јосиф Лукић, Мартин Радичевић, Павле Беднарић, Павле Сушић (из Букина) и др. Сада је плебанош (парох) при овој цркви, Буњевац препосит Матиша Мамужић.

Осим већих богомоља, има у суботичким предграђима и салашима још омањих богомоља и капела, које су већином трошком побожних Буњеваца сазидане. Капеле су: Ане Антуновић рођ. Латиновић, Франциске Мукић — Малагурске, госпође Ф. Парчетића, капела и *породична гробница породице Војнића*.

1781. г. прешла је бајска парохија из руку калуђерских у руке свештеника а у смислу наредбе надбискупа Адама Патачића. Буњевци су тада у Бајп били у већини, те су и општински кнезови, често и Мађари, морали у буњевачкој цркви на *нашем* језику заклетву полагати. У Бајп је неко време становао и католички надбискуп Гавро *Патачић* и 1740. г. држао је благодарење, кад је куга престала. Жупанијски архив бачки био је у бајском самостану од 1741 до 1774 год. Бајски манастир попалише 1708. г. Ракоцијеве чете, али је доцније обновљен. — Сомборска парохија прешла је 1786. г. у руке световних свештеника. Први парох беше Стипан *Јагодић*, коме је дужност предао Антун Гашлевић надбискупски наместник.

То би у главном била маркантнија места из црквене историје бачких Буњеваца. Додајемо још, да буњевачке и шокачке парохије потпадају под своје протопресвитерате, а ови под калочког и печувског бискупа. Парохија буњевачких у *Бачкој* има (по Фридриху): чисто буњевачких две, мађарско-буњевачких 5, мађарско-немачко-буњевачких 20, немачко-буњевачких 3.

*

Буњевачко свештенство је врло родољубиво. На њега би се, заиста, могла угледати и остала буњевачка интелигенција.

Књижевни и сваки народу корисни покрет у Буњеваца, поникао је из свећеничких и учитељских кругова. Неумрли Иван Антуновић има многих својих претходника и посленика. Учени *Чевапович*, песник *Пешталић*, родољубиви фратри *Демерац*, *Бачић*, *Јакошевић*, стоянобиоградски бискуп Никола *Милашин*, *Леваковић*, и бискупски теолог Стипан *Вилов* (већином бајски синови), каноник и бискуп ђаковачки 1830 г. Павле Сучић, а нарочито покојни Иван *Антуновић*, беху свећеници и доиста одлични пастири свога народа. Па тек какви беху њихови претходници Анђелије Шарчевић и 17 другова му, који допратише Буњевце из старога у нови завичај, па Јерко Гугановић — Лудаши и остали Фрањевци?[1])

---

1) И скорашњи загребачки бискуп Јосип Михаловић био је родом Буњевац. Од к..оличких првосвештеника шокаца помињемо само: Колонића, барона Патачића, Клобушицког, Др. Ивана Нехиба, каноника и бискупа тунинског и т. д. Бискуп Патачић је оставио ружну успомену код Шокаца и Буњеваца: Под претњом батина и новчане глоб[illegible] забрањивао је он том народу говорити матерњим језиком, тражећи да се говори — м[illegible]рски.

Фрањевачки калуђерски ред има великог и важног удела у прошлости Буњеваца и делио је судбу свога стада и у најжалоснијим и најопаснијим тренуцима. За време Турака, они су били прави оци народни.

У прошлости Буњеваца наћи ћемо безброј примера фрањевачке одважности, честитости, милосрђа и љубави према народу. Неке од тих примера изнели смо у првом делу, где је реч о историји Буњеваца, а неке ћемо на овом месту поменути.

Фрањевци су храбрили Буњевце, кад су полазили у бој против Турчина или против Ракоцијевих чета, они су за време куге 1738/40 храбрили и лечили болеснике, те су том приликом три Фрањевца од куге умрла.

За време Турака у подунавски Фелдвар (Duna—Feldvar), где је у XVIII веку било још доста Шокаца, долазе Фратри из Тукуља (Tőkől), да храбре измучени народ. Фратри су се преоблачили у турско одело, само да их турске страже пропусте у село. Ти фратри се зваху отац Бернардо Спасић и Цветовић.

Када се буњевачка нејач скривала по Баји, палићским ритовима, јанковачким шумама, и бегала од Турака чак у Петроварадин и у Бају, Фрањевци су свагда са њима били. Краљ Јосиф I даје 1705 г. јавно признање Фрањевцима, да су у време разних буна у Угарској, стекли много заслуга у *обзиру верском* код Раца, њему веома одана народа. Пратећи гоњени народ, они су велике муке трпили од Турака. Бацали су их Турци у дубоке јаме, камењем убијали, пекли жеравицом, на челу дуван резали, батинали, гушили, са живих кожу дерали, на колац набијали, морили глађу и жеђу. У народу се очувала пословица: „Камо Турци с ђордом, тамо Фратри с торбом.“

Сомборски магистрат сведочи 1784 г., да су фратри за све време турска господства и Ракоцијеве буне, вршили своје свећеничке дужности у опасности свог сопственог живота.

Фратри Парчевић, Леваковић, Колочанин, Раднић, Павић и Јанковић беху ради својих заслуга и образованости на владалачким дворовима одликовани и чашћени.

Кардинал и примас угарски Христијан, хвали 1712 год. фратрове, што су „вирне католике, највише оне, који говоре *илирски* (у Будиму и околини) спремно у католичкој вери поу-

чавали и уздржавали.“ А калочки надбискуп Гавро Патачић позива 1733 г. буњевачке калуђере за учитеље калочком семеништу.

Калоча је све до скора била од културног значаја по Буњевце и Шокце. Ту су се васпитавали њихови синови, и улазили у народ као прави пријатељи његови. Не разумемо, зашто се то калочко семениште, у најновије време, маћијски понаша према Буњевцима, те их не прима у ред питомаца?

Буњевци и Шокци су врло побожни. Цркве су свагда препуне, а свештенике поштују као ретко који народ. На велики петак, Марков дан и Брашанчево и др. празнике, буњевачко је село од ране зоре на ногама, а цркве су препуне. Пост тачно држе. Поздрављају се кршћански: „Хваљен Исус! Амин увик“! Крсна имена су им већином библијска.[1]

Буњевке из Суботице.

Буњевце сами Мађари, који су међу њима живели, називају „еванђелским народом.“ За Буњевце у Подгорју (Лика) прича се, да знају сва недељна евангелија на памет. Та побожност је уједно изазвала ону наклоност у њиховој интелигенцији да се посвећује свештеничком позиву.

*

Заиста је неразумљиво, што католичке црквене власти тако маћехински поступају према тако побожном, и католичанству тако верно оданом буњевачко-шокачком племену, које је дало католичанству толике одличне првосвештенике, и поборнике интереса западне цркве.

---

1) Докле иде њихова побожност показује овај пример: Старина — Фрањо Вујковић — Ламић у Суботици, живио је до своје 40 г. врло раскошно. Да измоли од Бога опроштај, он до смрти вина и ракије није пио, није пушио, само недељом јео кувана јела, сваки дан је ишао у цркву, у пост се никад није бријао, а дневно 100 оченаша читао. Ноћу је место душека цигљу мећао под главу. Штампао је и делио међу народ књиге побожне садржине.

Жалосно је, што је у најновије доба и католичка црква, односно њени бискупи, по рођењу Мађари, стала у службу мађаризације свега, што по крви и језику није мађарско.[1]) Ту мислимо на појаве последњега доба, када се систематски труде, да из буњевачких и шокачких цркава истисну буњевачко-шокачку проповед и замену је мађарском придиком. Нарочито од год. 1879 почели су јаче истискивати наш језик из буњевачке и шокачке цркве и школе. То се чини нарочито у селима, у којима су свештеници Мађари или помађарени Немци и Буњевци. 1897 и 1898 године појављује се тежња и у самој Суботици, у буњевачкој цркви и т. зв. керском крају, где је свештеник, по народности Мађар, хтео не само истиснути буњевачку проповед, већ је цркву украсио и са неким мађарским натписима, против чега се дигла права бура међу суботичким Буњевцима. Они видећи, да им се њихов језик гони и из цркве и тиме крње вековна права, протестоваше енергично против тога покушаја и на јавним зборовима, и путем изјава и преко своје штампе. О тој узвишеној борби за народни језик у буњевачкој цркви, писале су опширно „Суботичке Новине“ (у 1897/98) и та је борба крунисана — *успехом.* Калочки бискуп *Часка* био је принуђен наредити, да у тој цркви остане по старом, и да се не дира у буњевачки језик и најсветије осећаје Буњеваца. Одлучност, коју су суботички Буњевци показали у одбрани свога језика за дивљење је.

Тежња, да се и из *шокачких цркава* истисне наш језик, тежња мађарских свештеника, заражених шовинизмом, изазвала је познати *догађај у Сантову*, којим се толико бавила и наша и страна штампа. И у Сантову, где су Шокци у већини, хтео је свештеник Мађар да истисне шокачку придику и да је замени мађарском. То Сантовачки Шокци нису никако хтели одобрити, носили су се са својим попом пуне две године (од 1897-99 г.), жалили се бискупу у Калочи, но без икаква успеха. Кад су видели, да их хоће да помађарују и у цркви, као што већ чине у школи, они се реше, да *прелазом у православну веру* очувају своја вековна права, употребу народног језика у цркви.[2]) Што

---

[1]) Док је католичка вера код Буњеваца и Шокаца много послужила помађаривању њихову, дотле је католичанство спасло Србе Крашоване у Банату, да се не порумене, што би извесно било, да су они православне вере, као што су у Банату толика српска православна села постала — румунска.

[2]) Од памтивека су Шокци у Сантову имали 3/4 дела а Мађари 1/4 дела у богослужењу, Пре 20 година калочки бискуп одреди промену у богослужењу, та[illegible], да

су доконали, то су и учинили. 28 фебруара о. г. *прешло је 1800 сантовачких Шокаца у православну веру.* Чин прелаза у православље, извршио је у Сантову, на врло *свечан начин* сомборски православни прота Љубомир *Кушусаревић* са 10 православних свештеника из Бачке и Барање, а у присуству многобројних Шокаца и Срба сомборских. Опис тога, без сумње, врло важног догађаја, изашао је у српским листовима, за то га овде не понављам. Бележим само, да је овај догађај изазвао велики утисак и у српској, и у страној, а нарочито у мађарској штампи. Читао сам мађарске листове, који су са пуно разлога осуђивали поступак католичких свештеника, јер су ови „на сувише брз и незгодан начин покушали да шире мађаризацију, што је изазвало тако несретне последице по католичанство.“ Православни Срби, похитали су прилозима својој сантовачкој, сад и по вери, браћи, да им се што пре подигне православна црква. Још о дану прелаза Сантовчана у православље, стигло је 2090 фор. прилога за православну цркву у Сантову. Међу прилагачима су на првом месту родољуби Срби. Тако је приложио Радивој Пауновић из Вуковара 1000 фор. прилога, за тим је српска црквена општина у Сентомашу приложила на ту цељ 1500 фор., српска општина у Новом Саду 500 фор. и т. д. Сантовачки православни Шокци имаће лепу православну цркву и српску школу, ако Бог да, прилозима своје српске браће.

Гоњени неквалификованим понашањем својих свештеника, *Сантовчани* су напустили католичку веру и вратили се својој *старој* вери, јер су они још *у првој половини прошлог века били православне вере*, па затим покатоличени. Из старих записа види се, да су сантовачки Шокци још 1736 год. били православне вере и да је њихов Кнез Јакшић, долазио са одборницима у Сомбор на избор посланика на српски *православни* црквени сабор. Они су покатоличени тек око половине прошлог века.

Како се неки католички свештеници, и после горњих искустава у Сантову, неће да окану своје мржње према *нашем* језику

Шокци добише 2/3 а Мађари 1/3 дела од придика на дотичним језицима. Народ и тадашњи сантовачки свештеник, родољуб, пристане тешким срцем на ову промену. Не за дуго после те промене, дође нова и црња. Мађари добише већи број придика на свом језику од Шокаца, чији се језик систематски (и помоћи жандарском) истискивао из като. цркве тога села, у коме је већина шокачка. Народ протестоваше но без успеха најзад *реши, да не иде у цркву док тако стање траје.* — Узроци Сантановачког дога[illegible]ја описани су опширно у „Суботичким Новинама“ у броју првом за 1897 и 1898 г. — [illegible] чланак Милана Heimerl у 6 и 7 броју „Новог Доба“ (Праг, 1898 г.)

у цркви, неће бити чудо, ако и Шокци у Сонти, Берегу, Вајски, Плавни и Бођану пређу у православље. — Шта више мађарски листови тврде, да се покрет за прелаз у православље већ појављује у тим бачким селима и да је 200 Шокаца у Берегу већ спремно, да пређе из католичке у православну веру. Не треба се заваравати, да су тај покрет изазвали неки српски агитатори. То није истина. Прелаз сантовачких Шокаца у православље, само је *последица* мађарске тежње, да се језик наш истисне из шокачких цркава. Та последица само потврђује истинитост оне народне изреке:

Ко ветар сеје, буру жање....

2. Школе и новији школски покрет.

Буњевци и Шокци имају само основних школа, средњих не. А то је велика штета по њихов националан развитак. Плодове мађарске наставе у гимназијама видимо већ у одрођеним Буњевцима.

Основне школе деле се на општинске и вероисповедне. Са првима управљају, преко општинских школских одбора, државни органи, док друге стоје под надзором свештенства. По последњим подацима, било је у Угарској 130 католичко-српских школа, али ту су урачунате и школе „Васеркроата“ и Крашована у Банату, Хрвата у Међумурју, — те се тачно не зна, колики је управо број буњевачких и шокачких основних школа. Од њихових школа су 90% вероисповедне. Школске деце буњевачке и шокачке има у Бачкој 11—14.000, а шокачке деце у Барањи 4—5.000, што је врло мало, чему се морамо чудити, јер је проценат похађања школа у Угарској најјачи, код Срба и Хрвата, одмах после Немаца.[1])

Како Буњевци и Шокци немају гимназија, њихова деца походе државне гимназије у Суботици, Баји, Сомбору, Печују и Калочи.[2]) — Исто тако похађају разне стручне, привредно-занатлијске школе државне, у којима се предаје на мађарском језику.

---

[1]) Мушка деца у Буњеваца више похађају школу, него ли женска. Већи део школске деце сврши само основну школу, па се одаје земљорадњи, ређе занату, а још ређе трговачком позиву. Чак бива, да се и они враћају економији, који сврше гимназију. Само синови богатијих породица иду на Универзу.

[2]) У суботичкој гимназији било је 1893/94 г. 100 Буњеваца и 19 Срба, ђака.

Не можемо прећутати, да су се Буњевци и Шокци најнемарнији показали баш тамо, где би требало да су највреднији. Према својим школама немарни су до невероватности. У многим буњевачким школама као у Сомбору, Баји, Суботици, Чонопљи, Душноку, Баћину, Св. Ивану, Аљмашу предаје се *само веронаука буњевачки, сви остали предмети мађарски*, ма да је велик број (а често и већина) деце буњевачке и шокачке. Учитељи су већином странци, те се слабо старају да у школи негују матерњи језик буњевачке деце. Осим тога ни сами не знају наш језик, те им деца не разумеју предавања и излазе из школе са врло слабим знањем. Тако школовање управо и *није школовање* и противи се свим педагошким правилима, јер је први алат у школи предавање на матерњем језику.

Сем тога, предавање на туђем, деци неразумљивом језику, стоји у опреци и са изричним одредбама *угарског закона у настави и школи*.

Међу тим Буњевци, сем протеста у „Невену,“ „Даници“ и „Суб. Новинама“ нису до скора чинили ништа, да уведу матерњи језик за наставни у своје школе, на што имају право и по угарском *школском закону* и што би тим лакше могли учинити што су им школе вероисповедне. Изузетак чини само Суботица где је школско питање постало последње године врло акутно, о чему ће ниже бити говора.

На питање, шта чини народ у питању школском одговара „Danica“ (1892 г.):

„Тамо где су му језик из школе, из уреда истискали, увиђа да је фалио, те моли и захтева права језику своме, али је касно.(?) Не да се оно тако лако преиначити и променути, *на што је он раније пристајао, или чему се он противио није*. А онде, где би се још могла спасти народна ствар, — један *неће*, други *не смије*, да се овоме или ономе господину не замери. Па ако би ипак народ *дигод* настојао, захтевао, да му се језик поштује и не забашурује, онда настоје они зли људи (наши несинови, наша интелигенција, која је свој језик и код куће занемарила) липим одговорити га или ружним застрашити га, е да би се како год utaložio и цилу ствар напустио.“

Међу тим жалбе Буњеваца, које износе преко својих листова, тако су скромне и оправдане, да заиста не видимо разлога, зашто

се не задовоље. Њихове се жалбе своде на ово: 1., што им се матерњи језик у школи и цркви занемарује. 2., што им се језик не признаје по канцеларијама, те их чак неће на том језику ни да преслушавају, јер чиновници обично не знају (а требали би, по закону, да знају) њихов језик и 3., што им се на име, реч и књиге попреко гледа. Скромнијих захтева заиста не може бити!

Но баш услед њиховог немара да *постигну* оно што *желе*, догађа се са њима и то, да им се чак и на улици забрањује говорити својим језиком, као што се то већ у неколико села догодило (Душнок, Баћин).

Уз оскудицу средњих школа, долази и мали број основних школа у Барањи, где шокачки живаљ рапидно губи своје национално обележје. Уз таке прилике, није чудо што однарођивање, нарочито у редовима интелигенције напредује. Част нека је свештеницима и учитељима и другим изузецима.

Антуновић се у својој „Razpravi“ више пута жали на то однарођивање и то не без узрока. „У прошлом веку — вели Антуновић — била је буњевштина знатно претежнија у племству, а да сада прегледаш вридна уда оних дичних обитељих, једва би и једног нашао баштиника, оним липим трудом и жртвом буњевачких прадедовах набављених добарах, који би говорио буњевачким језиком.“

— 1768 заклињао се у буњевачкој цркви у Баји, и ако није био Буњевац, изабрани кнез (градоначелник) *буњевачки*, јер „тада су — вели Антуновић, житељи у Баји још Славени били, већим делом прави Буњевци, а садањи њихови потомци, ако их по владању и одилу судиш, нипошто у њима Буњевца не налазиш. Само ако их чујеш међу собом говорити, онда слутиш да су потомци оних старих древних Буњеваца, који јавнога живота не имајући, као што сваким даном пропадају у народности, тако све дубље падају у пуко сиромаштво.“

Антуновић се жали, што буњевачка омладина радије иде у јавне службенике (чиновнике), а не одаје се, као пре што је чинила, редовњачком (калуђерском) чину, јер буњевачке породице сад децу „наобразују за свитовне чиновнике, одвјетнике, између којих, — веселило би ме, — *да барем једнога познајем, који се није у јавности застидио својега рода.*“ Велики Буњевац Антуновић нада се „да ће се ваљда у будућем колену наћи фратар, поп, учитељ или одвјетник, у коме ће се запретана данас вatra

љубави узбудити, па ће проговорити и писати, да свој род од погубе сачува и отаре оне многе грехе, који починише синови нашега кољена у *погледу народности*“...

Тако Антуновић, а то је већином истина, и ако се последњих година појављује *преокрет на боље*, што показује и живљи покрет на књижевном и школском пољу у Суботици. Ради истине, ваља одати признање сељачком сталежу, који је и до сада чувао своје име и језик.

Писменост је у три вароши, где је доста Буњеваца и Шокаца овака: Писмених људи има у Печују 66.22%, у Сомбору 27.47%, у Суботици 21.55%.

Знање страних језика доста је развијено. Не само интелигенција, већ и средњи сталеж говори сем матерњег, још по један стран језик. Осим 30.075 Мађара у Суботици, говоре мађарски још и 5846 Буњеваца и Срба. Буњевци у Сомбору говоре такође доста мађарски, а Шокци у Печују осим мађарског, још и немачки.

*

Ивањи, у својој књизи говори опширно *о школству у Суботици*. Први учитељ у Суботици био је Јаков Мијалтро између 1732—35 године. Одмах после њега (1736 г.), долази као учитељ Симе Ромић, па Кадар, за тим Јован Кендерски, Марко Вукелић (1752), Павле Скендеровић (1777) и т. д. Прва школа била је смештена у кућу једног Србина, који се одселио и кућу празну оставио, те је варош поклонила Фрањевцима. Прва учитељица у Суботици била је Марија Рожафа, девојка из Ђенђеша (1748—1758.). — 1777 год. на предлог плебаноша Ранића отворена је засебна школа *само* за буњевачку децу. Веронауку су предавали нарочити учитељи, од којих (из прошлог века) помињемо: Јакова Ђурђевића, Николу Малешковића и Магдалену Слабопашићеву.

Суботица је у прошлом веку спадала под школског надзорника у Печуву, а месни управитељ био је жупник, или који варошки сенатор (1778 г. Петар Јосић и 1812 г. Антун Милодановић). У буњевачкој школи у предграђу било је 1790 г. 138 уч чика. За тадашње прилике леп број.[1])

[1]) У Вачу је почела радити прва школа још у прошлом веку. Да ли се у њој шо кој деци предавало нашим језиком, није нам познато.

1823 год. пожурује жупник Шарчевић отварање већег броја школа, што и бива. Жалосно је само што Буњевци нису водили бригу много о школама, јер да су је водили, не би из наставних предмета *још у 1830—1840 годинама* изостало учење *матерњег језика*, док су друге језике ревносно учили. Још *тада* примећујемо факт, да на *буњевачким школама* учитељи *нису били Буњевци*, а то није знак велике бриге за народну школу. У четрдесетим годинама овог века почиње се отварати већи број средњих и стручних школа, у то време пада и отварање школа по насељенијим пустарама. 1855 год. било је у Суботици већ 17 плаћених учитеља.

1890 г. било је у Суботици у вароши 40 основних школа (24 учитеља и 16 учитељица). Основних школа има још на овим пустарама: Лудаш, Таванкут, Ђурђин, Мергеш, Келебија, Томпа, Радановац, Верушић, Шебешић. Буњевци имају своје школе по II, III, IV и V варошком кругу (округу). Оне су препуњене децом. Још и у средишној основној школи у првом кругу (има свега 14 разреда), има таких разреда, где јо 50 – 90% буњевачке деце. А у школама салашарским (на пустарама), ту су већином, а и искључиво буњевачка деца. На пустарама, где нема школа, народ жудно захтева отварање основних школа. Али се *у тим школама ни један предмет не предаје на језику Буњеваца*, па чак изузимајући једног вероучитеља, остали и веронауку не предају на језику матерњем. Буњевци су већ поднели предлог школском одбору, да у смислу школског закона наставни језик буде буњевачки.

Суботичка општина издавала је искључиво само на школске цељи, године:

1863.	19.280	фор.
1871.	37.773	„
1875.	51.000	„
1884	74.000	„
1[illegible]	80.000	„

У Субот[illegible] има још школа вежбаоница за [illegible]чителњичке приправнице и [illegible] калуђерица, више приватних школа, забавишта, грађан[illegible]нска школа, занатлиска и трговачка школа, наравно све са *мађарским* наставним језиком. Има и српска основна школа, но њу посећују само православна деца.

Оснивање *суботичке гимназије* спада у заслугу отаца Фрањеваца. Основана је 1747 г. Први јој је учитељ био Тома Порубски, а први директор поп Стипан Ранић. Од Буњеваца били су јој још директори Б. Скендеровић (1792) и Ф. Војнић (1881). — *Сомборска гимназија* има у првом реду да захвали новчаним жртвама там. Срба, што је постала. И у њој има леп број ђака Срба и Буњеваца, и ако се у њој предаје *само* на мађарском језику.

Да се у великој гимназији суботичкој уведе као обавезан предмет *српски језик*, појављује се покрет у Суботици. „Суботичке Новине“ предлажу Буњевцима и Србима, да заједнички траже обавезно предавање српскога језика у гимназији, пошто је у њој велик број буњевачких и српских ђака (1893/94 године 119 Буњеваца и Срба, а 1895/96 г. било је 19% буњевачких ђака у њој.[1])

*

Као што је покрет за одбрану народног језика у цркви поникао у буњевачкој метрополи у Суботици, па прешао на Сантово и околна села, тако се је и школски покрет буњевачки први пут појавио у Суботици, једновремено са живљим књижевним покретом. Да се тај корисни и хвале вредни покрет појави, заслуга је буњевачких листова *„Суботичких Новина“*, *„Невена“* и календара *„Данице“*, који су у безбројним патриотским чланцима и расправама доказивали Буњевцу и Шокцу, да је грехота занемарити народни језик у школама, које народ издржава и како баш и сам угарски школски закон, изрично прописује предавање на матерњем језику у основним школама.

„Па и дан данас, — пишу „Суб. Нов.“ 1894 г. — чему се можемо надати у Суботици, кад су школе наше поглавито зато, да оставе Буњевца у *незнању*, да га истисну из кола знаности и уметности? Та погледајте само у наше народне грађанске и средње школе у Суботици, па питајте, има ли бар *једна* школа у њој, која бар почетницу буњевачку познаје? Нема ни једна. Уче се страни језици, само језик староседелаца суботичких нема приступа у наше школе, које већом страном Буњевци издр-

[1]) Колика је тежња буњевачке гимназиске омладине, да се негује њихов језик показује фонд, што га је оставио рано преминули гимназиста, Вуњевац Јосо *Матковић* да се из њега награђују они ђаци, који најбоље знају матерњи језик.

жавају. Мало је наћи учитеља, који знају и који хоће обавестити децу буњевачку. Има задоста школа, где се напросто мађарски предаје, а буњевачка деца зевају и спавају у последњим клупама, да не сметају мађарској деци. У суботичким школама се искључиво мађарски предаје а то је не само *неприродно*, већ и *незаконито*. Наш језик се још и данас, кад је у варошкој општини већина буњевачка, истискује и презире. Наша деца у таким школама не науче ни мађарски, ни буњевачки читати и писати, друге предмете још мање, јер не знајући мађарски, не разуму предавања, која се врше искључиво на мађарском језику."

Код тако јадних прилика у школама суботичким, на које су Буњевце без престанка упозоравали тамошњи родољубиви њихни листови, није чудо, што се *већ у тој години* јавља школски покрет, прво само у борби школског одбора (у коме неки чланови Буњевци траже само да учитељи морају знати *и наш* језик), са директорима школа (мађарона), који одбору хоће да одузму право, да располаже са књигама, по којима ће се у школама предавати. Поводом те борбе око школских уџбеника „Суб. Нов". предлажу Буњевцима „да прибаве наших књига и то ваљаних, да децу код куће уче рођеном језику", јер су „школске књиге тако уређене, да одуче младеж од љубави према своме роду, а приуче туђинским осећајима."

Мађари оборише 1894 г. стари школски одбор, који је ипак имао извесних заслуга за Буњевце, и ако је могао много више учинити за њих:

1., обелоданио је лажну статистику школску, у којој су многа буњевачка деца убрајана у мађарску, само да се не би морало предавати нашим језиком;

2., наредио је, да учитељи у Суботици *морају* знати наш језик, и поставио је за учитеље у Суботици одличне родољубе: Мију Мандића и др.

3., наредио је, да се у основним школама има употребити наш језик као *помоћни* (зашто не као *наставни*, као што то закон прописује?).

Па и код тако малога рада за буњевштину, стари школски одбор био је за Мађаре „*сумњив*", те изабраше нов одбор, рачунајући, да ће он боље послужити помађаривању Буњеваца путем школе.

Исте 1894 г., а из горњих побуда, Мађари покушају да укину вероисповедни карактер суботичке гимназије и да је претворе у државну гимназију, само да би се лакше могла ширити мађаризација, против чега најодлучније усташе Буњевци у својим листовима.

У једној од првих седница новог школског одбора (23. септ. 1894 г.) устаје родољуб Пајо *Кујунџић* и износећи ту аномалију у школама, из којих се намерно истискује матерњи језик (а по *наредби* државног школског надзорника противно закону!), те деца, не разумевајући мађарски наставни језик, не науче ништа, — предлаже, да се учитељи опомену, да се употребљује буњевачки језик у смислу закона и наредбе старог школског одбора.[1]) Тај предлог, оставлен је за идућу седницу, — кад је решено, да нарочити одбор проучи предлог и поднесе извештај, да ли га треба усвојити или не!

Буњевачке жене из Суботице.

У току 1895 године „није имао времена“ тај нарочити, ужи одбор школски да решава о предлогу Паје Кујунџића, те се буњевачко-школско питање није ни мало приближило своме решењу. Буњевачки листови су са истрајношћу и одушевљењем заслуженог дивљења, и на даље покретали ово питање, које избије свом силином 1896 године.

---

[1]) Угарски закони о настави од 1868 год. (XXXVIII) и од 1879 год. (XVIII). дозвољавају свима народностима у Угарској, па и Буњевцима, да се у школама врши обучавање на материнском језику („minden növendék *anyanyelvén* nyerje az oktatást“), сем тога, употребу матерњег језика пред судом и свима властима, даље, да чиновници морају знати језик народа оног краја, у коме служе, да се свака важнија наредба мора издавати на матерњем језику становништва дотичног краја. Угарски министар просвете наређује 1879 год (№ 17.284), да се у основним школама полаже велики труд на матерњи и мађарски језик и т д. Ти законски прописи и наредбе остале су на папиру неизвршене нарочито у *Суботици* и у буњевачким селима. Тако је избачен наш језик из сеоских школа у *Бачину* (већина наша), у *Душноку* (има 2836 Буњеваца), у *Ванцаги* 3/4 Буњеваца, 1/4 Мађара) и т. д. и замењен искључиво мађарским језиком. Жалбе нису помогле. Последица свега тога био је буњевачки школски покрет у Суботици.

„Суб. Новине“ већ у јануару 1896 год. поново покрећ ово питање и траже, да школски одбор усвоји предлог одваж ног Буњевца, искреног родољуба и свештеника Паје Кујунџића Крајем тога месеца, школски одбор држао је седницу и одби предлог Кујунџићев већином гласова мађарских и изрода буње вачких. За корисни, правични и на *закону* основани предлог Ку јунџићев гласали су ови честити Буњевци, чланови школско одбора: прото Мате *Мамужић*, поп Вецо *Мамужић*, адвокат А *Мамужић*, адвокат Др. Вецо *Мамужић*, економи: Грго *Бајић* Марко *Црнковић* и Марко *Скендеровић*. Слава им и хвала! Проти предлога гласало је сем 13 Мађара још и *шест* жалосних Бу њеваца, међу њима и учитељ Темуновић! Буњевци их од то времена називају издајницима, а то и јесу. Све је то учињен по жељи жалосног Буњевца, градоначелника Лазе Мамужића.

Буњевачки листови осудише ово глупо и неразборито ре шење новог школског одбора, који је тиме показао, да је већ непријатељ Буњеваца од старог одбора. Низом разложних чла нака „Суб. Нов.“ су доказале шупљину и незаконитост такво решења, које је до крајности огорчило суботичке Буњевце. Ве у мају 1896 год. Буњевци суботички шаљу угарском министр просвете *Влашићу* апелату против тог незаконитог решења шко ског одбора.

Ту апелату, која на основу *законских прописа* тражи министра, да се поништи *незаконито и неправично* решење шко ског одбора суботичког, упутили су министру: *Иван Малогурск* *Калор Ђукић* и др. са *потписима преко 1200 најодличнијих, на имућнијих суботичких грађана — Буњеваца*. Та жалба речи је доказ народносне свести у Буњеваца, којој се дубоко клањамо. Заслуга за тај импозантни покрет припада одличним вођама Бу њеваца: Др. Вeци *Мамужићу*, Паји *Кујунџићу*, Ивану *Малогу ском* и др., као и *Србима* Др. Душану *Петровићу* и М. *Карановићу*, уреднику „Суб. Новина.“ Апелату је однела Пешту, Министру буњевачка депутација: Др. Вецо Мамужи Пајо Кујунџић и Др. Душан Петровић (Србин).

На тако видан и сјајан чин буњевачког родољубља, М ђари и буњевачки мађарони одговорише банкетом у част пре

---

[1]) Та жалба суботичких Буњеваца оштампана је у 25 броју „Суб. Нов.“ 1896 г. Оне, које интересује овај школски покрет у Буњеваца, упућујем на „*Neven*“ „*Danicu*“ тих година, а нарочито на „*Суботичке Новине*“, које су о њему највише писа

еднику школског одбора, што је својим утицајем успео оборити Кујунџићев предлог и тиме спречио увођење *буњевачког* језика у буњевачке школе! Тај банкет остао је смешан у очима буњевачких родољуба.

„Суб. Новине“ са задовољством узвикују: „Ко би још и пре годину дана смео рећи, да ће Буњевци на стотине са хиљаду потписа тражити своје право?! Ми смо се пробудили, ми тражимо своје, а то је не мала заслуга и председника школског одбора, који је с ината довео ствар довде. Ми смо хтели у љубави да решимо овај спор. Кад неће лепо, ми се нећемо свађати. Ако би нас Министарство одбило, ми ћемо се *делити*. Отвараћемо за себе *буњевачке школе*, као што већ чине *наша браћа Срби*.“

Буњевка из Сомбора.

„Онда ћемо бар имати *своје* школе, у којима ће наша деца лакше учити. Кад већ и *чивути* у Суботици имају своје школе, имаће и Буњевци своје школе. А лако је *богатом* народу!“ — Затим исти буњевачки лист целе 1896 године води новинарску кампању у одбрану школског покрета.

Почетком 1897 год. покушаше Мађари да истисну буњевачку реч и из цркве Св. Рока у Суботици, против чега се дигла слична бура, као и у питању школском, те Буњевци у питању свог језика у цркви *победише*. Фрањо Сударевић и др.

. бројеве: 9, 14, 27 од 1893 год. — бр. 5, 18, 21, 24, 26, 33, 40 и 42 од 1894 год. — р. 58 од 1895 год.. — бр. 5—9, 23—28, 33, 40 од 1896 г., — бр. 4, 13, 17, 47, 50 од 897 год. — бр 2 од 1898 год.) — О овоме покрету говори се и у чланку „Буњевци и Шокци у Угарској“, од Милана Heimerl у 6. и 7. броју „*Новог Доба*“, листа сједињене, рватске, српске и славеначке омладине у Зл. Прагу (1893 г.) Г. Heimerl се сматра за рвата, па и Буњевце и Шокце рачуна у Хрвате. Колико је он (по крви и имену) рват, толико су и Буњевци и Шокци Хрвати. Хвала му у осталом, што се сетио уњеваца и Шокаца и писао нешто о њима, појава врло ретка у Хрвата. У чланку своме овори скоро искључиво о њихову садашњу положају и културној борби, а о прошлости ихној не износи ничег новога.

Буњевци усташе одлучно у „Суб. Нов.“ у одбрану нашег језика у цркви и школи. И победа нашег језика у цркви даде полета борби за матерњи језик у школи. Ту борбу продужују „Суб. Новине“ у току целе 1897 и 1898 године.

Оно, чему се нико није надао, догодило се, министарство својим решењем бр 60.211 од 1897 год. *одбило је жалбу суботичких грађана* у питању школском, жалбу која не захтева ништа више, већ да се врше — угарски *закони* о настави од 1868 и 1879 год.! У суботичким школама остаје, дакле, — status quo!

Тако решење *највише* школске власти није заплашило суботичке Буњевце, — што се види по томе, да они нису напустили свету борбу за увођење нашег језика у школе. Та се борба продужује и ми јој, природно је, можемо само желити успеха. А успех је осигуран, ако досадашња истрајност не попусти и ако Буњевци учине оно, што су ѐе зарекли: ако отворе своје, *чисто буњевачке школе*. То по закону могу да учине, а то и треба да учине.

Што пре, то боље!

3. Правопис и писмо. — Латиница и ћирилица код Буњеваца и Шокаца

После школе, држимо да је најзгодније проговорити неку реч и о правопису и писму, којим се Буњевци и Шокци служе.

Они сада пишу латиницом, али су се још пре једнога века служили и *ћирилицом*. Писмена су хрватска, са истим знацима као и у Хрвата. Аксана немају никаквих.

Овакав правопис је тек новијег датума и свакако је једноставнији од ранијег правописа, који је био мешавина латинског, мађарског и вемачког. Тако су некад Буњевци писали: „č“ са „cs,“ š са „sch“, — „c“ са „cz“, — „lj“ са „ly“ (csascha, schecser, cziglya). Осим тога су Буњевци писали „ć“ са „ty“ и „ch“, од чега се трагови налазе и сада у многим презименима (Vojnich, Antunovich и др.) По Румију пак, читали су некад Далматинци и Шокци писмо „ch“ не као „ћ“, већ као „к.“

Заслуга је Ивана *Антуновића*, што је буњевачки правопис упроштен. Он је шта више хтео да „*икавштину*“ код Буњеваца замени са „*ијекавштином*“, те да се више не говори и не пише „било“ већ „бијело“, не „дите“ већ „дијете“ и т. д.[1]

[1]) *У предговору Антуновићева дела, „Бог с човиком.“*

Појмљиво је, да је то једва изводљиво, за то је тај покушај остао само покушај. Буњевци су и у говору и у писању — икавци.

Да су се Буњевци и Шокци у прошлим вековима служили *ћирилицом,* то је са свим појмљиво, кад се узме у обзир, да је то писмо било на словенском Југу *прво* у употреби, па га је тек доцније заменила (код католика) латиница.

Ево неколико примера, који се тичу баш католичких Југословена, који су се дуго служили не само глаголицом, већ и ћирилицом:[1])

1189 г. пише Кулинбан *ћирилицом.*

1400 г. *Пољичка жупа* откуда су потекле толике угледне породице: Антуновићи, Војнићи, Пиласановићи, — управљала се по посебном закону, писаним *ћирилицом.*

1436 пише бан Хрватске и Далмације Ханж Франкопан повељу „Власима“ бана Иваниша Ивановића *ћирилским* писмом („које је писмо било обичајно у многих хрватских крајевих *кроз више векова* те се звало и хрватско (!) писмо“, — вели Лопашић).

1533 г. штампан је у *Риму* Србуљском *ћирилицом* Катихизис за Словене од Језуита П. *Канизи*, па је ту књигу „са влашког или латинског језика превео у словенски језик“ поп Шимеун Будинео, Задранин. Тада на славенском југу ни католици нису знали друго писмо, сем ћирилице.

1559 г. штампане су у Тибингену, а 1570 г. у Недељишту протестанске верске књиге *ћирилицом*, које су продрле у више хиљада примерака међу словенске *католике*, који другог писма сем *ћирилице* нису познавали. Протестанској пропаганди били су тада покровитељи и сами Зрињски, који су подигли нарочите штампарије у Недељишту и Вараждину, да се црквене књиге протестанске *ћирилицом* штампају.

У 17. веку у школама у *Славонији* учила се деца само *ћирилици*; и у Славонији и неким крајевима Хрватске Ћирилицом су вођене и *католичке* црквене матрикуле. Тако, главари Фрањеваца у Славонији признају „изјавом писаном *ћирилицом*

---

[1]) Глаголица је била обичајна нарочито на северном Приморју у црквеној књи[illegible]евности. Познати су калуђери „глагољаши“, који су писали глагољицом и за приморс[illegible] Бунијевце.

1 августа 1658 год. за загребачког бискупа Петра Петрашића. Истом бискупу Петрашићу пише ћирилицом 1663 г. познати унијат Павао *Зорчић*, а 1664 године владика Гавро *Мијакић*. 1796 године пак штампа се у *Трнави* „кратка азбучица и кратак кршћански наук“ од Исусовца П. *Кањиже* (доцније издање раније поменутог катихизиса, Кањижијева ћирилицом из 1533 год.) за употребу католика а нарочито Буњеваца и Шокаца, који још *тада* (1796 г.) нису знали друго писмо, већ *само* — *ћирилицу*.

У листинама Дубровачке републике, по Др. М. Решетару, била је *ћирилица* у употреби, а 1710/11 год. судбене расправе о размирицама о иметку у Лици писане су такође *ћирилицом*.

Да су се Буњевци и у новој постојбини у Бачкој служили ћирилицом, то показује преписка *ћирилицом* оне депутације *Сомбораца* (чланови: Буњевац: Мрата плем. Парчетић и Србин: Атанасије Стојшић), која је ишла у Беч и израдила да Сомбор буде 1749 г. проглашен за слободну краљевску варош.

У магистрату *бајском* остала је *ћирилица* и српски језик као *званичан*, и онда, кад се већи део Срба иселио у војену крајину (а остали скоро само Буњевци и Мађари) и кад је Баја била већ слободна краљевска варош; а у Суботици је све до 1809 г. *ћирилица* била у званичној употреби (у магистрату), па су и службене тисканице биле штампане ћирилицом.

Држимо, да су ово довољни докази. У осталом и сам Иван Антуновић, предлаже Буњевцима и Шокцима, који би хтели испитивати прошлост свога народа, да науче потпуно *ћирилицу*, јер, су, вели, „многи стари списи *ћирилицом* писани били.“ „Ипак ми се чини, да су *наши стари*, *више но ми познавали ћирилицу*, те су ову и за *своју својину сматрали*. Барем се то мора наслућивати, када видимо, да су записници варошки и *у Баји* (где је свакако било више Буњеваца но Срба) писани били *ћирилицом*. *У Сомбору* (где су Буњевци у једнаком броју били са Србима) састављени су *већином сви стари списи ћирилицом*.“ — Антуновић кори најзад католичке свештенике, што се страше ћирилице и што Буњевцима не дају прилике, да се њоме, као *словенским* писмом упознају. Ова искреност каноникова показује у њему права, велика — *Словенина*.

Латиница је, дакле, код Буњеваца и Шокаца тек од ю-вијег времена у употреби.

4. Књижевност и Новинарство.

О књижевности у Буњеваца, не би се имало много писати, јер је она сада тек у повоју, слаба и неразвијена, али за илустрацију културног развитка њихова биће од интереса изнети и оно мало ресултата књижевног покрета у Буњеваца. Ми ћемо бити баш у овом одељку опширнији, јер приписујемо и малсној књижевности њиховој велику важност, с обзиром на улогу, коју има и *малена* књижевност на буђење народне свести.

У прве буњевачке књиге, које су штампане у Угарској, спада спев фра Грге *Пешталића*; „Dostojna plemenite Bačke starih uspomena, sadašnjih i drugih, slavenske — krvi deliah — Slava.“

Књига је штампана 1790 г. у Баји, а друго издање приредило је вредно уредништво „Nevena“ 1881 г. На спеву је означен као писац „Домородац у Баји.“ То је псеудоним Пешталићев. Његов спев говори о оном лепом бандеријуму буњевачких и бачких племића, који је отишао на крунисање Леополда II у Будим. Спев је тај толико познат и читан, да је сад већ као народна песма, која се све до данас очувала у устима народа, прелазила с колена на колено, певала се на прелима и осталим весељима. У спеву су поменута многа јунаштва разних буњевачких породица и многи догађаји из турских и прошлих ратова. То је читава народна јуначка песмарица. Књига није без књижевне вредности; стих и језик је леп.

Песник *Пешталић* родом из Баје, био је доктор философије; он је између осталих предавао и оцу *Чевапо*в*ићу*. Његова је заслуга, што се Чеваповић посветио науци. Што је Пешталић био Чеваповићу, то је Будимац Јосиф Јакошић историк и археолог био оцу Катанчићу.

„У Катанчићу и Чеваповићу, — вели Антуновић, — незнаш шта би већма штовао, да ли њихову светост одану у понашању или *љубав према народу* на видик изнешену у њихових књигах, силним напором и трудом на свет рођених. Ти су мужеви вридни, да им сваки Буњевац име научи, као за народност неутрудиве бориоце слави и од кољена до кољена поздравља.“

Грга *Чеваповић* је испитивао прошлост Буњеваца. Он је о] ;ултатима свога испитивања написао темељно научно дело, са атписом „*Memoria Gentis Jllirica*e ab origine usque recentem ac ᵗem Tripl. periodo, sex Libris comprehensa.“ То дело историка

Чеваповића на жалост, *није угледало света*, већ, је можда, и пропало, пошто се само један део рукописа налази у осечком самостану.

Антуновић позива Фрањевце, да остале забачене делове Чеваповићева дела „пронађу по манастирима и штампају, чиме би стекли неумрле заслуге по историју у опште, а историју Словена на посе, јер је дело толиком ученошћу израђено, да му се дивити мораш.“ Да је дело било још тада спремно за штампу, доказује дозвола цензуре будимске написана на делу 12/IX 1829. Извесно је прерана смрт Чеваповићева (21. марта 1830 год. у Будиму) спречила штампање тог дела. Заиста би вредно било за науку, комплетирати цело дело Чеваповићево и штампати га. Тада би се многа нејасна страна буњевачке прошлости расветлила. Чеваповић је умро у 44. години живота свог.

Антуновић се у опште жали на оскудицу података о прошлости Буњеваца, која је оскудица заиста осетна. Велики Буњевац Антуновић упућује онога: „који пошао буде мојим (његовим) трагом (а *такав* да ће се родити, којега ће срце тежити к своме роду, о том нећу да двојим), нека зна камо да се окреће, гди што да тражи“, па упућује потоњег писца историје Буњеваца да претходно проучи архив града *Петроварадина*, (архив некадашњег заповедништва подунавског), па архив града сегединског који је за време Војводине у Темишвар пренешен, даље архиве потиских овећих општина. Он је прегледао архиве војне, финанцијалне и дворске у Бечу, будимски архив, даље архиве фрањевачких самостана у Сегедину, Суботици, Баји, Бачу и Будиму, варошке архиве у Суботици, Баји и Сомбору и жупанијски архив бачки. По податцима, ту нађеним, писао је он своју лепу „Расправу.“

Као врло учен човек међу славонским Шокцима помиње се у 17. веку отац Никола Плумбо — *Оловчић* Фрањевац, доцнији (1669) ђаковачки бискуп, један од најобразованијих теолога и писац црквених расправа.[1])

---

[1]) И чувени славенофил XVII. века Јурај *Крижанић* „Србљанин“ јесте наше горе лист. Он је као руски књижевник радио на словенској идеји у Русији и пером и речи. Из његова грла захорио се поклич о словенској узајамности, он је био први проповедник панславизма. Он се истакао и као филолог, и као теолог, а још више као историк и политик. И ако је био католик из Троједнице, поносито се називао „Србљанином.“ О њему је Dr. Мих. *Вујић* писао расправу са натписом „Крижанићева политика.“ Београд, 1895. године,

Учен је био Буњевац и Никола *Милашин*, родом из Чавоља (1736 г.). Он је био доктор философије, професор Терезијанума у Бечу, исповедник цара Јосифа, и бискуп столно-београдски. Писао је богословске латинске књиге.

Од старијих буњевачких књига помиње Антуновић књигу *„Језгру“* од оца *Павића.* Та је књига верског садржаја и послужила је много ширењу побожности међу Буњевцима и Шокцима.

До сад познати најстарији буњевачки катихизис биће онај, што га је још у XVI. веку написао Исусовац, отац *Петар Канижа.* Тај је катихизис штампан 1796. г. у Трнави (Тернави) са натписом: *„Кратка азбучица и кратак кршћански наук.“* Карактеристично је, да је тај катихизис штампан *ћирилским словима.* И то је доказ, да су се Буњевци некад служили и овим писмом. Интересно је и овде поменути, да је и протестанска пропаганда, штампала (1559. и 1570.) катихизис *ћирилским* словима за употребу славонских Шокаца.

Међу најстарије шокачке књиге, која је радо читана спада у књижевности познати *„Satir“* Матије Антуна *Рељковића* — Славонца. Што је Качић био свима Југословенима, то је Рељковић био Славонији. Поникао је из сељачке породице и ма да је постао официр и племић (von Ehrendorf), никад није заборавио на своју лепу Славонију, коју овако опева:

„Славонијо земљо племенита,
„Веле, ти си лијепа, узорита,
„Накићена четири горама,
„Обаљена четири водама....“

Није заборавио ни свој народ, шокачког сељака, кога је желио учинити сретним, ученим и богатим, а све — путем *књиге.* Он хоће да га оплемени, бичем сатире у својим стиховима шиба његове мане, препоручује оснивање школа и пева о прошлости и тешким данима Славоније, док је у њој Турчин заповедао. Његов стих је призвук народне песме. Он је *најсамосталнији* од свих тадашњих песника буњевачких и шокачких: *Јосипа Крмпотића* личког Буњевца, *Дошена и Канижлића*, који су имитирали дубровачке песнике. Сви ови песници били су врло радо читани и тада слављени и ако сада већ заборављени.

Интересно је, да Рељковић Славонцима, који му веле:

„Наши стари нису писат’ знали,
„Ал’ су боље, нег ми сад стојали“!

одговара овако:

„О Славонче ти се врло вараш,
„Који год ми тако одговараш.
„Ваши стари јесу књигу знали,
„**Сербски** *штили*, *а* **сербски** *писали*.“

Релковић је као што се види, био врло свестан Србин — католик, а да су Славонци *„сербски штили и писали“* доказује околност, што се ћирилица предавала у славонским школама још у 17. веку, и њоме су чак и католичке црквене матрикуле писане.

Прво издање „Satira“ изашло је 1761. г. у Дрездену, где се Релковић бавио као официр у времену седмогодишњег пруског рата. Треће издање штампано је у Осеку 1822. г. „Satir“ је била омиљена књига Шокаца и Буњеваца, као и Србаља у Славонији.

Релковић је написао још и *„Словницу“* нашега језика штампану у Бечу 1774. г.

Има још неколико старијих Буњеваца, који су радили на књижевности, само што су њихови радови богатили — мађарску књижевност.

На мађарским листовима у Пешти радили су Јосиф и Матија *Антуновић*, Петар *Манић* и Фрања *Зомборчевић* (1840—1848). Вићентије *Зомборчевић* издао је једну стручну медицинску књигу у Пешти (1832) са натписом: „Medendi methodus derivans.“

Суботичанин Евгеније *Сарић* издао је једну психолошку расправу на мађарском језику (1848), а писао је и о обичајима Буњеваца у листу „Regélö“ (1842). — Поп Ђорђе *Бркић* писао је такође о обичајима Буњеваца око Будима у „Tudománytár“-у (1839. године).

Барон Јосиф *Рудић*, бачки велики жупан, Буњевац, био је *мађарски* песник и издао је две свеске песама под насловом: „Hervatag Füzér.“

Број Буњеваца, који су писали раније на латинском језику (што се код Јаконића, Катанчића, Чеваповића и др. још може извинити, јер је тада то био општи књижевни језик), и оних, кој су писали на мађарском језику, свакако је већи но број Буњ вaца, који писаху својим језиком, а и то је жалосно.

Релковићу и Пешталићу припада слава, што су почели писати народним језиком у оном времену, када је латински језик био свемоћан и модеран.

Леп изузетак чини од оних Буњеваца, који су писали мађарски, суботички градоначелник г. *Лазо Мамужић*. Он је писао мађарску књигу, али она је написана у интересу Буњеваца. И у томе је разлика између Мамужића и Зомборчевића и другова. Мамужић је писао у „Суб. Гласнику“ више чланака у обрану буњевачког језика у школама и те чланке после превео и издао на мађарском језику да убеди противнике буњевачких захтева, како су ти захтеви оправдани. Та књига носи натпис: „A Bácskai Hiradó ès a bunyevác elemi tanügy.“ (Суботица 1874.). То је одговор „Хирадо“-у односно школског питања. Мамужић је том својом књигом много задужио свој народ, а кога интересује ствар буњевачких школа, наћи ће лепог материјала у њој.[1])

О личким Буњевцима и њиховим обичајима писали су покојни Иван *Мургић* пуковник граничарски и Степан *Павелић* („Буњевачке и Шокачке Новине“). Њихови радови изашли су и у Антуновићевој „Расправи.“

Прелазимо на књижеван рад најзаслужнијег Буњевца новијега времена.

Иван Антуновић, црквени човек, спада у прве Буњевце. Он стоји *на челу културног покрета у Буњеваца*. Написао је много књига, од којих је нарочито знатна: „Расправа“, у којој са ретким родољубљем учи свој народ, да се одушевљава својом дичном прошлошћу и да из ње црпи снагу у борби за свој опстанак. Антуновић спада у опште у најплодније буњевачке писце и вредне родољубе. Буњевци га с правом називају *„својим великим незаборављеним Антуновићем.“* Човек, вишег европског образовања, вредан, заузимљив и до смрти велики патриот. Сваки откуцај срца његова куцаше за његове Буњевце, али љубав своју делио би свагда и са Србима, с којима је свагда симпатисао јер „крв

---

[1]) На жалост касније је Лаза Мамужић, поставши градоначелником Суботичким бито последњих година (од 1895.) постао отворен Мађарон и затирач буњевачког језика школама. Да би што већи положај постигао у служби он је све већма и већма ео напуштати свој народ и његове народне интересе, због чега су га „Невен“ и „Суичке Новине“ због такова држања му према Буњевцима најоштрије нападале. Данашње ино гласило Буњеваца и Шокаца „Невен“ непрестано се и дан данас мора да ․ с њиме.

није вода.“ На његову листу скупио је за сараднике Србе и Српкиње.

Пре но што би прешли на његов новинарски рад, да се позабавимо његовим најзначајнијим делом *„Расправом“*, која је и данас најважније штампано дело у књижевности буњевачкој. Већ из самих цитата из „Расправе“, које смо употребили у овој нашој радњи, видеће читаоци голему историјску и научну вредност тог дела канониковог.

Ми ћемо у неколико изнети предмет ове „Расправе“, њену тенденцију и садржину. Антуновић полазећи са гледишта да се „један народ најлакше даје утаманити, ако му се забашури, сакрије прошлост, па му је онда кинеским зидовима спречен пут за будућност“, и за то се и латио посла, да расветли буњевачку прошлост. И ако потцењује вредност свог дела, ипак признаје да му је дело „огледало ако баш и не онако чисто, да издаје цели облик Буњевца и Шокца, ипак показује увјек толико потанкости, да ће у њем свако упознати *„вирна Словена.“* Антуновић је добар Словенин и словенски осећаји провејавају целу његову радњу.

Па тек како говори Антуновић о Србима! Као прави брат о браћи својој. Ево само неколико цитата из увода његове „Расправе.“

„Матица Српска, та плодна кошница, која издаје сладки мед знаности расписала је награду за опис Буњевацах... Липа хвала ономе учењаку, који је у својој ревности, први о Буњевцих повео рич у сједидби славне „Матице Српске“... Ја овај чин славне „Српске Матице“ срдачном захвалношћу признајем благохотним и сматрам за варницу из једног те истог порикла некадање братске љубави изкресану. Срдачна хвала „Србској Матици“, која је изкресала ову *варницу љубави*, па нам је желити, да се ова *не угаси,* већ јој се подметне сходно гориво, па да се распали *пламен међусобне народне љубави*, који пламен што се год већма подпирује, то ће и развити већу врућину исте љубави из срца *једне те исте браће.*“ „Будите, дакле, срдачно поздрављени *браћо Срби!* Та ма свит што говорио и писао, никада неће уздрмати моје најчвршће уверење, да смо *једним оцем од једне те исте матере рођени, крв од крви, кост од кости.*“ ....„Пруживши моју руку, да *братски* поздравим *наше Србе*, хтио сам овамо окренути на наше поријекло....

Та Срби су једне крви и једнога језика, да, они су рођена браћа са Буњевцем и Шокцем, једнака су им презимена, једнака повјест"... (стр. 147.).

Ово ће довољно уверити свакога, колико Антуновић воли Србе, како о њима мисли, и шта вели о народности Буњеваца и Шокаца и односу њихову према православним Србима.

Тенденција је „Расправе" родољубива. Она упознаје Буњевце са прошлошћу њиховом, учи их родољубљу, и осуђује однарођивање интелигенције буњевачке, која се стиди свог матерњег језика, и ако је „језик права домовина", као што вели вечики Хумболт. Сем тога, Антуновић најодушевљеније препоручује *слогу са Србима* и свим Југословенима, јер „искрено признаје, да кад је старине превртао, да је много радости уживао, јер се уверио о томе, да у *Европи нема ни старијега, ни славнијега племена од славенскога."* ...Антуновић препоручује још споразум са Мађарима, јер од Немаца подједнака опасност прети и Словенима и усамљеним Мађарима.

Антуновић говори у „Расправи" о мученишТву Словена за време варварских најезда, о њиховој вери, Хришћанству у њих, корену, пореклу подунавских Буњеваца и Шокаца, оснивању југословенских држава, о удесу Словена у опште, о сродности Буњеваца и Шокаца са Србима и Хрватима на Југу, о имену Буњевац и Шокац, доказује да су Буњевци и Шокци у Подунављу староседеоци, о узроцима пада Словена, о Словенима у времену доласка Мађара, о оснивању Угарске као државе, о Мохачкој битци и последицама њеним по подунавске и потиске Словене, њихове нове насеобине и заслуге по Угарску, о оснивању војене границе, о неумрлим заслугама граничара, о сродности судбине Буњеваца и Шокаца са судбином Срба у Угарској, о међусобној љубави сродних југословенских народа и равноправности разних народности у Угарској,

Та питања расправља Антуновић у својој књизи, која је богата грађом, те је најтоплије препоручујемо свима, који желе да проучавају или пишу што о Буњевцима. Књизи је потпун натпис: *„Расправа о подунавских и потисанских Буњевцих и Шокци:* , у погледу народном, вјерском, умном, грађанском и господарском." Штампана је у Бечу 1882. г. код Friedricha Jaspera. Књига је ова на жалост сада врло *ретка*, ми је бар не нађосмо ни у једној јавној књижници. Било би врло нужно приредити

ново и јевтино издање ове књиге, која би требала да продре у што шире кругове не само буњевачког и шокачког пука, већ да се чита и у свим Српским домовима. „Српска Књижевна Задруга“ учинила би велику услугу и Србима и Буњевцима, кад би приредила ново издање ове књите.

Друго му је велико, и са верског гледишта врло важно дело „*Бог с Човиком.*“ То је управо црквена историја, опис старог века, Христова живота, заповести божијих и т. д. Голема књига, великог формата на 766 страна. Штампана је 1879. г. у Вацу код Serody-е, са следећом дозволом калочког бискупа Хајналда: „Ово хвале вриједно, честитог писца дјело дозвољава се тискати.“ Књизи је потпун натпис: *Бог с Човиком,* на земљи, дјело представљајуће тројединa Бога у дотицају с човјеком у свију његових вјерски и друштвени одношајих. Написао и издао Иван *Антуновић*, калочко-бачке Бискупије, свећеник.“ Из предговора ове књиге, којој је сврха ширење побожности и верских осећаја у народу, види се, колико је покојни Иван Антуновић волео свој народ. Антуновић вели ту:

„Драги роде!

„Овом изјавом Теби сад у властите руке предајем, великом муком састављено дјело с оном срдачном жељом: „Дао милостиви Бог, па ти ово барем онолико душевног наслађења допринело, колико је мене труда стало!“

„То је горућа жеља, *мили драги, никад незаборављени Роде*, у својој души и срцу тебе *вазда носећег*, од тебе никад, ни у дану ни у ноћи, *неодијељена,* већ у тебе вазда, кано у *најмилије* зрцало гледајућег, за тобом *вазда тужећег и с тобом се једино Радујућег* — Писатеља.“

У предговору има неколико занимљивих бележака о старом правопису, које смо употребили у одељку о језику и правопису.

Исто тако важна, с тенденцијом побожности написана је и Антуновићева књига: „*Поучне Искрице*, корисне пучкој забави, путем по Италији 1869. г. сабрао — Иван *Антуновић*, калочки каноник“ и „Буњевачко-Шокачких Новинах“ уредник.“

Ту описује писац свој пут до и по Италији, а нарочито Рим. Књига је штампана 1872. године у Темишвару код Б[illegible]аће Мађара.[1])

---

[1]) Са натписом „Одметник“ има једна књига Антуновићева, али ја је не могох нигде набавити, нити јој сазнати садржину.

Антуновић је био и *новинар*, и то од првих у Буњеваца. У Калочи је издавао и уређивао уз сарадњу Калора *Милодановића: „Буњевачке и Шокачке Новине“*, које су имале месечни белатристични додатак *„Буњевачка и Шокачка Вила“* (са сликама). То је било у седамдесетим годинама. На овим листовима радили су интелигентни Буњевци и Срби. Стеван Павелић писао је члаике о личким Буњевцима. Оба листа беху добро уређена и велика је штета што су престала.

Антуновић и као виши црквени достојанственик, и као књижевник и родољуб буњевачки заслужује, да се о њему опширније проговори и за то је заиста за осуду, што се ни један учени Буњевац није латио посла, да напише опширну и исцрпну биографију његову. Нáдати се је, да ће то у скоро бити, а то би најзгодније било уз ново издање његове „Расправе.“[1])

Завршујући ове ретке о Антуновићу, чијем смо спомену и сени приказали ову своју књигу, кличемо из захвалног, братског српског срца: Слава и вечан спомен неумрломе Буњевцу Ивану Антуновићу!

Буњевац и Буњевка из Баје.

*

У старију генерацију буњевачких писаца, спада *Боза* (Амбросије) *Шарчевић* — Суботичанин. Он је био врло продуктиван и разноврстан буњевачки писац. Од старе гарде Антуновићеве и Милодановићеве, живи су нам још Србин Бошко *Вујић* и Боза *Шарчевић*, оба вредна трудбеника на књизи буњевачкој.

Шарчевић назива свој народ *„љубљеним, славним, илеменитим народом буњевачким“*, а са своје стране труди се, да га

---

[1]) За ово би најпозванији био питомац и ученик Антуновићев Мијо *Мандић*, учитељ у С ботици, покретач и уредник „Невена“ све до доласка му за учитеља у Суботицу. Мандић би се тиме достојно одужио своме великом добротвору, те за то животопис Ант новићев од Мандића, као врлога Буњевца и буњевачкога књижевника и очекујемо и над мо се, да ће га и написати.

просвети и унапреди. Уверен о оскудици речи и термина код Буњеваца, а рад да Буњевци приме књижевни језик српски, написао је и штампао *„Толмач изворних, књижевних и земљописних југо-славенских ричи.“* Књигу су издале 1870 г. „Буњевачке и Шокачке Новине“, и дале је као прилог својим читаоцима. Књига намјењена „на корист Буњевачко-Шокачке књижевности“, штампана је код Битермана у Суботици. То је нека врста конверсационог лексикона или правилније тумачење српских и хрватских речи, непознатих ширем кругу Буњеваца.

1870. г. издао је *„Мађарско Југословенски политични и правосудни Рјечник“*, у коме се мађарске речи тумаче. Речник је штампан у Суботици код Битермана, а чист му је доходак намењен ширењу просвете међу Буњевцима и Шокцима. Књигу је писац посветио „врломе родољубу и сиротињском оцу Сл. кр. вароши Суботице Петру *Којнићу* — *Рогићу*, у знак искреног братског сићања и штовања.“ Иначе је речник, као што писац у предговору вели, намјењен административним и судским чиновницима, који служе у буњевачким, шокачким и српским крајевима, а не знају народни језик. Томе сличан, само много мањи *речник*, написао је Шарчевић и издао 1893 г. (штампано код Шимуна Секеља у Суботици) за *учитеље*, који предају у буњевачким школима а не знају добро наш језик, јер то су, на жалост, чести случајеви.

Шарчевић је осим тога, издао (у седамдесетим годинама) *„Збирку мудрих и поучних ричи“*, *„Буњевачки и Шокачки календар“* 1871 г.; и превео је на мађарски расправу Милоша Поповића *„Народносно питање у Угарској са српског гледишта“* и тиме је мађарску публику упознао са тежњама српским. Шарчевић је у опште био велики пријатељ Срба и није делио своју народност од српске.[1])

Боза *Шарчевић* родио се 1820 г. у Субтици[2]) 1836. године свршио је гимназијске науке, за тим философски и правни факултет.

---

[1]) Био је лично познат са више одличних Срба, особито са српским државником Илијом Гарашанином, с којим је стојао и у преписци.

[2]) Вероватно је, да је Бова Шарчевић потомак старе одличне буњевачке породице Шарчевића, од које је био и фрањевачки калуђер Анђел Шарчевић, који је у другој половини XVII. века допратио буњевачке досељенике у Суботицу.

За тим је 1842 год. положио адвокатски испит, постао адвокат, па почасни пододветник бачке жупаније, срески начелник, срески судија, и најзад, варошки чиновник у Суботици. Како је био одушевљен родољуб и свагда бранио народна права, није могао доћи до већег положаја у државној служби, и ако је човек велике интелигенције (сем матерњег језика говори мађарски, немачки, латински и француски). — М. Мандић, пишући у „Danici“ (1896 год.) о Бози, назива га „нашим *старешином*“, па наставља: „После пок. и незаборављеног Ивана Антуновића, Боза Шарчевић је *највише* учинио за буњевачки и шокачки народ. Још кад је буњевачка свест спавала, још кад се на буњевачку просвету ни мислило није, онда је ујац Боза о свом трошку буњевачке књиге и речнике издавао. Од почетка свог деловања, па и данас буди он свест код Буњеваца и Шокаца, ради да они приону за науком, да се поносе својим именом и чувају народна права. Сем тога обавештава Мађаре речју и пером, да су захтеви буњевачки оправдани по божјем и грађанском закону. Његово истрајно деловање пуно је искрености и одважности. Име његово тесно је скопчано с првим буњевачким покретом у опште, а на посе са оснивањем суботичке „*Пучке Касине*“ и сада владајуће странке Мамужића. Боза је био гоњен ради својих народносних начела. 1867 г. лаћа се Боза књижевнога рада. Пише на све стране и тражи борце и пријатеље буњевштини; али, сем пок. Ивана *Антуновића*, тада већ калочког Каноника, све спаваше. Шарчевић и Антуновић, дописују се у почетку *мађарски;* напокон, упознав један другога, почеше се буњевачки дописивати и ствари озбиљно и суставно расправљати и уређивати. Боза се још данас бави буњевачким пословима и живо настојава, да се буњевачки језик уведе у школе и надлештва, на основу угарског закона (о народностима) од 1868 године.

Свој рад, а нарочито доба из првог буњевачког покрета описао је Боза у подлиску 4. броја „Суб. Нов.“ од 1894 год. Ту говори о везама, које су Буњевци имали са Београдом и о своме познанству са пок. Ив. Антуновићем.

Шарчевић је све до скора радио на књижевности у „Невену“, „Даници“ и „Суб. Новинама.“ У „отвореном писму роду буњевачком и шокачком и у писму буњевачкој Касини“ (Danica 18[illegible]6 г.), Шарчевић устаје одлучно у одбрану народног језика у ш[illegible]и и позива народ свој да у тој борби истраје.

20 маја 1897 г. опрашта се у „Суб. Нов.“ са својим „љубљеним родом“, јер га „старо доба веже.“ Ту, у искреној речи буњевачким и *срнским* родољубима, вели он:

„Хвала Богу да је љубљени род мој жив! Видим, да ће се буњевачка и *србска* љубав оживотворити, пак ће се буњевачко и *србско* братство учврстити, обистиниће се *буњевачка и србска слога,* братство и споразум. Пригрлимо буњевачку и србску младеж! У коло овамо и ви Шокци, па кад се тако сложимо, у Бога се уздајмо:

„А небој се ни ти Нане,
Да ће нестат твоје гране,
Јер синака имаш славних
Који језик, род свој бране,
А да скупа сви се сложе,
Помози нам мили Боже!...“

*

Драгутин (Калор) Милодановић спада у ред првих буњевачких новинара. Он је био уредник првог буњевачког листа у Суботици, дакле отац новинарства буњевачког. Из пера Др. Душана *Петровића* донеле су „Суб. Нов.“ 1893 г. низ подлистака (који су после оштампани у засебну књижицу, издањем штампарије пишчеве у Суботици 1894 год.), у којима је лепо израђен животопис сад већ покојног Милодановића.[1]) Ево, шта читамо ту о њему:

„Један скромни, но према буњевачким прилнкама ипак веома значајни раденик на просветном пољу бијаше Калор, после названи Драгутин Милодановић, суботичанин.

Пошто сад имамо наших „Суботичких Новина“, које су родољубиви Буњевци лило пригрлили, те је сад ево липа згода и прилика, да се ситимо оснивача буњевачких новина у Суботици билој.

О дитињству Калора Милодановића мало смо могли дознати. Он бијаше из земљодилске обитељи, родитељи му бејаху веома скромног имовног стања. Свршио је осам шкула латинских (гимназију), па даље због сиромашног стања свога није могао продужити школовање. Неко време био је у Калочи и ту је уживао једно вриме припомоћ славног каноника, потоњег насловног бискупа, јединог великог родољуба Ивана *Антуновића*, који је у седамдесетим годинама издавао у Калочи „*Буњевачке*

[1]) Врло ми је жао, што не могох *нигде* набавити слику Милодановићеву, те ми књига оста без лика овог заслужног Буњевца.

и Шокачке Новине“ недељни лист, а уз то као мисечни прилог за забавно штиво са сликама „*Буњевачко-Шокачку Вилу*“, на којим листовима је покојни Калор радио, и у име тога од родољубивог Антуновића примао издржавање и награду.

Године 1872 дође у Суботицу и покрене један мали листић под насловом: „*Мисечна Кроника.*“ Тај мали лист издаваше мисечно један пут са политичким, озбиљним и шаљивим садржајем. Тај је лист излазио скоро дви године.

„Мисечна Кроника“ бијаше дакле први лист буњевачки у Суботици. То је била за Суботицу велика новост, за тада још веома малени круг родољуба радосна, а противницима буњевачким веома мрска.

Многе је горчине имао да сноси покојни Калор, што је имао толико родољубља и смилости, да тај невини листић (новине) покрене, хотећи тиме да прокрчи пута народној просвити у Суботици, у великом гнијезду буњевачком.

После скоро двогодишњег излажења „Мисечне Кронике“, укине тај лист Милодановић и покрене године 1873 (мислим јула месеца) „*Суботички Гласник*“ као први недељни лист у Суботици на буњевачком језику. Тај лист био је *први одлучни борац за народна права.* Излазио је пуне три године дана, а за то време уредник му је одважно и родољубиво заступао законите жеље и тежње за равноправност Буњеваца и Шокаца, особито пак тежњу Буњеваца у Суботици, да они у опћини, цркви и школи задобију своме матерњем језику оно право, које му по земаљским законима припада. Даље, заузимао се за просвиту народну, доказујући у листу колико је племе буњевачко заостало у просвити од једнокрвне браће им Срба и Хрвата.

Није овди мисто, да испитујемо, који су они узроци, због којих је од свих народа у Угарској тада *само* буњевачко племе спавало сном мртвим. Има томе много узрока. Бити ће времена кад ће се и то разсвитлити и то питање расчистити. Није фалила у Буњеваца љубав према матерњем језику и природни нагон за самоодржање, јер се пук никад не отуђује од свога рођенога, но несрића бијаше велика у томе, што Буњевци, сем неколико својих честитих свећеника и учених људи, *нису имали родољубиве интелигенције*, која би се заузела за праву народну просвиту. А то се и сад осића. Јер и ако се стање за ово послидње

време у многом погледу *окренуло на боље*, ипак још много, *веома много оскудева*...

Тежња за унапређење Буњеваца и Шокаца, горила је кано света ватра само у срцима неколико узоритих родољуба, чији број бијаше мален, но који су са својим радом и племенитим намерама себи светла имена стекли, а доћи ће и мора доћи време, кад ће њихове заслуге један будући просвећени и захвални нараштај признати.

Један од скромних, но веома значајних раденика и трудбеника народне просвите бијаше Калор Милодановић — чије име не сме отићи у заборав. Био би то велики грех!

Буњевац и Буњевка у Суботици.

Покретање „Суботичког Гласника“ изазвало је у оно време велику вику и дреку у круговима противника. Уредник му је имао да издржи доста нападаја. Али се он знао надвисити и бити издржљив. „Гласник“ је прокрчио себи пута, стекао је себи доста лип број приплатника, како у мисту тако и на страни.

Мора се признати права истина, да су *браћа Срби били први*, који су покојног Калора *морално и материјално подупирали* у његовом племенитом подхвату, у племенитој побуди, како би се у просвити и неговању свог милог матерњег језика заосталом буњевачком племену помогло.

Тако се је „Суботички Гласник“ са *највећом потпором српских претплатника*, а поглавитим заузимањем родољуба у нашем народу познатог Божидара *Вујића* одржао прико *три године* дана т.ј. од године 1873 (мислим јула месеца) све до г. 1876 јуна, када лист силом околности мораде престати излазити, јер су му власти због политизарања ускратиле даље издавање и уређивање листа. На име Милодановић је о устанку српском за ослобођење 1875 г. писао одушевљене чланке, а у

корист српске ствари. Кад већ више није могао да буде својој браћи од помоћи са пером у руци, а он оде у Србију, од куда се више није вратио.[1])

Милодановић је отишао својој *српској браћи у помоћ*, када је Србија 1876 год. објавила Турској свети рат за ослобођење и независност. Он је суделовао као *добровољац* у оба српско-турска рата; 1876 на Дрини у чети Ђоке Влајковића а у другом рату 1877-78 год. на доњој бојној линији према тужном Косову-пољу. У оба рата био је рањен.

Милодановић бејаше официр у чину поручика и рече како му „бијаше жао, што није дочекао ту срећу, да дође до тужног Косова-поља, (а тако је близу био!) ну да се увик радо и с поносом сића рата за ослобођење *свога српског народа.*" — „Суботичке Новине" цене и уважавају одушевљење Калора, али ипак осуђују његов одлазак из Суботице, јер је он тамо био нужнији но у Србији. После његова одласка осетила се празнина и мртвило у Суботици.

Његовим одласком у Србију престао је излазити „Суб. Гласник", те од год. 1876 (јула) све до почетка 1893 г., дакле пуних 16 год. није било у Суботици *недељног* листа буњевачког. После престанка „Гласника" не беше листа буњевачког, сем „*Вилјевса*", који је покренуо Иван Батори (Бурнаћ), католички свећеник у Сомбору, но који је врло кратко време (мислим по године) излазио. — *В. Лудајић*, Србин, издао је у Суботици 1887 г. позив на претплату на *нецељни* буњевачки лист, али није изашао ни један број од њега.

*

У тој тами, појавила се 1883 г. два зрачка и ако не силна, али ипак сјајна. 1883 године, у времену кад није било ни једног буњевачког листа, покренут је у Бaји месечни забавно-поучни лист „Neven" и календар „Danica." То је била варница у оној тами и мртвилу, када Буњевци неколико година нису имали ни свога листа, ни календара (сем „*Буњевачко-шокачког календара*" 1881 год., који је вредно заступао школске интересе Буњеваца).

Буњевци су радосно прихватили тај једини свој лист и нови календар, а оба су се показала достојна тога поверења. Млађој буњевачкој генерацији припада заслуга, што су Буњевци у један мах стекли и лист и календар свој.

[1]) Умро је у Београду и сахрањен у старом гробљу.

„*Невен*“ је излазио прво у Бaји, за тим у Сомбору, а сада излази у Суботици. „Невен“ се одликује родољубивом тенденцијом. Сваки његов редак дише жарким родољубљем.[1]) У њему је заступљена поука, забава, привреда, одбрана народних, школских интереса. У њему се региструју домаће и стране вести и политички догађаји. И ако му је формат мален, а излази само једанпут месечно, ипак је то савршен лист, само — en miniature. Душа листу је покретач „Невена“ Мијо *Мандић*, нар. учитељ у Суботици и уредник му од 1882—1884 год.[2]) Око листа су се скупили сви буњевачки песници и писци: Мирољуб (Фрањо Еветовић), честита браћа Фра-Кулунџићи, Младен Барбарић (Ђајац) Солановић, Сељанин, Блаж (Модрушић), Ћира Козјак, Громовић, Јанко Косталић, Мирко Пенавин, Павао Подгорски, и многи други. Ти исти писци раде на календару „Даници“ и на „Суботичким Новинама“, које су покренуте 1893 године.

Нарочито питање о наставном језику у буњевачким и шокачким школама, то њихово питање *првог реда*, налази великог заштитника у ступцима „*Невена*“, „*Данице*“ *и* „*Суботичких Новина.*“

У једној својој песми, најбољи и најомиљенији буњевачки песник *Мирољуб* (Еветовић) овако одговара онима, који хоће да истисну језик наш из општине, цркве и школе:

„Ми храбро кличемо у сред таке хајке,
„*Мио нам је језик наше миле мајке....*“

У „Даници“ за 1892 г. устаје енергично Сељанин (псеудоним) у заштиту наставе на матерњем језику у буњевачким школама, па при крају свога родољубивог чланка овако узвикује:

---

[1]) До покретања „Суботичких Новина“ 1893 г., Буњевци су имали само један лист, „Невен“, називајући га „месечником.“ По речима врлога и уваженога родољуба буњевачког патера Јесеја *Кујунџића*, гвардијана фрањевачког самостана у Јасберењу, „Невен“ је „*жижа у тмини* буњевачке народне просвите...“

[2]) „Невен“ је покренуо 1884 г. М. *Мандић*, „учитељ занемареног народа“ у Каћмару, одлични родољуб и писац, који већ 16 „година уређује и календар „Даницу.“ „Невен је прво излазио у Бaји 1884 г., од 1885—1888 г. у Сомбору уз сарадњу пок. *Кузмића*, учитеља; од 1888 год. до данашњих дана излази „Невен“ у Суботици. До 1883 г. био му је уредник М. *Мандић*, но како су му уређивање листа забранили „јер је учитељ“(!) уредништво пређе на економа Перу *Скендерова*, но само до 1895 г. када уредништво пређе на одушевљеног Буњевца Николу *Матковића*. „Невен“ се штампа у 2000 примерака и чита се у Бачкој и Барањи, па и у пештанској жупанији, Чепелском острву, Толнанској и Фејерској жупанији, у Банату, Славонији, Босни и у Далмацији. Желимо му напредак и дуг век!

„За то драга браћо, који сте по нашим буњевачким и шокачким местима и селима, као *стадо без пастира* раштркани, настојте и негујте сами у *своме кругу*, код куће, са својим чељадима матерински језик. *Пригрлите својски све што је наше.* Молитвене књиге, писмарице, новине, књиге, календаре, приповетке и т. д. све нека служи за очување језика буњевачког. Кад се већ и тица својим перјем поноси, немојмо ни ми своје славно племе, свој *липи језик* занемарити и затајати, јер ко то чини, то је изрод, тог ће и земља клети.....“

На другом месту „Данице“ исте године овако говори Буњевцима о њиховом језику један други буњевачки писац — педагог:

„Призирати и стидити се свога језика значи призирати и стидити се самог себе, а ко се самог себе стиди, тај се не може одржати у садашњој животној борби. С тога велимо свима и свакоме: *негујте свој матерњи језик*, негујте га на дому и школи и на свакоме кораку, и уливајте у млађана срца деце ваше љубав према њему. Учите их нека туђе светиње *поштују* а *своје*, нека изнад свега љубе, па нека су готови за њих све, па устребали, и *живот свој жртвовати.* Само тако можемо гледати у будућност нашу. Утувимо још и значајне речи *Стевана Штиљановића*, који *нам* вели: „чувајте своје обичаје, јер настаће времена... када ће се многи одрицати мајчина млика, па благо оном, који у таквоме метежу, *не изгуби свисти свога племена и величанства свога имена.*“

Основни тон буњевачких песника такође је првенствено родољубив. О томе сведоче ови цитати:

„*Богољуб*“ пева у „Даници“ (1893 г.) о љубави и мржњи. Он поучава Буњевца, да љуби Бога свемогућег, земље Господара, па за тим:

„Љуби страсно цили род свој
„И буди му стуб—слободе...

—

„Љуби језик свој матерњи
„Старе липе обичаје.. .“

А пева му уз то, да мрзи „неслогу, кукавице, народне издајице, одроде и туђинске обичаје.“

У истој „Даници“ свршава Мирољуб (Еветовић) овим стихом једну своју песму:

„Само кад на буњевачке
Мислим изродице,
Чини ми се на гуслама
Јаче зује жице..“

У подужој песми „Сан Гуслара“ (Даница 1892) непознати песник овако завршује:

„Ај, драго је... мило ј’ гуслар бити
На гуслама... липо уздануги,
Над гуслама кад-кад осванути...
Над гуслама — Боже издахнути...“

Ми ове цитате из чланака и песама износимо *само* зато, да покажемо, да је цео правац буњевачког новинарства и књижевности у *првом реду родољубив*, што је заиста и прва задаћа књижевности и новинарства нарочито тамо, где је народна свест већ скоро мртвим сном успавана била; ми би само желети могли, да се тај правац и у будуће задржи. Ваља нам још овде напоменути, да буњевачке књиге свагда са *највећим одушевљењем говоре о својој браћи Србима*, на чему им се у интересу братске слоге и заједничког напретка, најтоплије мора захвалити. Садашњи буњевачки писци доследно иду стопама својих претходника: *Антуновића*, *Релковића*, *Милодановића*, *Шарчевића* и др.

„*Даница*“ је добро уређиван календар и обилује сликама. „Даница“ је донела и више слика од Предића и др. српских сликара, сем тога донела је лик *Њ. В. Краља Александра*, Вука Ст. Караџића, Бозе Шарчевића, ликове покретача буњевачког „Кола Младежи“ и многе слике из буњевачких и српских крајева. Растура се у неколико хиљада примерака. „Даницу“ за 1893 год. издала је родољубива штампарија Др. Душана Петровића у Суботици. „Даница“ у новом руву (нарочито за 1894—1899 год.) све је лепша и боља. То је заслуга издавача и уређивачког одбора. „Даница“ је *за 16 год.* свога излажења истисла сасвим из буњевачког и шокачког дома она чудовишта календарска, што излазе у Пешти за Буњевце и Шокце, а која овде не заслужују ни помена.

„Даница“, у чије сараднике спада и г. Антоније *Хаџић*, председник „Матице Српске“ и још неки други млађи Срби, а са

„Даницом“ и „Невен“ жале, што Буњевци немају тако вредног и родољубивог човека, као што је Хаџић, који је са свим друкчије схватио своју дужност пишући о угарским Србима у великом делу пок. Царевића Рудолфа „Ausztria — Magyarország,“ но вајни Буњевац Фрањо *Бадић*, са чијом расправом о Буњевцима у томе делу, нису Буњевци ни мало задовољни, што је сасвим појмљиво.

У *„Даници“* за 1896 годину налазимо песме од Мирољуба, Младена Барбарића, *Станише*, Станка *Враза* (препевано), од *Змаја* Јовановића и неколико народних песама; — изворну приповетку „Гавановић Дујо“ од *Сељанина* и једну нар. приповетку; — чланке у корист народног језика у школи од Бозе Шарчевића, чланке привредне и поучне, опис буњевачке женске ношње, историју „Невена“, „Данице“, регистар политичких догађаја.

У *„Даници“* за 1897 годину налазимо песме од *Мирољуба, Крунослава,* Ф. Ст. *Кулунџића, Станише* и неколико народних песама. Од саставака у прози налазимо историју и опис фрањевачког манастира у Баји од Јанка *Косшалића*, чланак Л. *Ратанског* о турском царству, поучну приповетку о „новој моди“ међу Буњевцима, чланак о виноградарству, изврсни „прилози за буњевачку повест“ од М. *Мандића,* причу Ф. Ст. *Кулунџића* и нар. приповетке.

„У *„Даници“* за 1898 годину штампане су песме од *Станише*, Ф. Ст. *Кулунџића, Змаја* Јовановића, чланци о католичкој аутономији од *Громовића*, о „Колу Младежи“ и „Великом Колу“, о божићним празницима, о *Вуку Ст. Караџићу* (поводом преноса праха му у Београд), чланак о буњевачкој прадомовини око Буне реке од *Сељанина,* опис грчко-турског рата и др. политичких догађаја од М. *Мандића.*

Овај буњевачки календар, коме су уредници и издавачи М. Мандић учитељ и Пајо Кујунџић, свећеник, одговара потпуно захтевима и потребама Буњеваца и Шокаца.

* * *

У свима буњевачким књижевним и опште-културним пс .ретима опажа се као стална и тим радоснија појава: живо су 'еловање Срба православне вере у њима.

Када је Драгутин (Калор) *Милодановић* покренуо *први* буњевачки лист у Суботици „Мисечну Кронику“, а за тим „Суботички Гласник“, Срби су у *првом реду* помагали те буњевачке листове и морално и материјално. Честита старина српска, узорити родољуб Бошко Божидар *Вујић*, био је главни сарадник тих листова и потпомагао и морално и материјално свако буњевачко предузеће. То су исто и после чинили, а и сада чине још неки одлични Срби Суботичани, нарочито млађа генерација.

Сличну оној појави у седамдесетим годинама, где Срби помажу прве листове буњевачке, видимо и 1893 г. Србина Др. Душана *Петровића* где отвара у Суботици буњевачко-српску штампарију, — па у друштву са Младеном Ђ. *Карановићем* и др. буњевачким родољубима покреће „*Суботичке Новине*“, после 20 година *први недељни буњевачки лист.*[1]) То је појава, која еклатантно потврђује српско-буњевачко братство, слогу и заједницу.

Subotičke Novine „буњевачко-шокачки недељни лист за мистне опће ствари, просвиту, забаву и газдинство“, (а затим и политички лист), — новинарско је предузеће одушевљених млађих Буњеваца и Срба. Осим издавача Др. Душана *Петровића*, власника и уредника М. Ђ. *Карановића*, Србина и буњевачког родољуба на листу су радили и неки од сарадника „Невенових“ и „Даничиних“, Буњевци и Срби.

Овај лист на велику штету по Буњевце и Шокце и по цело Српство после петипогодишњег излажења свога (од почетка 1893 до краја маја месеца 1898 године) преста излазити.

Лист се овај уређивао врло добро. У њему има родољубивих чланака, привредних и просветних расправа, лепих подлистака (више пута изворних) и пуно вести локалних и страних. Покретачима и сарадницима заиста се може честитати, што се лист све боље развијао.

„Суботичке Новине“ нису никако конкуренат „Невену.“ Лист је покренут споразумно са људима око „Невена“, и нема

[1]) Др. Душан Петровић, одлични Србин и велики пријатељ Буњеваца, сем покретања листа има ту велику заслугу, што је у Суботици отворио *прву буњевачку штампарију*, у којој се штампају буњевачки листови, календари и друге књиге, те је она уједно и издавачка штампарија, дакле огњиште буњевачке књижевности и новинарства. Dr. Петровић је ову штампарију предао Буњевцу Винку Блесићу, а овај Николи Томићу чија је она и сада.

трага каквом супарништву. На против, оба листа један другог допуњују и раде на своме узвишеном задатку удруженим, заједничким силама. У осталом, за буњевачку и шокачку читалачку публику није много два листа, један недељни, а други месечни.

Заиста, не може бити лепше и радосније појаве, но кад видимо два честита Србина православне вере, Младена *Ђ. Карановића* и Др. Душана *Петровића*, како покрећу недељни лист својој католичкој браћи Буњевцима и Шокцима.[1]) Може ли бити лепшег знака братске љубави и слоге од овог примера?!

Не само Буњевци и Шокци већ и цело Српство мора бити благодарно овим родољубивим Србима. Са своје стране, ја им овако јавно, изричем најтоплију благодарност на томе!

Правац „Суботичких Новина“, је чисто *родољубив*. Оне су одличне поборнице права и културних интереса Буњеваца и Шокаца. „Суботичке Новине“ су огледало њихова живота и културне борбе, која је узела живљи ток управо тек почев од 1893 године, када су „Суботичке Новине“ покренуте. *Појава „Суботичких Новина“ јесте управо појава живљег буњевачког покрета.*

„Суб. Новине“ су покренуле и истрајно суделовале у борби Буњеваца за народни језик у цркви, школи, општини и надлештвима, за буњевачки језик у суботичкој Гимназији, која се издржава суботичким општинским, дакле и буњевачким новцем. „Суб. Новине“ су са својим безбројним чланцима о школским и другим важним и по народносни живот Буњеваца и Шокаца неопходним питањима на срећу већ *пробуђени*, али још неодлучни *народни дух* у Буњеваца *оснажиле и дале одлучнија и одређенија правца у раду за народну ствар*, или другим речима, народну свест, која је до покретања „Суботичких Новина“ још тињала — распириле у самом срцу народа, у *буњевачкој омладини* у Суботици, која се окупила око „Суботичких Новина“ и за своје га јавно гласило признала и објавила.[2])

---

[1]) Младен Ђ. *Карановић* свршени српско-православни богослов, — био је све од постанка (1893) па до престанка листа (јуна 1898) без прекида власник и уредник листа, а главни помагач и у уређивању и издавању листа до краја 1894 године био је Др. Душан *Петровић*.

[2]) Оснивање „Кола Младежи буњевачке“, држање „Великог Кола“ (забаве буњевачке), то је последица одушевљених чланака „Суб. Нов.“ у корист оснивања тих установа. Сем тога исти лист препоручује оснивање буњевачких читаоница, дечијих забавишта и других сличних просветних установа.

Но сем одушевљења, које улевају Буњевцима и Шокцима, сем одбране њихових права и одбијања напада мађарске штампе на та права, „Суб. Новине“ су неуморни поборник слоге и братске љубави и *народне заједнице* између Срба с једне и Буњеваца и Шокаца с друге стране; њихова је велика заслуга, што су се они *искрено* збратимили, што су им мисли и жеље исте постале и остале. „Суб. Нов.“ писале су редовно о текућим српским питањима, региструјући догађаје из свега Српства, пратећи сваки српски покрет. Тако оне: лепо говоре о слави српског песника Ив. Гундулића; — о ободској прослави српске писмености; — о 500-годишњој прослави Марка Краљевића, њиховог и нашег народног јунака; — поводом смрти јунака Новице Церовића; — о прослави српске читаонице у Сомбору; — поздрављају оснивање Српске Банке у Загребу; — осуђују хрватску нетрпљивост према српском имену и вређању српске заставе у Загребу; — захваљују „Матици Српској“ што расписује богате награде за расправе о Буњевцима; — најсимпатичније поздрављају сваки долазак српског народног позоришта у Суботицу, које сматрају и називају својим, те се истом радују и њиме се поносе исто као и Срби, и позивају Буњевце да посећују српске преставе; — описују историју српског народног позоришта; — симпатично реферишу о забавама суботичког српског певачког друштва и задруге Српкиња; — доносе некрологе о пок. Јов. Бошковићу, Паји Јовановићу Србобрану: — осуђују рад Старчевића и Хрватских шовиниста, одричући сваку заједницу са *таким* Хрватима; — поздрављају корак Др. Е. Барчића за измирење са Србима и покретање „Народне Мисли“; — радују се подизању „Српског Дома“ у Митровици; — препоручују Буњевцима српске књиге и листове; — описују и поздрављају прославу Милетићеву; — позивају Буњевце, да прилажу од поплаве пострадалим Србима у Србији, Босни и Црној Гори; — хвале рад српских женских задруга; — заштићавају интересе и пишу о Србима у Старој Србији и Маћедонији; реферишу о преносу Вукових костију у Београд и доносе му слику у листу; — поздрављају покретање „Српског Вјесника“ у Херцеговини, прадомовини Буњеваца; — препоручују Буњевцима српски календар и лист „Dubrovnik“ и издања Српске Књижевне Задруге; и т. д. и т. д.

Из чланака горњега правца види се, да су „Суб. Новине“ не само буњевачки, већ и српски лист.

„Суботичке Новине“ и ако су се назвале буњевачко-шокачким листом, што је врло мудро и тактично било, сваку су дану згоду тако рећи једва дочекале и употребиле, да могу проповедати и наглашавати по народносни опстанак Буњеваца и Шокаца *неопходну потребу* **народне заједнице** *њихове, са по крви, језику и другим народним особинама* — **најрођенијом** *браћом њиховом: Србима.*

И ако су „Суб. Нов.“ проповедале народну заједницу Буњаваца и Шокаца са Србима ипак нису одбацивале и омаловажавале племенска имена: Буњевац и Шокац с тога, што би се нашли многи, који би идентификовали употребу српског имена са православљем, што би само сметало лепом и сложном *братском* — српско-буњевачко-шокачком — раду на оснаживању пробуђенога народнога духа и свести.

То што су „Суб. Нов.“ тако чиниле и ако им је уредник *православни* Србин био, показује и доказује најбоље особиту тактичност покретача и потпуно схватање онога великога задатка, које су покретачи себи поставили, као и то, да нису били испуњени српским шовинизмом, него да им је *у првом реду* само до тога стајало, да се Буњевци и Шокци за **Словенство** спасу, и да се стане на пут однарођивању и помађаривању њихову. Ни једном речи нису „Суб. Новине“ писале, да Буњевци и Шокци треба да одбаце своја племенска имена или да мењају своју веру.

У опште, дакле, „Суб. Новине“ биле су тако уређиване, са таким правцем и пажњом према њихову имену и вери, да читалац, ако то иначе није знао, није могао видети, да му је уредник Србин и уз то *православни* богослов. Само на тај начин, могао је тај лист постати тако популаран, да се о његову држању водило озбиљнога рачуна и „озго и „оздо.“ Отуда су и потицали они чести нападаји у мађарским, суботичким и пештанским листовима, на „Суб. Нов.“, као за њих „мађарождерски“ и панславенски“ лист!!

*

Сем толиких привредних и просветних чланака, у „С ботичким Новинама“ је заступљена *и лепа књижевност* и

поука.[1]) Око њих се окупило коло, лепа кита буњевачких песника и приповедача. Неће бити без интереса, да изнесем садржину „Суб. Нов." на пољу лепе књижевности:

У своме течају за 1893, 1894 и 1895 годину „Суб. Новине" донеле су леп број песама патриотске тенденције од буњевачког доброг песника Мирољуба, Младена *Барбарића*, *Станише*, *М. Тугојевића* — Бачлије и др. као и српских песника Змаја, Ст. Бешевића, Св. Ћоровића, Љубе Милованова и т.д. — нарочито лепе песме Мл. *Барбарића*; „Роду" (низ песама патриотског смера); — песме „Роду" и „Зашто је тужна буњевачка Нана (мајка)?" и др. од *Станише*; — „Јад старе Буњевке" и „Гуслар" од *Бачлије* и т. д.

Сем преведених („побуњевчених") приповедака из руске, ческе и страних књижевности, „Суб. Нов." донеле су у тим течајевима и многе оригиналне приче од *Саморада*, од Милована, Јола, Милутина Т-ћа, Љубе *Милованова*, Родољуба, Д. Јаблана, Бранка *Рашића*, Ив. Иванића, Драгомира *Букура* („Освета" прича из *шокачког* живота) и још неких других.

У „Суб. Нов." за 1896 годину налазимо опет песме М. *Барбарића*, *Станише*, *Чудомила*, *Бучиловића*, *Борислава*, *Небојше П.*, *Зорке*, *Мирјанина*, *Рада Неимара*, Љубе Милованова, А. Каракашевића — Сремца, Ђ. Б., М. П., П. П. (суботичка кроника о дневним догађајима и питањима) и многе народне песме о *Косову* и српским јунацима и т. д. — Од прича помињемо радове *Веце Лабудића*, *Чудомила*, *Радоша* Ђ. В., С. А. Ђ., П. П. (суботичка кроника у прози), преводе Надана, Арачлије и неколико народних приповедака.

1897 и 1898 године донеле су „Суб. Новине" песме од *Станише*, *М. Барбарића*, Bunjevca, *Црнка*, Змаја, А. Карабеговића, А. Каракашевића — Сремца, Ђ. Васиљевића и т. д. — Од прича помињем: „Бакоњу Фра Брне" од С. *Матавуља* (која је прештампана латиницом у засебну књигу), приче *Радоша*, преводе Беле *Анђала* и т. д.

---

[1]) „Моја *прва* расправа о Буњевцима, изашла је у „Суб. Новинама" 1893 г. па је после оштампана у засебну књигу *латиницом*, у издању штампарије Др. Душана Петровића.

У опште, види се да се уредништво тога листа трудило, да у листу буде заступљена и лепа књижевност. У колико није имало на расположењу изворних приповедака и песама, прештампавало је лепе приповетке и песме, које су већ угледале света у српским листовима. Доносиле су „Суб. Нов.“ кад и кад и шалу, и то већином из српских шаљивих листова, највише из „Врача Погађача.“

Све је то уредништво „Суб. Нов.“ за то чинило, да задовољи своје читаоце, који особито воле приповетке и шалу.

Карактеристичан је са̂м постанак „Суботичких Новина“, о чему сам са најпоузданије стране дознао ове *појединости*:

Кад је у Суботици отворена била српска штампарија Д́ра Душана Петровића и већ изишао из ње један већи штампарски производ, „Даница“, буњевачко-шокачки календар за 1893 годину, у којем је изишла једна песма („Љуби.... мрзи....“) и један чланак од Младена Карановића, што се буњевачким првацима у Суботици особито допало, ови замоле Карановића, да се и на даље држи и ради с њима на буђењу и ширењу свести међу Буњевцима и Шокцима.

Карановић се све више приближавао Буњевцима, и кад се једног дана у дому католичког свештеника Паје *Кујунџића,* састало одабрано друштво родољуба буњевачких, они га замолише и понудише да покрене буњевачке „Суботичке Новине“, чега се овај православни Србин са највећом вољом и одушевљењем примио. Као власник и уредник „Суб. Нов.“ Карановић је пуних $5^1/_2$ година мушки бранио интересе Буњеваца и Шокаца, поред свих сметња, које су му власти чиниле и кад је лист имао кауције, и кад је није имао.

*

У сравњењу са осталим гранама буњевачке књижевности, *црквена књижевност* је у њих развијена, што је доказ велике њихове побожности.[1]) *Катихизис и Библија* имају многа издања.

---

[1]) Уредник „Невена“ г. Мијо *Мандић,* у једном писму упућеном мени у Пешту, а из Каћмара 1892 год. ево шта вели о буњевачкој књижевности: „Ми *врло мало* књига имамо. Узрок је томе у околностима. Најзнаменитија дјела наша јесу: „Бог с човеком“; и „Човик с Богом“; „Славјан“ и „Расправа“ све од пок. *Антуновића.* Остала дјела су нам школске књиге и молитвеници. Огледало наше из старијег доба јесу: *Антуновићеве*: „Буњевачке Новине“, „Буњевачка вила“; — „Суботички Гласник“ (Милодановићев) и *донекле* „Буњевац“ (Бурнаћ—Баторијев). У новије доба заступају Буњевце на књижевном пољу (додуше скромно) „Невен“ и суботичка „Даница“, „Невенове“ пређашње бројеве можете добити, али остала дјела, мислим, тешко. Иначе, молим, како је то, да се Ви чак у Пешти за нас занимате“ ??

„Духовна мана“ буњевачки молитвеник, доживео је седам издања. Од црквених књига помињемо још ове: *„Криж Исукрста* и саборащи, као непријатељи истог крижа.“ (Суботица 1892) и *„Мајка Црква* Исусова заручница и кукавни сабор назаренаца.“ (Суботица 1892). Обе ове књиге написао је родољубиви свештеник у Вајска—Бођану, Стипан *Тумбаш.* У другој књизи устаје против назаренске јереси.

„Шест недеља на част Св. Алојзија“, написао један отац Исусовац, Буњевац у Травнику (1891) и раздао леп број међу буњевачко-шокачком децом, која слави Св. Алојзија као свог заштитника.

„Винац Анђеоски“ молитвеник за шире слојеве народа. Суботица (1886). Издање Фрање Вујковића — Ламића, побожног сељака.

„Жива Ружица“, св. отајства од Николе *Кулунџића*, капелана. Суботица 1898 г.

„Црквена писмарица“ од В. Гргинчевића и Илије Округића, опата. Н. Сад, Браћа М. Поповићи 1897 г.

„Средњи Катихизис“ за буњевачке школе од попа Ивана *Палића* и још многе друге.

На овом месту да се сетимо новинара и родољуба буњевачког, истог попа Ивана *Палића.* Он се родио 1842 г. у Чонопљи, учио је у Баји, Печују и Калочи. Проучавао је као изасланик владе школске прилике у Немачкој. Важио је као стручњак у школским питањима, био помоћник школског надзорника за Бачку и председника учитељског удружења за срез сомборски. Умро је 1885 г. Био је парох у Башкуту, Сомбору, Новом Саду и Моноштору. *Свагда је приdиковао нашим језиком.* Много је волео Србе, а за наш заједнички језик рекао би чешће: „То је један те исти језик, обележен са два имена.“ Сем поменутих „Катихизиса“ радио је на листу *„Bunjevci,“* коме је био главни сарадник.

Од буњевачких књига новијега времена помињемо још:

„Прељски дар“ са 27 уметних песама буњевачких, већином од Мирољуба. „Прељски дар“ је прва свеска „Наших књига“, које је 1894 г. почело издавати вредно уредништво „Невена.“

„Писме Прељске“ (Издање Пучке Касине 1893 г.). Ту је збирка лепих песама, које су за ових 15 год. отпеване на великим прелима (забавама) „Пучке касине.“

„Kalor Milodanović“, написао Др. Душан *Петровић*, оштампано из „Суботичких Новина“ 1894 г. То је животопис покојног Драгутина—Калора Милодановића, заслужног буњевачког новинара и родољуба, о коме смо у овом одељку говорили.

O Bunjevcima повесничко народописна расправа Ивана *Иванића*. Допуњено издање ове моје расправе изашло је *латиницом* 1894 г. накладом издавачке штампарије Др. Душана Петровића у Суботици и оцењена је врло повољно у буњевачким листовима.

Младен *Барбарић* објавио је издање својих лирских песама а Стипан *Гргић* својих *„Богољубних писама“*; али обе књиге још нису изашле.

„Бач—Бодрошка жупанија.“ Суботица, штампарија Др. Душана Петровића 1894; Ово је земљопис за буњевачку и шокачку младеж.

„A bunjevacz kérdés.“ Ово је књига једног буњевачког великог родољуба о буњевачком питању, а на мађарском језику. Суботица 1896 г.

Буњевци читају још и хрватске књиге (издања загребачке „Матице“, „Друштва Св. Јеронима“, Качићеве песме, лист „Dom i sviet“) и српске књиге латиницом, нарочито српске народне песме (ново садска Поповићева издања, и српски лист и календар „Dubrovnik.“[1])

Услед употребе латинице, Буњевцима и Шокцима више је приступачна хрватска књига но српска, али интелигентнији Буњевци знају ћирилицу и читају и српске књиге.

Као што се види, буњевачка је књижевност врло малена, — управо код Буњеваца је читав догађај, кад изађе која књига преко године. Књижевности би могло јачег полета дати само

[1]) Од издања српске књижаре Браће М. Поповића у Н. Саду, много се читају српске народне песме *латиницом* штампане о Бановић Страхињи, Цару Душану, Цару Лазару, Иви Сенковићу, Краљевићу Марку, Милошу Обилићу, даље књиге *латиницом:* С ир Матије Релковића, Ченгић од Мажуранића, „Слава и победа Србије“, „Пропаст с ског царства“, „Приморски витезови“, „Црногорски венац“, „Буњевачко-Српска песма р а“ и т. д. Књижара Браће М. Поповића учинила је велику услугу Буњевцима и Шок ц а, што је латиницом издала толике најодабраније српске народне песме, најмилију л иру њихову.

буњевачко књижевно друштво, које је, заиста, права потреба за Буњевце. Услова би за то било, јер Буњевци имају интелигентних синова, који би могли постати добри писци, а Буњевци су уз то врло имућни, те би без сумње и материјално потпомогли ту установу. И читалаца би било доста, али овако, без праве и опсежније народне књижевности, упућена је читалачка публика на стране књижевне производе, те и то потпомаже одрођавање. — „Суботичке Новине“ већ јављају да у Суботици постоји мисао: „да ће наша богољубна браћа основати у Суботици једну *братовштину за Буњевце*, којој братовштини ће главна задаћа бити да се чланови, као заговорници буњевштине упишу у једну матицу — књигу и приме се дужности да ће за тризно газдовање и матерински језик Буњеваца сваки дан измолити једно: „Оче наш“ и једно „Здрава Марија.“ Како чујемо даље, намерава иста братовштина држати скупштине, на којима ће притрисати питања школска, црквена и друштвена. — Ако се ова братовштина оснује, то ће бити ново огњиште духа буњевачког. Врлина циле мисли у томе лежи, што је лако изводљива и међу најсиромашнијим сељацима.“

Желети би само било, да се ова „братовштина“ што пре и оснује, јер би она поред дневних молитава, извесно и са **радом** донела велике користи Буњевцима, и била ембријон за будуће буњевачко књижевно друштво.[1])

*

Од савремених шокачких плодних књижевника морам поменути јединога *Илију Округића* Сремца, свештеника петроварадинског. Рођен 10 априла 1827 г. у Срему, у Карловцима, био је покојни Илија († 30 маја 1897 године) сведок оних бурних до-

---

[1]) На овоме месту најзгодније је да напоменем и ово: Г. Муњатовић (Ђ. Поповић, Суботичанин) критикујући у „Бранкову Колу“ моју прву, збијено написану радњу о Буњевцима (у „Летопису“ 1893 год.), цитирао је ове изворе за проучавање прошлости Буњеваца, који ће будућем писцу расправе о Буњевцима врло добро доћи, а од којих сам и сам многе употребио у овој радњи: „О историји Херцеговине“ од Батинића; „Атлас“ Клајићев: „Magyar Historia“ — Светић; „Monumenta“; „Starine“; „Monumenta eccles. hungar (Theiner); Rakoczy oklevéltár, Magyar országgyülési emlekek; — затим дела од Gy. Szerémi, Thuróczi, Bonfini, Tubero, Jstvánffy, Petheo, E. Ференцин, Pray. Миклошића, Љубића, Пуцића, Кронеса, Ваничека, Балвасора, Wadding, Bombardi, Dudás Tormási, Marki Katona, Kolonics („Nova Hung. Periodus) и т. д. Желети је да се овога посла лати г. Ђ. Поповић (Муњатовић), Остојићев питомац и да тиме *поправи* оно, што је о Буњевцима *нетачно* писао у „Паласовом“ речнику, што су „Суб. Нов.“ (бр. 42 од 1893) назвале „глупим и злонамерним писањем о Буњевцима.“

гаћаја из 1848-49 г., сведок братимљења српско-хрватског и великих подвига патријарха Рајачића, бана Јелачића, ђенерала Стратимировића и др. великана тога великог доба. Задојен српским млеком, његова љубав према Српству разви се у та бурна и светла времена. И ако католички свештеник, Србин по срцу, по мислима, проповедник слоге Срба и Хрвата, са лозинком: „брат је мио, које вере био...“ другар Бранка Радичевића, пок. Илија заволео је српску књигу и обогатио је са више драмских списа и родољубивих песама.

Најлепшу и најпогоднију оцену Илијина рада у јавном животу и у књижевности, изнео је у листу „Позоришту“ (Н. Сад, 1897 г. Бр. 10) његов другар проф. Александар Сандић, из које доносимо она места, која се тичу Илијина књижевна рада:

„Књижевник био нам је народни, песмословац родољубни. У свакој му работи књижевној суштина је српска, или хрватска А шалом разбибригом у свакој—даје нам леп наук и поуку.

Изређаћемо главније:

„У *Сонетни Вијенац*“ у Драгољубу, уплео је срца свога миомиље, смиље и босиље.

„У *Сријемској Вили*“ будио је посестриме на уранку рода свога.

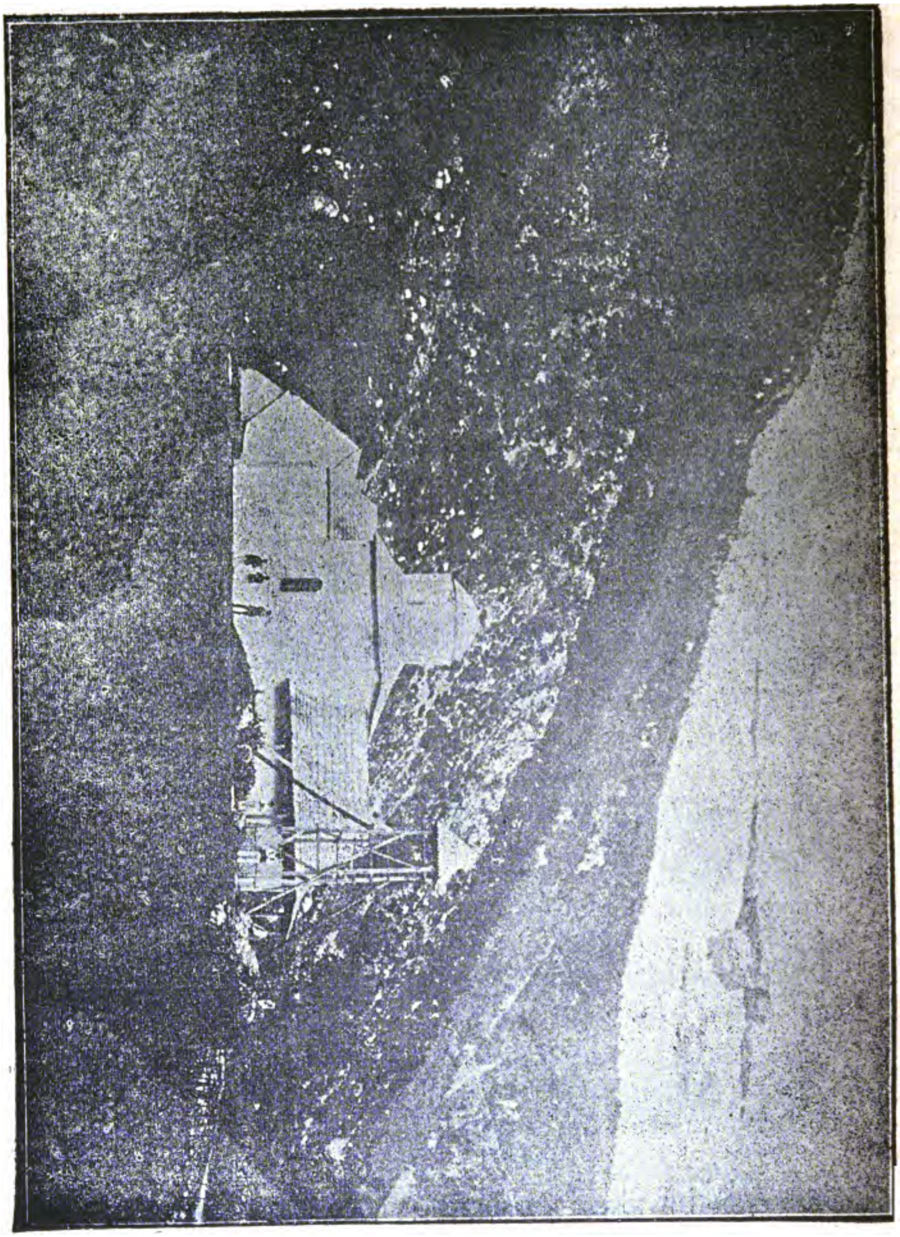
У „*Саћурици и Шубари*“ изводи нам на глумиште слепе гусларе и гусле им јаворове — живот им, јадован и радован, на дому, на прилике нам данашње, у којима живе (и нестаје њих) — ти некидашњи проповедници старе славе и старине српске, ти будиоци зоре српске!

У „*Шокици*“ наговештава издалека: како „две вере“ — два обреда једне вере — могу поднети под једним кровом, ма и на самрти се измирили.

У „*Грабанцијашима*“, шалом лечи зле прилике сујевере опаке у народу нам.

У „*Варадинци Мари*“ казива нам женску главу, адамље колено, соја јуначког, народној приповеци тој, у нас овуд, дао је прикладног облика и типа...

У „*Дојчин-Петру*“ приказује како љубав силази са висине у низине — како не зна за разлику господштине и простоте езазлене. Помен занавља трајан тому најнароднијем „варадинком бану.“

— Манастир Ермањ у Босни. —

У свештеничко-јуначкој певанији — *„Ивану Капистрану“* изнео нам је пред очи голему побожност племените душе своје, здружио крст часни с оружјем убојним — прославио крстоношу Ивана и крстова осветника Сибињанин-Јанка: подичио им довека петстолетницу славе им вечите!...

Иван Капистран није то био Србљем, што нам је био Илија. Историја забележи чудан састанак му са деспот-Ђурђем Смедеревцем, кад се Ђурђе на невољи нађе...

Али ... историја суђаја је и томе....

Својом певанијом том он, *мирија*, он — *свештеник римокатолик*, *измирио је све*, па и калуђера Иву и владара старца Ђурђа....

И још нам је Србима ближе приступио.

Песмославио је лане радосни Србу Видовдан. Песмопојао је пролетос радосни Србу Ђурђевдан![1])

То су му што-но реч: песме лабудове — песмославље на растанку с овим светом!...

И још једна најдивнија — аманет песма — славиће га и величати име му, док је год и гдегод буде разбора у младости хрватске и српске, српске и хрватске... у времена потоња.

Сред Загреба по трећи пут, помоз' Боже: Зора пуца — биће дана!... Озарено свешћу, одабрано на школама млађано Хрватство у загрљај потече младоме Српству.

Дух слоге и братимства задахну им срце и душу...

— Сретно и у добри час, млада браћо! ... покликнуо им је старац песмом радосницом. Том зором омладинском утешен, на догледу боље будућности и хрватске и српске — заклопио је очи своје за навек...

Слава пок. Илији Округићу! Његова успомена трајаће докле траје Срба обих вера...

5. Привредно стање.

Односно рада на народној привреди мора Буњевца похвалити и његов најцрњи непријатељ, а ми смо препуни радости,

[1]) Састанци српских владара у Београду и на Цетињу. Ову песму прештампале су „Суб. Нов.“ а у број 26 од 1898 г. донеле свете речи Округићеве о слози Срба и Буњеваца.

што можемо констатовати, да су бачки Буњевци пољопривредници првога реда, људи реткога богатства и ретке вредноће.

Буњевци у Бачкој, пештанској и фехерској жупанији земљорадници су у првом реду, па тек онда сточари, док они у Лици, услед теренских прилика брдовитог краја и скоро свакогодишње суше, више су сточари, а они дуж Приморја рибари. Шокци су пак више сточари но земљорадници. Бачки Шокци су чувени сточари. Док им нису одузети пашњаци, они су се искључиво бавили сточарством, гајећи рогату марву и свиње. Од тога времена се, нарочито они у Подунављу (Моношторсег и др. села) баве воденичарством, дељањем дасака, грађевинарством, риболовом и све више земљорадњом.

Буњевци у Суботици и околини поседују најплоднију бачку равницу, коју обделавају рационално, те имају и великих користи од земљорадње.

Стоје нам на расположењу у потпуној опширности подаци односно привредног рада становништва у Суботици, и за то ћемо се са њима послужити.[1])

Довољно је погледати на хатар Суботице, па да се види, да су Буњевци у првом реду пољопривредници. Они су, као што напред истакосмо, првенствено земљорадници. Атар суботички, наиме, по катастарском премеравању од 1880 године, има:

Оранице	110.239	јутара
врта	624	„
рита	3.748	„
винограда	4.014	„
пашњака . . . , . . .	30.762	„
шуме	9.603	„

У Суботици, и у опште у крајевима, које Буњевци насељавају, сеју се све врсте усева. На пространим пашњацима развија се сточарство. Суботица, сем великог броја коња, које извози у Србију, Бугарску, Турску и Румунију, има знатну количину извоза рогате марве, свиња и оваца. У Суботици и Сомбору на гласу су Буњевци богаташи.

---

1) Jvànyi: Szabadka.“ II.

Од целокупне територије атара суботичког, 166.676 јутара само је 5193 кат. јутара неплодно, остало све земљиште преко 160 000 јутара обрађено је.

Земљиште бачких Буњеваца око Суботице, лежи на т. зв. „Телечка“ висоравну, 250 стопа над морском површином, те је од поплаве осигурано. 1/3 земљишта суботичког је песковито, али ипак је и оно плодно, јер су на њему виногради, шуме и пашњаци. Остали део земљишта је црна (humus) и жута земља. Равница на југу, таласаста на северу.

Земља је у Суботици врло скупа. Плаћа се најудаљенија земља од вароши 400 фор., а боље земље 600—700 фор. по ланцу. Две трећине укупног земљишта суботичког јесте орађа земља. Сеје се жито, јечам, раж, зоб, кукуруз, кромпир, пасуљ, зеље и др. Некад, средином пр. века, сејало се само жито, јечам и зоб, но сад се сеју све врсте сереала и поврћа.

Сточарство и *коњарство* такође је доста развијено. Суботички су коњи на гласу. Њих купују и поменуте стране државе за своју војску. У Суботици има преко двадесет трговаца, који се баве искључиво продајом коња. Коњски вашари у Суботици су врло живи. Постоји нарочито друштво за подизање и облагорођивање коњског соја, а приређују се велике трке са наградама.

Извоз беле рогате марве такође је знатан. По попису од 1880 г. било је у Суботици 197 бикова, 3715 волова, 3830 крава, 4531 теле домаћег и швајцарског соја.

Велики је и извоз *свиња* на пештански и бечки трг. Са извозом се баве до 80 свињарских трговаца суботичких. — Оваца је било у Суботици (по попису 1880 г.) до 50.000 комада.

Са *свиларством и пчеларством* баве се у Суботици и Сомбору, али само најсиромашнија класа и то већином жене.[1])

Трговина је у Суботици јако развијена. Средином 18 века сва је трговина била у *српским* рукама. Као први трговци у Суботици помињу се: Арсен Хаџи Манојловић са сином Калојаном (досељеник из Македоније), Грбави Ђорђе, Грк Црни Ђорђе, Спандолија Манојловић, Ђурђевић, Милосављевић, Мучалов, Вујић, Тс ;оровић, Хаџић, Милутиновић, Радосављевић, Стојковић и др.

---

[1]) „Суб. Новине“ полагале су велику пажњу на пчеларство и доносиле многе поу :е чланке о њему.

Тек доцније су придолазили трговци Немци и Мађари, а тек у најновије време има трговаца и из редова Буњеваца, јер се они не радо одају трговини (изузимајући трговину са стоком и раном). Радије су економи. Тај је случај и са занатлијством, јер Буњевац само у крајњој нужди постаје занатлија.

У Суботици постоји више јаких новчаних завода, од којих помињемо: Штедионицу (постала (1846 г.); — народну банку (постала 1868 г. по замисли Делићевој); трговачку и занатлијску банку (1872 г.); — „Суботичку општу штедионицу“ (1883 г.) и др. Буњевци су пак 1892 год. основали своју „Пучку —Газдачку Банку.“

У Сомбору, Баји постоји такође више новчаних банака, којима су Буњевци удеоничари.

Суботица је у опште богата, привредна и у новије време трговачка варош. А да је постала таком, велика је заслуга самих Буњеваца. Лепо карактерише то „Даница“ (1893) овим речима: „Буњевци су већ прије 150 г. Суботицом управљали, они су били судије, званичници и опћинари варошки. Буњевци су онда дошли у Суботицу, кад је овде Турчин све порушио, похарао и уништио; кад је необрађену земљу коров покривао, кад овде ни кучета ни мачета није било. Те напорном и дослидном радњом, слагали су камен до камена, трибили коров и зеље, низали зрно до зрна и тако оснују билу Суботицу. Они су крвавим знојем обрађивали запуштени и копитом турском угажени атар Суботице, они су у једној руци рало, а у другој сабљу држали, с којом су ову земљу од крволочних непријатеља увек вирно бранили. Они су одани били свитлој круни, за то су краљу припадајући арач (порез) тачно плаћали. Дакле, Буњевци су положили *темељ данашњој билој и цватућој Суботици*. Буњевци су овде староседеоци (према другима) и с њима се не могу успоредити они досељеници, који сад у готово, савијено гњездо долазе, те кроз годину—две ударају се у прса, да је Суботица њихова, а Буњевци само да од милости могу од њих живети.... Сад је лако уселит’ се, али ко је савио ово гњиздо? За то Буњевци браћо, дични Суботичани, отвореним челом можете погледати у очи онима, који вас тамајý и мрзе због вашег матерњег језика, јер ваша је заслуга, што је данас Суботица трећи град у целој нашој милој домовини....“

Шокци у Бачкој и Барањи су сточари и земљораднпци. Осим тога рибари и виноградари, а обрађују и кудељу.

Лички Буњевци и то они на Приморју, Подгорју, покрај Велебита, врло су сиромашни, јер немају доста земљишта за обделавање, од силнога крша. И суша чини много квара. У Лици је некад било имућних буњевачких породица, које су имале по 400—600 комада оваца, коза и говеда. Сад је лички Буњевац, као и сав народ тамо, осиротео, нарочито у Приморју. И промет са дрвима је престао, јер су шуме већ искрчене, те људи иду да зараде у Срем и Славонију, крчећи тамошње шуме.

Подгорци, који су име добили од Горе Велебита, (под којом станују) више су пастири, но ратари, пошто имају мале оранице за сетву. То је као неки номадски народ. Лети живи по планинама поред своје стоке, а зими покрај мора, те се тако увек сели. Има их рибара и вештих мрнара, који са бродовима иду у далеки стран свет.

Буњевци у Истри, у Забронићу, пољоделци су, али више сточари и угљари —рудари.

Буњевци и Шокци су познати као вредни и поштени људи. Шокци и лички Буњевци више су чуварни но бачки Буњевци, код којих је развијен, раскош код женскиња, и гостољубље у домовима, које граничи са расипањем.

Буњевка и Шокица је врло вредна и чиста жена. Домаћа текстилна индустрија развијена је у њих, и њихово платно, прегаче и везови стекли су гласа на далеко и по страним изложбама. Оне су у женским радовима праве вештакиње.

Шокица израђује сама све потребе за одело целе породице, док се Буњевка одева фабричким прерађевинама, а само платно, вез и прегаче израђује сама. *Личка Буњевка* чини исто што и њена бачка сестра. Платно уме врло лепо да тка, рубље да сашије, али чарапе не зна да плете, а и све остало купује по трговинама.

V Живот и карактеристике народносне.

1 Породични живот, задруга, тип, особине, морал, друштвени живот.

Породични живот у Буњеваца има на себи тип старог српс ог *задружног* живота.

У прошлом веку је *породични живот* био искључиво осн
ван на **задрузи**, но већ 1871 г.. опажа се тежња од стране д
жаве, да растури задруге, јер тобоже спречавају множење (
популације, развиће земљорадње (!) и умањавају државне прихо
порез. Овај последњи разлог могао би још једино важити. (
тога времена, задруге су у бројном опадању, али још их и са
има јаких. Закон о укидању задруга покосио је српске задр
у бившој војеној Крајини. Али и тамо, где нема задруге у в
њем обиму и тамо је породица задржала свој задружни ти
Односи у породици буњевачкој потпуно су патријархални. Д
маћин је глава и заповедник целе породице. У свачему је задржа
тип *српске задруге*. Код имућнијих Буњеваца, синови раде
салашима, док старац остаје код куће у вароши или селу, упр
вља домазлуком, а посредник је између породице и власти
осталих својих суграђана.

Породицу и задругу буњевачку у почетку овог века оп
сује Антуновић („Расправа“ 142) овако:

„Наши стари живили су у заједници обитељској катка
до *трећег* колена. Темељ кућњега васпитања стајао је на вер
која одсиваше у понашању, говору и чину, а стварно на г
подарству, кому је душу сачињавала стока. Старешина је ум
кућу своју тако уредити, да су дица постајала мирна, кротка
послушна, ма и да нису школу полазила. Матере су дицу ва
побожним духом надахњивале, а неокрњени углед старешине сва
је удо (члан) задруге у границах липа, добра и света придр
вао. Женскиње су се бринуле за одело, те су опреле, откале,
сашиле све, што је њима, и мужу требало. Чисти бијаху с
као лабудови. Дивојке су као бурунцик — фине кошуље носи
па се у том надтецале, која ће тање прести, лепше ткати, пос
зачанчити, навести и убијелити знати. А мушкарци су у по
делству настојали, да учине дику својој кући: кочијаш, да
буду узорни коњи, — волар, нахрањени волови, — говедар,
су му јунице и јунци добро развијени, — коњушар, да на
гелушах засјаје длака, а овчар, да му се стадо умножи,
да буде много центи вуне, а млека као воде. Ту није би
глади, али ни прождрљивости, будућ да је кућом равнала ум
реност, па су ти на чистом зраку изгледали сви као умиве
Алај сам се у Суботици, где сам николико годинах дитинст
провео, нагледао липих девојаках, румених момака, красних, м

х и здравих мужева. Била је радост, суботом вечери стати ед враташца, те гледати, како сад овуда, сад онуда улазе у ад младићи, јахајући на узорних, липо оседланих коњих, до-зећи са селишта, да се недељом у родбинском кругу Богу по-оне, објид појиду, пре подне на равници поиграју, а пред вечер опет тако на коњих, певајући и утркавајући се, на селиште ађају. Онда, ти одрпана Буњевца ни за лик ниси могао видети. недељу ти је изгледао и сваки надничар као ждрал, а жен-ње као пауница. — Тада се није знало, шта је рђав пут ум). Коњи су у трку ишли из Суботице у Бају.

Волови су изгледали као ждралови, велики, рогати били у таквој трави пасли, да када је марва лежала, једва су јој рогови из ковиља видили.“

*

Сељачка је породица многобројна. Из ње излазе не само тари, већ и кочијаши и пастири, наравно у својој кући. До-ћин искључује из задруге лења и неваљала сина. Домаћина ично га зову „Дида“ или „Чича“) свако, па и унук сматра оца, поглавицу породице, док сви унуци оца свога називају ћом.“ Сваки је са својим положајем и делокругом у поро-ци задовољан. Женски чланови такође су подчињени жени до-аћиновој. Снахе на пустари, салашима и у вароши раде на енце домаће послове. Редуша се стара за кување и чистоћу ља на дому, док се „станарица“ бави домаћом економијом рема млеко, сир, брашно и др.).

Код Буњеваца у пештанској и фехерској жупанији очу-ие су још донекле задруге и патријархалан живот. Правило је удовица без деце иступа из задруге, пошто добије накнаду новцу. Удовице са децом, остају у задрузи.

Бачки Буњевци, разумемо земљорадника, већи део године оведу на своме имању, на салашу. Обично један део породице ви на салашу, а други у вароши или селу, јер Буњевци обично ају по две куће, једну у вароши, другу на салашу. Наравно су те пустаре око Суботице, где су Буњевци насељени (Ве-шић, Зобнатица, Ђурђин, Келебија, Шебешић, Вантелек и др.), аве вароши и села, само без улица, са раштрканим кућама лаш-ма). На тим пустарама има свега 5355 кућа и 34.110

становника (на Верушићу 4324, Лудашу 4283, Келебији 4.108, Таванкуту Чикерију 3388 и т. д.)

Куће су код сиромашнијих ниске, са набијеним зидовима, или су од ваљака и опека. Куће су имућнијих јаке, лепе грађевине са више, модерно намештених, соба. Куће покривају сиромашнији трском, богатији црепом или „шиндром." Кућа се обично пружа у пространо двориште, а лице је окренуто к' улици. Прозора на улици има обично два, и то већином са спуштеним (затвореним) капцима. Пећи су им од ваљака и цигаља и ложе се сламом. Станови су им суви, здрави и чисти.

Интересно је, да су на пр. у Суботици читаве улице састављене из кућа једне породице (као Дулићев, Стантићев, Габрићев и др. „шор"). То је знак братства и доброг слагања. Брат, када се издвоји из задруге, зида кућу до свога брата, и то иде тако даље од колена на колено, док се на тај начин читава улица не испуни домовима једне породице.

Жена је у Буњеваца много поштована. Док је девојка, гаји своју лепоту, ради само женски ручни посао: везе и тка. Девојку негују родитељи као највеће благо. За Буњевку се може заиста рећи, да јој је девовање право царовање. Не кажу бадава Буњевци, да „цуре живе, као у лито тице." Удајом пада терет целе куће на њена слабачка плећа. Настаје рад *домаћице*, а Буњевка је чувена као добра, вредна и чиста домаћица.

Буњевци су врло доброг срца, поштени, побожни милостиви. Безгранично су учтиви и стидљиви према својим старијима и према странцима. Тако на пр.: муж ретко кад иде са женом *заједно* ван куће; жена кад излази у посету или на свадбе, чини то у друштву са сусетком или са својим ћерима; — младенци првих дана брачног живота не говоре пред родитељима и странцима, — а жена кад говори о мужу пред другима, неће му поменути име, или рећи „муж", већ у трећем лицу — „он."

Буњевац се поноси што је Буњевац. Немце, Словаке презире, па и Мађаре кад је љут назива „дошљацима" (jött-ment). Живећи само од земљорадње, „ланцем мери човека" и оцењује га по томе, колико има ланаца земље, али за то не презире ни сиротније од себе.[1])

[1]) Ивањи: Суботица II

Буњевац спада у ред најлепших људи. Висок, права држања, развијених костију, здраве боје. Огранци буњеачких породица: Шарчевића и Скендеровића у Суботици; Кнезов — Кавића у Н. Милетићу; Пијуковића у Матеовићу; Микошевића у Бaји јесу прави џинови. У Буњевца су обрве густе, браду не носи, већ само брке, који су густи и дебели. Старији пуштају што дуже обрве. То је знак достојанства. Већином су црномањасти, гаравих очију, сјаја муњевита.

Буњевке у Бачкој, вита је стаса, висока, мале главе, малих уста и лепа правилна лица. Већином су црномањасте, смеђе у ређе, а плавојке су врло ретке. Буњевачки песник *Мирољуб* овако пева о Буњевци:

Црне очи, црна коса,
И вилински твој је стас;
Ружичасто липо лице
И умилни твој је глас.
Око врата низ дуката;
Цвиће краси твоју груд.
Весела си, милена си
Теби с' диве, чуде свуд.
Куд год кренеш, куда дођеш
Липота ти свуда сја;
Твој још није за живота
Потавнио образ чист,
О блажен сам сестро моја,
Јер си нашег стабла лист
И срце ти млад славим
Којим љубиш народ свој!

У другој песми овако се пева лепота Буњевке:

Вита стаса, висока узраста,
Руса коса као гора густа,
Обрвице, с мора пијавице,
Трепавице крила ластавице,
Јабучице из баште ружице,
Бисер зуби и уста малена,
Као да су дукатом кројена,
Кад говори, ко да голуб гуче
Кад се смије, ко да сунце grije.[1]

---

[1] Једино би се имало замерити, као што су „Суб. Нов." и учиниле, што се Буњевке бéле и тиме кваре своје, од природе бело лице. Чисто лице, и мањи раскош у оделу, то би требале Буњевке да имају на уму.

Шокице су црномањасте, има их ванредно лепих. Мушки су пак средњег стаса, а црне масти.

Буњевци у Лици јесу лепог узраста, кршни, црномањасти, смеђе косе, црних очију, подугуљаста лица. Врло су чврсти и јаки људи.[1])

Буњевци у Истри (у Забронићу) средње су величине, чврсти и здрави, привикли сваком раду и напору.

Личке Буњевке су красне, врло лепе, нарочито у Ловинцу, Смиљану и Пазаришту. Ту има тако лепих женскиња, да би свака трећа могла служити сликару за модел. Све су црнооке, лепа румена лица и дивне дуге косе.

За личке Буњевце вели *Мургић* да су челична карактера. Нико није кадар Буњевца о противном убедити, ако се он сам о томе не осведочи, да је то истина, и да је право. Они су тврди као камен, кад су о нечем лично осведочени. Врло су даровити, бистри, разборити, постојани, гостољубиви, одважни, добри земљорадници, а још бољи чобани, осетљиви, па ипак благи, вредни, воле паметан и пристојан говор, ретко псују. Врло су побожни. Стари су Буњевци, — како вели Стеван *Павелић*, — пред кућама свако јутро и вече Богу се молили и строго постили сваке суботе, петка и целих постова. Кад се на што реше, то ће за цело и извршити. Неустрашиви су и стални. Буњевке личке имају све горње особине својих мужева, радине су, добре су мајке и домаћице, укусно везу, ткају и шију, стидљиве су много. Милостива су срца према сиромаху и невољнику.

За личке Буњевце вели Мургић, да су људи *морални*, да је мало или скоро никако било случајева, да су војници Буњевци били пред војеним судом или кажњавани у време војене крајине. Он је са њима служио у војсци и констатује, да из Смиљана, Трновца, Бужима, Пазаришта и др. буњевачких села, није било човека у затвору ради крађе и убиства.

*

Центар *друштвеног живота* суботичких Буњеваца јесте тамошња „*Пучка Касина*“ (читаоница буњевачка), основана 1880

---

1) Неки Матеша Вркљан био је шест стопа и 6 палаца висок, није био писмен па га је ипак француски маршал, војвода Мармон, кад је прошао 1809 г. кроз Лику поставио за официра, ради његовог џиновског изгледа и бистрине. — За неког Року [ев-чића из Лукова, прича Мургић, да је коња свог, када се овај уморио, заједно са тов[ар]ом упртио на леђа и носио један сат. Кадар је био цело јагње појести за ручак и [п]ола акова вина попити.

год. и сматра се као храм буњевштине, средиште њихово. Сем што се чланови скупљају у локале касинске, читају новине и књиге, обавештавају се о јавним и народним пословима, Касина приређује сваке године на Марин дан (Сретење) *„буњевачко велико прело“* и свечану вечеру, у очи дана Св. Стевана, Краља Угарског.

„Велико прело“ приређује се већ 21 годину и спада у најпосећеније забаве не само у Суботици, већ и у целој Бачкој. Бива 1500—2000 посетилаца, већином Буњеваца, али долазе многобројно и Срби, па и Мађари.

Прело се почиње са нарочитом песмом, коју чувени суботички тамбураши отпевају и одсвирају. Сваког прела пева се нова песма; са новом мелодијом. Огледа ради, доносимо ову песму певану на прелу 1892 г.:

Чуј Буњевче, весео глас
Устај не оклевај,
Ајд' у коло, ајд на прело!
  На ноге, својски браћо
    Касина зове!

Ој Буњевке веселе
На ноге устајте,
Сестре миле, браће липе,
С браћом поиграјте
  На ноге својски сестре
    Касина зове!

Ој младежи весела
Нигди теби пара,
Гди се пива гди се игра,
Гди се коло ствара!
  На ноге својски дицо
    Касина зове!

Ој вењери свитлите
Свег великог Прела
Играт' ће се, пиват' ће се
До јутра до бела.
  На ноге својски сложно
    Живило Прело!

После песме настаје игранка. Играју се српске, стране и чис буњевачке игре: „Јевриме“, „Јастук—танац“, а у последње

време и српска кола из Шумадије. Буњевци су познати као вешти играчи.

Прво прело било је 2 фебруара, на Марин—дан, 1879 г. и од тог доба држи се прело сваке године тога дана.

Прело би свакако више одговорило својој задаћи, када би у програму био и какав пригодан говор или декламације но и то се већ чини. На „првом великом прелу са концертом" 1896 г. говорио је г. Ст. Матијевић, а декламовала г-ђца Л. Прћићева песму „Роду." Свирачи из најотменијих кругова, свирали су: „Устај, Устај Србине..." „Чуј Буњевче весео глас..." и др. песме Српско певачко друштво певало је. На овом је прелу било братимљење Срба и Буњеваца, ту је ударен темељ слози. Песма суботичког прела пева се после по сеоским прелима, која се такође држе у свима буњевачким селима и која су исто тако весела као и суботичка а нарочито у Алмашу и шокачко прело у Моншторсегу и т. д.

Буњевци суботички долазе и на беседе српског певачког друштва (основаног 1865 г. заузимањем Ђ. Манојловића); и на забаве „српске добротворне женске задруге" (основане 1878 г.) коју новчано помажу и Буњевке. Долазе и у „Српску Читаоницу (основану 1865 г.). Интелигентне буњевачке породице посећују и мађарске забаве.

Суботичани имају за излете купатило на језеру *Палићу*, удаљено од вароши $7^1/_2$ километра, а везано железничком пругом и електричним трамвајем. Палић је као купатило познато од 1840 г., лековито је и има доста гостију са стране. Дуж језера је леп парк, и низ њега има доста варошких летњиковаца (вила). На Палићу се држе трке и летње забаве.

Буњевци немају свога позоришта, али за то врло ревносно посећују српско народно позориште кад је у Суботици, сматрајући га за своју или боље рећи заједничку, српско-буњевачку установу, чију су опширну историју донеле и „Суб. Новине", позивајући Буњевце да га помажу. „Невен" констатује, да позориште посећују „Буњевци капуташи и земљоделци у липоме броју, јер се у њему разлеже мили глас драгог нам језика народног."

По осталим буњевачким и шокачким варошима и селима нема удружења, а за осуду је, што их нема у Сомбору, где има

доста имућних Буњеваца. Али се тамо приређују породичне и јавне забаве „Прело“ и „Диван.“

*

У најновије време појавио се у Суботици, заузимањем буњевачке омладине и „Суб. Новина“ јак покрет, да се сем касинских прела на Марин-дан, приређује још једно велико народно прело као оно 1896 године. Томе су чињене велике сметње од стране власти. Те сметње управљене су не толико против самог прела, колико против оне српско-буњевачке слоге, која се на њима манифестује. Види се, да то господу „озго“ највише боли и зато су учинили све, да на тим прелима не суделује српско певачко друштво, као оно 1896 године. Но те мере нису успеле разбратити Буњевце од Срба, на против оне су их зближиле. То братство, слога и заједница јача из дана у дан, па било то коме право или не.

Сем овога, основано је у Суботици „Коло младежи“ буњевачке. Ту су чињене још веће сметње. Мађарски листови жигосали су ту намеру буњевачке омладине као „непатриотску“, коју су инсинуацију „Суб. Нов.“ разложно и успешно сузбиле. За тим је дошла власт, која је оснивању овог удружења чинила нечувене сметње, прво *забранила* држање „великог прела“ 1897 год. за тим вратила правила удружења не одобривши их, што је изазвало велику буру у Суботици. У име буњевачке омладине жалио се писменим путем против овога Иван *Будинчевић*, адвокатски кандидат Министарству Унутрашњих дела, а када се депутација „кола младежи“, у којој су били И. *Будинчевић*, председник, Ст. *Матијевић*, Иван *Војнић* Хајдуков и Бено *Сударевић*, правници, хтела и усмено жалити Г. Перцелу, министру који је тада био у Суботици, полиција је успела да та депутација не буде примљена. И тако правила „коло младежи“ нису ни данас одобрена. Но то буњевачкој омладини мало смета, да она и даље ради на буђењу народне свести међу Буњевцима, који су се од 1893 г. на овамо знатно освестили, тако да је данас буњевачко питање врло акутне природе.

Буњевачкој омладини припада највећа заслуга за тај велики успех.

2. Обичаји Буњеваца у Угарској

Ми у први мах нисмо мислили писати о обичајима и ношњ Буњеваца, јер је то већ, може се рећи, доста обрађено у књи- жевности, и ако не толико у српској, колико у мађарској. Ак прелистамо врло оскудну библиографију о Буњевцима, уверићем се, да се досад све што је писано о Буњевцима скоро искљу чиво тицало њихових обичаја и одела, док је о њиховој историј и култури мало ко говорио, а кад је то и чинио, збио је све у неколико стотина редића. О обичајима је писао у нас опширн Лаза *Кнежевић* (Летопис 1881). Управо, опис обичаја једино налазимо у његовој расправи о Буњевцима. О обичајима њихо вим писали су многи Мађари и Буњевци у мађарским часопи- сима (Шарић, Бркић, Јосиф Антуновић, Бадић, Ивањи и др. Наравно, да су услед овога читалачком свету више познати њи хови обичаји и одело, но њихова историја. То је аномалија.

Из тих разлога ћемо ми о њиховим обичајима рећи *сам оно што је најнужније*, и што српској публици, можда ниј познато.

У главном су буњевачки обичаји потпуно истоветни срп скима, они су управо у Буњеваца очувани *српски стари обичаји* Интересно је шта више, да се обичај „Краљица“ и дуже и бољ очувао код Буњеваца, но код Срба у Угарској.

Буњевци имају своје *коло, прело, посело, диван, бабиње подушје, очеве, материце*, све као и код Срба.

Божићни су обичаји слични српскима. Побратимство ј очувано у Лици и око Будима. Славе (свечарство) истина *немају* али скоро свака породица зна свога свеца, кућњег патрона.

О свим тим обичајима, нећемо говорити, јер су они по знати, и наши, општи, заједнички. Говорићемо само о сватовски и још неким обичајима, који имају велике сличности са српским али имају и неких специјалних особина.

*

У пређашња времена родитељи су бирали девојку мл дожењи, сада тога нема, те момци сами бирају себи брачно друга, користећи се познанством из раније, од детињства, ил приликом кола, прела и др. састанака. Лист „Бачка“ (1888 год. каже да се у Сомбору држи нарочити састанак, на који се куп силна момчадија и девојке и где се врши просидба. То је т. зван „*девојачки вашар.*“

Када је момак већ изабрао себи девојку, иде мајка са једном пријом на виђење. У свилени рубац завију боцу медене ракије, једна понесе јабуку, у коју се мете златан или сребрен новац; код цуриних родитеља кажу цељ свога доласка и оставе ракију и јабуку на столу па се врате дома. Родитељи премишљају о просидби, па ако не врате ракију и јабуку значи, да ће дати девојку. У том случају, идуће недеље по подне родитељи и рођаци момка поседају на више кола, те уз свирку тамбураша и гајдаша, оду девојчиној кући. То је просидба. Тада се закаже дан прстена, за тим настаје весеље до поноћи и праћење кући уз свирку и песму.

О прстену („руковање“) настаје опет весеље. Од прстена до венчања момкова мајка шаље сваке суботе по један колач вереници. Код момка пак долазе недељом и средом његови рођаци и пријатељи на мала весеља. Девојка под прстеном не иде у цркву са пријатељицама, већ са сестрама свога вереника.

Госте позивају момци на коњима, то су т. зв. „*Мустулугџије*“, (фифери) и обично најприснији пријатељи младожењини.

Дан пред венчање, момкови родитељи шаљу у цурин дом три старија пријатеља који, по старом обичају, треба да чувају младу, док не стигне младожења.

У цркву на венчање иде се колима. Мустулугџије, за време поласка у цркву и из цркве, образују на коњима око невесте као неку почасну гарду. Стари овај обичај постао је за време турске владавине, јер Турци отимаху лепе Буњевке, те је при сватовима увек била чета одважних момака, „мустулугџија“, да је бране од Турака. После венчања пролазе сватови кроз целу варош на колима. (Пошто су Шокци сиромашнији, сватови им нису тако раскошни и многобројни као у Буњеваца, али су сватовски обичаји иначе слични).

Када се стигне кући младожењиној, девер је уведе унутра и то по простртом ћилиму, који се пружа од кола до у собу. Младу врло лепо примају. Постеља јој је у свекрвиној соби. Млада је први дан још гост, али други дан скида већ венац и прима поклоне од гостију, и „краваље“ од родбине[1]). Старије госте млада

---

[1]) То су обично, јела и теста, од којих спомињемо буњев. специјалитете: ђерећићи, ошан, сировњача, ладнетина, брешењак и др.

пољуби у руку још на прагу, а ови је даривају — новцем. Жене јој доносе колача, одело или новац. Да би млада добила што више поклона неки весељак распори јастук и проспе перје на госте. Сад млада добије нове поклоне од гостију да их очисти од перја. — Са тим новцем млада купи овце, које су искључиво њена својина.

Интересно је још, да млади, кад седа у кола, мећу у крило мушко дете на неколико тренутака. Тиме се изјављује жеља, да првенац буде мушко.

Код Буњеваца има и девера, и кумова и свих осталих часника српских сватова. Сватови трају по неколико дана, а неки пут и по осам дана.[1])

После сватова долази младина мати у посету к својој кћери. Млада тек после 8 дана посећује своју мајку, а зет посећује први пут свога таста и пуницу (после свадбе у јесен) о Материцама и Очевима. Тада добије на дар од пунице торбу изаткану ћилимским шарама.

Сватовске обичаје *Буњеваца око Будима* описао је поп Ђорђе *Бркић*.[2])

За те Буњевце вели он, да су очували своје обичаје и народност. Жене само *„рацки говоре.“* Да би очували своју народност, они се жене и удају само међу собом. Девојке за удају носе спуштене курјуке. Проводаџика са јабуком у марами полази да проси ђевојку. Проси је овим речима: — „Више дана су нам се мориле очи, тражећи девојку по нашој вољи и задовољни смо, што смо видели вашу девојку. Сели смо дакле, и једно друго охрабрисмо и речима и пехаром на дањни, велики пут, који смо довде сретно свршили. Не чудите се, што смо сели, јер је у нас јабука оптерећена силним благом (новцем), и спокојно хоћу, да видим ону којој сам јабуку донела. Видим, да вам је цура стидљива и да с

---

¹) Интересантно је, да су и црквене и световне власти више пута хтеле, д спрече дуготрајне сватове и пијанке, убитачне по здравље и по новчане интересе Буње ваца. Услед великих трошкова око сватова (бива по 200 гостију) многе су породице ос ромашиле. Још 1738 год. бискуп *Патачић* окружницом својом, осуђује то и забрањује, д се више од 8 фор. не сме дати у јабуку. — 1754, 1768 г. забранила је и сама варош власт, да сватови не смеју више дана трајати. Народ није хтео да одустане од свог обичај ни тада. 1780—1790 год. власт је одредила казне новчане и телесне за оне, чија свадб дуже траје од једног дана и који позову више од 15 гостију. Све то није помогло; и и данас видимо да буњевачки сватови трају док је гостима воља. (Ивањи „Суботи: а“ П)

²) Tudománytár, VI. 1839 год.

румени као јабука, те је нећу мучити мојим речима, већ ћу метути јабуку на сто, па нека је узме ако хоће.“

Ако девојка прими јабуку тиме пристаје да се уда и тада проводаџика седа за пун сто и настају договори. У јабуци је новац, а сиромашнији поспу јабуку са златним прахом. Постоји и прстеновање са весељем. — У сватовима је кум, девер, стари сват, „буклијаш“ и чауши. Младин је „чувар“, први момак у сватовима. Буклијаш позива у сватове са чутуром; о сватовима пак служи госте са пуном буклијом.

Невеста носи позлаћени рузмарин венац, око главе, неоплетена коса спушта јој се низ леђа. На венчање иде у *црвеним чизмама* са припасаном белом кецељом.

За време ручка приказују се „*Краваљи*“ и троше разна јела „каурма“, пита гужвача у тепсији и „кумовина“, коју је кума спремила и која се гостима продаје парче по парче. Новац је младин.

После ручка је игранка уз гајде. Кад је одмор и старо и младо слуша певање о *Краљевићу Марку* и др. јунацима *српским*. Певају обично старије жене са толико осећаја да многи плачу.[1]) Певачици вичу „живела“, када сврши песму.

У сватовима, који трају 3—5 дана, има много гостију. Млада, коју одмах после венчања зову „снаша“ пере, после сватова, ноге свекру, куму и старом свату. Интересно је, да је тамо у првим годинама брака редак пород, јер у првим годинама скоро и не живе заједно.

Божићни обичаји су као и српски. Слама у соби, воштаница на столу, колач („божићњак“), који се сече на Нову Годину. Од колача добија сваки члан породице по једно парче. О Божићу долази у дом Буњевчев по један гост, који је сталан преко свих празника. То је *полаженик*. Он се три дана не сме маћи из домаћинове куће и мора јести и пити *највише*, веселити се и забављати госте. Први он умочи, на Бадње вече, чешаљ белог лука у мед, да зле духове отера од куће. За време Божића врача се и код Буњеваца. Девојка мете под главу парче од сваког јела са Бадње-вечере, не би ли сањала, за кога ће се удати. Дома-

1) Певање народних „староверских“ (српских) песама називају Буњевци „грок та[illegible]ч песама.“

ћин поји око по ноћи своје коње водом, у којој је лепа јабука, да му коњи добију лепу длаку.

Над мртвацем се запева. Буњевци око Будима иду гологлави по улици, докле се год мртвац не сахрани. Мушке сахрањују са капом на глави.[1])

Обичај „*Краљица*“ о Духовима са свим је очуван код Буњеваца у Душноку и по др. селима, као и код Шокаца више но код Срба. Од песама које „краљице“ певају „Љељи“ богињи љубави код старих Словена, eво неке, т. зв. „коледарске.“

I.

Ми вам дођосмо,
Ми вам дођосмо, Љељо!
У најлипше дворе
У најбогатије
Златом ограђене,
Цвићем накићене...

II

Возио се Иве
С Маром по Дунаву,
Ливом воду граби
Десном Мару грли
„Јао моја Маре,
„На пазар вођена
„Ником не суђена
Већ мени јунаку!
И јуначкој мајци.

—

III

Мара је дивојка
Мара је дивојка, љељо
На саги сидила
Кроз мрамор гледала
Гди се бије Иве
Троје на њег’ гледе.
Први му говори:
„Придај им се Иве!“
Други му говоре:
„Тон’ у воду Иво“!
Трећи му говоре:
„Бyж’ у гору Иво“!
Ал беседи Иве:
„Нисам ја дивојка
„Да им се придајем,
„Нит сам шара риба
„Да у воду тонем,
„Нит сам ника звирка
„Да у гору бижим,
„Већ сам јунак Иве
„Да јуначки гинем
„Да се с Турком бијем
„С Турком јаничаром.“

—

IV
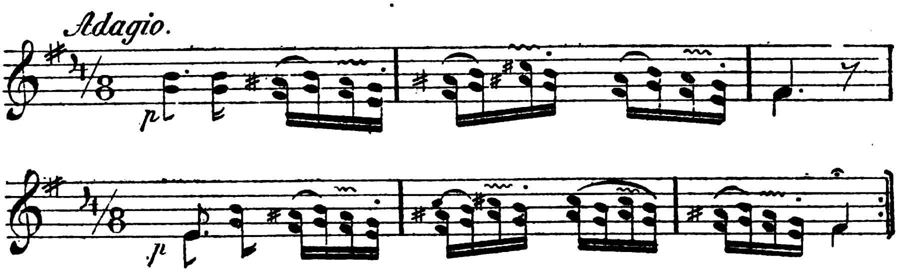
Изгорила мајко! Изгорила мајко! Љељо!
Дидина колиба! Дидина колиба, Љељо!
Силна им се мајко, Љељо!
Штета догодила „
У колиби мајко „
Шанта квочка била „
И ћораво пиле, „
Крња здила, мајко, Љељо!
И дидина мајко, „
Нова јапунџија, „
Кад је глидаш мајко „
Ни закрпа нема „
Кад је мериш мајко, „
Конци је притежу „ и. т. д.

[1]) Срби католици око Будима и Сент Андреје називају себе „Далматинцима или „Рацима“, а никад Буњевцима или Шокцима. Код њих су још боље очувани српски обичаји. Имају врло велики број „староверских“ (српских) народних песама, које би тр[illegible]ало засебно штампати.

V

Краљу, свитли краљу,
Краљу, свитли краљу; Љељо!
Краљице, банице
Устај, те пошетај,
Од двора до двора,
До царева стола,
Гди цар вино пије,
Царица му служи
Из златна кондира...

—

— Буњевачка мелодија. —

Краљице су обично млађе лепе девојке, на главама носе круну или високе венце од цвећа, у средини којих стоји огледало или каква икона. Обично иду у групи 4—6 пар и пар. Сваки пар држи по једну мараму и окренут лицем, držeћ' исту мараму играју и певају горње и многе друге песме. Овај је обичај опширно описан у „Суб. Нов.“ од 1893 г. (бр. 26, 27, 28), где су штампане још неке „коледарске“ (краљичке) песме. Као што је познато коледарских песама има и у Маћедонији. О том обичају и песмама писао је и *Шафарик.*

Толико о обичајима Буњеваца у Угарској.[1])

3. Правни и други обичаји личких Буњеваца.

Правне и други обичаје Буњеваца у Лици и Приморју описао је до сада, колико је нама познато, једино Др. В. *Богишић* у загребачком „*Књижевнику*“ 1867 г. књига III (по причању шк. надзорника Вукелића).

---

[1]) Ивањи, чијим смо се описима служили и у овом одељку, помиње да су и Мађари у Суботици, примили од Буњеваца неке обичаје, као: материце, очеве и полаженика. „Материце“ се прослављају и у суботичкој „Пучкој касини.“

Сем овога има у Буњеваца обичај „*народних вечера*“, које приређују имућнији и [illegible]еднији Буњевци, зову многе госте из народа и веселе се. Тога има нарочито у С[illegible]тици. —

Обичаје суботичких Буњеваца студирао је специјално Dr. *Оберг*, немачки консу[illegible] Београду, који о њима спрема нарочиту књигу.

О обичајима барањских Шокаца писао је опширно *Варади* у миленарној моногр[illegible]и барањске жупаније 1896. г. Печуј.

Ми ћемо тај његов опис, пошто је врло интересан, употребити овде.

И код личких Буњеваца постоји **задруга**, само не више тако јака, као пређе што је била.[1])

Кад се задругари поделе, ожењена браћа остају обично свак за себе, а неожењена с оцем и мајком. Буњевци око и више Св. Јурја имају обичај, да се после деобе, по један од неожењене браће, к једноме ожењеноме брату „приклони." При деоби не решава број деце, већ сваки брат добије једнак део.

Оцу стоји до воље, узети половину свега, па тек другу половину разделити синовима. Но обично узме известан део, проценат (%), те се „приклања" једном сину и код њега живи. Кад отац умре, мати наслеђује његова права. Умру ли обоје, њихов део деле браћа међу собом, без обзира на онога, коме се отац „приклонио."

Летина на пољу, дели се на „гувну, на миру (меру)." Обично се деоба врши споразумно. Кад се браћа не могу сложити, што врло ретко бива, зове отац, два старешине или одборника, два поштена човика, који за свој труд не добивају никакву плаћу, већ само гозбу. Они узму толико сламчица, колико је браће, па ко највећу или најмању извуче, добије опредељену ствар.

*

— **Наследство** опредељују писани закони, но има и народних правних обичаја. Отац може своје дете лишити дела, ако је злочесто, био син или кћи. Али то може учинити само за живота свога.

По смрти мужевљевој, жена остаје у мужевљевој кући. Уда ли се по други пут, онда губи све, само свој „*peculium*" и прћију носи собом. Ако има мушко дете, може се удати и peculium уживати, само ако дете „приклони" себи, док дете не одрасте и у очеву се кућу не врати. Ако је дете женско, остаје у кући чланом задруге, ако га т. ј. мати собом не поведе. Кад је за удају, спреми јој задруга опрему и уда је из куће без икаквог дела као и другу девојку.

Кад жена умре без деце, враћа се њеној мајци све што је донела, ако се она није нарочито изјаснила, да то оставља мужу.

[1]) Повод деоби задруге обично је неслога међу браћом, али често и мален „грунт" (непокретно имање) и слаб ужитак.

За Буњевце око Јабланца пише г. *Вукелић*:

„Код инокосне фамилије вели пословица „муж на полицу жена на стомпцу.“ Па тако и бива, мужевљи су послови само вањски (спољни), а женини кућевни. Жена располаже по вољи кућевним производима, да како да су то маленкости, као сир, масло, јаја, вуна, кокоши, па и ситно благо више пута. За ово последње мора мужу јавити и разлоге дати. Више пута у мужа савета пита и за свој посао. Муж се стара за храну, настоји око њиве, усјева и оре, деље грађу и вози к мору.

Када муж није добар господар (домаћин) онда народ одобрава женино заповедништво; само да им заједнички иметак не пропадне, у колико га жена очувати може. Народ у опште држи иметак на мужевљу имену. Тако је и код мужа доведена (domazet).[1]) „Доведен“ је као и други муж што се власти над женом тиче, да како само онда, кад у миру и љубави живе. Жена од њега у ничем мање није зависна, већ као и код других, обичних бракова. Таст је господар, а по његовој смрти прима зет господарство. Ако у љубави не живе, онда жена заповеда мужу, она би га по очевој смрти изагнала да може: да отац није „контрата“ начинио (а да тога уговора нема, могла би га изагнати). Ако има са њиме дете мушко, пренесе господарство на њега као на мушку главу, а мужа отера. Он се врати на свој *„лумер“* (родитељски дом), ако није из ње раније отписан, иначе трбухом за крухом. Народ не одобрава овога господарства женинога.

О заједници иметка мужа и жене, Буњевац упитан, овако одговара: „Народ вели, да жена тонут мора, она не смије на врху пливати, а најбоље је, кад имају све скупно, а господар неко мора бити.“ — Иметак им је збиља заједнички, стечевина скупна. Томе не смета женина прћија, ни рухо, што јој лично на расположењу стоји. У стварима, са којима жена, не питајући мужа располагати сме, иду, дакле, осим реченога још прћија и рухо или „дота.“

Кад син иде из куће (из „лумера“[2]) очине у туђу кућу, отац му дарује или добра коња или вола, или новца, или друго шта. Сам нема право ништа тражити, — и ако кћи, кад се ајс, добија од задруге „доту“ (обично волове); осим тога дари-

---

[1]) „Доведен“ муж је онај, који женидбом улази у кућу родитеља жениних. Из „Дома — зет“ постоји и у Старој Србији и у Маћедонији.

[2]) „Лумера“ је нумера, т. ј. кућни број.

вају је отац и мати из сопственог дела. Особито је мати кћери „привржена“, за то јој „приклопи видом и невидом.“

О владању родитеља над децом, а нарочито оца (patria potestas) рече Вукелићу неки Буњевац граничар, да отац више децом влада, него ли мати, јер „човик већу памет има, него жена.“ За тим рече: „И отац једнако заповеда и мушком и женском децом. мати влада с нејакињом.“ Народ мисли и држи, да отац може мушкој деци дати за живота већи или мањи део, отерати зла сина и т.д. Али после смрти очине, деле браћа „Грунт.“[1]) братински, а којем отац што остави од новца, кућа, блага, робе или другог чега, то је *свешо,* то му нико такнути не сме. Са женском децом пак, не може тако поступати, у том случају показује се материна власт, и њезина склопост кћерима.

Ако син побегне од оца, не добија свој део. Ако пак отац сина силом ожени, даје обично део, као и другом сину, који остаје с њиме у кући. Отац заповеда и економише за живота, ма син имао 30, или више година, и ма да је и у сатнији забележен као господар. Ово важи за цело Приморје, за све Буњевце „горњаше“, од Сења до Далмације. — Ако се син оженио остаје и даље под очевом власти и он и његова жена и деца.

*

— **Туторство.** За сироте (сирочад) у задрузи буњевачкој стара се задруга, рани их и одева. Ако су браћа подељена, бива да један од њих „приклони“ себи сироте, а уз њих и њихов део. За ове се баш не јагме, јер су делови обично мршави. Ако један ожењен брат сам деце нема, тада узима сироте к себи. Кад су у задрузи, домаћица заповеда, управља и стара се за њих. Ако сиротама што остане од родитељева „пекулија“, то онај чува, ко им је најближи у роду, све док деца не одрасту. Кад сироче нема родбине, *стара се кум за њега.* Кад пак сироте саме остану немајући никог ближњег, тада се придружи њима туђ човек, са својом фамилијом, попише све што је код њих нашао (блага, алата), те се погоди на известан број година да их храни и управља имањем. Кад изађе рок, он полаже рачун. Што је више стечено, него што су сироте пређе имале, то поделе на пола, братинск Сироте почињу уживати своја права, кад се почињу женити.

---

[1]) „Грунт“ значи непокретно имање: њиве, пашњаке, гору.

*

— **Посињење** је у обичају и код личких Буњеваца. Осим намењеног оца и сина, тражи се још одобрење оца и мајке дотичног детета да може бити посињен. Том приликом држи се „*штов*“, пир. Ту дође родбина „намењеног“ оца и сина. Пре него што одлази из дома родитељског, моли благослов у оца или мајке ако оца нема, иначе најближег и најстаријег рођака. Дужности поочима су као и у оца, а посинка као у сина. Посињеник љуби, штује и слуша поочима, као да га је и родио, као да другог оца и нема, а правога оца и даље љуби и штује и ако је сву детињску љубав и захвалност морао пренети на поочима.

*

— **Побратимство** постоји и данас у Лици. Двојица, немајући браће (сестара могу имати), договоре се међусобно, узму попа, који држи службу (мису) у име побратимства. Тада их позакони као мужа и жену:

— Узимљеш ли ти Перо Павла за твога рођена брата?
— Узимљем.

Ако један умре, други се стара за његову жену и децу, као да су његова.

Они побратимство сматрају за велику *светињу* и својту. Исто се тако очувало и *посестримство* између девојака.

*

— **Кумство.** У личких Буњеваца има три врсте кумства: крштено, бермано и шишано. Нешто о трећем: Када дете наврши једну годину, онда се мора шишати. То се врши свечано као и код осталог кумства. Кум је наравно добар познаник и пријатељ. Мушко дете шиша кум, а женско кума. Кум дарује дете новцем, обично сребрним увијеним у власи. Кум добије „штов“ (сукно). И родитељи даривају дете прћијом (благом), или робом. Овај се обичај чврсто држи, али је крштено кумство најважније и долази на прво место.

*

— **Уговор.** Кад су се двојица о некој куповини погодили, пије се „Ликов“ или „ликово“ („алдумаш“), обично вино и руска. У Језеранима, кад човек купи вола, узме продавац чашу

вина, па излије нешто волу међу рогове, а остало пружи купцу да попије. При уговорима у опште, када се погодба постигне, рукују се, а и љубе, а купац и вино плати.

*

— **Границе земљишта** (међе) обично су „међаш—камен", или се посади живица (трње) на граници, или суседи узору сваки своје земљиште, па оставе неузоран путић.

*

Интересно је још и ово поменути. Буњевци приповедају да *новци закопани „цвате"*, али се страше приступити месту, где се рачуна да је новац закопан, јер „благо ђаво чува." Ископани новац, — веле — ваља шкропити светом водицом одмах на месту, јер би се иначе у пепео претворио.

4. Одело Бачких и Личких Буњеваца и Шокаца.

Народна ношња се изгубила код бачких Буњеваца, док се боље очувала код Шокаца и личких Буњеваца.

Лички Буњевац носи један „кратељ" (горњу хаљину, црну или модру), уске чакшире, опанке на црним чарапама, на глави свагда црвену капицу, као Личани и Далматинци (плитак фес без кићанке). У зиму кратак кожни гуњ. У кратко, то је позната личка ношња.

Буњевци у Пазаришту, Ловинцу, око Боричевца, Бротње и др. чувају и данас своје старо одело. Важно је поменути, да су им чак и сами бискупи (као бискуп *Чолић*, 1746 г.) насилним наредбама, а под страховитом казном самог несахрањивања забрањивали носити старо народно одело и женидбу са православнима. И ако су га мало изменули, они су ипак у главноме очували своје старо, народно одело.

Личке Буњевке носиле су све до 1848 г. косу у плетеницама на обадве стране и то удате женске; а девојке плетенице назад, низ леђа у тако званој кики. Хаљина, нарочито у приморкиња и подгоркиња беше један зубун, тканица (пас) и прегача (заслон). Код удате била је повезача, или црвена марама (рубац), а код девојке црвена капица као у Далматинке. У новије време, то се одело променуло, нарочито са ове стра[illegible] Велебита. Сада се носе све по некаквој „моди." Буњевка [illegible] носи скоро већ као Крањица, одело јој све више личи на шт[illegible]јерску или крањску ношњу. Код одела мушког, једва се в[illegible]

види разлика између Буњевца, Србина и Крањца.[1]) Жена израђује одело за мужа код куће.[2]) Подгорке носе мрке гуњце, сукње црвене и модре чарапе (калчине), а на глави платнен руб, који у Оштроке и Товункиње личи најфинијој прозничној копрени.

Бачки Буњевци носе се „бачвански.“ Ожењени и старији људи носе, скоро без изузетка, од загасито-плавог сукна капут до паса, без гајтана, са обичним коштаним пуцетима, прслук од исте чоје, чакшире такође, само са гајтанима. Носе високе чизме, опанке само најсиромашнији. У лето носе црне округле шешире мала обода, зими шубару од јагњеће коже. Зими су у пређашња времена носили и јапунџе, огртач од загасито-плаве чоје, али сад се то ретко носи, тек видимо у по којег старца. Сада се носи бунда, или дужи гуњ (шуба), од јагњеће коже, са дугим длакама, а у лето бела кабаница. Млађи људи и момци, облаче се као и старији, само што им је прслук од свиле или сомота, цвећем искићен. Пре четрдесет година ишли су момци и у гаћама, али сада и они носе чакшире. У зиму носе још и папуче на дебелим чарапама.

Одело Буњеваца ниже Будима разликује се нешто од одела њихове бачке браће. Боја чоје је угаситија, а стајаће одело слично много мађарскоме. У лето носе кошуљу и гаће до чизама. Момци носе празником кратке кошуље са широким рукавима, ишараним везом од вунице, кратке али широке гаће укручене, у борама, чизме са мамузама, сомотски прслук извезен у свим бојама. Око врата носе „*пошу*“, са златним ресицама. „Поша“ је од црне свиле. Шешире носе са широким ободом, у зиму шубаре. Старци носе дугу косу низ плећа.

Бачки Шокци носе ваљда најпростије и најјевтиније одело у лето: уске гаће, дугу кошуљу, коју стежу око паса са широким кајишем; у зиму носе постављен капут, дебеле суквене чак-

---

[1]) О овоме има помена и у предговору Љ. Ј-ћа Матавуљеву „Бакоњи Фра Брну“: „Кад путник путује лађом од Раба до Пељешца на цијелом копну (Приморју) што види уз море, познаће народ, који се овде (у „Бакоњи“) описује. Те Далматинце католике називају православни „Буњевцима“, па се и они сами тако зову, а православне називају „ркачима.“ Иначе један другог зову „кршћанин“ и „ришћанин.“ *Буњевци и рк чи (Срби) не разликују се у ношњи,* ако су из исте крајине, на пр. Буковчани, Кото[р]ани, Промињани и др. Буњевци су махом питомији и раднији од „ркача“, а ови су ју[н]ачнији. То им и Буњевци признају. Побожни су обоје. Сви католици говоре икавским го[вор]ом (западним, али не чакавским), за то га православни називају „буњевачким.“

[2]) Иван *Мурић* у „Расправи“ Антуновићевој.

шире, на ногама опанке и лети и зими. Радије носе шубару, ређе шешир.

*

Буњевка бачка врло је раскошна у оделу. То је најраскошнија сељачка ношња у целој Угарској. Раскошно је одело нарочито у девојака, а најраскошније у невесте. На глави коју покривају — курјуци, плетенице, метуто је скупоцено вештачко цвеће. Блуза (прслук) је од најскупоценије дебеле свиле, посуте златним цветовима (свила, као што су свећеничке одежде). Шав покрива 3—4 прста широка златна чипка. Рукави златом везени.

На прслук долази кратки јелек од скупе свиле, или у јесен (када су обично сватови), кратак ћурак на струк, од глатког или цвећем посутог сомота, или загасито плаве чоје. Пре је била много у обичају скупоцена ћурдија, коју је обично свекар куповао, и која је по неколико стотина форината стајала. Сада ћурдија излази из обичаја. Сукања широких обуку по 8—10 комада, све од свиле. Горња је сукња од исте скупоцене свиле као и прслук или је од свиленог броката. Кецеља, коју носе и на венчање, такође је од свиле (црне), широка је и с крајева опточена златним пазамантријем.

Код сиромашнијих невеста, то је све јевтиније, али ипак за њихове прилике, скупо и вредносно, јер мираз Буњевке (сељанке) обично је само лепо одело, бело рубље, неколико оваца, крава и нешто новаца. Земља остаје само браћи, али од 1853 г. на овамо, добијају и девојке свој део непокретног имања.

Интересно је, да круна цара Јустинијана потпуно личи, венцу, који носе буњевачке невесте. Убрадач сличан византиској круни, носи се не само у Подунављу, већ и у Русији. (Јустинијан (Управда), био је, као што је познато, словенске крви).

Жене иду повезане главе, а девојке свагда гологлаве. Жену је лако познати по угаситијем оделу. Сиротније жене носе у зиму мушку ћурдију, а одело им је од јевтинијег сукна. Девојке носе у лето прслук више кошуље, и широке сукње, [illegible] те се куповним цвећем, а кад иду улицом (обично 4—5 заједно, [illegible]ржећи једна другу за руке), носе у руци џепну мараму. И ра[illegible]м

даном и празником, носе на улици многе сукње. Њихове прегаче (кецеље) на гласу су.[1]) Носе ципеле и папуче.)

Буњевке су раскошне у оделу само за време свога девовања. Кад се удају, већ су скромније. Вредно је поменути, да бачки Буњевци ни мало не жале трошити велик новац на одело својих кћери и жена. Буњевац ће продати што му је најмилије, само неће одбити жељу кћери своје.

Овај луксуз њихов, познат је и налази осуду код свију пријатеља буњевачких и код свих писаца, који су писали о њиховим обичајима и оделу.

Буњевке ниже Будима далеко су скромније у оделу, но њихове бачке сестре. Одело им је од платна, а ређе од свиле (у разним бојама), кецеља плава (код девојака бела), чарапе ишаране цвећем, ципеле или чизме у бојама, обично црвене. Прслук извезен златом, широки рукави на кошуљи. Жене носе узане, али дуге (беле) мараме, јако припите уз главу. Носе минђуше, прстење, гранате око врата, девојке сребрне и златне новце и слику Богородичину о врату.

Још су скромније у оделу *Бачке Шокице*, које своје одело већином саме праве. Одело им је од платна са лепим везом, и ако једноставно, ипак укусно и што је најглавније, чисто народно, без икаквих туђинских примеса.

5. Народне умотворине.

У опште карактеристике народносне, поред обичаја правних и других, народних умотворина и одела, долази још и језик, као главна карактеристика, али пошто смо о језику Буњеваца већ говорили, остаје нам још једино, да проговоримо о народним умотворинама буњевачким, колико је — *најнужније*.

Буњевци имају својих народних песама, приповедака и пословица. Народне песме, које певају већином су *српске*, али има и таких, које су постале код самих Буњеваца. Важно је поменути, да Буњевци најрадије певају о Краљевићу Марку као о свом народном јунаку, за тим певају још и о цару Лазару, Обилићу и о осталим нашим јунацима, не само из старе наше историје, већ и из новијег доба, а нарочито о сењским ускоцима и приморским јунацима.

[1]) Ивањи: Суботица II.

Код бачких и будимских Буњеваца, певају народне песме при домаћим весељима обично старије жене, које их и стварају. Певање народних песама називају Буњевци *„гроктањем.“* За стару жену, која лепо пева народне песме и то већином јуначке, веле Буњевци: — „Тако пива, све грокти!“ Највише „грокте“ старе жене у буњевачко-шокачким сватовима и то по неколико сата, а сви гости са највећом пажњом слушају те лепе јуначке песме. „Danica“ констатује, по садржини тих песама, да су их „наши прадидови морали донети из старе наше домовине, из земље Херцеговине.“ У Лици певају народне песме само људи. Бистри су и стварају толико песама, да их лако не би човек могао ни пописати. Опевају не само догађаје из раније наше историје, већ и новије догађаје, нарочито ратове у Италији и у Угарској, у којима су и они учествовали. Докле код тамошњих Крањаца чујеш „кај“, крањска имена, *мало песама* осим женских, дотле Буњевци у Приморју и у Подгорју имају *врло много својих народних јуначких песама*, а што је најглавније *певају уз гусле*, као и тамошњи Срби, са којима живе у највећој слози. Гусле су се одржале само још код личких Буњеваца, гајде код будимских Буњеваца, док бачки Буњевци немају ни гусала, ни гајди, већ само тамбуре, као једини свој инструменат.

Народне песме латиницом (издања новосадска, загребачка и мостарска), јако су распрострањена међу Буњевцима и Шокцима, оне су сељаку најмилије штиво. Песме нашег општег песника Качића — Миошића читају Буњевци и Шокци врло радо. Иван Мургић прича, да је код личких Буњеваца, у „свакој кући песмарица неумрлога Андрије Качића на столу лежала и особито у зиму у сваком прелу и посилу читана је или пјевана.“

Међу буњевачким и шокачким сељацима има више народних (пучких) песника. Тако се у Суботици истакао Шиме Ивић. Он сваки важнији догађај или дневно питање опева, а народ му песме радо чита, ма да оне немају књижевне вредности. Те своје песме Ивић и штампа. Познате су нам ове: „Веселе писме и догађаји“ (Суботица 1891 г. код С. Секеља); „Народне Писме“ (опет код Секеља); и безброј честитака и позива на прело, написаних у стиховима. У најновије време као т ови, али од Ивића несравњено бољи, јесте познати народни і зник Станиша *Неорчић*. Његове песме имају и књижевне вред юсти, а налазимо их у календару „Даници“, „Невену“, и „Субс ким

Новинама.“ И у прељским песмама, које се певају на великом прелу, мотиви су народни, као што се можемо уверити из „Писме прељске“, које су изашле 1893 године (издање „Пучке Касине“ у Суботици.)

Ради огледа, доносимо неколико мањих буњевачких народних песама:

I.

Ој вишњо, вишњице,
Дигни горе гране,
Испод тебе виле,
Дивно коло воде,
Пред њима падише
Бичем росу тресе,
До две виле води,
А трећој беседи;
Пођ’ за мене вило,
Код моје ћеш мајке,
У ладу седити,
Танку свилу прести,
На златно вретено.

II.

Лов ловио Сибињанин Јанко,
Лов ловио и Бога молио:
Да му Бог да ловак уловити,
И потајно дивојку љубити!
Слушала га с прозора дивојка,
Слушала га, тер му говорила:
„Не лов лова, Сибињанин Јанко
„Не лов лова, око двора мога,
„Јер ако те виде браћа моја
„Убит ћеду тебе ради мене.“
„„Ако ли ме млада убиједу,
„„Боловат’ ћу у твојему двору:
„„Па ћеш мене млада упитати,
„„Душо Јанко боли ли те јако?
„„Не боли ме, већ з’ оном дивојком,
„„Која носи на врату колајну
„„На колајни цекин до цекина
„„Цекин звекне, мени срце јекне!““

III.

Чобан нисам, ал’ сам чобанкиња,
Нећу дуго звати се мајкина,
Рек’о ми је мој драган примили:
„Купи своје, па се с мајком дили“!

IV.

Буњевци су свилени јагањци,
А мрзе јих хуље и магарци...
Нек нас мрзе, Бог ће јим судити!
Што хоћеду, *неће тако бити!*[1])

---

[1]) Ово је алузија на тежњу помађаривања Буњеваца.

V.

Лов ловио *Краљевићу Марко*,
Лов ловио у недиљу младу,
У недиљу прије мисе ране.
Уловио змију шаровиту,
Шаровиту, врло виловиту,
Уловио себи око врата.
Сад он иђе на мајкина врата.
„Устај мајко, отвори ми врата,
„Па ми скини овај оков с врата!“
Уста мајка и отвори врата;
Кад видила змију око врата,
Ал' је мајка затворила врата,
Па га шаље на љубина врата:
Оде Марко на љубина врата:
„Устај љубо, отвори ми врата,
„Па ми скини овај оков с врата!“
Уста љуба и отвори врата.
Кад видила змију око врата,
Одма ј' љуба затворила врата,
Па га шаље на селина врата:
„Устај село и отвори врата,
„Па ми скини овај оков с врата:“
Уста села и отвори врата;
Кад видила змију око врата,
Одма ј' села затворила врата,
Стаде Марко њојзи говорити:
„Немој село затварати врата,
„Већ ми скидај овај оков с врата!“
Сада села заче говорити:
„Сиђи змијо с мога брата врата,
„Па ћеш бити мога брата мајка!“
Ћути змија, ништа не говори.
Села опет поче је молити:
„Сиђи змијо с мога брата врата,
„Па ћеш бити мога брата љуба!“
Ћути змија, ништа не говори.
Села опет почне је молити:
„Сиђи змијо с мога брата врата!“
Проговори змија шаровита,
Шаровита, врло виловита:
„Мол' се Богу Краљевићу Марко,
„Што за тебе села одговара
„Јер се не би наносио главе...“

VI.

Лулу пије Ранче, у тамбуру бије,
Гледала га кроз пенџер дивојка,
„Види мајко да липог јунака,
„Ко да га је грофица родила,
„И госпоја мликом задојила.“
„„Није мене грофица родила,
„„Ни госпоја мликом задојила,
„„Већ је мене *Буњевка родила*,
„„*Буњевачким мликом задојила*.““

И оне песме, које певају „Краљице“, од којих смо већ неке раније донели, народне су.

Интересно је још, да у народним песмама Буњеваца налазимо *православног Светог Димитрија*, као светитеља, који кажњава преступнике и врши правду на земљи. Познати су нап..ди Словена на Солун од 676—680 г., када их је од Солуна про..ао свети Димитрије неким „чудесима“ и „чудесним приликама“, ..за тим 690 год., када су се Словени солунски почели покршта..ти.

Св. Димитрије остао је међу њима као светитељ великог поштовања, чијег су се гњева они плашили.

Ево једне од тих народних песама, где се Св. Димитрије појављује у улози, коју поменусмо:

Храни мајка девет милих сина...
Када их је иженила мајка,
Стали синци говорити мајци:
„Наша мајко, наше поругање!
„Кад би хтила наша стара мајка,
„Да отиде у зелену гору;
„Да ју прождре како год зверинье.“
То дочула њена стара мајка
Она иде у зелену гору
Да је прождре како год зверинье.
Сусрили је два унука млада:
„Врат се натраг наша стара мајко“!
Нехтиде се натраг повратити.
Сусрили је *свети Димитрије!*
„Врат се натраг старино нејака“!
Кад се она натраг повратила
Ал код куће девет милих стина
Девет сина, девет каменова,
Девет снаја, девет хладних стина,
Два унука, два златна голуба
Они лете од стине до стине,
Жално здраве старину нејаку...

Од народних песама у Буњеваца врло је мало досад скупљено и штампано, те су оне мало познате широј публици.[1]) До сада није било вредна скупљача народних песама. То би се дало објаснити можда тиме, што књижевност у таквому повоју, као у Буњеваца, хоће да задовољи најпрече потребе, те се још слабо ко решава на благодаран посао сакупљања народних песама, приповедака и пословица. Но ми ипак желимо, да то буде родољубива дужност буњевачких и шокачких свештеника и учитеља.

Сакупљач народних умотворина у Буњеваца много би задужио свој народ. Суботичке новине почеле су већ доносити не-

[1]) Само неколико народних песама штампане су у „Невену“ и у „Даници“ од који . помињемо: „Ива и липа Мандалина“ и „Дојчин Петар“ (у „Даници за 1899 год.); „Пр ча о Гавану“, „Липа Марта“ у „Даници“ за 1897 год.); као и ове народ. песме, које овд[illegible] [illegible]онесмо.

колико скупљених народних пословица и узречица. Желети је, да то „Суботичке Новине“ заједно са „Невеном“ и „Даницом“ још живље наставе.

Буњевци око и ниже Будима, а нарочито они у Сентандрији, који се с поносом свагда зову „Раци“ и „Далматинци“, имају врло много народних јуначких песама, које би заиста вредило побележити и штампати. Чуо сам, да г. Пера Берић, српски учитељ у Сентандреји, има леп број забележених њихових песама, те би вредило да их штампа.

То исто важи и за песме, нарочито јуначке, личких Буњеваца, од којих, не знам, да ли има што штампано.

У бачких и барањских Шокаца има далеко више народних песама но у бачких Буњеваца. Вредан скупљач њихових песама задужио би не само њих, већ и цело Српство. Шокачких и буњевачких народних песама немам много, али ћу их ипак штампати у засебној књизи, т. ј. ако за тај посао нађем издавача.

Ради огледа, износим само неколико стихова из шокачких песама:

I.

Игра Шокац и Шокица,
И на Шокцу кабаница.
Већма игра кабаница
Него Шокац и Шокица!

II.

Ој Шокице великога веза,
Бил' ти пошла за нашега кнеза?
Ја бих пошла и рада би била,
Ал' ја немам за кнеза пешкира!

III.

Јесу ли се лузи излитали?
Можел' листак заклонит јунака?
Намештају л' Шокци воденице?
Могу ли се куват брашненице?

У народу се причају веома лепе народне приче, које на жалост, досад нису скупљене и штампане.[1]) Нарочито ма

---

[1]) Мало народних приповедака штампано је у „Даници“ (1896, 1897 и р јих дина), „Невену“ и „Суб. Новинама.“

доста шаљивих прича, које износе весео карактер Буњеваца и Шокаца.

Мелодије народних песама претежно су веселе и кратких тонова, али има и тужних. Коло им је одмерена такта. При игрању имају и подскочица, које су сличне српскима.

Пословица имају такође доста, али мање пословица општег и ширег значаја, колико пословица или правилније узречица локалнога значаја, које се само у дотичном месту, или околини могу разумети. Познате су таке суботичке узречице, од којих помињемо ове:

— Има више посла, него Рудић са Кумбајом.
— Јиде ко Дулић сир.
— И то су ника господа, Ђанина.
— Види те к'о своја леђа.
— От'о се ко Бабића лисац.
— Отишла у суд, ко мишакова овца.
— Отиш'о у свит, ко мишаково прасе.
— Држимо се сложно, ко Панчићеви коњи и т. д. и т. д.

Имам још много сличних узречица код Буњеваца, које у први мах изгледају, да су прости празни примери и примедбе. Ну, кад би се више овога побрало и сакупило, нашло би се међу њима и много драгоцено зрнце народнога умнога блага, што би много допринело за верно карактерисање народнога живота.[1])

*
* *

Да завршимо.

Трудили смо се, да изнесемо оно, што би не само Буњевца у прошлости, него и у садашњости, у верној слици приказало српској публици. Да ли смо у томе успели, то остављамо суду критике.

Буњевци имају свакако све погодбе за националан и културан развитак. У колико ће се они тим погодбама користити, да постигну оно, на што имају *права* и за што имају *погодаба*, — то ће, наравно, зависити од тога, у колико ће *они* извршава своје *дужности* према себи и својој будућности, јер *право*

---

1) Сем пословица, имају Буњевци и Шокци доста загонетака, од којих је некол лепих донела и „Даница" за 1897 г.

и *могућност* да се *очува интегритет своје народности* зависи *једино* од тога, како ће они вршити горње своје дужности према себи.

Александар *Веј*, нама тако омиљени мислилац француски не вели узаман:

„Ма ко то био на овом свету, само ако не испуњава своје *дужности*, губи на сигурно своја *права*. Појете и историци изражавају ову истину мастилом. Народи је записују *крвљу* у својим историјама. Једино дужности једног народа према себи гарантују му право, да седи у колу осталих народа. Јер, Божија правда изрнче свој неумољиви суд:

„*Сви они, који нису одговорили својој дужности, изгубиће своја права, без икаквог милосрђа и опроштаја....*“

Ове речи требале би да буду *народно Еванђеље нашој најмилијој, правој браћи Буњевцима и Шокцима...*

Приштина на Косову, XII. 1894 г.[1])

[1]) Поправљено и допуњено у току 1895—1899 г.

ПОГОВОР

„Матици Српској“ припада највећа заслуга, што се у последње време у нас почело више писати и мислити о нашој једнокрвној браћи Буњевцима и Шокцима. Тиме је наша „Матица“ много задужила не само нас православне Србе, већ и нашу српску браћу католике, Буњевце и Шокце, који су небројено пута дали израза своје дубоке захвалности на тој пажњи Матичиној. Тој захвалности дао је прво израза бесмртни каноник Иван *Антуновић*, књижевник и највећи родољуб буњевачки, у својој „Расправи“, а за тим и остали буњевачки родољуби у својим гласилима „Nevenu“, „Subot. Novinama“, „Danici.“

Не мања је услуга, коју је „Матица“ учинила и чини *науци у опште*, што својим богатим наградама подстиче писце, да се лате *тешка* посла: расправљања тог врло мало обрађеног етнографског и историјског питања.

„Матица“ је расписала прву награду од 50 дуката за расправу о Буњевцима, а из фонда блажене памети Јована и Терезије *Остојић* из Суботице. Та је награда *годинама* расписивана, али нико од писаца није компетовао на њу, док пок. Лаза *Кнежевић* није поднео своју расправу, истина непотпуну, говорећи у њој *само* о обичајима Буњеваца, а ништа о прошлости њиховој. Та је расправа награђена и штампана у Летопису „Матице Српске.“ После тога штампан је и рад Ант. *Хаџића*, у коме се такође није расправљало о прошлости и етничким особинама Буњеваца.

Природно је, да оваке парцијалне расправе о Буњевцима нису могле задовољити интенције Матичине, те је књижевни одбор повисио награду за ову тему од 50 на 100 дуката, надајући се, да ће овака, за наше прилике, велика награда подстаћи писце, да израде *опширну* радњу о Буњевцима, која ће

обухватити не само опис њихових обичаја (буди узгред речено, довољно познатих, а описаних у радњама Кнежевића, Хаџића и маџарских писаца), већ и опис њихове прошлости и садашњости, њихова културна живота, привредног стања и дискусију о њихову имену, народности и језику.

Ну, „Матица“ је и опет *годинама* расписивала ту повећану награду од 100 дуката за расправу о Буњевцима, али *годинама* није било — компетената.

Није моје, да испитујем *зашто* није било компетената. Па ипак сад, пошто сам спремио *и треће* издање расправе о Буњевцима, усуђујем се дати израза моме уверењу, да се овога посла нису лаћали моји другови на перу само *за то*, што је ова тема *врло тешка*, толико *неразрађена*, да награда и од 100 дуката није у сразмери са оним трудом, који се мора уложити, ако се хоће опширно да пише о Буњевцима, о којима, може се рећи, дотле *ништа* сем њихових обичаја и Антуновићеве „Расправе“, није писано ни у српској, ни у страној литератури.

Тема о Буњевцима није, дакле, Ерисова јабука, о коју се сви отимају, а мени је пак баш то правило задовољство, те се реших да израдим расправу о тој теми. Пуну годину дана радио сам *прву* моју расправу о Буњевцима, поднео је „Матици“ на расписани стечај и однео — крњу награду од 100 фор. Ја сам био задовољан, јер нисам ни гађао награду од 100 дуката, већ сам се задовољавао, што ће ми једногодишњи рад, могу рећи *врло трудан рад*, бити оцењен као — *добар*.

Награђена моја прва расправа о Буњевцима, штампана је у *Летопису Матичином* (1894 г.) а суд наше критике био је врло ласкав за овај рад моје маленкости. Не само што су моју расправу наши, па и страни листови повољно оценили, већ је она још и прештампана из Летописа у целости у београдском *„Дневном Листу“* и у буњевачким *„Subotičkim Novinama“*. Издавачка штампарија честитог Србина Др. Душана *Петровића* у Суботици, оштампала је ту моју расправу као *друго издање латиницом*, да би приступачнија била Буњевцима, који се служе латиницом. Но то *друго* издање, било је поправљено и знатно *допуњено* тако, да док је *прва* расправа у Летопису изно[illegible]а само 57 страна, *друго* издање латиницом имало је већ 111 ст[illegible]а истог формата.[1]) И о њему се критика још повољније изра[illegible]а.

---

[1]) *O Bunjevcima*, povesničko narodopisna rasprava. Napisao Jvan Jvanić [illegible]ra-dila „Matica Srpska.“ Subotica, 1894 г. Штампарија Др. Душана Петровића.

Међутим је „Матица“ и даље *годинама* расписивала награду од 100 дуката за расправу о Буњевцима, а *нико* се за њу није јављао. Ја сам употребио још годину дана времена на рад у библиотекама пештанским и загребачким, у архиви некадање илирске дворске канцеларије и у архивама католичких манастира у Приморју, па сам написао ову *трећу* расправу о Буњевцима, а донекле и о Шокцима бачким и барањским. Да ми рад буде потпунији, а да би тај, нама толико драги и мили огранак српског народа што боље и *лично*, — а не *само из књига*, — упознао, ја сам из Пеште, где сам 1891—1894 год. са службом био, пропутовао кроз оне делове Бачке, које насељавају Буњевци и Шокци, задржао се подуже у Суботици и Сомбору, а за тим отпутовао у Лику и Приморје, где сам нарочито у винодолској области упознао живот и предања моје сабраће, личких Буњеваца. Резултат мојих истраживања по архивама и библиотекама и личног проучавања живота и обичаја бачких Буњеваца и Шокаца и личких Буњеваца, била је ова *трећа* моја расправа о Буњевцима и Шокцима, коју сам довршио 1894 год. у Приштини на Косову, куда сам са службом премештен био.

*

Крајем Декембра 1894 год. поднео сам ову своју трећу расправу „Матици Српској“ на расписану награду од 100 дуката. Расправа је дана на оцену г.г. Др. Стевану *Павловићу* и проф. Милану А. *Јовановићу*, члановима књижевног одељења Матичина. Оцењивачи су *повољно* оценили овај мој трећи рад, па опет он није награђен целом, већ крњом наградом од—25 дуката зато, што „још није исцрпено све о том народићу“ и што „**многобројно** *географско, етнографско, историјско и културно градиво* није задахнуто духом јединства, целине и округлине...“

Сматрам за потребно изнети оцену г.г. оцењивача у *целости*, уверен, да ће се из ње најбоље видети да мој рад није био заслужио крњу, већ *целу* награду. Зашто се пак догодило инако, није *моје* да испитујем. Оцена чланова књижевног одељења гласи овако:

„Још 11. (20.) фебруара 1895 г. позвани смо ја и г. др. Стеван *Па*[illegible]*вић* од сл. „књижевног одбора“, да оценимо расправу, коју је непозна[illegible] писац под именом „**Буњевци**“ поднео на расписану награду из заду[illegible]не Јована и Терезије *Остојића* с мотом „Познајмо се, брзо теку да[illegible] срешћемо се — бићемо незнанци.“

„Писац расправља на 98 полутабака о историји, етнографији, култури, друштвеном стању и особинаманарода буњевачког **врло симпатично,** *служи се изворима, до којих је само доћи могао и труди се, да расветли таму, у коју је завијена прошлост и порекло тог заиста симпатичног словенског племена.* Међу изворима много се служи, а у главном и слаже са родољубивим Антуновићем и *доказује, да Буњевци нису овде староседиоци већ дошљаци из Далмације односно Херцеговине* и набраја заслуге њихове у овим странама.[1]) Расправља и о Буњевцима у Лики и Шокцима и т. з. Васеркроатима у Угарској, и то све чини *на основу извора, којих има и на основу* **свог самосталног рада и испитивања јасно, разговетно и убедљиво.**

„Ова ће расправа **и опет добро доћи Буњевцима,** *као и она Иванићева, коју из нашег Летописа и латиницом* у засебну књигу одштампаше. *Писац нас подсећа и на ту Иванићеву расправу, само је* **ово рад опсежнији, темељитији.**[2]) *Па и поред толиких лепих страна овога списа,* ја га и опет *не могу препоручити* да се увенча *расписаном наградом* (100 дуката), јер ми долази, да *још није исцрпено све о том народићу,* а није ни ово доведено у онако систематски склад, да се све лако прегледати може, и да се прелива из једног у друго, него се *расправља поређано* **многобројно** *географско, етнографско историјско и културно градиво* о њима, једно за другим, а *није задахнуто духом јединства, целине и округлине,* што се све у добре књиге тражи.

„Али **поштујући тежњу и уважавајући труд пишчев,** који беше с **толико љубави** *прионуо око свога посла и у томе питању* **лепа позитивна резултата изнео,** ја бих био за то, *да се и ова расправа штампа у Летопису* уз Хаџићеву, Кнежевићеву и Иванићеву, а *писцу да се даде уобичајена награда по штампаном табаку.*

Проф. **Милан А. Јовановић.**"

Остављам читаоцима да процене, да ли се после овакe несумњиво *повољне* оцене могла дати тако *мала* награда човеку, који се је *први* јавио расправом на ову награду и који је годинама „с *толико љубави* прионуо око свога посла и изнео *лепа позитивна ресултата...* који расправља *јасно, разговетно и убедљиво,* чији је рад *опсежнији, темељнији* од ранијих радова" и коме г.г. оцењивачи „поштују тежњу и уважавају труд" и т. д.

Са оваким поступцима књижевног одељења Матичина, даје се врло мало воље писцима, да се лаћају *тешка* посла; на писање

---

[1]) Ја се баш у *главноме* не слажем са Антуновићем, јер обарам тврђење Антуновићево: да су Буњевци староседеоци, већ тврдим, да су, напротив баш дошљаци. Сем тога не делим ни песимистичке погледе његове о садашњости и будућности Буње ıца.

[2]) Референат пишући оцену на моју радњу, није могао знати, да сам ја писац (јер је име пишчево било у затвореном куверту), па га је ова моја радња, ваљда по стилу „подсећала и на Иванићеву (ранију) расправу (прво и друго издање)."

расправе о Буњевцима, на овај начин, неће моћи оделење потстаћи друге писце, да се такмиче за ову, иначе велику награду. Да је тако, доказује факат, да се ево већ годинама (1895 год. до сада) **нико** *не јавља* „Матици“ овим радовима, ма да је она 1895 год. повисила награду за расправу о Буњевцима са 100 на 200 дуката, па се награда од 1895—1899 год. непрестано расписује, без успеха, јер компетената — *нема!*

*

У седници књижевног одељења „Матице Српске“ од 16. Децембра 1895 г. отворено је запечаћено писмо под бр. 9./К. О. ex 1895 г. са мотом „Познајмо се, брзо теку данци, срешћемо се бићемо — незнанци“ па се „видело, да је ову расправу написао Иван Иванић.“ Књижевном оделењу, остављено је да реши, да ли ће се ова расправа штампати у „Летопису“ или у „Књигама за народ“, а мени је исплаћена награда у 25 дуката.[1])

Како су „Летопис“ и „Књиге за народ“ биле снабдевене ранијим материјалом, те би ова расправа тек касније могла изаћи у њима, књижевно ми је одељење, *на моју молбу*, уступило рукопис да га ја, по својој жељи, издам у *засебној књизи* са обавезом, да Матичиној библиотеци предам прописни број (25) примерака од ње. Моја расправа излази ево у засебној књизи, пошто је прво штампана у „*Трговинском Гласнику.*“

Ну, пре но што сам рукопис предао штампарији, ја сам га у току 1895—1899 г. поправио и врло знатно *допунио* тако, да је ова расправа са неколико штампаних табака већа од оне коју је 1895 г. „Матица“ наградила. Нарочито је знатно допуњен одељак о историји, а највише одељци о културном стању (црква, школа, књижевност и новинарство). Ово констатујем да би са Матице скинуо евентуалну одговорност за допуне, које су извршене *после* њене оцене и награде. Треће издање ове расправе, допуњено је, дакле ресултатима мога познијег *четири-годишњег рада, истраживања и путовања* по областима, које насељавају Буњевци, а украшена је и са *већим бројем слика* у жељи, да нам браћа буду читаоцима прeстављена у *слици и речи.* Колико сам у томе успео, остављам суду критике да оцени.

---

*) Пошто је *прва* моја расправа награђена од „Матице“ са 200 дин. (100 фор.) а о[illegible] *трећа*, са 300 дин. (25 дуката), то сам на књизи означио укупну суму награде у 500 [illegible]инара. Сем тога наградила ме је и накладна штампарија Dr. Душана Петровића у Суб[illegible]ти са 400 дин. (200 фор.), а за допуњено издање латиницом 1894 г.

Ово би била у кратко историја постанка ове моје књиге, на којој сам од 1892 па све до 1899 године са највећом вољом и истрајношћу радио, не жалећи ни времена, ни труда, па ни трошка на путовања у области, насељене Буњевцима.

*

На овоме месту сматрам за потребно истаћи, да је прво и друго издање (латиницом) моје расправе врло повољно примљено од стране наше критике. Једино је г. Ђ. П. (Ђорђе Поповић) — „Субачанин“ у „*Бранкову Колу*“ чинио изузетак са својом неповољном оценом, замерајући ми у главноме, што се у првом издању нисам служио свима изворима, њему познатима. Ја г. Ђ. П. све досад нисам одговорио на ову његову критику првог издања моје радње. Сад му пак одговарам са *овом мојом књигом*, трећим издањем моје дугогодишње радње. Мој одговор на његову критику, то је — ова књига.

Врло бих се обрадовао, кад би мој критичар г. Ђ. П., уместо какве мале оцене у неколико врста, сео па ми написао свој одговор на мој одговор (т. ј. ову књигу), али тако, да и његов одговор буде читава књига: нова и усавршена расправа његова о Буњевцима. Она би ваљада, била удостојена Матичине награде, 1895 године повишене на 200 дуката, награде богате па ипак толико *презрене*, да на њу од 1895 па до 1899 г. **нико** *није* поднео своју радњу о Буњевцима.

Ето прилике г. Ђ. П., да му рад буде крунисан, за наше прилике, царском наградом и да уједно том Иванићу покаже и докаже, како му радови не ваљају и како је само такав ауторитет, као што је г. Ђ. П. способан да напише ваљану расправу о Буњевцима.

Г. Ђ. П. — „Субачанин“ може то да учини. Он има пуно погодаба и услова, да то *лако* учини:

1., Г. Ђ. П. је Суботичанин, те као такав треба најбоље да познаје Буњевце (наравно суботичке). Ова прва погодба већ је за то врло важна, што је у Н. Саду прокламовано начело, да добру расправу о Буњевцима може написати само Суботичанин. Ваља једанпут бити на чисто с тим, да се у Н. Саду не пита **шта** се пише, већ **ко** пише и да се према томе принципу с[illegible]ређује и вредност писања. Г. Ђ. П. пружа се ето згодна пр[illegible]ка да као Суботичанин сузбије нас јаднике, који нисмо Субот[illegible]ни, а евентуално (ако похита) да однесе Матичину награду **и** н[illegible]ед

самог „*старог, заслужног Суботичанина*“ у Н. Саду, који се већ годинама спрема, да напише расправу о Буњевцима, али све нема времена, те се већ поболео ашикујући за том наградом. Ако г. Ђ. П. постигне овај колосални успех, може с правом рећи да већу победу још нико није однео у српској Атини;

2., Г. Ђ. П. као што видим не толико из његове сурадње на „Паласовом“ лексикону, колико из оцене му у „Бранкову Колу“, много је проучавао питање о хисторији и етнографији Буњеваца, те ће му бити лако израдити *добру* расправу о Буњевцима. Јер, ко је у „Бранкову Колу“ изнео толику библиографију литературе о Буњевцима, извесно ју је и прочитао, те ће са пуно спреме моћиући у посао.

3., Сем горњих квалификација, и познате му амбиције, г. Ђ. П. има и две обавезе, које га упућују да изради *добру* расправу о Буњевцима:

а., он је питомац фонда блажене памети Јована и Терезије *Остојић*, из кога се награђују и расправе о Буњевцима, Г. Ђ. П. као питомац овог истог фонда, најбоље би се одужио сени честитих покојника, када би израдио *добру* расправу о Буњевцима, земљацима родољубивих покојника, чији фонд даје сада 200 дуката за израду те теме.

б., г. Ђ. П. писао је у „*Паласовом*“ мађарском конверзационом лексикону о порекλу и имену Буњеваца на тако ексцентричан начин, да је својим (дозволите за израз) нестручним, истини не одговарајућим и Буњевце вређајућим писањем, изазвао праву буру незадовољства у буњевачким листовима. Да тај младићски „гикс“ или „irodalmi baklövés“ поправи, а да стече и лепа гласа код својих земљака Срба Суботичана обих вера, г. Ђ. П. биће тако добар, да у своме интересу, а у корист српске књиге учини по молби моје маленкости и да ми упути свој одговор, на мој одговор у облику своје *добре* и опширне расправе о Буњевцима.

Сем ове своје књиге, којом одговарам г. Ђ. П., нека му послуже за одговор и ове *повољне* оцене српских и страних листова о првом и другом издању моје расправе, оцене које су у општој противности са мишљењем госп. Ђ. П. у „Бранкову Колу“ о њој:

— „**Дело**“ у Београду, Свеска 2. страна 455:

„*О Буњевцима.* Студија Ив. Иванића (оштампано из Летописа Матице Српске) 1894. — Ову је студију г. Иванић израдио на раније рас-

писану тему од стране Матице Српске. О Буњевцима је у нас мало писано и што би се података могло наћи о њима, растурено је по разним листовима и нашим и маџарским. Г. Иванић нас је *захвалношћу задужио*, што се *постарао брижљиво прибрати све што се односи на Историју, етнографију, просвету, живот и привреду* тога маленог дела браће нам Буњеваца, који се још добро држи на супрот навали мађаризације. Како чујемо г. Иванић се спрема, да у *другом издању многим новим подацима допуни и прошири овај свој рад, који заслужује пажњу* наше интелигентније публике."

— **Neven**, буњевачко-шокачки лист у Суботици (бр. 11 од 1893 г.) говорећи о првом издању (ћирилицом из „Летописа") ове расправе назива је:

„*Красним* нацртом о Буњевцима из пера Ивана Иванића коју је радњу и иначе „Матица Српска" *наградила*.

— **„Србобран"** загребачки од 1894 г. донео је читав подлистак поводом ове расправе (и опет само о првом издању ћирилицом из Летописа), из којега износим само ова места:

„*О Буњевцима.*" Тако гласи расправа Ивана Иванића, коју је „Матица Српска" са наградом од 100 фор. наградила (прво издање). *Давно беше жеља и „Матице" и народа српскога, да што боље познамо прошлост наше браће и та пријека потреба и жеља данас је испуњена.* Не можемо рећи, да смо све дознали, што о браћи треба да знамо, али нам је мило, да *сад више знамо, него што икад до сад знасмо. Иванић је показао пут* и сад је ред, да се и други наши књижевници потруде.

Писац је дјело раздијелио на четири одсјека. У првом говори о самој повјести. Тужи се на етнографе ове монархије што *ни један* не означује вријеме, кад су се Буњевци доселили, те вели: (долазе опширни цитати из расправе).

Послије овога одсјека, у коме је *подоста јасно расвијетлио тамне стране повјеснице наше браће*, — долази други, гдје говори о терену, статистици и привреди (долазе цитати из расправе).

У трећем дјелу говори Иванић о култури и просвјети код Буњеваца, те вели: (долазе цитати из расправе).

Дио четврти ове *лијепе* расправе говори о обичајима. (Долазе цитати).

Цијело дјело израђено је *врло марљиво*. Писац пише *лијепијем, лапидарнијем штилом*, нема ту фраза и бомбастичних славопоја, већ једино оно, што је *вриједно* и за што доказ и разлог војује. Немају право приговори, да писац није исцрпио све могуће податке. Треба знати, да писац као чиновник (конзуларни секретар у Будим-Пешти) није то могао поред најбоље воље. Ако коме то писцу историје треба пара и слободна времена, али шта би, кад ми нијесмо сретни, као други народи да имамо богатих људи, који се *једино* књижевношћу баве. Имајмо на уму, да је *Иванић први прокрчио пута к познавању прошлости браће Буњеваца*, а сад је лакше и осталим, који хтедну што о њима писати. Скоро сам разговарао

са Иванићем и он ми обећа, да ће цијело дјело прерадити те двојином проширити и латиницом издати. (Тако је и учињено. Ив.). Тада ће *браћа Буњевци имати лијепо сређену повјесницу од брата Србина Иванића написану.* Дај Боже што прије. *Марљивост Иванићева јамчи нам за то.* Још нешто. Ја сам са овијем приказом отегао једино за то да наш свијет добије бар приближну слику о браћи Буњевцима, јер сам увјерен, да већина „Србобранових“ читача не ће доћи до Матичина издања.“

*

Све ове горње оцене тичу су првог издања „Буњеваца“, после чега је дошло друго издање латиницом у Суботици (1894 г.) о коме забележих ове оцене:

— „**Босанска Вила**“ бр. 14 од 1894 г.: „*О Буњевцима.* „Суботичке Новине“ јављају, да је **знаменита** *расирава* Ивана Иванића „О Буњевцима“ изашла и у издању *латиницом.* Ту је расправу наградила „Матица Српска“, а излазила је лањске године у поменутом листу за Буњевце и Шокце.“

— „**Трговински Гласник**“ у бр. 127 од 1894 г.: Штампарија Др. Душана Петровића у Суботици издала је латиницом штампану књигу „*О Буњевцима*“, повесничка расправа од Ивана Иванића. Ово је друго, *попуњено и умножено* издање ове Иванићеве расправе, о којој се је *критика веома повољно изразила* и коју је наградила „Матица Српска“ у „Н. Саду.“

— „**Видело**“ у бр. 105 од 1894 г., поводом оцене моје радње „О Буњевцима“, коју је написао проф. Др. Милан *Решетар*, донело је ову белешку:

„Познати словенски филолог г. *М. Решетар*, публиковао је у XVI књизи „Archiva“ за славенску филологију и свој преглед и критику повремених списа и расправа о славенској филологији. У том свом раду, *говорећи о последњем делу о Буњевцима и Шокцима у Угарској*, г. Решетар назвао их је *католичким Србима*, исто онако као што је на стр. 329. нашу браћу Мухамедове вере у Босни и Херцеговини назвао „мухамеданским Србима“, а на стр. 566. дубровачке песнике „старо српским песницима.“ Пишући ову своју расправу, г. *Решетар*, водио је рачуна само о *нау[illegible]ој истини*, и није ни помишљао да ће се тиме ма коме замерити. Али [illegible]ог, *као да има са свим друкчије мишљење о науци но г. Решетар* те [illegible]збиљно „спочитава“, како се смео усудити да Буњевце и Шокце у У[illegible]ој и мухамеданске Србе у Босни и Херцеговини, као и старе ду-

бровачке писце назива Србима, кад, вели, „сав свет зна да су то згољни Хрвати, па да се они тако *куте*, и називају."[1])

Доиста чудновато! А ми до данас нисмо знали ни да су „згољни", ни да су Хрвати, и ако су доиста то, што онда *куте* те не кажу!"

*

„*Subotičke Novine*" буњевачко-шокачки недељни лист почео је 1893 г. доносити латиницом моју радњу о Буњевцима, знатно допуњену, управо још толику велику, колика је у „Летопису" била. Тим поводом донеле су „Суботичке Новине" ову белешку (бр. 41/93 г.)

„Упозорујемо наше читаоце на данашњи наш листак, који је почитак *липе расправе*, коју је написао Иван Иванић, познати млади књижевник. Ову расправу наградила је „Матица Српска", а г. писац је имао доброту да уступи нашем листу, на чему г. И. Иванићу изричимо на овом мисту липу захвалност. Уједно примећујемо, да ћемо расправу донети у цилости у нашем листу и уверени смо да ће је читаоци *читати са уживањем, јер ће у њој наћи липе поуке* и забаве, а књижевници наши ће дознати о Буњевцима оно, што нису знали."

Моја расправа излазила је до краја 1893 г. у „Суб. Нов." затим је *латиницом* оштампана, накладом штампарије честитог Србина Др. Душана Петровића у Суботици, у засебну књигу, о којој сам изнео већ неке оцене, и износим још и ове:

„**Subotičke Novine**" у бр. 35 од 1894 г.:

„*Давно жељена* књига ова о Буњевцима ево готова је. Кад су „Суб. Нов." лањске године почеле доносити ову расправу, уредништво листа је због тога било *поздрављено са више страна. Та веома занимљива расправа читана је свугда са слашћу.*. Уредништво се радовало, што се писац подухватио, да ту своју повесничку расправу *знатно попуни и прераде* (у засебној књизи). Ова расправа написана је по *најбољим* досад познатим повисничким *изворима* и не говори само о повисници свих Буњеваца и Шокаца, него и цио њихов живот у обитељи и у друштву, у јавности и на просветном пољу обухвата, тако, да се ова расправа може уједно сматрати и *вирним зрцалом* садашњега укупнога, свестраног живота Буњеваца и Шокаца. Књига има *лип приглидан сустав.* Ово је управо *прва историја и прва потпуна расправа о Буњевцима.* О њој су донели повољне оцине: оцењивачки *„одбор „Матице Српске"*, *„Revue d' Orient"*, *„Pester Lloyd"*, *„Neven"*, наш и још други неки листови."

— „**Pester Lloyd**" у броју од 7. Јуна 1893 г. говорећи о моме премештају у Б. Пешту, вели: „г. Иванић је тачан познавалац мађарске литературе, и задужио нас је својим изврс им

---

[1]) Хрватски „Obzor" изволео је моју расправу назвати „лошом радњом" с: за то, што у њој доказујем да су Буњевци и Шокци Срби, *а не Хрвати.* *Ис*

српским преводима дела Јокаја, Миксата и Берцика. И етнографију Угарске узео је он за предмет својих истраживања и књижевног деловања; тако је његово изврсно дело (werk) о угарским Буњевцима у своје време *одликовано* великом наградом новосадске „Матице.“

— „**Danica**“ буњевачко-шокачки календар у Суботици за 1897 год. донео је „на темељу Антуновићеве и Иванићеве расправе“ и др. извора саставак „Прилози за буњевачку повист“ из пера одличног родољуба и књижевника буњевачког М. *Мандића*, који вели за моју радњу „честити Србин Иван Иванић у свом *хвале вридном цилу* „Повесничко-народописна расправа о Буњевцима“ у многом погледу *наставља и надопуњава рад Антуновићев.*“

Сем ових оцена изашле су *повољне* оцене још и у новосадској „*Застави*“, „*Дневном Листу*“, „*Српском Гласу*“, мостарској „*Зори*“ *Београдским* „*Вечер. Новостима*“, Revue d'Orient и још у неким листовима српским и мађарским, али бројеве тих листова немам сад при руци да би и те оцене могао навести. Но, ја се надам, да ће и без њих, и ове овде изнешене оцене, бити довољне, да нешто одговоре на неповољну оцену г. Ђ. П.—Субачанина у „Бранкову Колу“, а то је био и једини повод и једина моја намера са изношењем ових оцена.

У *Приштини* на Косову, Видов-дан 1899 год.

Иван Иванић.

УЗ НАШЕ СЛИКЕ

Удаљен од Београда, нисам могао у довољној мери контролисати распоред слика у појединим табацима, те за то слике и нису дошле на одговарајући им текст и одељак, што је и изазвало потребу овог накнадног регистра слика.

— **Божа Шарчевић** (слика на страни 30). Читаоци ће наћи животопис овог вредног књижевника и родољуба буњевачког на стр. 161—164 ове књиге.

— **Иван Палић** (страна 31). Текст уз ову слику налази се на 178. страни ове књиге, у одељку о књижевности.

— **Извор Буне реке**. На 49. страни налази се слика извора реке Буне у Херцеговини, прапостојбини Буњеваца, који су и своје име, вероватно, добили по имену ове речице. О Буни реци говоримо опширније на странама 20, 33, 34, 36, 37, 106 а нарочито у одељцима о доласку Буњеваца у Бачку, и о имену Буњеваца (103—108). Поред онога, што ће читаоци о тој реци, околини јој, и о улози, коју она игра у народном предању, наћи на означеним странама, бележимо још и ово:

Преко области, кроз коју Буна протиче, водио је стари трговачки пут од ушћа Неретве преко Габеле—Благаја—Коњица—Високог—Окова—Борача и Кушлата у Митровицу на Сави. Тим путем ишла је трговина Дубровника у српске и угарске земље. Од ушћа Неретве ишао је овај трговачки пут уз Неретву, левом обалом до Бишћа под градом *Благајом*, где је *на Буни* некада била *царинарница*. *Благај* беше нарочито у XIII—XV веку једно од најважнијих места, не само Хума, већ и даље унутрашњости. Испод града *на реци Буни* веома пријатном крају, богатим дрвећем, бејаше диван дворац *Бишће* (или „Бишће у Подграђу“), ту су босански краљеви летовали. Бишћем се данас назива поље пр-- шћу реке Буне.[1]

---

[1] В. „Трговачки центри и путеви“ од Ј. Ердељановића и Р. Т. Никс... 7... бр. „Трг. Гл.“ 1899 г.

— **Пећина Јанковић Стојана код Слуња** (стр. 53.). У пећини овог ускочког јунака, коме ће народна песма и предање очувати име, док траје и једног Србина, скривали су се некад збегови српски и буњевачки, склањајући се од обести турских крвопија. О тим тешким данима нашег народа обих вера, говори се опширно у одељку „Лички Бунијевци" (стр. 40—59).

— **Манастир Гојимирје** (страна 58). Овај православни манастир у некадањој Војеној Крајини, био је у пуном смислу те речи, *лавра* српских досељеника. Око њега су се збирали и Богу се молили српски и буњевачки досељеници за време оних честих сеоба, о којима говоримо на страни 27—31. Око Гојимирја населише се досељеници из Книна (стр. 28—29).

— **Сережанин Тодор Бабић** (слика на страни 63). Ова слика приказује нам Бабића у старој граничарској ношњи Срба и Буњеваца, који су као сережани—граничари вековима чували границе аустриске од навала турских. О њиховим борбама и заслугама за Аустрију, говоримо у одељцима о прошлости Буњеваца.

— **Црква и фрањевачки манастир у Суботици** (слика на стр. 66). Најстарију католичку цркву и манастир у Суботици подигао је ред калуђера Фрањеваца, свештеника буњевачких, у првом добу њихова доласка у Бачку. Црква и манастир подигнут је на месту старог градића суботичког. О овој богомољи наћи ће читаоци опширнији опис на стр. 65, 132 и 133.

— **Сента у Бачкој** (слика на страни 67). Када су се Буњевци доселили у Бачку, они су се већ у првим годинама морали борити са Турчином. Једна од знатнијих победа крста над некрстом била је код Сенте у Бачкој, када је 1697 год. принц Јевђеније Савојски са својом војском, коју је састављала и рацка (српско—буњевачка) милиција, тако страшно поразио Турке, да се од силних мртвих телеса турских загушила Тиса, те је на том месту постало читаво острво.

— **Суботица 1860 г.** На странама 72 — 73 види се изглед Суботице у 1860 години када је српска Војводина издисала. Сад је ту, на некадањој „Рогиној барп", подигнут диван парк, железничка станица и палата судбеног стола. (Није пишчева кривица, што је ова слика, без потребе заузела пуне две стране, те их, без текста уоколо, оставила тако неукусне).

— **Црква св. Терезије** (на страни 74). Ова дивна и величанствена грађевина, јесте највећа и најлепша црква *буњевачка* не само у Суботици, већ је већа и лепша од свих буњевачких цркава у опште. Њу је подигла буњевачка побожност и у њој се и сад хори наша реч. Црква ова сазидана је (довршена) 1798. године, дакле, пре сто година(страна 134).

— **Главни трг суботички**. На страни 78 видимо изглед суботичког главног трга 1878 године, већ у времену, када је Суботица почела нагло напредовати.

— **Општински дом у Суботици** (страна 82). Зграда Суботичког ма-[illegible]рата са сахат - кулом на њој, стара је грађевина, из 1751. године. У [illegible] су решавана толика важна питања, о којима говоримо на странама [illegible]4—102.

— **Гробница Војнића.** На стр. 85 налазе читаоци слику капеле и породичне гробнице старе буњевачке племићске породице Војнића од Бајше, који су у историји буњеваца, а специјално њихове метрополе Суботице имали видну улогу, и као прваци, посланици и жупани у новија времена.

Деакова улица у Суботици (страна 88). То је најглавнија и најлепша улица суботичка, у њој су најлепше трговачке радње и најлепше куће буњевачких, српских и мађарских богаташа. У њој је и капела св. Рока, саграђена у времену кад је куга престала беснити. На месту где је ова капела, извршио је усташки вођа Вираг варварски покољ (страна 76 – 77).

— **Позориште у Суботици** (Страна 96), смештено је у великој општинској гостионици „код вароши Пеште.“ У овој позоришној згради држи преставе српско народно позориште, кад је у Суботици, а у њој се држе и буњевачка „Велика прела“ и „Велика кола“, о којима је реч на стр. 193.

— **Српска црква у Суботици** (страна 100). За мали број православних Срба у Суботици и пространа је и прелепа је српска православна Црква, пред којом видимо крст, што га је у знак братске љубави православним Србима подигао Србин католик, Буњевац Мата Војнић, племић од Бајше. Слава му!

— **Иван Стојановић** (страна 103). По нарочитој жељи мојих пријатеља Буњевца, доносим слику Ивана каноника Стојановића Србина католика Дубровчанина, одличног српског родољуба и књижевника, чијим се радовима и Србинству диве његова једноверна браћа Буњевци и Шокци.

— **Илија Округић — Сремац.** На страни 106 доносимо лик нашег песника и књижевника родољубивог Шокца, Илије Округића, о чијем раду говоримо на страни 180—183. И на овоме месту исправљамо погрешан потпис на слици: место Иван Округић, треба да стоји *Илија* Округић.

— **Управа Буњевачког „Кола младежи.“** На страни 113 доносимо ликове Бене Сударевића, Ивана Булинчевића и Јосифа Војнића—Хајдукова, који су чланови управе и покретачи суботичког „кола младежи“ о коме говоримо на страни 174 и у одељку „Породични живот задруга“ и т. д. на страни 195.

— **Буњевачке декламаторке.** На страни 119 донели смо ликове Катице Бајићеве и Манде Дулићеве, које су *прве* буњевачке декламаторке на забавама „Великог Кола“ буњевачког у Суботици, о коме говоримо на стр. 165.

— **Шокица у Бачкој.** Слика на страни 123 приказује нам тип и ношњу Шокице у Бачкој, из околине Сомбора. О типу Шокице говоримо на страни 192, а о ношњи њеној у одељку „одело бачких и личких Буњеваца и Шокаца.“

— **Буњевци младићи из Суботице** (страна 131);

— **Буњевке из Суботице** (страна 137);

— **Буњевачке жене из Суботице** (страна 147);

— **Буњевка из Сомбора** (страна 149);

— **Буњевац и Буњевка из Баје** (страна 161);

— **Буњевац и Буњевка из Суботице** (страна 166).

У ових шест наших слика представљен је тип Буњеваца и Буњевака бачких, о коме говоримо на стр. 191—192, и њихова народна ношња, којој се опширно говори у одељку „одело бачких Буњеваца“ и т. д. стране 207—208). На овоме месту, нека нам је дозвољено умолити читаоце а извину, што у књизи није изашла слика типа и ношње личких Буњеваца (сем оне на страни 63) и барањских Шокаца. Клишета су поручена, ли нису стигла на време.

— **Манастир Ермањ** (страна 182). Слику овог манастира из Босне, наменитог и из покрета 1875—1878 године, доносимо за то, што су се аш из његове околине у прошлим вековима иселили претци садањих барањских Шокаца познатих и под именом „Бошњака“ (нарочито у Печују), ао и Срби око Марче (стр. 28).

*

Жао нам је, што нам нису књигу украсили и ликови старијих буњевачких и шокачких књижевника Чеваповића, Катанчића, Пешталића, Рељковића, Антуновића, Милорадовића и др. Слике већине ових старих књижевника и не постоје, бар ми их нисмо могли нигде набавити, а за пок. Ивана Антуновића уверавају његови сувременици, да се није никако ни сликао.

САДРЖИНА